

DICLE ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

2020

Cilt - Vol. 10 / Sayı - Issue 19

Dönem - Period: Mayıs (May) - Bahar (Spring)

DICLE UNIVERSITY

**JOURNAL OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES**

E-ISSN: 2587-0106 ISSN: 1309-4602

**ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİDİR
INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL**

web: <https://dergipark.org.tr/duibfd>

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

DİCLE UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

E-ISSN 2587-0106 / ISSN 1309-4602

CİLT / VOL 10 - SAYI / ISSUE 19 (BAHAR / MAYIS – SPRING / MAY)
2020

Dergimiz, 2011 yılında yayın hayatına başlayan ve elektronik ortamda yayınlanmakta olan uluslararası hakemli bir dergidir. Mayıs (Bahar) ve Kasım (Güz) aylarında olmak üzere yılda 2 kere yayınlanmaktadır. Gerekliğinde Yayın Kurulu Kararı ile ek ve özel sayılar yayınlanabilir.

Dergimiz **SIS, ISIFI, ROOT INDEXING, BASE, I2OR, ASOS, SOBIAD ve OpenAire** atıf indekslerinde taranmakta, ayrıca **DergiPark Akademik'te** yer almaktadır. **Ulakbim TR Dizin'de** taranması için başvuru yapılmış olup, izlenme süreci devam etmektedir.

Our journal is an international peer-reviewed e-journal which is being published since 2011. It is published 2 times a year in Spring / May and Fall / November. Additional and special issues may be published with the decision of the Editorial Board when deemed necessary.

It is indexed in **SIS, ISIFI, ROOT INDEXING, BASE, I2OR, ASOS, SOBIAD and OpenAire** Citation indexes and also listed in **JournalPark Academic**. An application has been made for to be indexed in **ULAKBIM TR Dizin** and it is still being in the progress of follow-up process.

<http://dergipark.gov.tr/duiibfd>

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

DİCLE UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

E-ISSN 2587-0106 ISSN 1309-4602

Cilt / Volume:10 Sayı / Issue: 19

Dönem: Mayıs (Bahar) - Period: May (Spring)

2020

Uluslararası Hakemli Dergi - International Refereed Journal

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD		
Unvanı, Adı Soyadı Title, First Name, Surname	Görevi / Task	Üniversite / University
Prof. Dr. Nihat AYDENİZ	Sahibi Owner	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Seyfettin ASLAN	Baş Editör Chief Editor	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Yılmaz DEMİRHAN	Baş Editör Chief Editor	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ	Alan Editörü Field Editor	İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İnönü University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Abdülkadir BİLEN	Alan Editörü Field Editor	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Khaled TADMORİ	Alan Editörü Field Editor	Lübnan Üniversitesi Lebanese University
Prof. Dr. Bahar Burtan DOĞAN	Alan Editörü Field Editor	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

Prof. Dr. Francesco PASTORE	Alan Editörü Field Editor	University of Campania, Department of Economics, Italy Campania Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, İtalya
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Musa ÖZTÜRK	Alan Editörü Field Editor	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan Bilimleri Fakültesi Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Human Sciences
Prof. Dr. Reis MULITA	Üye / Member	Marin Barleti Üniversitesi, Kalkınma ve Entegrasyon İşbirliği Enstitüsü, Arnavutluk Universiteti Marin Barleti, Institute of Collabrator for Integration and Development, Albania
Prof. Dr. Khaliq AHMAD	Üye / Member	Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi International Islamic University of Malaysia
Prof. Dr. Arpad HORNYAK	Üye / Member	Pecs Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Macaristan University of Pecs, Faculty of Humanities, Hungary
Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL	Üye / Member	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Political Sciences
Prof. Dr. Abdullah YILMAZ	Üye / Member	Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Anadolu University, Open Education Faculty
Prof. Dr. Muzaffer KOÇ	Üye / Member	Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Marmara Univesity, Faculty of Political Sciences
Prof. Dr. Gökhan TUNCEL	Üye / Member	İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İnönü University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Liliana BOŞCAN	Üye / Member	Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Çalışmaları, Bükreş Üniversitesi, Romanya International Relations and European Studies, Bucharest University, Romania
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Qurbanov NUSRET	Üye / Member	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Memet MEMETI	Üye / Member	Güney Doğu Avrupa Üniversitesi Çağdaş Sosyal Bilimler, Makedonya South East European University Contemprary Social Sciences, Macedonia

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Aliye Fatma MATARACI	Üye / Member	Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Sosyal Bilimler Bölümü, Bosna Hersek International University of Sarajevo, Social Science Department, Bosnia and Herzegovina
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Mehmet KAYA	Üye / Member	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Halis ÖZER	Üye / Member	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Murat PİÇAK	Üye / Member	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Pelin K. GÖGÜL	Üye / Member	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Ozan ZENGİN	Üye / Member	Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Ankara University, Faculty of Political Sciences
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dukagjin LEKA	Üye / Member	Kadir Zeka Üniversitesi, Gjilan Kosova Kadir Zeka University, Gjilan Kosovo
Dr. Ferat KAYA	İngilizce Dil Editörü English Language Editor	Dicle Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu Dicle University, School of Foreign Languages
Arş. Gör. Dr. / Research Asst. Dr. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ	Yardımcı Editör Sekreter Assistant Editor Secretary	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Arş. Gör. Dr. / Research Asst. Dr. Özgür ALTINDAĞ	Yardımcı Editör Teknik Destek Mizanpaj Assistant Editor Technical Support	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Arş. Gör. / Research Asst. Ahmet Vedat KOÇAL	Yardımcı Editör Dergi İletişim Mizanpaj Assistant Editor Journal Contact	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

Arş. Gör. Dr. / Research Asst. Dr. Osman GEYİK	Yardımcı Editör Dergi Tanıtım İndex Başvuru Assistant Editor Journal Promotion Index Application	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Arş. Gör. / Research Asst. Ömer TAYLAN	Yardımcı Editör Teknik Sorumlu Assistant Editor Technical Responsible	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Arş. Gör. / Research Asst. Burhan DURGUN	Yardımcı Editör Teknik Sorumlu Assistant Editor Technical Responsible	Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD		
Prof. Dr. Şükrü KARATEPE		Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı Republic of Turkey Presidential Adviser
Prof. Dr. Abdullah ÇELİK		Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Harran University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Bayram COŞKUN		Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK		İstanbul Medipol Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Medipol University, Faculty of Humanities and Social Sciences
Prof. Dr. Esra SİVEREKLİ		Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Harran University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM		Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dicle University, Faculty of Law
Prof. Dr. Fehim BAKIRCI		Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

Prof. Dr. Hamza ATEŞ		İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi İstanbul Medeniyet University, Faculty of Political Sciences
Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI		Ortadoğu Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi METU, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Mahmut TEKÇE		Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi Marmara University, Faculty of Economics
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN		Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi Marmara University, Faculty of Economics
Prof. Dr. Erhan ASLANOĞLU		Piri Reis Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Piri Reis University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Murat DEMİR		Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Harran University Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Mustafa ERDOĞDU		Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi Marmara University, Faculty of Economics
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Political Sciences
Prof. Dr. Nafiz TOK		Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Aksaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Tefvik ERDEM		Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Gazi University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Yakup BULUT		Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Mustafa Kemal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ		Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Şırnak University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Mithat Arman KARASU		Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Harran University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

Prof. Dr. Mahmut Hamdi AKIN		Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Necmettin Erbakan University, Faculty of Social Sciences and Humanities
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Nazım KARTAL		Sinop Üniversitesi, Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sinop University, Boyabat Faculty of Economics and Administrative Sciences

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Murat PIÇAK, Dicle Üniversitesi

Sema YILMAZ GENÇ, Kocaeli Üniversitesi

Murat CİHANGİR, Batman Üniversitesi

Abdulkadir GÜMÜŞ, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bulut DÜLEK, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Yunus YILMAZ, Dicle Üniversitesi

Tolga ORAL, İnönü Üniversitesi

Ali KORKMAZ, Erciyes Üniversitesi

Zuhal AKMEŞE, Dicle Üniversitesi

Hakan ÖZDEMİR, İnönü Üniversitesi

Gökhan TUNCEL, İnönü Üniversitesi

Hasan ABDİOĞLU, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Mehmet Maksud ÖNAL, Mardin Artuklu Üniversitesi

Ayşe KAYACI, Dicle Üniversitesi

Rasim TÖSTEN, Siirt Üniversitesi

Mehmet SONGUR, Dicle Üniversitesi

Kadir KARAGÖZ, Celal Bayar Üniversitesi

Zeki AKBAKAY, Bingöl Üniversitesi

Bahar BURTAN DOĞAN, Dicle Üniversitesi

Rıfat BİLGİN, Fırat Üniversitesi

Seyfettin ASLAN, Dicle Üniversitesi

Bayram COŞKUN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Yılmaz DEMİRHAN, Dicle Üniversitesi

Ahmet KAYAN, Harran Üniversitesi

Özcan SEZER, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Reha SAYDAN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Şerife DURMAZ, Akdeniz Üniversitesi

H. Yusuf GÜNGÖR, Adıyaman Üniversitesi

Abdullah USLU, Akdeniz Üniversitesi

M. Ali TÜRKMENOĞLU, Muş Alparslan Üniversitesi

Temel KALAFAT, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Tarık Ziyad ÇELİK, Dicle Üniversitesi

Müslüm KAYACI, Dicle Üniversitesi

Fatih ERTUGAY, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Osman ULUYOL, Adıyaman Üniversitesi

M. Cem DANACI, İnönü Üniversitesi

Mustafa Ercan KILIÇ, İnönü Üniversitesi

Abdulvahap ULUÇ, Harran Üniversitesi

Oktay TATLICIOĞLU, Dicle Üniversitesi

Özgür ALTINDAĞ, Dicle Üniversitesi

İsmail Cem KARADUT, Dumlupınar Üniversitesi

Abdullah AYDIN, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Ramazan ARSLAN, Bartın Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İç Kapak /Inner Cover	i
Künye / Tag (Editörler Kurulu, Danışma Kurulu ve Bu Sayının Hakemleri / Editorial Board, Advisory Board and Referees of This Issue)	ii
İçindekiler / Contents	ix
Editörden / From Editor	xii

MAKALELER / ARTICLES

Mehmet Halis ÖZER, Gülistan KABA

TÜRKİYE’DE 2000-2001 FİNANSAL KRİZLERİNDE ULUSLARARASI SERMAYE HAREKETLİLİĞİNİN ROLÜ / THE ROLE OF INTERNATIONAL CAPITAL MOBILITY IN 2000-2001 FINANCIAL CRISES

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 1-17

Safa ACAR

YOĞUN REKABET İÇİNDEKİ İŞLETMELER İÇİN REKABET STRATEJİLERİ: KONUMLANDIRMA OKULUNUN AVANTAJLARI / COMPETITIVE STRATEGIES FOR COMPANIES IN INTENSIVE COMPETITION: ADVANTAGES OF POSITIONING SCHOOL

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 18-34

Mehmet TUNCE, Abdülkadir BİLEN

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ DENETİM ALGISINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA / A RESEARCH ON THE AUDIT PERCEPTION OF ACCOUNTING PROFESSIONAL MEMBERS

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 35-57

Nejla ÜNAL, İbrahim MAZMAN

PARTİLERİN TELEVİZYON VE SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEN SEÇMENİ ETKİLEME STRATEJİLERİ / STRATEGIES OF PARTIAL IMPACTS ON TELEVISION AND SOCIAL MEDIA

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 58-78

Ramazan LEVENT

SINIF SİYASETİNDEN KİMLİK SİYASETİNE ALEVİ SİYASAL DEĞİŞİMİ / THE POLITICAL CHANGE OF ALEVI COMMUNITY IN TURKEY FROM CLASS POLITICS TO IDENTITY POLITICS

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 79-103

İsmail AYDEMİR, Rojhat ARSLAN

**MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
MARDİN İLİ UYGULAMASI / ANALYSING THE PROBLEMS AND THE SOLUTION
OFFERS OF ACCOUNTING PROFESSIONALS: PRACTICES IN MARDIN**

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 104-133

Seyhan ÖZDEMİR

**YÖNETİCİ SOSYOTELİZMİ (PHUBBING): BİR ÖLÇEK UYARLAMA
ÇALIŞMASI / BOSS PHUBBING: A SCALE ADAPTATION STUDY**

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 134-145

Lütfü SİZER

**DÖVİZ KURU VE DIŞA AÇIKLIĞIN ENFLASYON ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
DOĞRUSAL OLMAYAN REGRESYON ANALİZİ / THE EFFECT OF EXCHANGE
RATE AND OPENNESS ON INFLATION: NONLINEAR REGRESSION ANALYSIS**

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 146-158

Şeyhmus DEMİR, Mutlu SESLİ

**İDEOLOJİNİN SONU TARTIŞMALARI ÜZERİNE BİR ANALİZ / AN ANALYSIS ON
DISCUSSIONS OF END OF THE IDEOLOGY**

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 159-175

Abdullah ÇELİK, İsmail MARDİNLİ

**6360 SAYILI KANUNLA KURULAN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNDE E-
BELEDİYECİLİK UYGULAMALARI / AN ANALYSIS ON END DISCUSSION OF
IDEOLOGYE-MUNICIPALITY APPLICATIONS IN METROPOLITAN MUNICIPALITIES
ESTABLISHED BY LAW NO 6360**

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 176-194

Abdullah TAŞTEKİN

**TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN YEREL KARAR ALMA
SÜRECİNE KATILIMI/ PARTICIPATION OF NGO'S TO THE LOCAL DECISION MAKING
PROCESES IN TURKEY**

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 195-211

Sevgi IŞIK EROL

**COVID-19'UN ÇALIŞMA HAYATINA YANSIMALARI:SALGINDAN ETKİLENEN
BAZI ÜLKELER TARAFINDAN ALINAN ÖNLEMLER / REFLECTIONS OF COVID-19
TO WORKING LIFE: MEASURES TAKEN BY SOME COUNTRIES AFFECTED BY THE
OUTBREAK**

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 212-231

Osman EROĞLU

TÜRKİYE'DE KURUMSAL MANTIKLAR / INSTITUTIONAL LOGICS IN TURKEY

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 232-247

Uğur KAVAL, Kadir GÖKOĞLAN

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KARIYER EĞİLİMLERİ: DİCLE
ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ / CAREER TENDENCIES OF UNIVERSITY STUDENTS:
EXAMPLE OF DICLE UNIVERSITY**

(Araştırma Makalesi / Research Article)

ss./ pp. 248-260

EDİTÖRDEN

Merhaba, dergimizin yeni bir sayısı ile sizlerle. 2020 yılının ilk aylarından itibaren COVID-19 küresel salgını nedeniyle Dünya ve Türkiye olağanüstü günler yaşamaktadır. Tüm dünyada salgın nedeniyle yaşam adeta durma noktasına gelmiş, temel yaşamsal aktivite ve hizmetler dışında insanlar ve kurumlar günlük rutinlerini zorunlu olarak bırakmak durumunda kalmışlardır. Böyle bir ortamda akademik faaliyet ve yayın hizmetlerini yürütmek oldukça güçleşmiş olsa da dergi yayın kurulumuzun, yazarlarımızın ve makalelerimize hakemlik yapan değerli bilim insanı hocalarımızın katkısı ile kapsamlı bir sayıyı yayına hazır hale getirmenin sevincini yaşamaktayız.

Belirtmek gerekir ki dergimizin iyileştirme çalışmaları yazarlarımızın yoğun ilgisi ile karşılık bulmaktadır. Her sayıda dergimize daha fazla yazının gönderildiğine şahit olmaktayız. Bu durum bizleri ziyadesiyle mutlu etmekte ve dergiyi daha iyi yerlere taşıma noktasında bizlere güçlü bir motivasyon aşlamaktadır.

Değerli okurlarımız, Yayın Kurulumuzun kararı ile bu sayıda 14 makaleye yer verilmiştir. Makaleler farklı disiplinlere ait olup, bir tanesi de dünyanın maruz kaldığı salgınla alakalıdır.

Bu vesile ile başta Yayın Kurulumuz olmak üzere, yazarlarımıza ve hakem hocalarımıza, sayının yayına hazır hale gelmesi için sağlamış oldukları katkı nedeniyle teşekkür ederiz.

İzleyen sayılarda yeni yazı ve yazarlarla sizleri buluşturmak ümidiyle...

Baş Editörler

Prof. Dr. Seyfettin Aslan

Doç. Dr. Yılmaz Demirhan

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 19

Sayfalar /Pages: 1-17

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 02.10.2019

Sonuçlanma Tarihi: 17.04.2020

TÜRKİYE'DE 2000-2001 FİNANSAL KRİZLERİNDE ULUSLARARASI SERMAYE HAREKETLİLİĞİNİN ROLÜ*

Mehmet Halis ÖZER**

Gülistan KABA***

Öz

Kriz; beklenmedik bir anda ortaya çıkan, ortaya çıktığı yerin mevcut durumunu değiştiren ve beklenmedik bir anda ortaya çıktığı için de müdahale etmekte genellikle geç kalınan şiddetli dalgalanmalar durumudur. Günümüzde finansal krizler, sadece ortaya çıktıkları ekonomilerde yıkıcı olmazlar. Küreselleşme olgusu nedeniyle entegre olan dünya piyasalarındaki tüm ülkeler, uluslararası sermaye hareketliliklerinin yaratmış olduğu olumsuz dalgalanmalardan etkilenmektedirler. Finansal ekonomik krizler, küreselleşme ile beraber özellikle gelişmiş ülkelere doğru yönelen uluslararası sermaye hareketliliklerinin spekülasyon atakları ile yönlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de de bunun etkileri görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, 2000 ve 2001 krizlerini işlemek, Türkiye'de uluslararası sermaye hareketliliklerini açıklamak ve 2000-2001 finansal kriz dönemlerinde uluslararası sermaye hareketlerinin rolünü belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kriz, Uluslararası Sermaye Hareketliliği, Küreselleşme.

Jel Kodlar: N4

THE ROLE OF INTERNATIONAL CAPITAL MOBILITY IN TURKEY IN 2000-2001 FINANCIAL CRISES

Abstract

Crisis; It is a state of severe fluctuations that occur unexpectedly, change the current state of the place where it arises, and are often too late to intervene because it occurs unexpectedly. Today, financial crises are not only destructive in the economies in which they emerge. Due to the phenomenon of globalization, all countries in the integrated world markets can be affected by the negative fluctuations created by international capital movements. Financial economic crises are caused by the speculative attacks of international capital movements, especially from developed countries to developing countries, along with globalization. Turkey also seen its effects.

*Bu makalenin yazımında, yazarlardan Gülistan Kaba'nın Doç. Dr. M. Halis ÖZER'in danışmanlığında hazırladığı Yüksek Lisans Tezi'nden yararlanılmıştır.

** Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, halisozer1@hotmail.com, 0000-0003-3350-3408.

*** Yüksek Lisans Öğr., Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, gulistankaba@gmail.com, 0000-0002-5969-7434.

This study aims to handle the 2000 and 2001 crisis in Turkey to explain the international capital mobility and to determine the role of international capital movements 2000-2001 financial crisis.

Keywords: Financial Crisis, International Capital Mobility, Globalization.

Jel Codes: N4

GİRİŞ

Ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına neden olan pek çok etken vardır. Ekonomik krizler; dış borçlar, enflasyon oranlarındaki dengesiz değişimler, işsizlik, finans sektöründeki başarısızlıklar, para ve maliye politikalarının amaçlarına uygun kullanılmaması gibi makro ekonomik aktörlerin değişmesi ve bu değişimlerin küresel olarak birbiri ile bağlantılı olan dünya ekonomilerini etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Bu aktörlerden herhangi birinde meydana gelen bir dengesizlik durumu, küresel dünya ekonomilerini bağlantılı olarak etkileyebilmektedir. Üreticiler, tüketiciler, siyasi karar mekanizmaları, çalışanlar, GSMH, gelir dağılımı, faiz oranları gibi aktörler bu krizlerden olumsuz etkilenirler.

Her ekonomide genişleme-durgunluk-daralma dönemleri birbirini takip eder ve daralma döneminde takılı kalan ekonomilerde ekonomik kriz kaçınılmaz son olur. Yaşanan bu ekonomik krizlerden bazı ekonomiler kârlı çıkarken bazıları da daha kötü mali tablolar çizerler. Ekonomik krizlerin olumsuz etkilerini en aza indirmek veya bu olumsuz etkileri fırsata dönüştürmek için hükümetler tarafından istikrar programları, IMF ve Dünya Bankası gibi güvenilir kurumların desteğiyle hazırlanır. Hazırlanan istikrar programları çerçevesinde ekonominin makroekonomik menfaatleri gözetilerek iyileştirme ve geliştirmeler yapmak amaçlanır.

Ülkemizde 1980 sonrasında liberal iktisat politikaları uygulanmaya konulmuş ve böylece Türkiye ekonomisinde köklü bir değişim ve dönüşüm süreci başlamıştır. Bu dönemde kamusal alanda artan açıkların finanse edilmesi için genellikle iç borçlanmaya gidilmiş, ancak bu borçlar hükümet tarafından ödenememiş ve bu borçlar da devlet bankalarına yüklenmiştir. Ortaya çıkan bu dengesizlik durumu ekonominin ve de dönem hükümetlerinin istikrarsızlığından kaynaklanmaktadır.

1990'lı yıllardan sonra dünya hızla küreselleşmiş ve bu küreselleşmenin etkileri ekonomide de kendini göstermiştir. Ülkelerin ekonomik ilişkileri ve geçmişleri çok eskiye dayansa da küreselleşmeyle birlikte bu ilişkiler daha sık ve güvenilir hale gelmiştir. Bu yüzden bir

ülkenin ekonomisinde meydana gelen ekonomik krizler, dalga etkisi yaratarak küreselleşen diğer dünya ekonomilerini de etkileri altına alabilmektedirler.

Finansal ekonomik krizler, küreselleşme ile beraber özellikle gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yönelen uluslararası sermaye hareketliliklerinin spekülasyon ataklarıyla yönlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de yaşanan 2000-2001 finansal ekonomik krizlerinde uluslararası sermaye hareketliliklerinin rolünü ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma iki ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde 2000-2001 finansal krizleri, ikinci bölümde ise Türkiye’de uluslararası sermaye hareketlilikleri işlenecek olup sonuç başlığı altında uluslararası sermaye hareketliliklerinin bu finansal krizler üzerindeki etkisi yorumlanacaktır.

1. 2000-2001 FİNANSAL EKONOMİK KRİZLERİ

Etimolojik kökeni Yunanca ve Latince’de “krizis” kelimesine dayanan kriz terimi, buhran ve bunalım sözcükleri ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Sosyal bilimlerde kullanılan kriz terimi; beklenmedik bir anda ortaya çıkan, ortaya çıktığı yerin ekonomik, sosyal ve psikolojik durumunu değiştiren ve beklenmedik bir anda ortaya çıktığı için de müdahale etmekte genellikle geç kalınan şiddetli dalgalanmalar durumu olarak tanımlanmaktadır.

Finansal krizler ise; genellikle bankacılık, borsa, dış borçlar ve para piyasası gibi finansal kesimlerde aniden ortaya çıkmaktadır. Finansal kriz türleri; bankacılık, para (ödemeler dengesi ve döviz kuru krizi) ve borsa krizi olarak üç gruba ayrılmaktadır. Finansal krizler ülke ekonomisinde bankacılık sektörünün ödeme zorlukları çekmesi veya iflasları, borsanın ani çöküşü, üretim ve istihdamın azalması, ekonomideki belirsizliklerin artması, milli paranın değerinin düşmesi, ödemeler dengesinin döviz kurları üzerinde oluşturduğu ani kur değişikliklerinin yaşanması gibi olumsuzluklara neden olmaktadır (Bastı, 2006: 7).

1.1. 22 Kasım 2000 Krizi

1990’lı yıllarda Türkiye ekonomisi ve dünya ekonomilerinin kötü gidişatı 2000’lere de yansımıştır. 1990’lı yıllarda sürekli olarak yükselen enflasyon oranı sorununu çözmek, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, ekonomide kronikleşen yapısal bozuklukları gidermek gibi amaçları gerçekleştirmek için ekonomik karar birimleri tarafından 1999 yılında ekonomik istikrar programı hazırlanmıştır. Bu istikrar programının hayata geçebilmesi için gerekli olan mali desteğin sağlanabilmesi için IMF’ye başvurulmuştur. Aralık 1999’da IMF ile Türkiye arasında 4 Milyar \$ değerinde üç yıl süreli bir Stand-by anlaşması imzalanmıştır (Kutluay, 2011: 59).

IMF ile imzalanan bu anlaşma ile 2000 yılı için belirlenen ana mali hedefler; yapısal reformlara hız verilmesi, vergilerin artırılması, kamu harcamalarının kısılması, özelleştirmeler yapılması, bütçeyi artırıcı politikalar izlenmesi, reel faiz oranlarının makul düzeylere indirilmesi, merkez bankası ve kamu kesiminin faiz dışı fazlalarını artırmak gibi devletin kasasındaki geliri artıracak önlemler yer almıştır. IMF'ye sunulan raporda; “Stand-by anlaşmasındaki yapısal reformların; 2000 yılında uygulanan mali düzenlemenin orta vadede sürdürülebilir hale getirilmesi, kamu kesimi borcu üzerindeki faiz ödemelerinin azaltılması, şeffaflığın ve ekonomik verimliliğin artırılması ve kamu sektörünün koşullu yükümlülüklerinin azaltılması amacıyla düzenlendiği” belirtilmiştir (International Monetary Fund [IMF], 1999).

Güloğlu ve Altunoğlu, IMF ile imzalanan Stand-by anlaşması için; “Bu programın üç temel ayağı vardı: Bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması, önceden belirlenmiş bir sürünen sabit kur (crawlingpeg) uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi, yapısal reformların yapılması ve özelleştirmenin hızlandırılmasıdır.” demiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002).

1999 yılında IMF ile yapılan Stand-by anlaşmasının olumlu etkileri 2000 yılı TEFE enflasyon rakamlarında yankılanmıştır. IMF ile yapılan anlaşma ile beraber Dünya Bankası da söz konusu istikrar programı için 750 milyon \$ tutarındaki krediyi, Türkiye'ye vermeyi uygun görmüştür. Kutluay, 2000 krizinin niteliği için; “1999 Stand-by anlaşması ile ekonomide çok kısa sürede bazı olumlu gelişmeler yaşanmış ancak Kasım 2000 yılında mali piyasalarda likidite sıkışıklığının yol açtığı döviz talebindeki hızlı artış, uluslararası piyasalardaki bozulma ve içerde yaşanan olumsuz etkilerden kaynaklanan bir kriz yaşanmıştır. Dolayısıyla 2000 Kasım krizi bir likidite krizidir.” demiştir (Kutluay, 2011: 60).

1997 Asya ve 1998 Rusya krizlerinin, Türkiye ekonomisinde bıraktıkları olumsuz etkilerinin azalacağı beklentisi hâkimken, 1999 yılında gerçekleşen 17 Ağustos Büyük Marmara Depreminin ekonomiye verdiği zarar ve hemen sonrasında Kasım 2000 ekonomik krizinin baş göstermesi tüm beklentileri boşa çıkarmıştır (Kazgan, 2005: 26). Bu dönemde Asya ve Rusya borsalarından kaçan uluslararası sermaye, Türkiye'deki uluslararası yatırımcıları da etkilemiştir ve onlar da Türkiye piyasalarından çekilmişlerdir. 23 Haziran 1999'da Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun (BDDK) kurulması ile ekonomide olumlu gelişmelerin

yaşanacağı beklentisi 17 Ağustos Depremi ile sarsılmış ve ülke ekonomisi ciddi bir şekilde sarsılmıştır (Göksu, 2015: 35).

2000’li yıllar sadece reel sektörü etkilemekle sınırlı kalmayan, devletleri ve toplumları da derinden etkileyen ekonomik krizlerle başlamaktadır. 2000 yılında Türkiye’de yaşanan ekonomik krizin etkisi ekonomik daralma üzerine olurken; aynı dönemde Arjantin’de yaşanan kriz hemen hemen bütün makroekonomik değişkenleri ve Arjantin toplumunu etkilemiştir. Delice, Arjantin ve Türkiye’de yaşanan krizler için; “Her iki ülkede de krizlerin kökeninde yatan faktörler; yapısal ve makroekonomik sorunlar, finansal sistemin (özellikle bankacılık sisteminin) sorunları, sabit kur uygulamaları (Arjantin’de para kurulu), yabancı sermaye girişlerinin ve liberalizasyonun yarattığı sorunlar, politik istikrarsızlıklar ve dışsal şoklardır.” demiştir (Delice, 2003).

Kasım 2000 Arjantin Krizi, Türkiye’nin de içinde bulunduğu uluslararası piyasaları olumsuz etkileyerek yabancı sermayenin Türkiye ekonomisinden hızla kaçmasına, döviz talebinin artış göstermesine ve TL likiditesinin azalmasına neden olarak Türkiye ekonomisini finansal krize sürüklemiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002). Kasım 2000 krizinin sonucunda; yabancı sermayenin hisselerini satışa çıkarmasıyla artan hisse senedi satışlarından dolayı yaklaşık %55 oranında bir değer kaybı yaşanmış, devlet bankalarının görev zararları artış göstererek Türk bankacılık sistemlerinde aksamalara neden olmuştur. Taahhüt edilen özelleştirmeler zamanında gerçekleştirilememiş, petrol fiyatlarının artması da ödemeler bilançosunu ve dış ticaret hadlerini olumsuz etkilemiş, işsizlik ve enflasyonda artışlar izlenmiş ve diğer temel ekonomik dengelerde bozulmalar yaşanmıştır (Tıgılı, 2015: 60).

Enflasyonu düşürme programı kapsamında, yetkili karar birimleri harekete geçmiş ve çeşitli kararlar almışlardır. Bu dönemde döviz kuru ve ücretler çıpa olarak kullanılmış, Merkez Bankasına yeni görevler yüklenmiştir. Merkez Bankası enflasyon hedefine yönelik kur sepeti politikasını izleyerek enflasyonu düşürmeyi amaçlamış ancak başarılı olamamıştır. 2000 yılı sonunda %25 olarak gerçekleşmesi beklenen enflasyon oranı %39 olarak gerçekleşmiştir (Firat, 2009). Güloğlu ve Altunoğlu tarafından “Kasım 2000 Krizinin, IMF ile imzalanan Stand-by anlaşması ve izlenen hatalı enflasyonla mücadele programlarından kaynaklandığı” ifade edilmektedir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002).

1.2. 21 Şubat 2001 Finansal Krizi

Türkiye ekonomisi ve ekonomik kararları vermekle yükümlü karar birimleri, Kasım 2000 krizinin etkileriyle boğuşurken Şubat 2001’e geldiğimizde yeni bir kriz patlak vermiştir. Bu krizin ana çıkış noktası 19 Şubat 2001’de Başbakan Bülent Ecevit ve Cumhurbaşkanı Ahmet

Necdet Sezer'in tartışması olarak düşünülmektedir. Ancak siyasi istikrarsızlığın yanında, ekonomik altyapının yetersiz oluşundan dolayı izlenen hatalı ekonomi politikaları da bu krizin yaşanmasında etkili olmuştur. 21 Şubat 2001 tarihinde yaşanan bu ekonomik kriz, halk tarafından "Kara Çarşamba" olarak adlandırılmaktadır.

Türkiye ekonomisinin kırılğan ve siyasal yönden istikrarsız olmasından dolayı Kasım 2000 krizinde alınan tedbirlere rağmen Şubat 2001 krizi kaçınılmaz olmuştur (Fırat, 2009). Bu durum üzerine Kasım 2000 Krizinde TL pozisyonlarını koruyan şahıs ve kuruluşlar da Şubat 2001 Krizinde döviz taleplerini aşırı şekilde artırmışlardır. Döviz talebinin aşırı bir şekilde artması ve faizlerin yeniden yükselişe geçmesi ile beraber Merkez Bankası, bu durumun yarattığı dalgalanmaların şiddetini kırmak için krizi izleyen iki gün boyunca rezervlerini eritmek pahasına piyasaya müdahale etmiştir. Merkez Bankasının bu müdahalesi sonucunda gecelik faizler %1000'in üzerine kadar çıkmış, Merkez Bankası yaklaşık 5 milyon dolarlık rezerv kaybetmiştir (Göksu, 2015: 43). Buna rağmen başarılı olunamamış ve TCMB, 22 Şubat 2001 tarihinde döviz kuru çıpasının yürürlükten kaldırılıp dalgalı kura geçildiğini ilan etmek zorunda kalmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002).

Türkiye ekonomisinin bu şekilde art arda krizler yaşamasının nedeni olarak IMF'nin Türkiye'ye şart olarak sunduğu bazı politikaların gerçekleştirilememesi ve uzun süreli siyasal istikrarın sağlanamaması olarak görülmektedir (Fırat, 2009).

Türkiye ekonomisinin yaşadığı bu krizlerin ardından dönemin başbakanı Bülent Ecevit, Dünya Bankasında görevde bulunan Kemal Derviş'i Türkiye'de göreve davet ederek, onu ekonomiden sorumlu devlet bakanı görevine getirmiştir. Kemal Derviş; ekonomik göstergeleri iyileştirmek için Güçlü Ekonomi Programını hazırlamış ve 14 Nisan 2001'de "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulamaya konulmuştur (Aydın, 2003: 207). Bu program; ekonomide şeffaflığı, güvenilirliği, hesap verilebilirliği ve rasyonelliği yeniden sağlamayı, sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılmasını amaçlamaktaydı. Bu amaçlara ulaşmak için; dalgalı kur sistemine geçerek enflasyonla mücadele hedeflendi, bankacılık sektörü yeniden yapılandırıldı, kamu gelir-gider dengesi güçlendirildi ve bu araçlar hukuksal düzenlemelerle sağlaştırıldı.

Kasım 2000 Krizi, likidite kaynaklı bir ekonomik kriz iken; bu kriz 19 Şubat 2001’de bankacılık ve döviz kaynaklı para krizine dönüşerek “ikiz kriz (twin crisses)” karakteristiğini kazanmıştır. Para krizlerinin bankacılık krizlerine dönüşebileceği gibi bazı durumlarda bankacılık krizleri para krizlerine dönüşürler. Bazen de ortak makroekonomik şoklardan dolayı aynı anda beraber görülebilirler (Karaçor, 2006; Varlık, 2002).

Şubat 2001 krizinin başlamasıyla, Kasım 2000 krizi için uygulanan önlem ve politikalar rafa kaldırılarak yerine Mayıs 2011’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı yürürlüğe girmiştir (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu [BDDK], 2011). Güçlü ekonomiye geçiş programı dâhilinde IMF ile 18. kez Stand-by anlaşması yapılmış ve IMF, Türkiye’ye 9 milyar \$ ek kredi sunmuştur (Kazgan, 2009: 418). 18. Stand-by anlaşmasının, 4 Şubat 2002 tarihinde başlayıp 4 Şubat 2005’te bitirilmesi kararlaştırılmıştır. Uygulanan program sonucunda 2003 yılının başlarında olumlu gelişmeler gözlenmiştir. Faiz oranları düşmüş ve buna bağlı olarak ihracat, tüketim, üretim, yatırım ve istihdamda artışlar görülmüştür. 2000 ve 2001 krizleri Türkiye ekonomisi açısından karar verme zamanı olmuş ve bu krizler Türkiye’nin ekonomiyi öğrendiği dönüm noktası olmuştur (Karaçor, 2006).

2. TÜRKİYE’YE EKONOMİSİNDE ULUSLARARASI SERMAYE HAREKETLERİ

1980 yılından sonra liberalizasyon süreci tüm dünyada hızlı bir şekilde gelişme ve yayılma göstermiştir. Hemen hemen tüm ülkeler bu sürece uyum sağlamak için ekonomilerini dışa açık bir hale getirmişlerdir. 1990 yılından sonra küreselleşmenin de etkisiyle bu liberalizasyon ve entegrasyon süreci hız kazanmıştır. Uluslararası sermaye hareketleri de bu dönemlerde özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir konuma yükselmiştir. Sermaye hareketleri, ülke ekonomileri arasında uluslararası sermaye giriş, çıkış ve akımlarını ifade eder (Karahan ve İpek, 2013). Tam liberalizasyon sürecinden sonra gelişmiş ülkelerdeki tasarruf fazlası, kâr getirisi elde etmek amacıyla faizlerin yüksek olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru akmaktadır (Saraçoğlu, Kuzu ve Kocaoğlu, 2015).

Dış borçlarını finanse edemeyen ve istikrarsız büyüme gösteren az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler finansal liberalizasyonu sağlamak adına mali sektörlerini serbestleştirmişlerdir (Mangır, 2014). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeye ihtiyaç duymasının makroekonomik nedenleri şunlardır:

- Ekonomik büyüme ve kalkınmalarını gerçekleştirebilmek,
- Ülkedeki sabit yatırımlarını artırmak,
- İstihdam oranlarını artırmak,
- Üretim ve tüketimlerini artırıp canlı tutmak,

- Dış borçlarını finanse etmek,
- Ödemeler bilançolarındaki dengeyi sağlamak,
- Büyük yatırım projelerinin finansmanını sağlamak,
- Teknolojik yeniliklere kolaylıkla ulaşmak,
- Yeni yönetim anlayışları ve yeni iş alanlarının açılmasını sağlamak,
- Know-how (bir şeyi yapabilme bilgisi veya teknik bilgi) becerilerinin

artırılmasını sağlamaktır (Akdemir, 2007: 15).

Ekonomik yönden sınırların kalkması, para ve sermaye piyasalarındaki küreselleşme ciddi bir uluslararası sermaye yaratmaktadır. Uluslararası sermaye ise dünya mali piyasalarını yakından izleyerek getirinin en yüksek olacağı yer ve zamanda, bu mali piyasalara ani giriş ve çıkışlar yaparak kârını maksimize etmeyi amaçlamaktadır. Uluslararası sermaye sahipleri, geriye itme etkisinden dolayı az gelişmiş ülkeleri genellikle tercih etmezler (Çelik, 2012: 469).

Sermaye hareketlerinin izlediği yol ve aldığı kararlar bu şekilde spekülative olabileceği gibi manipülatif amaçlar da taşıyabilmektedir. Çünkü sermayenin ani giriş ve çıkışları, kırılğan bir ekonomik yapıya sahip ülkelerin mali ve reel piyasalarında çok hızlı bir şekilde olumsuz dalgalanmalar meydana getirmektedir. Kıran, sermaye hareketleri için “Sermaye akımları, tasarruf açığı olan gelişmekte olan ülkelerin tasarruf açıklarını kapatarak bir yandan ekonomik büyüme, yatırım, istihdam ve teknolojik gelişmeyi artırırken diğer yandan spekülative döviz hareketlerini de artırır ve makroekonomik dengeleri bozarak krizlere yol açar.” demiştir (Kıran, 2014). Ülkeye giriş yapan uluslararası sermayenin olumlu yanlarının bu şekilde olumsuz yan etki doğurmasının temel nedeni az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tam liberalizasyon sürecine geçiş için gerekli alt yapılarını tamamlamadan, ekonomik ve politik istikrarlarını sağlamadan serbestleşmeye gitmeleridir.

Sermayenin giriş yapacağı gelişmekte olan ülkelerdeki faiz oranlarının yüksek olması, sermayenin o ülkeye giriş yapması için yeterli değildir. Uluslararası yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkede tasarrufunu değerlendirmesi için bazı güven unsurları vardır. Politik istikrarın sağlanmış olması, demokratiklik düzeyi, hukukun üstünlüğü, yolsuzluklarla mücadele girişimleri, bürokratik işleyişin şeffaf olması, mülkiyet haklarının güvence altına alınmış olması ve işlem maliyetlerinin düşük olması gibi güven unsurlarının sağlandığı gelişmekte olan ülkeler uluslararası sermaye için cezp edici konuma yükselmektedir (Boğa,

2016: 23). Çünkü yabancı sermaye, herhangi bir politik veya ekonomik istikrarsızlık döneminde transfer ettiği sermayeyi kolaylıkla ve minimum zararlar transfer ettiği ülkeden geri çekme avantajını elden bırakmak istemeyecektir(Güven, 2008).

Uluslararası sermaye hareketleri, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru fon transferi sağlayarak getiri elde ederler. Uluslararası sermaye hareketlerinin sınıflandırılması için Boğa; “Uluslararası sermaye hareketliliği, yatırımın sahipliğine göre resmi ve özel sermaye hareketleri; yatırımın şekline göre doğrudan veya dolaylı sermaye hareketleri; yatırımın süresine göre kısa veya uzun vadeli sermaye hareketleri olarak gruplandırılmaktadır” demiştir (Boğa, 2016: 4). Resmi sermaye hareketleri uluslararası hükümetlerin birbirleri arasında dış borçlanmasını ifade eder. Genellikle kamu açıklarının kapatılması için başvurulan bu yöntem 1980’den sonra yerini özel sermaye hareketlerine bırakmıştır(Akdemir, 2017: 22). Özel sermaye hareketleri ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve diğer sermaye yatırımlarından oluşur.

2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Uluslararası yabancı sermayenin, sermayesini transfer edeceği gelişmekte olan ülkede, sermayedarın firma satın alması, yeni kurulan bir firmaya finansman desteği sağlaması veya mevcut bir firmanın sermayesinin artırılması yolu ile yapılan yatırımlara “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı” denir (Dorsey, 2008).

Bu yatırım türünde sermayedarlar genellikle çok uluslu şirketler olurlar. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında, yatırımcının sermayesini transfer ettiği firmanın yönetiminde doğrudan söz sahibi olur. Bu yatırım yolu ile yatırım yapılan ülkeye ayrıca teknoloji, know-how (teknik bilgi), risk taşıma, organizasyon ve rekabetçi unsurların da transferi doğrudan sağlanmış olur (Kaya ve Yılmaz, 2010). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere giriş için kullandıkları beş yöntem vardır:

- 1- Bir malı kendi ülkesinde üretip bu malın ihracatını gelişmekte olan ülkeye yapmak,
- 2- Lisans hakkı vererek kendi bilgi ve teknolojisini sermayesini transfer edeceği firmaya aktarmak,
- 3- Yatırım yapan firmanın yatırım yapacağı firmaya temsilcilik vererek kendi adı ve markasıyla ürünlerini ürettirmesi,
- 4- Sözleşmeler aracılığıyla uzmanlık ve teknik bilgi birikiminin gelişmekte olan ülke firmasına aktarılması,

5- Üretim sözleşmeleri aracılığı ile yatırım yapılan firmanın, sermayesini transfer eden firma adına üretim yapması ve üretilen bu ürünlerin satış yetkisini vermesi yolları ile doğrudan yabancı yatırımları gerçekleştirilebilir (Göksu, 2015: 55). Doğrudan yabancı sermaye yatırımını yapan firmalar, yatırım yapmış oldukları ülke ve firmadan yatırımlarını geri çekmek istediklerinde ödemeler dengesinde oluşabilecek istenmeyen sonuçları engellemek adına alınması gereken tedbirler önceden düşünülmelidir. Çok uluslu şirketlerin yapacakları yatırımların vade başlangıç ve bitiş tarihlerine göre, bu yatırımlardan elde edilebilecek maksimum faydaya odaklanılmalıdır.

2.2. Portföy Yatırımları

Gelişmekte olan ülkelerin resmi veya özel kurumlarının ihraç ettiği tahvil ya da hisse senetlerinin; uluslararası yatırımcılar tarafından söz konusu ülkenin sermaye piyasalarında alınıp satılmasına uluslararası portföy yatırımları denir. Bu işlemin gelişmekte olan ülkelerin sermaye piyasaları dışından başka bir merkezde gerçekleştirilmesine de piyasalar arası portföy yatırımları denir.

Uluslararası portföy yatırımlarının anlaşılmasında ve açıklanmasında “Portföy Teorisi” önemli bir yere sahiptir. Bu teoriye göre yatırımcı rasyonel davranarak elindeki sermaye fonlarını çeşitli menkul değerler arasında, belirli bir risk seviyesinde ve maddi getirisi en yüksek olacak şekilde dağıtacak ve alımlarını yapacaktır (Kaygusuz, 2014: 14; Djankov ve Hoekman, 2000). Buna göre; getirisi artan ve riski azalan piyasalara doğru sermaye akışı hızlanırken getirisi azalan ve riski artan piyasalardan ise hızla sermaye çıkışları yaşanmaktadır. Uluslararası portföy yatırımcısı hisse senedi, tahvil ve sermaye piyasası araçlarına yatırım yapar ve yatırdığı sermaye fonlarına karşılık olarak faiz ve temettü geliri elde eder. Bu tür sermaye hareketleri “politik risk, döviz kuru riski, faiz riski ve bilgi edinebilme riskleri” gibi riskler bulundurulur. Bu risklerin yanında portföy yatırımlarının kısa vadeli oluşları, sıcak para akışı sağlaması gibi alternatif yönleri de bulunmaktadır.

Uluslararası portföy yatırımcısının elindeki tasarruflarını değerlendirirken en çok dikkat ettiği şey faiz oranlarıdır. Yatırımcılar genellikle faiz oranı en yüksek olan ülkelere yönelirler ve bu durum ülkeler arasındaki faiz oranları eşitleninceye kadar devam eder. Portföy yatırım sahipleri spekülatif ve manipülatif hamleler peşinde olduğundan istikrarsız, düzensiz ve kısa dönemli olarak hareket ederler. Yatırımcı; ekonomik kriz, siyasi veya politik istikrarsızlık gibi

kârını tehdit eden bir risk faktörü algıladığında tasarruflarını hızla geri çekebilmektedir (Yüçetürk, 2018: 6).

2.3. Diğer Sermaye Hareketleri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve portföy yatırımları dışında kalan sermaye hareketlerine diğer sermaye hareketleri veya diğer yatırımlar denir. Kısa vadeli ve uzun vadeli diğer yatırımlar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Uzun vadeli diğer sermaye hareketleri kamu kurumlarının, ticari bankaların, büyük sermayeli özel kuruluşların; yüksek meblağlarda finansman gerektiren büyük yatırımlarını finanse edebilmeleri için uluslararası bankalardan, çok uluslu finans kuruluşlarından ve hatta bazen yabancı devletlerden almış oldukları kredileri kapsar (Baran, 2017: 8).

Kısa vadeli diğer sermaye hareketleri ise sıcak paranın dolaşımında olduğu para piyasası işlemlerini kapsar. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin vadesi genellikle 30-60-90 günlük periyotlarda olur. Ancak tarafların isteğine göre bu süreler değişkenlik göstermektedir. Kısa vadeli sermaye hareketleri; ticari bankalar arası veya banka ve müşterisi arasındaki finansal işlemleri, likidite kıtlığı çeken ticari işletmeler ve döviz darboğazında olan para otoritelerinin anlık ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olan işlemlerden oluşur (Akdemir, 2017: 18). Sıcak para, çok kısa vadede aşırı değişken yönlü hareketler gösteren, akışkan ve spekülâtif bir araçtır. Bu yüzden kırılgan ekonomik yapıya sahip gelişmekte olan ülkelerde kolaylıkla ekonomik istikrarsızlıklara neden olabilmektedir.

2.4. Sermaye Hareketlerinin Makroekonomi Üzerindeki Etkileri

Uluslararası sermaye hareketlerinin makroekonomik değişkenler üzerindeki etkileri, gelişmekte olan ülkeler için kaçınılmazdır. Bu etkiler olumlu olabileceği gibi bazen olumsuz da olabilmektedir. 1990’lı yıllarda artış gösteren sermaye hareketleri, ekonomik krizlerin yoğun olduğu bir döneme denk gelmiştir. Buna rağmen birçok gelişmekte olan ülke, kalkınmalarını uluslararası sermaye kaynakları ile finanse etmeye başlamışlardır. Uluslararası sermaye giriş yaptığı ülkelerdeki makroekonomik gelişmelerden hem kendileri etkilenmiş hem de bu ülkelerdeki makroekonomik gelişmeleri etkilemişlerdir (Özer, 2012: 39). Sermaye hareketleri; sahibi, şekli ve süresinin niteliğine göre ülkedeki makroekonomik değişkenleri etkilemektedirler.

Ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma aşamalarını gerçekleştirebilmeleri için tasarruf birikimlerinin yatırımlara dönüşmesi gerekmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin yeterli miktarda tasarruf birikimi olmadığından ekonomik büyümelerini gerçekleştirebilmek için liberal ekonomi düzenine geçmektedirler. Bu ekonomik düzende uluslararası sermaye,

gelişmekte olan ülke ekonomilerine kolaylıkla giriş yapıp yatırım yapabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişmenin önündeki engellerin aşılması için bu ülkeler, eksik olan sermayelerini gelişmiş ülkelere yabancı sermaye girişi ile aşmaya çalışmaktadırlar (Baran, 2017: 32; Oktar, 1995).

Sermaye hareketleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü henüz tam olarak netlik kazanmamıştır. Yapılan teorik ve deneysel çalışmaların bir kısmı sermaye hareketlerinin ekonomik krizleri tetikleyici nedenleri arasında gösterirken bir kısmı da ekonomik büyümeyi harekete geçiren dinamikler üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu savunmaktadırlar (Özer, 2012: 40). Gelişmekte olan ülkelere ekonomik büyüme üzerinde kısa vadeli sermaye girişleri olumlu, çıkışları ise olumsuz etki yaratmaktadır. Portföy yatırımları ise likit olmasından dolayı büyümeyi finanse eder. Ancak portföy yatırımlarının kısa vadede ülkeyi terk etmesi önlenmeli ve bu yatırımlar üretken alanlara yönlendirilmelidir (Tüzün, 2014: 55).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınma süreçlerini tamamlayabilmeleri veya hızlandırmaları için tasarruf birikimlerinin yatırıma dönüşmesi gerektiğini belirtmiştik. Ne yazık ki bu ülkelerde yatırıma dönüşecek kadar yeterli tasarruf olmadığından, bu ülkeler ya ihracatlarını artırarak ya da dış borç alarak yatırımlarını finanse etmek zorundadırlar. Kısa bir süre içerisinde ihracatı artırmanın zor, dış borçlanmanın ise riskli ve maliyetli olmasından dolayı kullanılabilir alternatif kaynak uluslararası sermayedir (Cömert, 2000). Ancak günümüzde gelişmekte olan ülkelere giriş yapan yabancı sermayenin hareketleri, giriş yaptığı ülkenin piyasalarındaki makroekonomik dengeleri bozmakta ve milli ekonomi ve siyaset politikalarını olumsuz etkilemektedir. Bu sermaye hareketleri ilk etapta ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesi açısından olumlu hamleler yaratmakta ancak daha sonradan bu olumlu hamleler yerini ekonomik krizlere bırakmaktadır (Susam, 2004).

Ülkeye giren yabancı sermayenin yurtiçi üretim, tüketim, yatırım ve tasarruf gibi ekonominin genel dengesi üzerindeki etkileri ön plandadır. Yüksek faiz oranlarından dolayı gelişmekte olan ülke piyasasına giriş yapan yabancı sermaye, likiditeyi artırdığından öncelikle giriş yaptığı ülkenin parasının aşırı değerlenmesine ve döviz kurunun da düşmesine neden olmaktadır (Kaygusuz, 2014: 22). Tiryaki, dövizdeki düşüş için; “Döviz kurunun yeniden yükselmesini önlemek adına gerekli olan yabancı rezervlerin birikimi aşırı para kaybına yol açabilir ve finansal sistem zayıflıklarından olan enflasyona yol açabilir” demiştir (Tiryaki, 2017: 22). Yerli para değerlendiğinden yerli üretim ürünleri de pahalı hale gelir ve ülkedeki

yerleşikler ithal mallarına yönelirler. Bu durum da cari açığın artmasına ve ödemeler bilançosunda dengesizliklerin oluşmasına neden olur. Faizler de yükseldiğinden yerleşik yatırımcılar; reel yatırım, mal ve hizmet alım kararlarından vazgeçerek tasarrufları ile getirisi daha yüksek olan finansal yatırımlara yönelirler. Bu süreçte bankaların verdiği krediler de ağırlıklı olarak tüketici veya gayrimenkul kredileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu şekilde gerçekleşen sermaye hareketleri yatırım ve tasarruf düzeylerini artırmaktan çok tüketimi finanse etmiştir. Borçlanmanın kolaylaşması ile aşırı borçlanan ülkeler, yurtiçindeki yerleşiklerin elinde var olan tasarruflarının bir bölümü ile dış borçların faizlerini karşılayarak yurtdışına ödemiş ve elde var olan tasarruflarını da bu şekilde azaltmışlardır (Kara, 2012: 23).

Uluslararası sermaye hareketlerinin, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine girdikten sonra makroekonomik değişkenler üzerinde yarattığı olumsuz etkiler belli bir süre sonra kaçınılmazdır. Bu durumun önüne geçmek veya olumsuz etkilerin şiddetini en aza indirmek isteyen gelişmekte olan ülkeler çeşitli denetleyici ve düzenleyici önlemler almaktadırlar. Bu önlemler;

- Sermayenin vergilendirilmesini sağlamak (Tobin Vergisi),
- Doğrudan yabancı yatırımların hizmetler sektöründen çok diğer alanlara yönlendirilmesini sağlamak,
- Kısa vadeli işlemlerin maliyetlerini artırarak spekülasyon ataklarının önüne geçmek,
- Uluslararası sermayeyi olabildiğince uzun süreli olarak ülke içinde kalmasını sağlamaktır (Özer, 2012: 53).

Ülkemiz geçmişten günümüze genellikle hammadde ihracatçısı ve mamul madde ithalatçısı olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu durumu tersine çevirmek isteyen karar birimleri iç piyasayı korumaya yönelik politikalar uygulamış ve devlet eliyle milli sanayileşme adımlarını atmaya başlamışlardır. Devlet tarafından atılan bu ilk adımlar, ilk dönemlerde verimli olmuştur. Ancak daha sonra liberal dış ticaret rejimi ile dış dengenin sağlanamadığı anlaşılmış, ülkeye doğrudan yabancı sermaye aşılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ülkeye yabancı sermaye girişini artırmak için 1954 yılına geldiğimizde “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” çıkarılmış, ancak buna rağmen ülkemize 1990’lı yılların sonuna kadar hedeflenen oranda yabancı sermaye girişi gerçekleşmemiştir (Güven, 2008).

SONUÇ

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin, uluslararası sermayeye kazandırdığı faizlerin yüksek olmasından dolayı cezbedici bir konumda olduğunu daha önce belirtmiştik. Ancak bazı durumlarda bu uluslararası sermaye, gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinden kazandıkları

karlarla yetinemeyip spekülâtif ve manipülâtif ataklar yaparak söz konusu ülkenin ekonomik dengelerini bozarak finansal krizlere neden olurlar. Türkiye'nin 1980 yılı sonrasında liberal ekonomik rejime adım atması ile ülkemiz uluslararası sermaye sahiplerinin yatırımları için kârlı ve cazip bir piyasa görünümü yakalanmak istenmiştir. Ancak ülkeye giriş yapan uluslararası sermaye istenilen oranda olmamış ve hatta yatırım yapan uluslararası sermaye hareketliliğinin izlediği spekülâtif ve manipülâtif ataklar, zaten kırılğan bir yapıya sahip olan Türkiye ekonomisinin makroekonomik dengelerini bozarak ekonomide istikrarsızlık ve krizlere neden olmuştur.

2000 ve 2001 krizleri öncesinde yabancı sermaye yatırımları, IMF ile yapılan Stand-By anlaşması dolayısı ile artış göstermiştir. Türkiye'ye giriş yapan yabancı sermaye hareketliliği Merkez Bankası nezdindeki döviz miktarını artırmış ve Türk lirasının aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Aşırı değerlenen Türk lirası karşısında tüketiciler, yerli mallara göreceli olarak daha ucuz olan ithal mallara yönelik taleplerini artırmışlar ve bu durum da cari işlem açığının hızla büyümesine neden olmuştur. 2000 yılının ilk on ayında dış borçları kapatmayı hedefleyen Merkez Bankası başarısız olmuş, 7,6 milyar dolar olan cari işlem açığı büyüyerek dış borçların 12,8 milyar dolar olmasına neden olmuştur. Bu durumun nedeni yabancı sermaye ile cari işlem açıklarının finansmanı arasındaki bağlantının kopmuş olmasından kaynaklanmaktadır.

2000 ve 2001 kriz dönemlerinde yabancı sermaye, çoğu çıkışlar kayıt dışı olmak üzere Türkiye piyasalarından hızla çekilmişlerdir. Merkez Bankasının döviz mevduatlarında ortaya çıkan bu hızlı erime Türk lirasının hızla değer kaybetmesine neden olmuştur. Aralık 2000 ve Ocak 2001 arasında IMF'den gelen yaklaşık 2,9 milyar dolar ancak yara bandı etkisi göstererek uluslararası yabancı sermaye hareketlerinde kısa vadeli istikrarın sağlanmasında rol oynamıştır. 2000-2001 kriz dönemlerinde yabancı sermaye hareketlerinin Türkiye ekonomisinde yarattığı negatif şokun büyüklüğü -23,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Uluslararası sermaye hareketlerinin, gelişmekte olan ülkelere giriş ve çıkış aşamalarında denetleyici ve düzenleyici önlemler alınmadığında ekonomik istikrarsızlıklarla beraber ciddi boyutlarda gerçekleşebilecek finansal krizlere davetiye çıkmış olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, N. B. (2017). *Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Finansal Krizlere Etkileri: 2001 Türkiye Krizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, Ü. (2003). *Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [BDDK]. (2011). *Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler*, <https://docplayer.biz.tr/6275350-Bankacilikta-yapisal-geligmeler.html>, Erişim Tarihi: 12 Nisan 2019,
- Baran, D. (2017). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri*.Yüksek Lisans Tezi. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bastı, E. (2006). *Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi*. Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Yayın No: 191, Ankara.
- Boğa, S. (2016). *Finansal Kırılganlık ve Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Uluslararası Sermaye Hareketleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cömert, F. (2000). “İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”, *Hazine Dergisi*, 13, ss. 13-17.
- Çelik, K. (2012). *Uluslararası İktisat*, 5. Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi.
- Delice, G. (2003). “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, ss. 57-81.
- Djankov, S. ve Hoekman, B. (2000). Foreign Investment And Productivity Growth in Czech Enterprises. *The World Bank Economic Review*, 14(1), ss. 49-64.
- Dorsey, T. (2008). “A Capital Story”, *Finance And Development Review*, 45(2), ss. 41-48.
- Fırat, E. (2009). “Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi Politikası”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), ss. 501-524.
- Göksu, G. (2015). *Türkiye’de Yaşanan Finansal Kriz Dönemlerinde Uluslararası Brüt Sermaye Hareketlerinin Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Başkent Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Güloğlu, B., Altunoğlu, E. (2002). “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27, ss. 107-134.
- Güven, Y. (2008). “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), ss. 75-97.
- [IMF]. (1999). “Press Release: IMF Approves US\$4 Billion Stand-By Credit for Turkey”, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/14/01/49/pr9966>, Erişim Tarihi: 30 Nisan 2019.
- Kara, H. (2012). *Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ile Faiz Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaçor, Z. (2006). “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, ss. 379-391.
- Karahan, Ö., İpek, E. (2013). “Türkiye’ye Yönelik Yabancı Sermaye Akımlarının Hacim ve Kompozisyonundaki Gelişmeler”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11(21), ss. 299-316.
- Kaya, V., Yılmaz, Ö. (2010). “Türkiye’de Doğrudan Yatırımların Belirleyicileri: 1970-2000”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(3-4), ss. 39-56.
- Kaygusuz, S.(2014). *Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazgan, G. (2005). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, (4. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, G. (2009). *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, 4. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kıran, B. (2014). “Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile Kısa ve Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri İlişkisi”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), ss. 269-283.

- Kutluay, D. (2011). *1980 Sonrası Ekonomik Krizlerin Karşılaştırmalı Bir Analizi: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mangır, F. (2014). “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Etkileri: 2001-2006 Türkiye Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1-2), ss. 237-262.
- Oktar, S. (1995). “Uluslararası Sermaye Akışı ve Sıcak Para”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 32, ss. 5-11.
- Özer, A. M. (2012). *Türkiye’de Sermaye Hareketlerinin Gelişimi ve Yatırım-Tasarruf Üzerine Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saraçoğlu, M., Kuzu, M., Kocaoğlu, F. (2015). “Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri, Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Arasındaki Etkileşimlerin Küresel Ekonomi Politik Çerçevesinde Analizi”, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(2), ss. 75-110.
- Susam, N. (2011). Fieldstein - Horioka Paradoksu: “Yatırım, Tasarruf ve Sermaye Hareketleri İlişkisinin Açıklanması”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 46, ss.183-195.
- Tığlı, A. (2015). *1980-2001 Yılları Arasında Türkiye’de Sermaye Hareketlerinin Serbestleştirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tiryaki, H.N. (2017). *OECD ve G-20 Ülkelerinde Sermaye Hareketleriyle Seçilmiş İktisadi Değişkenler Arasındaki İlişkilerin Panel Veri Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tüzün, M. (2014). *Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Fiyat İstikrarı ve Finansal İstikrar Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Varlık, Ç. (2002). Enflasyon Hedeflemesi: İkiz Krizler: Para Krizleri ile Bankacılık Krizleri Arasındaki Bağlantılar. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 13(42-43), ss. 159-180.
- Yüçetürk, H.C. (2018). *Uluslararası Sermaye Hareketleri, Ticaret ve Büyüme Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 19

Sayfalar /Pages: 18-34

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 26.10.2019

Sonuçlanma Tarihi: 07.01.2020

YOĞUN REKABET İÇİNDEKİ İŞLETMELER İÇİN REKABET STRATEJİLERİ: KONUMLANDIRMA OKULUNUN AVANTAJLARI

Safa ACAR*

Öz

Yoğun rekabet ortamında bulunan işletmeler uzun ömürlü olabilmek ve rekabet üstünlüğü elde edebilmek amacıyla çeşitli yöntemler uygulamak zorundadırlar. Bu yöntemlerin en önemli bir kısmını da rekabet stratejileri oluşturmaktadır. Rekabet stratejileri, rekabetin yoğun ve zorlu olduğu sektörlerde firmalara bir çıkış yolu sunabilmektedir. Özellikle konumlandırma okuluna sağladığı katkılarla stratejik yönetim literatüründe de önemli bir yer tutan rekabet stratejileri işletmelerin rekabet avantajı elde etmek, sürdürülebilir kaynak temini sağlamak ve uzun ömürlü bir yaşam sürmek gibi hedeflerine ulaşmada büyük bir kurtarıcı olarak kabul edilmektedir.

Çalışmanın temel amacı, firmaların özellikle son dönemde içine girdikleri yoğun rekabet ortamının etkilerinin azaltılması için bir yöntem tavsiye etmektir. Bu tavsiye Porter'in 1980 yılında ortaya koyduğu ve rekabet ortamında yer alan firmaların karşılaştıkları beş rekabet gücünün ortaya çıkarttığı problemlerin çözümüne yöneliktir. Firmaların piyasada karşılaştıkları beş güç ile başa çıkmak adına geliştirilmiş olan Jenerik stratejilerinin çerçevesinde çözüm yolları belirlenmiştir.

Özellikle konumlandırma okulu çerçevesinde oluşan bu stratejiler; işletmelerin, rekabet üstünlüğü sağlayabilmek, sürdürülebilir bir kaynak temini politikası geliştirmek ve uzun ömürlü bir firma olabilmek gibi isteklerini yerine getirme aşamasında büyük bir destek olarak kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Jenerik Stratejileri, Konumlandırma Okulu, Farklılaşma, Maliyet Liderliği, Odaklanma

Jel Kodları: L10, L11, L25

COMPETITIVE STRATEGIES FOR COMPANIES IN INTENSIVE COMPETITION: ADVANTAGES OF POSITIONING SCHOOL

Abstract

Companies, in a highly competitive environment have to apply various methods in order to have a long life and to gain competitive advantage. The most important part of these methods is competition strategies. Competition strategies can provide firms with a way out in competition-intensive and challenging sectors. Competitive strategies, which have an important place in the strategic management literature with their contributions to the positioning school, can be considered as a great savior in achieving their goals such as obtaining competitive advantage, providing sustainable resources and leading a long life.

* Öğr. Gör., Siirt Üniversitesi Kurtalan Meslek Yüksek Okulu, safaacar@siirt.edu.tr, 0000-0002-9578-0198.

The main purpose of the study is to recommend a method to reduce the effects of the intense competition environment that companies have entered into recently. This advice is directed towards the solution of the problems that Porter put forward in 1980 and revealed the five competitiveness of the companies in the competitive environment. Generic strategies developed to deal with the five forces those companies face in the market have been identified as solutions.

In particular, these strategies formed within the framework of positioning school; It can be considered as a great support in the stage of fulfilling the demands of enterprises such as providing competitive advantage, developing a sustainable resource supply policy and being a long-lasting company.

Keywords: Generic Strategies, Positioning School, Differentiation, Cost Leadership, Focus

Jel Codes: L10, L11, L25.

GİRİŞ

Özellikle son dönemlerde işletmelerin içerisinde yer aldıkları sektörler yoğun bir rekabet ortamına konu olmaktadır. Teknolojinin ve iletişimin yüksek oranda arttığı ve işletmelerin bilgilerinin çok kısa bir dönemde bütün piyasaya ulaşabildiği bir dönem olan bu dönemin en önemli argümanı işletmelerin arasında oluşan benzerliklerin mümkün olduğunca azaltılabilmesini sağlamaktır. Yoğun bir rekabet ortamına yol açan bu gelişmeler uzun ömürlü olmak ve yüksek karlılık beklemek gibi istekleri olan işletmelerin bazı çözümlere ihtiyacının olduğunu göstermektedir.

Yoğun rekabet ortamında işlerini yapmak zorunda olan işletmelerin en önemli sorunlarından biri uzun ömürlü ve sürdürülebilir bir hayat sürememek ve ortalamanın üzerinde bir kar elde edememek olarak kabul edilebilir. Bu iki hedefin yerine getirilmesi için işletmenin kendine bazı stratejik yol haritaları belirlemesi gerekmektedir. Bu stratejik yol haritaları işletmelerin sürdürülebilir başarısını sağlamak ve sektör ortalamasının üzerinde kar elde edebilmek için büyük katkılar sağlayabilmektedir.

İşletmeler, içinde yer aldıkları sektörde karşılaştıkları yoğun rekabet ile başa çıkamazlarsa çok kısa bir sürede kar elde edemeyen bir yapıya dönüşmekte ve bu durumun sonucunda yok olma tehlikesi ile karşılaşabilmektedirler. Ekonomide çok önemli bir değere sahip olan işletmelerin bu şekilde bir sonla yok olmaları bütün ekonomiye büyük zararlar vermektedir. Bu durumun önüne geçmek için uygulanması gereken stratejik adımlar ise işletmelerin uzun ömürlü olabilmelerine ve ortalamanın üzerinde karlılık sağlamalarına katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı yoğun rekabet ortamında hayatlarını devam ettirmeye çalışan ve ortalamanın üzerinde elde edecekleri karlılığın sürdürülebilirliğini sağlamak için çabalayan işletmelere konumlandırma okulunun ortaya koyduğu fikirler ve yönlendirmeler ışığında bir çerçeve oluşturabilmektedir. Özellikle Porter'in (1985; 1998; 2008) ortaya koyduğu rekabet stratejileri bu çalışmanın ana inceleme konusu olmuştur. Bu kapsamda öncelikle stratejik yönetim okulları ile ilgili kısa bir bilgi verilmiş ardından konumlandırma okulunun gelişimine bakılarak ortaya koyduğu stratejik öneriler gözden geçirilmiştir. Elde edilen bilgiler çerçevesinde işletmelere yönelik bilgiler verilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Stratejik Yönetim Okulları

Stratejik yönetim uygulamaları ile ilgili farklı görüşlerin çokluğu sebebiyle bu alanda çalışmalar yapacak olan araştırmacılar çok karmaşık bir yapı ile karşılaşmaktadırlar. Ancak özellikle 1960'lı yıllardan sonra genel kabul gören bir anlayışla Mintzberg'in ortaya koyduğu on stratejik okul çerçevesinde toplanmış ve ortaya çıkan bu on farklı okul görüşü stratejik yönetime yön vermiştir (Sarvan, Arıcı, Özen, Özdemir ve Tarcan İçigen, 2003: 74).

Çalışmanın amacı, Mintzberg'in ortaya koyduğu stratejik yönetim okullarının gelişimini ve bu okulların içinde yer alan konumlandırma okulunun stratejik yönetime olan katkısını belirleyebilmektir. Bu kapsamda Mintzberg'in ortaya koyduğu okullardan ilk üç tanesi "kuralcı", kalan okullar ise "tasvir edici" olarak kabul edilmektedir. İlk üç okuldan birincisi tasarım okuludur. Bu okul stratejik yönetime kavramsal bir yönden bakmaktadır. İkinci okul olan planlama okulu biçimsel boyutları incelemektedir. Üçüncü okul olan konumlandırma okulu ise analitik yönden incelemektedir (Eryiğit, 2013: 163).

Mintzberg'in belirlediği okullar sırası ile tasarım okulu, planlama okulu, konumlandırma okulu, girişimci okul, bilişsel okul, öğrenme okulu, güç okulu, kültür okulu, çevre okulu ve bütün hepsini bütünleştirmeyi amaçlayan bütünleştirici okuldur. Belirlenen on stratejik okulun genel özellikleri Dinçer (1998: 58-60) tarafından belirtilmiş ve Mehmet ve Berna Kaplan (2018: 450) hazırlamış oldukları çalışmada özetlemişlerdir. Bu özet yapı Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Mintzberg On Strateji Okulu Ayrımı

Genel Ayrım	Okullar	Okulların Genel Özellikleri
Kural koyucu ya da reçete sunan okullar	Tasarım Planlama	Bu okullar stratejinin nasıl geliştirileceğine odaklanmaktadır.

	Konumlandırma	Tasarım okulu diğer iki okula temel oluşturarak stratejiyi informel bir süreç olarak ele almaktadır. Planlama okulu, stratejiyi biçimsel bir planlamanın süreci olarak değerlendirmektedir. Son olarak konumlandırma okulu ise, stratejiyi örgütün konumu ve yoğunlaştığı pazar yeri olarak değerlendirmektedir.
Tanımlayıcı Okullar	Girişimci Bilişsel Öğrenme Güç Kültürel Çevre	Bu okullar stratejinin ne yaptığı konusuna odaklanmaktadır. Stratejinin işletmeler için geliştirilme sürecine odaklanılmakta ve en iyi davranışları önceden tanımlama yerine stratejinin neleri yaptığını vurgulamaktadır.
Bütünleştirici Okul	Bütünleştirici	Bu okul kural koyucu ve tanımlayıcı okulların sentezi olarak hem stratejinin nasıl yapıldığı hem de ne yaptığı üzerine yoğunlaşarak bütünleştirici bir bakış açısı sunmaktadır.

Kaynak: (Kaplan ve Kaplan, 2018: 450).

Konumlandırma okulu Mintzberg'in ayrımına göre kural koyucu ya da reçete sunan okullar grubunda yer almaktadır. Bu bakış açısı ile konumlandırma okulu stratejinin nasıl gelişeceğine odaklanan okullardan biridir. Ayrıca, konumlandırma okulunun stratejiye bakışı, örgütün konumu ve Pazar yeri ile ilgili olarak gelişmektedir.

Belirlenen okullara kısaca bakmak konumlandırma okulunun yerini ve önemini daha iyi belirlemeye katkı sağlayacaktır.

Tasarım Okulu; stratejik yönetim okullarının en eskisi ve haliyle en etkili ve kapsamlı olanı olan tasarım okulu, stratejik yönetimin temelini oluşturan bir yapıya sahiptir. Tasarım okulunun temel alt yapısını 1957 yılında yazdığı *Leadership at Administration* adlı kitap ile Phillip Selnick ve 1962 yılında yazdığı *Strategy and Structure* adlı kitap ile Alfred D.

Chandler oluşturmuştur. Bu okulun temel görüşü, strateji oluşturma sürecinde işletmenin dış çevrede karşılaşacağı tehdit ile elde edebileceği fırsatların işletme içerisinde yer alan üstünlükler ve zayıflıkların belirli bir uyum içerisinde olması düşüncesidir (Sarvan, Arıcı, Özen, Özdemir ve Tarcan İçigen, 2003: 75-76).

Bu okul, üst yönetimin basit, açık ve benzersiz stratejiler formüle etmekte olduğunu bu sebeple formel ya da informel bir yapı oluşturmadığını belirtir (Eryiğit, 2013: 167).

Planlama okulunun gelişim süreci tasarım okulu ile paralel bir durumdadır. Tasarım okulunun benimsemiş olduğu yöntemleri planlama okulu da benimsemiştir. Stratejiyi, resmi ve uzun dönemli bir planlama süreci olarak kabul etmektedir. Cevap aradığı soru ise stratejinin nasıl geliştirildiğidir. Yöneticilere strateji geliştirme yöntemleri ile ilgili çeşitli tavsiyeler veren bir okuldur (Eryiğit, 2013: 164).

1965 yılında Igor Ansoff tarafından kaleme alınan *Corporate Strategy* adlı eser planlama okulunun temellerini atmıştır. Diğer okullardan farklı olarak örtük biçimde göz önüne alınan yönetsel değerleri tercih etmeyerek biçimsel hedefler belirleme yönünde kararlar alınmasını tavsiye etmiştir. Bu okulda süreç biçimsel olduğu gibi aynı zamanda basit tutulmaktadır. Strateji oluşturma süreci zihinsel bir süreç olarak kabul edilir. Aynı zamanda örgütün tepe yöneticileri örgütün stratejistleri olarak kabul edilmekte ve stratejiler yapı olarak benzersiz kabul edilmektedir (Sarvan, Arıcı, Özen, Özdemir ve Tarcan İçigen, 2003: 77).

Konumlandırma okulu, tasarım okulu ve planlama okulunun devamında 1980'li yıllarda Michael E. Porter tarafından yazılan *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors* kitabının yazılması ile başlamıştır. Konumlandırma okulu önceki iki okulun tam olarak dolduramadığı bir alanı doldurarak stratejiye içerik kazandırmış ve egemen stratejik yönetim okulu olmayı başarmıştır. Konumlandırma okulu, önceki okullarda olduğu gibi stratejinin sınırsız olduğunu kabul etmemiştir. Bunun yerine örgütün yer aldığı sektör içindeki yerini konum olarak kabul ederek mevcut ve ileride gelecek rakiplere karşı örgütün kendini savunabileceği bazı stratejilerin olması gerektiği konusuna odaklanmıştır. Bunun devamında büyüme ve Pazar yeri matrisi ve büyüme (öğrenme) eğrisi stratejilerinin yer aldığı ikinci dalga ile daha da güçlenmiştir (Sarvan, Arıcı, Özen, Özdemir ve Tarcan İçigen, 2003: 80).

Porter'in rekabetteki beş güce karşılık geliştirdiği stratejiler konumlandırma okulunu daha da geniş kitlelere ulaştırmayı başarmıştır. Porter (1985), genel rekabet stratejileri ile örgütlere

genel bir strateji tipolojisi seçebilme imkânı tanımaktadır (Tansey, Spillane ve Meng, 2014: 705-706).

Porter'a göre (1985) örgütün performansı ile piyasadaki rekabet gücü ters orantılıdır. Piyasadaki rekabet arttıkça piyasadaki beklenen performans düşmekte ve rekabetin yoğunluğundan dolayı bu durumda örgütlerin kaynaklarını tüketmektedir. Burada konum çok önemlidir. Rekabete uygun bir konuma sahip olan örgütler rekabet avantajı elde edebileceklerdir (Sun ve Lee, 2019: 282).

Girişimcilik okulu, betimleyici bir okuldur. Lideri bir girişimci olarak kabul eder ve strateji liderin vizyonudur. İşletmelerin üst yönetimlerinin vizyon oluşturmalarının gerekliliği üzerinde durur. Diğer okullardan farklı olarak liderlik üzerinde çalışır ve liderin strateji oluşturma sürecinde odaklanmanın yanında sezgi, deneyim, yargı, akıl ve kavrayış gibi doğuştan gelen yeteneklerin önemli olduğunu vurgular (Sarvan, Arıcı, Özen, Özdemir ve Tarcan İçigen, 2003: 82).

Bilişsel okul, stratejilerin zihinsel bir faaliyet olduğunu kabul eder. İnsan beyni strateji belirlemede önemlidir. Strateji insan beyni içerisindeki bir çerçeve, model, kavram ya da bir harita olabilmektedir. Bilişsel psikoloji bilişsel okula büyük katkılar sağlar. Bu sayede insan bilişi kapsamında stratejinin nasıl geliştiği belirlenmeye çalışılır (Eryiğit, 2013: 167).

Öğrenme okulu, kural koyucu bir yapıda değil betimleyici bir yol izlemektedir. Bu okula göre strateji geliştirme zamanla bir öğrenme sürecine girecektir. Oluşan öğrenme süreci geçmişte oluşan düşüncelerin davranışlara etkisi ile oluşmaktadır. Örgütler ve bireylerin karşılaştıkları sorunları çözme yönündeki öğrenme süreçleri sayesinde öğrenme oluşmaktadır. Bu okula göre düşünme ve harekete geçme aynı anda olmalıdır. Öğrenme okuluna göre strateji formüle edilmez aksine zamanla öğrenme yolu ile oluşur (Bakaoğlu ve Dinç Özcan, 2010: 63-64).

Güç Okulu, strateji oluşturmayı bir güç oyunu olarak kabul eder. Oynanan bu oyun iki farklı alanda oynanmaktadır. Birinci alan şirket içinde yer alır. Bu alana mikro güç denir. Örgüt içerisindeki güç çatışmaları bu alanda oluşan stratejilerin temelidir. Diğer alan şirket dışındadır. Bu alana makro güç denir. Bu alanda oynanan oyunda ise çevrede oluşan stratejilerin örgütün kendi menfaatine çevrilebilmesi ile başarı sağlanabilmektedir (Eryiğit, 2013: 168-169).

Kültür okulu, betimleyici okullar arasında yer alır. Odaklandığı konu ise örgüt kültürüdür. Örgüt kültürü ile strateji arasındaki ilişki betimlenmeye çalışılmaktadır. Bu okula göre stratejinin kökleri örgüt kültürüne dayanır ve strateji örgütün ortak olarak oluşturabileceği bir değerdir. Özellikle 80’li yıllarda ortaya çıkan Japon yönetim kültürünün etkisi ile ortaya çıkmıştır. Kültür okulunun ele aldığı temel kavramlar, inançlar, normlar, değerler ve sembollerdir. Strateji oluşturma süreci örgüt üyelerinin ortak değerleri çerçevesinde gelişmektedir. Kültür okulu örgüt kültürünün strateji üzerindeki etkisine yoğunlaşmaktadır. Bu sebeple örgüt içerisinde strateji belirlenme sürecinde kültürün etkisi göz ardı edilemez. Eğer uyumsuz bir strateji belirlenmeye çalışılırsa stratejinin başarısız olma ihtimali yüksek olacaktır (Sarvan, Arıcı, Özen, Özdemir ve Tarcan İçigen, 2003: 99-100).

Çevre Okulu, işletme stratejilerinin işletmenin içinden değil çevreden ve çevrenin oluşturduğu iklim baskısından oluştuğunu savunmaktadır. Bu anlayışa göre stratejinin temel aktörü çevredir (Kaplan ve Kaplan, 2018: 451). Çevre okulunun temsilcileri arasında Burns ve Stalker (1961), Lawrence ve Lorcsch (1967) ve Emery ve Trist (1965) gibi araştırmacılar yer almaktadır. Çevre okuluna göre strateji oluşturma süreci tepkiseldir. Çevre okuluna göre strateji daha önceden belirlenmiş olan noktalarda yer alan çevreyle ilişkili olarak ekolojik nişler içerisinde oluşan bir yapıdadır (Bakaoğlu ve Dinç Özcan, 2010: 65).

Biçimleşme Okulu ya da bütünleştirme okulu, diğer okulların vermiş oldukları mesajları bir şekilde bütünleştirmektedir. Bu okula göre strateji, örgüt ile bir bütün halinde ele alınır. Bu okul diğer okulları ortak bir bakış açısında bir araya getirmektedir (Eryiğit, 2013: 169). Bu okul farklı şartların etkisinde, farklı durumlarda ortaya çıkan kural ve tanımların etkilerini bir araya getirerek, durumları, yapıları, süreçleri ve ortamları birleştirme yolunda çalışmalar yapar. Bu okul birleşim ve bütünleme ile ilgili adımları temsil etmektedir (Bakaoğlu ve Dinç Özcan, 2010: 66).

1.2. Konumlandırma Okulunun Rekabet Eden İşletmelere Katkıları

Mintzberg’in belirlediği ve stratejik yönetim literatüründe görülmüş olan stratejik yönetim okulları yukarıda anlatılmıştır. Bu okullardan çalışmanın konusu ile ilgili olan okul ise özellikle 1980’li yıllardan sonra Porter’in büyük katkı sağlamış olduğu konumlandırma okuludur. Konumlandırma okulu temellerini daha eskilere hatta milattan önceki zamanlara kadar dayandırmaktadır. Eski Çinli komutan Sun Tzu’nun yazmış olduğu *Savaş sanatı* kitabı konumlandırmanın önemi konusunda bir çok bilgi aktarmaktadır. Sun Tzu konumun savaş içerisindeki önemini belirtirken; “Eskiden usta savaşçılar önce kendi konumlarını sağlamlaştırır, sonra düşmanın açığını gözlerlerdi.” ve “İyi savaşçılar yitirmeyecekleri

mevzilerde mevzilenirler ve düşmanı yenilgiye uğratacak koşulları göz ardı etmezler.” gibi ifadelerle konumlandırmanın önemini belirtmiştir (Tzu, 2017: 68). Ancak konumlandırmanın önemi Porter’in 1980 yılında yazmış olduğu kitapla (*Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*) ortaya çıkmış ve bu kitap sayesinde düşünce ekolü haline gelmiştir. Dess ve Davis (1984: 467); Porter’in ortaya koyduğu fikirleri destekleyerek, stratejinin firmaların performansı ile ilişkilendiği önemli noktalar olduğunu belirtmişlerdir. Bu kapsamda konumlandırma da stratejinin en ilgi çeken noktasını oluşturacaktır.

Porter’in ortaya koyduğu model daha çok stratejinin hangi yollarla geliştirilebileceğine ilişkin veriler sağlamaktadır (Sarvan, Arıcı, Özen, Özdemir, Tarcan İçigen, 2003). Bu çerçevede stratejiyi örgütün içinde yer aldığı rekabetçi çevre ile oluşturduğu etkileşimlerin sonucunda beklediği hedefleri başarabilmesi için uygulaması gereken planlar bütünü olarak kabul edebiliriz. Bu sebeple stratejiler örgütün gitmek istediği hedeflere ulaşabilmek için hangi yolları seçmesi gerektiği noktasında oluşmaktadır. Stratejinin geliştirilmesi de yol haritasını şekillendirmektedir. Stratejiler hedeflere ulaşmada farklı yollar olduğunu ve bu yolların nasıl geliştirilmesi gerektiğini belirten yöntemlerden oluşmaktadır. Porter’in stratejiye kattığı en önemli değer, rekabetçi stratejilerin oluşturulduğu modeldir (Daft, 2015: 109).

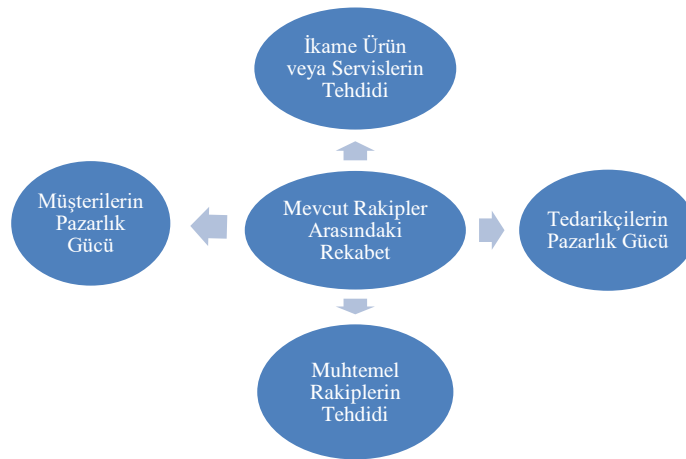
Rekabetçi stratejiler, aynı sektörde faaliyet gösteren firmaların arasında oluşan rekabet sonucu gerekli bir durum haline gelmektedir. Rekabet, müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışırken, temel hedefi değer üretmek ve müşteri beklentilerini karşılamak olan stratejilerin oluşturulması anlamını taşımaktadır. Porter’in stratejisi sayesinde işletmenin ürünlerine müşteriler değer göstermektedirler. (Ülgen ve Mirze, 2013: 254). Örgütler, performanslarını arttırabilecek olan yenilik, kültür ve iyi uygulama gibi faaliyetlerin hangisinin uygun olduğuna rekabet sayesinde karar verebilirler (Mutluay, 2005: 12). Bu çerçevede işletme yöneticilerinin örgütün katma değer üreten kaynaklarını belirleyerek, koordinasyon becerileri ile birlikte örgütün diğer rakiplere göre rekabet avantajı elde edebileceği alanları tespit etmesi gerekliliği hayati bir öneme sahiptir. Örgütlerin birbirleri ile yoğun bir rekabet içinde oldukları en önemli kaynak müşterilerdir. Bu kaynak örgütler için kıt bir yapıdadır. Bu sebeple rekabet avantajı elde etmek isteyen örgütler, müşterileri cezp etmeye yönelik stratejiler geliştirmelidir. Bunu başaramayan örgütler ise diğer rakiplerine göre dezavantajlı bir konuma yönelir. Bu noktada örgütün öncelikle rekabet edeceği alanı seçmesi gerekir. Ardından ise örgütün sahip olduğu alanı genişletebilmesi için mevcut kaynaklarını ve

becerilerini kullanarak özel ve genel çevresini yönetebilme kabiliyetinin en yüksek düzeyde olabileceği bir konum seçmesi gerekir (Jones, 2017: 226).

1.3. Porter'in Rekabetçi Kuvvetler Modeli

Porter, strateji çevresinde etkili ve meşhur olarak kabul edilen rekabetçi kuvvetler ve stratejiler modelini bir grup işletmeyi inceleyerek geliştirmiştir. Bu çalışmaya göre, işletme yöneticilerinin endüstri çevresinde yer alan toplamda beş gücü anlamaları durumunda, örgütlerini daha başarılı, daha karlı ve daha sağlam yapabilecek stratejileri oluşturabilmelerinin mümkün olabileceğini söylemiştir. Belirlenen bu beş gücün ise örgütün rakiplerine göre endüstri içerisindeki konumunu belirlediğini söylemiştir (Daft, 2015: 108). Örgütlerin stratejistlerinin temel işleri içinde buldukları rekabeti anlayabilmek bunun etkileri ile baş edebilmektir. Bir endüstrinin yapısını belirleyebilmek için ise toplamda beş tür olan rekabet kuvvetlerini anlamak gerekmektedir. Bu rekabet güçlerinden dolayı oluşan genişletilmiş rekabet yapısı, bir endüstrinin yapısının tanımlanmasında büyük bir etkiye sahiptir ve endüstri içerisinde oluşan rekabet ortamının doğasını belirleme gücü vardır (Porter, 2008: 25).

Porter belirlenen beş kuvvetin örgütün endüstri içerisinde, rakiplerine karşı kendi konumlarını belirlediğini ifade etmiştir. Şekil 1'de Porter'in belirlediği beş güç modeli sunulmuştur.

Şekil 1: Porter'in Beş Güç Modeli

Belirlenmiş olan beş güç yoğun rekabet halinde olan sektörlerde firmaların karşılaşacakları güçleri bir araya getiren bir model olmasından dolayı önemlidir. Bu beş güç şunlardır (Daft, 2015: 109);

Muhtemel rakiplerin tehdidi; bir endüstriye yeni girecek olan aktörlerin oluşturduğu tehdittir. Bu tehdit endüstri içerisinde bulunan örgütler üzerinde baskı oluşturur ve fiyatları aşağı

çekmelerine ya da yatırım seviyelerini arttırmalarını gerektirecek stratejiler uygulamalarına yol açar (Daft, 2015: 109). Endüstriye yeni giriş yapanlar daha önceki endüstrilerinden yeni çeşitlendirmeler getirdikleri için, rekabet ortamını sarmak için sahip oldukları yetenekleri ve nakit akışı gibi etkili kaynaklarını kullanabilirler. Bu sebeplerden dolayı endüstriye yeni girişlerin olması kar potansiyelleri üzerinde büyük tehditler oluştururlar. Endüstriye giriş engelleri ne oranda yüksek ise yeni girenlerin oluşturacağı tehdit o oranda azalacaktır. Giriş engellerinin düşük olması ve yeni girecekler endüstrideki yerleşik rakiplerin daha az tepki göstereceğini düşünürlerse giriş tehdidi yükselir ve bu tehdit karlılığı azaltan bir etki olarak ortaya çıkar (Porter, 2008: 26).

Tedarikçilerin Gücü; endüstri içerisindeki tedarikçilerin büyük ve güçlü olmasının etkisi ile oluşur. Tedarikçiler güçlü ise, tedarik fiyatlarını yüksek seviyelerde tutabilirler, hizmetlerini ve müşterilerine sundukları kalite düzeylerini sınırlandırabilirler. Tedarikçilerin, endüstri içindeki yerleşik örgütlerin üzerindeki etkisi ve tedarikçi sayısı tedarikçinin gücünü etkileyen en önemli faktörlerdendir. Örgütün sadece bir tedarikçisi olması durumunda tedarikçinin gücü yüksek olacaktır (Daft, 2015: 111).

Müşterilerin Gücü; Fiyatların etkili olduğu endüstrilerde büyük oranda etkilidir. Müşteriler, taleplerini fiyat odaklı hale getirerek fiyatların aşağı çekilmesini ve hizmet miktarının artırılmasını talep edebilirler. Müşteriler endüstri içerisindeki örgütlerin bu yönde birbirleri ile yoğun bir rekabete girmelerine yol açarak kendi değerlerini artırabilir ve karlılık üzerinde bir baskı oluşturabilir. Tedarikçi gruplarında farklı güçlere sahip olan tedarikçiler olduğu gibi müşteri grupları arasında da farklı güçlere sahip olan müşteriler yer almaktadır. Bu durumlardan birincisi çok az sayıda alıcının olduğu endüstridir. Bu tip endüstrilerde alıcının alım miktarı firmaların arz miktarlarının çok üzerinde olduğu durumlarda da aynı güç oluşmaktadır. Endüstride sunulan ürünlerin birbirinin aynısı olması durumunda müşteri satıcıları istediği yönde yönlendirebilir ve müşteri gücü ortaya çıkar. Müşteri satıcı değiştirdiğinde farklı bir maliyetle karşılaşmazsa istediği satıcıyı tercih edebilir. Bir diğer müşteri tehdidi ise müşterinin çok karlı olduğu durumlarda ürünü kendisinin üretmek istemesidir (Porter, 2008: 30).

İkame Malların Tehdidi; doğrudan işletmenin ürettiği ürünlerin ikame durumu ile ilgilidir. İkame ürünlerin varlığı fiyatlar üzerinde baskı oluşturduğu için, karlılığı ve ürüne olan cazibeyi azaltır. Bu tehdit, müşterilerin ikame ürün satın alma isteklerine, ikame olan ürünün

kalite düzeyine, fiyatına, başarı durumuna ve müşteri üzerinde oluşturacağı değişim maliyetine göre değişiklik gösterecektir (Mutluay, 2005: 18).

Var olan rakipler arasındaki rekabetin şiddeti; yukarıda sayılan dört güçten etkilendiği gibi maliyet ve ürün farklılaşmalarından da etkilenmektedir. Porter'a göre bu rekabet *reklam kavgası* olarak tanımlanır (Daft, 2015: 111). Rakipler arasındaki rekabet, fiyat indirimleri, yeni ürün tanıtımları, reklam kampanyaları ve hizmet düzeylerinde oluşturulan iyileştirmeleri kapsamaktadır. Bir endüstride yüksek rekabetin varlığı karlılık üzerinde baskı yapar. Endüstri içinde oluşan rekabetin kar potansiyelini ne ölçüde etkileyeceği, öncelikle işletmelerin rekabet etme yoğunluklarına ikinci olarak ise rekabet ettikleri temel değerlere bağlı olarak değişiklik gösterir (Porter, 2008: 32).

Porter yapmış olduğu strateji ve endüstriyel ekonomi çerçevesindeki araştırmalarında firmaların başarılı olabilmeleri için ayrıca ortalamanın üzerinde kar elde ederek bu karlılığı uzun dönemli koruyabilmeleri için bazı stratejiler geliştirmiştir (Ormanidhi ve Stringda, 2008: 57). Uzun dönemli olarak ortalamanın üzerinde kar elde etme ihtiyacının temel sebebi işletmenin sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde etme isteğidir (Porter, 1985: 11).

Porter endüstri içerisindeki firmaların bu sayılan beş kuvvet karşısında rekabetçi bir strateji geliştirebilmeleri için üç tane stratejiden birini tercih etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Bu stratejiler, farklılaştırma, maliyet liderliği ve odaklanma stratejisi olarak sıralanabilir (Daft, 2015: 111).

Bu stratejileri Porter, 1980 yılında yazdığı kitapta şu şekilde ifade etmiştir; rekabet içinde bulunan işletmelerin savunulabilir bir pozisyon sahibi olabilmesi ve rekabet içinde bulunduğu diğer sektör aktörlerini geride bırakabilmesi için üç farklı stratejinin uygulanması gerekir. Bu stratejilerden birincisi, genel maliyet liderliği stratejisi, örgütün kalite, hizmet ve diğer benzeri alanları ihmal etmeden rakiplerine kıyasla daha düşük maliyetlerle çalışmasını kapsamaktadır. İkinci strateji, farklılaşma stratejisi kapsamında örgütün içinde bulunduğu sektörde yer alan diğer aktörlerin ürünlerinden farklı ve benzersiz olarak kabul edilen bir ürün ya da hizmet geliştirerek bu ürünü yüksek kar oranları ile satabilmelidir. Üçüncü strateji ise, odaklanma stratejisi kapsamında örgütün belli müşteri gruplarına, coğrafi pazarlara ya da sadece bir ürün grubuna odaklanarak çalışmalarını bu yönde geliştirmesidir (Dess ve Davis, 1984: 469).

1.4. Jenerik Rekabet Stratejileri

Konumlandırma okulunun en önemli stratejilerinden biri olarak rekabet stratejileri kabul edilebilir. Bu strateji çerçevesinde temel amaç, aynı sektör içinde aynı müşteri gruplarına

hitap eden ve rekabet içinde bulunan firmaların rekabet üstünlüğü sağlamaları ve ortalamanın üzerinde getiri elde edebilmeleridir. Porter, bu amaçları başarabilmek için iki farklı stratejinin uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. Firmalar ürettikleri mal ve hizmetlerini rakip firmalardan daha düşük maliyetlerle üreterek ve müşteriye sunumunda ise piyasa koşullarında oluşan fiyatları kullanarak rakiplerinden daha fazla kar elde edebilirler ve ortalamanın üzerinde getiriye sahip olabilirler. Diğer stratejiye göre ise, firmalar ürettikleri mal ya da hizmetlerini rakiplerin ürettikleri mal ve hizmetlere göre farklılaştırırlar ve müşterinin bu farklılık için ödemeyi kabul edeceği ve piyasaya göre daha yüksek olan bir fiyattan müşterilerine sunabilirler. Bunu başarırlarsa firma rakiplerinden daha yüksek düzeyde bir kar elde eder ve ortalamanın üzerinde bir getiriye sahip olur (Ülgen ve Mirze, 2013: 255,256).

Rekabet konusunda başarılı olmak isteyen işletmelerin uygulamaları gereken stratejiler, örgütsel alanlarını korumak ve bu alanı genişletmek amacıyla kendilerine uygun olan bir stratejiyi(maliyet liderliği ya da farklılaştırma stratejisi) geliştirmek zorundadırlar. Genel olarak bu iki strateji aynı anda uygulanamasa da iki stratejiyi aynı anda uygulayıp başarılı olabilen işletmeler de (McDonald's firmasının iki stratejiyi bir arada kullanması gibi) bulunmaktadır (Jones, 2017: 226).

Maliyet Liderliği Stratejisi; diğer stratejiler arasında en net biçimde ifade edilebilen stratejidir. Bu stratejiyi uygulanan firma sektörü içinde düşük maliyetli bir üretici olmayı hedeflemektedir. Firma birçok endüstride yer almaktadır ve geniş bir çalışma alanına sahip durumdadır. Firma geniş bir alanda çalıştığı için maliyetlerin düşük olması önemli bir konumdadır. Firma üretiminin düşük maliyetli olmasını istediğinde ölçek ve mutlak maliyet avantajları gibi yöntemleri uygulayarak maliyetlerini düşürebilirler. Firma bu yöntemleri uygulayarak endüstri içerisinde maliyet liderliğini elde edebilirse endüstri içindeki en önemli aktör olacaktır. Bu çerçevede stratejik yönden bakıldığında firmanın maliyet liderliği konumuna ulaşmak için yarışan firmalardan bir değil maliyet lideri olan firma olması gereklidir (Porter, 1985: 12,13).

Farklılaştırma Stratejisi; standart olarak üretilen mal ya da hizmetlerin müşterilerin beklentilerini karşılamadığı endüstrilerde ortaya çıkmaktadır. Bu endüstrilerde, işletmeler müşteri isteklerine göre farklı ürün ve hizmetler üretmek suretiyle müşterilerin kendi firmalarını tercih etmelerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Farklılaştırma stratejisinin temelinde diğer firmaların yapamadığı farklılaşmayı gerçekleştirerek müşterilerin tercihini kendi

ürünlerine yöneltmek yer almaktadır. Farklılaştırma stratejisi firmanın bütün uygulamaların da uygulanan firmanın ortalamasının üzerinde kar elde etmesini sağlayan bir rekabet stratejisi türüdür. Farklılaştırma stratejisinde firma, rakiplerinden daha farklı ürünler üreterek müşterilerin ürünlere daha fazla ödemeyi kabul etmesini sağlamaktadır. Bu sayede ortalamasının üzerinde bir kar elde edilebilmektedir (Ülgen ve Mirze, 2013: 262).

Porter'in sunduğu rekabet stratejileri literatürdeki bazı çalışmalarla benzerlikler içermektedir. Bu çalışmalar Miles ve Snow'un (1978) tanımladığı fırsatçılar ve Miller ve Friesen'in (1986) adaptif firmaları ile farklılaştırma stratejisi arasında yoğun bir ilişki vardır. Ayrıca Miles ve Snow'un (1978) savunmacıları maliyet liderliği ile benzeşen stratejiler arasında yer almaktadır (Miller ve Friesen, 1986: 38).

Bu iki stratejinin geniş bir alana değil de sadece belirli odak pazarlara uygulanması da ayrı bir rekabet stratejisi olarak kabul edilmektedir.

Odaklanma Stratejisi; üçüncü stratejidir ve bir endüstri içerisindeki dar bir rekabet alanı seçimine dayanan bir stratejidir. Bu stratejiye göre firma sektör içindeki ya da farklı sektörlerdeki bir müşteri grubunu seçer ardından diğer rakiplerin bu gruptan dışlanması için stratejiler geliştirir. Sektörün genelinde rekabet avantajı olmayan firma, sadece odaklandığı grupta rekabet avantajı elde edebilmek için rekabet stratejisini optimize eder (Porter, 1985: 15).

Rekabet içerisinde bulunan işletmeler bazı durumlarda rakip sayısının çok olmasından dolayı sektörde oluşan rekabete dayanamayabilirler. Bu duruma düşen işletmelerin rekabet üstünlüğü elde etme imkânları yoktur. Bu sebeple karları düşük olmakta ve yaşamlarını uzun dönemde devam ettirememektedirler. Odaklanma stratejisi bu tip işletmelere bir kurtuluş olarak kabul edilebilir. Odaklanma stratejisi ile firmalar, hitap ettikleri Pazarı daraltarak daha hızlı ulaşabilecekleri müşterilere yönelerek rekabet avantajı elde etmektedirler. Bu sayede sektörde oluşan rekabet ortamından kurtulan firma oluşmuş olan rekabeti engellemiş ve konumunu güçlendirmiştir (Ülgen ve Mirze, 2013: 265).

Firmalar odaklanma stratejisini iki farklı yöntem ile uygulamaktadır. Sektör genelinde maliyet liderliği stratejisi uygulayan bir firma odaklanma stratejisini maliyet liderliği ile optimize ederek, farklılaştırma stratejisi uygulayan bir firma ise odaklanma stratejisini farklılaştırma stratejisini optimize ederek uygular (Porter, 1985: 15).

Odaklanma stratejileri, sektör içinde rekabet halinde olan firmaların karşılaşabilecekleri beş güce karşı firmanın rekabet avantajı elde etmesini sağlayacaktır. Bu durum Tablo 2’de Porter’in rekabet stratejileri tablosunda daha net bir şekilde görülebilmektedir.

Tablo 2. Porter’in Rekabet Stratejileri

		Stratejik Avantaj	
		Müşteri	Tarafından
		Algılanan Benzersizlik	Düşük Maliyet Konumu
Stratejik Hedef	Endüstrinin Tamamı	Farklılaşma	Düşük Maliyet Liderliği
	Sadece Belirli Bölüm	Odaklanma Stratejisi (farklılaşma ya da maliyet liderliği ile birlikte)	

Kaynak: Porter, M. (1998). *Competitive Advantage: Creating And Sustaining Superior Performance*. FreePress, NewYork. S. 39’den uyarlanmıştır.

Tablo 2 çerçevesinde Porter’in rekabet stratejileri, endüstrinin tamamına uygulanmak üzere farklılaştırma ve düşük maliyet liderliği stratejilerini önermektedir. Bu kapsamda müşteri tarafından algılanan benzersizlik ile bağlantılı olarak farklılaştırma stratejisi, sektör içerisinde düşük bir maliyet konumu sahibi olabilmek için ise düşük maliyet liderliği stratejisi uygun görülmektedir. Ayrıca sadece sektörün belli bir bölümüne hizmet ederek hem farklılaştırma hem de maliyet liderliği stratejisi odaklanma stratejisi ile birlikte uygulanabilmektedir. Bu yönden bakıldığında odaklanma stratejisi daha dar bir alanda rekabetten uzaklaşmanın bir formülünü vermektedir.

SONUÇ

Mintzberg’in on stratejik okul taksonomisi, stratejik yönetim literatüründe geçmişten itibaren ortaya çıkan bütün fraksiyonları bir arada görebilmek açısından çok önemli bir yapı arz etmektedir. Bu kapsamda, çalışmanın odak konusu olan konumlandırma okulunun stratejik yönetim literatürüne katkıları da daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Porter’in 1980 ve devamında 1985 ve 1988 yıllarında yayınladığı eserler çerçevesinde oluşan konumlandırma okulu, yoğun rekabet içinde yer alan firmaların rekabet avantajı elde etmek ve uzun dönemli olarak yaşamalarını sağlamak için gerekli olan stratejileri önermiştir. Porter (2008) öncelikle yoğun rekabet içinde yer alan firmaların karşılaştıkları güçlükleri beş güç

altında toplamış ve bu modele beş güç modeli adı verilmiştir. Bu modele göre işletmeler rekabetçi bir sektörde yeni gelenlerin tehdidi, tedarikçilerin pazarlık gücü, ikame ürün ve hizmetlerin tehdidi, müşterilerin pazarlık gücü ve mevcut rakipleri arasındaki rekabet ile karşılaşmaktadırlar.

Porter (1985) bu beş güce karşı Jenerik stratejilerini geliştirmiş ve firmaların düşük maliyet liderliği stratejisi ve farklılaştırma stratejisinden birisini genel olarak sektörün tamamına ya da sektörün sadece belli bir alanı ya da belli bir müşteri kitlesine uygulayarak yoğun rekabetten kurtulup uzun ömürlü olabilme ve rekabet avantajı elde etme imkanlarına sahip olabileceklerini ifade etmiştir.

Sonuç olarak yoğun rekabet içinde yer alan işletmeler sahip oldukları konumun gerektirdiği yönde stratejiler geliştirerek rekabet üstünlüğü elde edebilecekleri gibi aynı zamanda da uzun ömürlü olabilecekler ve bunları sağlamak için ise sürdürülebilir kaynak temininde de avantajlı olabileceklerdir. Bu çerçevede, Porter'in önerdiği rekabet stratejileri, yoğun rekabet içerisinde bulunan sektörlerde çalışan ve karlılıklarını artırmak ve uzun ömürlü olarak hayatlarını devam ettirmek isteyen firmaların uygulaması gereken stratejiler arasında yer almaktadır.

Çalışma gerek akademik literatüre gerekse sektörde yer alan firmalara yön göstermesi açısından önemli kabul edilmektedir. Ekonominin içerisinde bulunduğu yoğun rekabet ortamının etkilerinin en aza indirilebilmesinin bir yöntemi olarak bu stratejilerin uygulanması büyük avantajlar sağlayabilir. Bu kapsamda, ileride yapılacak çalışmalarda nitel ve nicel yöntemlerin uygulanacağı yöntemler ile sektörel etkiler daha net incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Bakaoğlu, R., Dinç Özcan, E. (2010). "İşletme Düzeyinde Strateji Paradokslarının Mintzberg'in Stratejik Yönetim Okulu Açısından Değerlendirilmesi", *Öneri Dergisi*, 9(34), ss. 57-69.
- Burns, T., Stalker, G. (1961). *The Management Of Innovation*, London: Tavistock Publications.
- Daft, R. L. (2015). *Örgüt Kuramları ve Tasarımını Anlamak*, 10. Basım, (Çev. Ö. N. Timurcanday Özmen), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Dess, G. D., Davis, P. S. (1984). "Porter's (1980) Generic Strategies as Determinants of Strategic Group Membership and Organizational Performance", *Academy of Management Journal* , 27(3), ss. 467-488.

- Dinçer, Ö. (1998). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Emery, F. E., Trist, E. L. (1965). The causal texture of organizational environments. *Human Relations*, 18(1), 21–32.
- Eryiğit, B. H. (2013). Stratejik Planlama, Stratejik Planlamaya İlişkin Alternatif Yaklaşımlar ve Stratejik Yönetim Okulları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* , 4 (9), ss. 152-172.
- Ülgen, H., Mirze, K. (2013). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Jones, G. R. (2017). *Örgüt Kuramı Örgüt Tasarımı ve Örgütsel Değişim*. (Çev. A. A. Gülova, L. O. Ataç, D. Dirik) Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kaplan, M., Kaplan, B. T. (2018). "Strateji Okullarından Çevre Okulu: Anlamı, Kapsamı ve Katkıları Bağlamında Bir Değerlendirme", *Asos Journal* , 6(77), ss. 447-459.
- Lawrence, P. R., Lorsch, J. W. (1967). "Differentiation and Integration in Complex Organizations", *Administrative Science Quarterly*, ss. 1-47.
- Miles, R. E., Snow, C. C. (1978). *Organisational Strategy, Structure and Process*, New York: Mc Graw Hill.
- Miller, D., Friesen, P. H. (1986). Porter's (1980). "Generic Strategies and Performance: an Empirical Examination with American Data: Part 1: Testing Porter", *Organization Studies* , ss. 37-55.
- Mutluay, Y. (2005). *İşletmede Temel Yetkinlikleri Tanımlama Sürecinde Porter'in Rekabet Avantajı Teorisi Temel Alınarak Strateji Geliştirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ormanidhi, O., Stringda, O. (2008). "Portr's Model of Generic Competitive Strategies An Inshigtful An Convenient Approach to Firms Analysis", *Business Economics* , July, ss. 55-64.
- Porter, M. E. (1985). *Competitive Advantage*, New York.: The Free Press,.
- Porter, M. E. (1998). *Competitive Strategies: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*, New York: The Free Press.

Porter, M. E. (2008). "The Five Competitive Forces That Shape Strategy", *Harvard Business Review* , 86(1), ss. 25-40.

Sarvan, F., Arıcı, D. E., Özen, J., Özdemir, B., Tarcan İçigen, E. (2003). "On Stratejik Yönetim Okulu: Biçimleşme Okulunun Bütünleştirici Çerçevesi", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* , 6, ss. 73-122.

Sun, K.-A., Lee, S. (2019). "Competitive Advantages Of Franchising Firms And The Moderating Role Of Organizational Characteristics: Evidence From The Restaurant Industry", *International Journal of Hospitality Management* , 77, ss. 281-289.

Tansey, P., Spillane, J. P., Meng, X. (2014). "Linking Response Strategies Adopted By Construction Firms During The 2007 Economic Recession To Porter's Generic Strategies", *Construction Management and Economics* , 32(7-8), ss. 705-724.

Tzu, S. (2017). *Savaş Sanatı*, İstanbul: Mavi Çatı Yayınları.

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 19

Sayfalar /Pages: 35-57

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 28.10.2019

Sonuçlanma Tarihi: 09.04.2020

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ DENETİM ALGISINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA*

Mehmet TUNCE**

Abdulkadir BİLEN***

Öz

Çalışmamız dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kavramsal çerçeve ele alınmaktadır. Burada; muhasebe, denetim ve muhasebe denetimi, hata, hile ve yolsuzluk, denetim algısı, vergi, vergi memuru ve vergi mükellefi, makul güvence ve muhasebe meslek mensupları olguları incelenmektedir. Gerek manasal olarak ve gerekse özellikleri ile oluşumları üzerinde durulmaktadır. İkinci bölüm, muhasebe denetiminde muhasebe meslek mensuplarının, vergi memurlarının ve vergi mükelleflerin denetim algısı temelinde şekillenmektedir. Bu bölüm kapsamında, Türkiye'de muhasebe denetiminin yasal dayanakları ile incelenmesi, muhasebede hata, hile ve yolsuzluk olguları irdelenmekte ve daha önce yapılmış olan çalışmalar üzerinde durulmaktadır. Muhasebe denetim algısının muhasebe meslek mensupları, vergi memurları ve vergi mükellefleri tarafından nasıl algılandığı analiz edilmektedir. Üçüncü bölüm araştırmanın yönteminden meydana gelmektedir. Dördüncü ve son bölüm ise bulgulardan oluşmakta ve çalışmamız kapsamında yapılan üç anket çalışmasına ilişkin verilerin analizinden ortaya çıkmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının yanıtları incelendiğinde; bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloların işletme yöneticilerinin alacağı kararların kalitesini artıracak algısının yüksek olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Muhasebe, Denetim, Vergi, Denetim Algısı, Meslek Mensupları.

Jel Kodları:M41, M42

A RESEARCH ON THE AUDIT PERCEPTION OF ACCOUNTING PROFESSIONAL MEMBERS

Abstract

Our study is consisted of four main chapters. Conceptual framework is discussed in the first chapter. The concepts of accounting, audit and accounting control, error, fraud and corruption, audit perception, tax, tax

* Bu çalışma, yazarlardan Mehmet TUNCE'nin, yazarlardan Abdülkadir BİLEN'in Danışmanlığında hazırladığı "Muhasebe Denetiminde Muhasebe Meslek Mensuplarının, Vergi Memurlarının ve Mükelleflerin Denetim Algısı ve Bir Araştırma" başlıklı Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

** İşletme Bilim Uzmanı, mehmettunce@hotmail.com, 0000-0003-1017-8163

*** Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, abilen@dicle.edu.tr, 0000 0002-2619-9391.

officer and tax payer, reasonable assurance and members of the accounting profession are examined in this chapter. They are laid emphasis both semantically and with their characterization and formation. The second chapter takes form on the basis of the audit perception of the members of accounting profession, tax officers and taxpayers in the accounting control. Within the scope of this chapter, legal basis of the accounting control in Turkey, and the error, fraud and corruption concepts in accounting are examined, and the emphasis is laid on the previous studies made on this subject. It is analyzed how the accounting control is perceived by the members of the accounting profession, tax officers and tax payers. Third chapter deals with the method of the study. The fourth and the last chapter is consisted of findings, and it includes the analysis of the data related to the three surveys made within the scope of this study. When the responses of professional accountants are examined; It is seen that the perception of financial statements which have been audited independently will increase the quality of the decisions to be taken by business managers.

Keywords: *Accounting, Audit, Tax, Audit Perception, Members of the Profession.*

JEL Codes:M41, M42

GİRİŞ

Muhasebe denetimi; kamu denetimi, iç denetim, bağımsız denetim gibi denetim türleri bazında incelenmektedir edilmektedir. Her biri belirli bir süreci ifade etmekte ve önemli işlev ve fonksiyonlara sahip bulunmaktadır.

Çalışmada içerisinde muhasebe olgusunun genel manada değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Muhasebe denetiminin yapılması sürecinde denetim gelişimini ve yerleşmesine olanak tanıyan unsurların incelenmesi, etkileyen unsurlar ve ortaya çıkardığı sonuçların incelenmesi önem taşımaktadır.

Çalışmamızın temelini teşkil eden konu ise muhasebe denetiminde muhasebe meslek mensuplarının denetim algısı;

- Muhasebe denetimine ilişkin tekniklerin,
- Muhasebe denetimine ait sürecin
- Muhasebe denetiminde denetim türlerinin
- Belirleyici unsurlarının
- Meslek Mensupları algılarının tahlil edilmesi
- Denetim algısı oluşumunda ortaya çıkan parametrelerin değerlendirilmesi şeklindedir

Tüm bu verilerin yanında, konu bazında daha önce yapılmış olan çalışmaların irdelenmesi ve çalışmamızla kıyaslanması söz konusu olmaktadır.

Çalışmada anket yapılmıştır. Ankete, başlangıçta 6 basamakta demografik veriler ele alınmaktadır. Anket içerisinde bulunan ilk 8 soru bağımsız denetçilik adına genel sorulardan oluşmaktadır. İkinci test ise 24 sorudan oluşmakta ve 5'li likert olarak uygulanmaktadır.

1. MUHASEBE KAVRAMI

Muhasebe kavramı, hesaplaşma ve karşılıklı olarak hesap görme anlamlarını taşımaktadır (Şimşek, 2001). Farklı tanımlamalara bakılacak olduğunda ise, muhasebe kavramı; mali nitelikli olarak sonuçlar doğuran olaylar üzerinde inceleme yapan, bu işlemlerin saptanması, ölçülmesi ve sınıflandırılması ile yorumlanması sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Peker, 1988).

Muhasebe olgusu, Türkçeye Arapçadan gelmiştir. Hisab manasına gelen aritmetik ve sayma kelimelerinden türetilmiştir. Muhasebe olgusu üzerine birçok tanımlama mevcuttur. Bunlardan bazıları mercek altına alındığında (Yiğit, 2015):

Bilgi sistemi olarak:

- Örgüte ait kaynakların oluşumunu, kaynaklara ait kullanım şekillerini, bu işlemler neticesinde gündeme gelen artış veya azalışları açıklayan,
- İlgisi olan kişi ya da kurumları bu noktada bilgilendirir.

Bir bilim ve sanat dalı olarak bakıldığında:

- İşletmelere ait mali, ticari ve sınai işlemlerin sistematik biçimde;
- Kayıt altına alınması
- Özetlenmesi
- Değerlendirilmesi
- Bunlar neticesinde de sonuçların rapor haline getirilmesi şeklinde ifade edilmektedir.

Bunların yanında, muhasebe finansal karakterli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Para ile tanımlanan işlem ve olayları kapsamaktadır. Bu noktada, kayıt, özetleme, sınıflandırma, özetleme sonrası rapor oluşturulma ve yorumlanma şeklinde tanımlanmaktadır (İmamoğlu ve Altun, 2012).

Muhasebe, kurumla alakalı kişilere ve kuruluşlara gereksinim duydukları mali verileri üretip bu verileri rapor yoluyla yetkililere verirken aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişimlerin etkisiyle ürettiği bilgilerin çoğaltmakta ve bu bilgilerin özelliklerini farklılaştırmaktadır (Marşap, 1996: 119).

Muhasebe bazı temel kavram ve ilkeleri bünyesinde barındırmaktadır. Bunlar sınıflandırılmak istendiği takdirde (Özer, 1998);

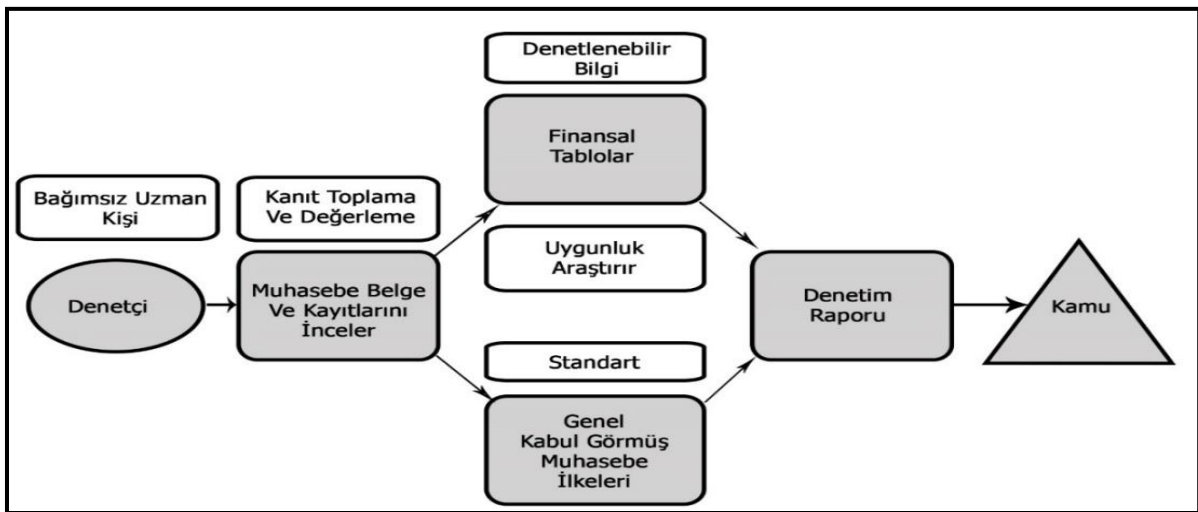
- Sosyal sorumluluğu ilişkin kavram
- Kişilik kavramı
- İşletmenin sürekliliği kavramı
- Dönemsellik kavramı
- Parayla ölçülme kavramı
- Maliyet esası kavramı
- Tarafsızlık ve belgelendirme kavramı
- Tam açıklama kavramı
- İhtiyatlılık kavramı
- Tutarlılık kavramı olmaktadır.

1.1. Denetim ve Muhasebe Denetimi Kavramları

Denetime genel manada bakıldığında, amaçlananın işletme veya ilgili kişilere bilgilerin güvenilirliği noktasında görüş bildirmek suretiyle yardımcı olmak şeklinde ifade edildiği görülmektedir (Bozkurt, 2009).

Muhasebe denetimi ise belirli bir sürecin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek kişiler, gerek standartlar ve gerekse finansal tablolarla birlikte raporlar ön plana çıkmaktadır. Şekil 1.1'de görüldüğü üzere;

Şekil 1. Muhasebe Denetim Süreci

Kaynak: (Türmob, 2018: 2)

Denetim türlerini; kamu denetimi, bağımsız denetim ve iç denetim şeklinde üç ana kategoride ele almak mümkündür. Kamu kurumları, kamu düzenini temin edebilmek ve kamunun haklarını koruyabilmek için kendi denetçi personeline kamu denetimleri yaptırmaktadır. Kamu denetimi işlevini üstlenen kurumlara örnek olarak Sayıştay ve Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Devlet Denetim Kurumları verilebilmektedir (Gürbüz, 2002).

Bağımsız denetim firmanın talebiyle serbest meslek erbabı olarak çalışan denetçiler tarafından mali tablolar, faaliyet ve uygunluk denetimlerinin sözleşme kapsamında yapılmasıdır. Bağımsız denetçiler herhangi bir firmaya bağlı olarak değil ücret karşılığı çalışırlar. Firmanın mali tablolarını ve faaliyetlerini yasalara uygunluk açısından denetleyip firmanın yöneticilerine bu konuda bilgi vermektedirler (Altuğ, 1995).

İç denetimin yapısına baktığımızda yıllara göre farklılaştığını görmekteyiz. 1950’li senelerde firmanın varlıklarını korunması, 1960’lı senelerde firmaların elde ettikleri verilerin güvenilirliğinin denetlenmesi, 1970’li senelerde uygunluk denetimi, 1980’li senelerde firma etkinliğin denetleme ve 1990’lı senelerdeyse firma hedeflerini gerçekleştirme amaçlı gündeme geldiği görülmektedir (Uzun, 2009: 62).

1.2. Hata, Hile ve Yolsuzluk Kavramları

Muhasebe sisteminde de her alanda olduğu gibi bazı sorunlar mevcuttur. Konumuz içerisinde asıl incelenecek olan, bu sorunların bilerek ve isteyerek yapılıp yapılmadığıdır. Muhasebesöz konusu olduğu takdirde, beraberinde bazı yasal düzenlemeleri de getirmektedir. Bu düzenlemeler ise muhasebede hata, hile ve yolsuzlukların önüne geçmek için kullanılmaktadır.

Muhasebe hataları birçok neden dayandırılabilir. Örneğin; unutkanlık, dikkatsizlik veya bilgisizlik sebebiyle muhasebe ile ilgili işlem, kayıt ve hesaplarda, genelde kasıt unsuru taşımayarak yapılan yanlışlıklar olarak gündeme gelmektedirler (Kepekçi, 1990). Muhasebe bilimi için ise hata; finansal tablolarda ve muhasebe kayıtlarında yapılan matematiksel yanlışlıklar veya muhasebe ilkelerinin uygulanmasında gözden kaçma ve gerçek verilerin kasıtlı olmayarak yanlış beyan edilmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır (Çatıkkaş, 2007).

Muhasebe hilesi, aslında bir muhasebe düzensizliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifade ile bu düzensizliğin, tertipsizliğin vergi suçu boyutuna gelebilmesi için suçun unsurlarının varlığı gereklidir. Buna göre (Alparslan, 2009);

- Yasallık ilkesi gereği,
- Yasada tanımlanan tipe uygun bir fiilin olması gereklidir

- Muhasebe suçunun mevcut olabilmesi için yani varlığı için, o suçun kanunda açık bir biçimde gösterilmiş olması gerekmektedir.

Buradaki asıl düzenleme;

- 213 sayılı VUK'nun 359. maddesinde yer alan fiildir.
- Bu madde hükmünde tanımlanan fiil var ise, suçta doğal olarak bulunacaktır. Fiil yok ise dolayısıyla suç da yok demektir.
- Madde unsur olarak;
- Suçun tipine uygun bir fiilin varlığı gerekmektedir
- Vergi kanunlarındaki suç tipine uygun bir fiilin varlığı zorunludur.
- İşlenen fiilin hareket, sonuç ve illiyet bağı olmak üzere üç tarafı bulunmaktadır.

Türkiye'deki vergi mevzuatına bakıldığında, hesap hilesi ve muhasebe hilesi kavramlarının tanımlanmamış olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, yargı kararlarında da bir tanıma rastlanmamıştır. Hesap ve muhasebe hileleri(BSMMMO, 2018);

- Vergi matrahının azaltılması amacıyla
- Gerçek ilişki, işlem ve hesapların
- Defter kayıtları ve belgeler üzerinde yapılan kasıtlı hareketlerle gizlenmesi olarak tanımlanabilmektedir.

Hesap ve muhasebe hilelerini uygulamada birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Hile kavramı hata kavramından farklıdır. Hilede bir şeyi olduğundan veya olması gerekenden farklı gösterme isteği olduğu halde, hata istem dışı olarak yapılmaktadır. Her iki halde de sonuç aynı olmakla birlikte, hilede bilerek ve isteyerek sonucu önceden planlama söz konusu iken, hata dikkatsizlik, dalgınlık, konuya yeterince nüfuz edememek ve benzeri nedenlerle istem dışı olarak ortaya çıkmaktadır (BSMMMO, 2018).

2. DENETİM ALGISI

Denetim algısı, ülkeden ülkeye ve hatta bölgeden bölgeye değişiklik gösterebilmektedir. Bunun nedeni ise yapılan denetime ilişkin toplumda oluşturduğu algıya dayalı olmasıdır. Türkiye'de ve dünyada denetim algısının kısaca incelenmesi önem taşımaktadır.

Yöneticiler, bağımsız denetçilerden iç kontrol sistemi için görüş belirtmelerini isteyebilmektedirler. Aynı zamanda bağımsız denetçilerden mali tablolar hakkında daha fazla

bilgi ve açıklama yapmalarını beklerler. Bunun sebebi ise işletmede etkili bir iç kontrol mekanizması kurarak hata ve hileleri en aza indirmeyi hedeflemeleridir (Kepekçi, 2004: 10).

İç kontrol sistemini incelemenin ilk aşaması bu sistemi tanımaktır. Bu bölümde denetçi sistem hakkında bilgi toplar ve bunları çalışma kâğıtlarına not eder. Denetçi, iç kontrol sistemini tanıırken çeşitli kaynaklardan faydalanır. Çalışanlarla görüşme, sorgular, işletmenin hesabı, iç denetimdeki denetçinin hazırladığı raporlar, muhasebe kayıtlar vs. bu bilgi kaynaklarından yalnızca bir kısmıdır. Bunun yanında denetçi işletmeyi, tesisleri gezerek de bilgi sağlayabilir(Aksoy, 2008: 175).

İç denetim çalışmaları bağımsız denetimi etkilemektedir. Bu etkiye sebep olan faktörler şunlardır (Uzay, 1999):

- Bağımsız denetçi açısından güvenilir bir iç kontrol sistemi görülmesi,
- İç denetçileri değerlendirme imkânına sahip olunması,
- İç denetçilerde gereken özelliklerin bulunmasıdır.

2.1. Türkiye’de Muhasebe Denetimi

Türkiye’de ilk olarak muhasebenin düzene girmesi, 1850 yılında, Kanunname-i Ticaret ile sağlanmıştır. Fransız Ticaret Kanunu’nun tercümesi niteliği taşımasından dolayı Fransız Muhasebe literatürünün etkisi altında kalınmıştır (İmamoğlu ve Altun, 2012).

Muhasebecilik mesleğine mensup kişilerin Osmanlı döneminde bürokrasi içerisinde bir ayrıcalığa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü muhasebecilikle uğraşan görevliler mali konularda son derece etkindirler ve alınan kararları etkilemektedirler. Divanlarda her zaman bir muhasebeci bulundurulmuştur. Bunun yanında sadrazamlık görevini yürüten çoğu yetkili muhasebe mesleğinden yetişmiştir (Bektöre, 2003).Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde Alman muhasebecilik ekolü etkili olmuştur. Bu yıllarda muhasebecilik ve mali müşavirliğin yasal alt yapısı hazırlanmaya başlanmıştır (Kahveci, 1991).

1940’ta çıkan kazanç vergisi ve 1950’de çıkan Gelir Vergisi Kanunu uygulamaya konunca muhasebe ve denetim işleri de hız kazanmıştır. 1950’de yapılan vergi reformu da alanında uzman muhasebeci ihtiyacını arttırmıştır. İlk Türkiye Muhasebe Kongresi 1957’de toplanmış ve muhasebecilikle ilgili kanun tartışılmıştır. 1963’te ise ilk kez Serbest Mali Müşavir ve Yeminli Müşavir Serbest Mali Müşavirlik Kanun tasarısıyla birbirinden ayrılmıştır. Bu tasarı 1966’da yasa haline gelmiştir (Aysan, 1991).

1971 yılında “Tek Düzen Muhasebe Uygulama Komisyonu”nun hazırladığı Tek Düzen Muhasebe Sisteminin Genel Muhasebe bölümü bir yıl sonra yani 1972’deyürürlüğe

konmuştur. 1974'te ise Tek Düzen Muhasebe Sistemi uygulamadayken karşılaşılan engeller ve eksiklikleri değerlendirip sonuca ulaşmak için bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon tarafından yapılan çalışmaların neticesinde 1976'da maliyet muhasebesini içeren "Tek Düzen Maliyet Muhasebesi Rehberi" ortaya çıkartılmış ve 1977'den sonra uygulanmıştır.

2.2. Türkiye'de Muhasebe Denetiminin Yasal Dayanakları ve Uygulayıcıları

Ülkemizde bankacılık sektöründeki hareketlilik 70'li yıllarda sermaye piyasasını da etkilemiştir. Bu sektörde bir denetim mekanizması olmaması ve yasa boşluğu olmasından faydalanan kişiler bankerlik şirketleri açmışlardır. Bankerliğin kontrol altına alınmasını sağlayacak bir yasa veya denetim mekanizmasının yokluğu kargaşa yaratmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere 28.07.1981 tarihli 2499 sayı ile Sermaye Piyasası Kanunu çıkartılmıştır. SPK bu alanda düzenlemeler yapmış ve bağımsız dış denetçilik alanında kurulacak şirketlerin uyması gereken maddeleri belirlemiştir. Muhasebe tarihimizde bağımsız denetim adına yapılan ilk resmi düzenleme olduğu için son derece önemlidir (Aysan, 1991).

1980'li yıllardan itibaren muhasebecilikle ilgili yasal esaslar büyük ölçüde pek çok meslek dalında kabul edilmişti. Ancak muhasebede henüz bir düzenlemesi yapılmamış olan meslek, ahlak kuralları belirlenmemiş şekilde devam etmekteydi. Bu yüzden böyle bir düzenleme zorunlu hale gelmiş bulunmaktaydı. Ülkenin az gelişmiş oluşu ve dönemin mali şartları muhasebe alanındaki uygulamaların iyi hale getirilmesinin önünde engel teşkil etmekteydi. Bu sebeple mesleğin yasal bir dayanağa bağlanması çoğu ülkedeki gibi meslek kanunlarıyla yapılmaya çalışılmaktaydı. 1932 yılında muhasebe mesleğinin ve denetimin yasalarca düzenlenmesini hedefleyen çalışmalar 1989 yılına ancak sona erebilmiştir. Meslek, Avrupa Topluluğu uyum sürecinin neticesi olarak 13 Haziran 1989 tarihi itibarıyla yasal düzenlemesine kavuşmuştur. Bunu takip eden dokuz yılda meslek önemli ölçüde gelişmiş ve bu alanda yapılmış en mühim düzenleme SPK Kanunu kapsamında hayat bulmuştur (Disanlı, 1995).

Türkiye'de Muhasebe Standartları kronolojik olarak ele alındığında (Durukan, 2012):

- Sümerbank'ın kuruluşu: 1926-1960
- İktisadi Devlet Teşekküllerini Yeniden Düzenleme Komisyonu: 1960-1968
- Bankalar Birliği Tebliği: 1963
- Azot A.Ş.'de uygulanan Pilot Çalışma: 1969

- KİT'lerde Türk Muhasebe Standartları: 1972
- Sermaye Piyasası Kurumu: 1981
- SM-SMMM-YMM Yasası: 1989
- Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği: 1992
- Bilanço esasına göre defter tutanlara özel TMS: 1994
- Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu: 1994
- Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu: 1999 karşımıza çıkmaktadır

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı; muhasebe, denetim, vergi, vergi memuru, mükellef, denetim algısı, makul güvence kavramı, meslek mensupları olguları temelinde ele almaktır. Muhasebenin genel manada değerlendirilmesinin yanı sıra muhasebe denetiminin Türkiye'de ve dünya da oluşum ve gelişim sürecinin analiz edilmesi söz konusu olmaktadır. Muhasebe Meslek Mensuplarının, tanımlanmasını ve muhasebede denetim algısının meslek mensupları bazında değerlendirilmesi yapılmıştır.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmamızın sınırlılıkları içerisinde yapıldığı yer önem taşımaktadır. Araştırmamız Adıyaman, Batman, Bitlis, Diyarbakır,Erzincan, Mardin ve Şanlıurfa illerinde uygulanmıştır. Ayrıca, yüz yüze yapılan anketlerin yanında e-mail ve online anket uygulamaları da söz konusu olmaktadır.Araştırmaya ilişkin diğer bir kısıt de anket uygulamasının sadece Muhasebe Meslek Mensuplarının üzerinde yapılmasından kaynak bulmaktadır.Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmış olması, karma yöntemlerin tercih edilmemesidir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız anket uygulamasına dayalı bir çalışma olmaktadır.Elde edilen veriler, SPSS 22 paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir.Araştırmamıza ilişkin güvenilirlik analizi yapılmıştır.Başlangıçta 6 basamakta demografik veriler ele alınmaktadır. Muhasebe Meslek Mensupları Anketi içerisinde bulunan ilk 8 soru bağımsız denetçilik adına genel sorulardan oluşmaktadır. İkinci test ise 24 sorudan oluşmakta ve 5'li likert olarak uygulanmaktadır.

3.4. Evren ve Örneklem

Araştırmada, Adıyaman, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Erzincan, Mardin ve Şanlıurfa illerinde yüz yüze, e-mail ve online anket aracılığıyla toplam 204 kişiden net bir geri dönüş almış bulunmaktayız.

4. BULGULAR

Anket sonuçlarının değerlendirilmesiyle elde edilen bulgulara güvenilirlik analizi, demografik bulgular, Ki kare testi Games Howell Test değerlendirilmesi başlıkları altında yer verilecektir.

4.1. Güvenilirlik Analizi

Araştırmalarda kullanılan ölçekten elde edilen verilerin iç tutarlılığını ölçmek için Cronbach's Alpha katsayısı değerlendirilmektedir. Cronbach's Alpha katsayısını " α " simgesi temsil etmektedir. Cronbach's Alpha katsayısı değerlendirilirken, hangi aralıkta bulunduğu incelenmelidir;

- $0,00 \leq \alpha < 0,40$ aralığında ölçek güvenilir değildir,
- $0,40 \leq \alpha < 0,60$ aralığında ölçeğin güvenilirliği düşüktür,
- $0,60 \leq \alpha < 0,80$ aralığında ölçek oldukça güvenilirdir,
- $0,80 \leq \alpha < 1,00$ aralığın ise ölçeğin güvenilirliği çok yüksek seviyededir.

Tablo 1. Meslek Mensupları Denetim Algısı Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi

Cronbach's Alpha Katsayısı	İfade sayısı
,883	24

Tablo 1 incelendiğinde Cronbach's Alpha katsayısının 0,883 olduğu görülmektedir ve buna göre meslek mensupları denetim ölçeğinin güvenilirliğinin çok yüksek olduğu söylenebilir.

4.2. Demografik Bilgiler

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının cinsiyetlerine göre dağılımları; %28,4'ü kadın ve %71,6'sı erkektir.

Tablo 2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kadın	58	28,4
Erkek	146	71,6
Toplam	204	100,0

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının yaşlarına göre dağılımları; %33,3'ü 21-30 yaş aralığında, %35,8'i 31-40 yaş aralığında, %11,8'i 41-50 yaş aralığında ve %19,1'i 51-60 yaş aralığındadır.

Tablo 3. Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaş Dağılımı

Yaş	N	%
21-30 Yaş	68	33,3
31-40 Yaş	73	35,8
41-50 Yaş	24	11,8
51-60 Yaş	39	19,1
Toplam	204	100,0

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının ikamet ettikleri illere göre dağılımları; %10,3'ü Adıyaman, %9,8'i Batman, %3,9'u Bitlis, %37,7'si Diyarbakır, %5,4'ü Erzincan, %13,7'si Mardin ve %19,1'i Şanlıurfa illerinde ikamet etmektedir.

Tablo 4. Muhasebe Meslek Mensuplarının İkamet Ettikleri İllere Göre Dağılımı

İl	N	%
Adıyaman	21	10,3
Batman	20	9,8
Bitlis	8	3,9
Diyarbakır	77	37,7
Erzincan	11	5,4
Mardin	28	13,7
Şanlıurfa	39	19,1
Toplam	204	100,0

Ayrıca araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının eğitim durumlarına göre dağılımları; %73'ü lisans, %26,5'i yüksek lisans ve %0,5'i doktora eğitimi görmüştür. Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının mesleki çalışma yıllarına göre dağılımları; %6,4'ü 1 yıldan az süredir, %27,5'i 1-5 yıl, %23'ü 6-10 yıl, %17,6'sı 11-15 yıl, %7,8'i 16-20 yıl ve %17,6'sı 20 yıldan fazla süredir çalışmaktadır. Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının çalışma şekillerine göre dağılımları; %28,4'ü bağımlı, %66,7'si bağımsız çalışmakta ve %4,9'u çalışmamaktadır.

4.3. Muhasebe Meslek Mensuplarının Denetçilik Hakkında Görüşleri

Katılımcıların, “Bağımsız denetçi belgeniz var mı?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; muhasebe meslek mensuplarının %14,2'sinin denetçi belgesinin olduğu, %85,8'inin ise denetçi belgesinin olmadığı görülmektedir.

Katılımcıların, “Bağımsız denetçi belgesi almayı düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; muhasebe meslek mensuplarının %40,7’sinin bağımsız denetçi belgesi almayı düşündüğü, %33,8’inin bağımsız denetçi belgesi almayı düşünmediği ve %11,3’ünün bu konuda kararsız olduğu görülmektedir.

Katılımcıların, “Bağımsız denetçi eğitimleri hangi kurum tarafından verilmelidir?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; muhasebe meslek mensuplarının %31,9’unun Maliye Bakanlığı, %35,3’ünün Türmob, %28,9’unun Kamu Gözetim Kurumu ve %3,9’unun Üniversiteler yanıtını verdiği görülmektedir.

Katılımcıların, “Bağımsız denetçiliğe ilişkin herhangi bir eğitim aldınız mı?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; muhasebe meslek mensuplarının %22,1’inin eğitim aldığı, %70,6’sının eğitim almadığı ve %7,4’ünün ise eğitim almayı düşünmediği görülmektedir.

Katılımcıların, “Bağımsız denetçi belgeniz var veya alırsanız, denetçilik mesleğini ifa etmeyi düşünür müsünüz?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; %59,3’ü bağımsız denetçi belgesi ile denetçilik mesleğini ifa etmeyi düşünmektedir, %9,3’ü denetçilik mesleğini ifa etmeyi düşünmemekte ve %31,4’ü ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların, “Denetçilerin mali müşavir olma zorunluluğu olmalı mıdır?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; %62,7’si denetçilerin mali müşavir olma zorunluluğu olmalı, %20,6’sı böyle bir zorunluluk olmamalı yanıtını vermiştir ve %16,7’si ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların, “Muhasebe mesleği sorunları, meslek mensuplarını bağımsız denetçilik mesleğine itmekte midir?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; %45,6’sının muhasebe mesleği sorunlarının meslek mensuplarını bağımsız denetçilik mesleğine itmekte olduğunu düşünürken, %20,6’sı hayır cevabını vermiştir ve %33,8’i ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların, “Sizce tüm sermaye işletmelerinin bağımsız denetime tabi olması kaç yıl sonra gerçekleşmelidir?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; %10,8’i 1 yıl, %3,9’u 2 yıl, %29,9’u 3 yıl, %11,8’i 4 yıl, %17,6’sı 5 yıl ve %26’sı ise 5 yıl ve daha fazla süre sonra sermaye işletmelerinin bağımsız denetime tabi olması gerektiğini belirtmiştir.

Bağımsız denetçi belgesi olma durumu ile bağımsız denetçiliğe ilişkin eğitim alma durumu arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($P<0,05$). Beklenen

değer, hücrelerden 1'inde yani %16,7'sinde 5'ten küçüktür fakat %20'yi geçmediği ve minimum beklenen değer (2,13)1'den küçük olmadığı durumlarda ki kare testi geçerliliğini korumaktadır.

Tablo 5. Bağımsız Denetçi Belgesi Olma Durumu İle Bağımsız Denetçiliğe İlişkin Eğitim Alma Durumu Ki Kare Testi Sonucu

	Değer	Serbestlik derecesi	P (Çift taraflı)
Pearson Ki Kare	32,126	2	,000

*Beklenen değeri 5'ten küçük 1 hücre (%16,7). Minimum beklenen değer; 2,13'tür.

4.4. Meslek Mensuplarının Denetim Algısı

Tablo 6. Meslek Mensuplarının Denetim Algısı Ölçeğine İlişkin Yanıt Dağılımları ve Tanımlayıcı İstatistikler

İfadeler	N	X	A
Bağımsız denetçiliğe ilişkin güncel gelişmeleri yakından takip ederim.	204	3,539	0,9943
TMS/TFRS bağımsız denetimi kolaylaştıracaktır.	204	3,676	0,9006
KOBİ'ler ile büyük işletmelerin aynı denetim standartlarına göre denetime tabi tutulması yanlış olur.	204	3,618	1,0319
Tüm sermaye işletmelerinin bağımsız denetime tabi olması durumunda bu kâğıt üzerinde (yüzeysel) bir işleme dönüşür	204	2,858	1,0478
6335 sayılı yasa ile denetime tabi tutulacak şirketlerin bakanlar kurulunca belirlenecek olması olumlu bir gelişmedir.	204	3,314	1,1868
Bağımsız denetime ilişkin düzenlemelerde, meslek mensuplarının görüşlerine başvurulmuştur.	204	3,299	1,1844
KOBİ / büyük işletme ayrımı yapılmaksızın tüm sermaye işletmelerinde bağımsız denetim zorunlu olmalıdır.	204	3,647	1,0612
Bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar, işletme yöneticilerinin alacağı kararların kalitesini artıracaktır.	204	4,225	0,9867
Bağımsız denetim işletmelerde kurumsal yönetim anlayışının geliştirilmesine katkı sağlar.	204	3,833	0,9934
Bağımsız denetim risklerin erken saptanması ve yönetilmesine katkı sağlar	204	3,971	0,9516
Tarafsız, doğru ve güvenilir mali tabloların hazırlanmasında bağımsız denetim önemlidir.	204	4,044	1,0377
Bağımsız denetim kayıt dışı ekonominin azalmasına katkı sağlar.	204	3,824	1,0307
Bağımsız denetim tüm ortakların haklarının korunmasına katkı sağlar.	204	3,917	0,8051
Bağımsız denetim işletmelerin kredibilitelerini arttıracaktır.	204	4,039	0,8701
Bağımsız denetim "Muhasebe vergi içindir" anlayışının yerine "Bilgi için muhasebe" anlayışının yerleşmesine katkı sağlar	204	3,98	0,8876
Bağımsız denetim hususunda Maliye Bakanlığı KGK ve TURMOB uyum içinde çalışmalıdır.	204	4,235	0,9993
Denetçilerin mali müşavir olma zorunluluğu olmalıdır.	204	3,657	1,4554

Bağımsız denetimin başarısı için denetçilerin uzmanlaşması ilkesine önem verilmelidir.	204	4,059	0,9908
Vergi mevzuatı ile TMS/TFRS arasındaki uyumun artırılması bağımsız denetim sürecini kolaylaştırır.	204	4,103	0,8028
Denetim kuruluşunun bağımsız denetim ücretini bir aracı kurumdan alması denetimin kalitesini artırır.	204	3,711	1,0314
Bağımsız denetimin etkinliği işletme sahiplerinin yaklaşımlarına bağlıdır.	204	3,27	1,283
Bağımsız denetim etkinliği etik değerlerin ön plana çıkarılmasına bağlıdır	204	4,078	0,7964
Bağımsız denetim etkinliği kanuni yaptırımların gücüne bağlıdır.	204	3,564	1,2753
Bağımsız denetimin etkinliği KGK'nın yaklaşımlarına bağlıdır.	204	3,113	1,2987

Muhasebe meslek mensuplarının, denetim algısını değerlendirmek amacıyla uygulanan ölçeğe verilen yanıtlar Tablo 18'de ayrıntı olarak ele alınmıştır. Tablo 18 incelendiğinde; cevap ortalamalarının en yüksek olduğu ifade 4,225 değeri ile *“Bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar, işletme yöneticilerinin alacağı kararların kalitesini artıracaktır”* ifadesidir. cevap ortalamalarının en düşük olduğu ifade ise 2,858 değeri ile *“Tüm sermaye işletmelerinin bağımsız denetime tabi olması durumunda bu kâğıt üzerinde (yüzeysel) bir işleme dönüşür”* ifadesidir. Katılımcılar tarafından en fazla kabul gören ifade, 184 kişi (%90,2) ile *“Vergi mevzuatı ile TMS/TFRS arasındaki uyumun artırılması bağımsız denetim sürecini kolaylaştırır.”* ifadesidir. Katılımcıların en fazla katılmadığı ifade ise, 74 kişi (%36,3) *“Tüm sermaye işletmelerinin bağımsız denetime tabi olması durumunda bu kâğıt üzerinde (yüzeysel) bir işleme dönüşür”* ifadesidir.

4.5. Meslek Mensupları Denetim Algısı Ölçeğine İlişkin Normal Dağılıma Uygunluk Testi

Araştırmada muhasebe meslek mensuplarına uygulanan meslek mensupları denetim algısı ölçeğinin normal dağılıma uygunluğunun test edilmesi, istatistiksel olarak daha güçlü testler olan parametrik testlerin uygulanabilirliği için ön koşul sayılmaktadır. Bu nedenle öncelikle ölçek verilerine Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk normallik testleri uygulanmıştır.

Tablo 7. Meslek Mensupları Denetim Algısı Ölçeğinin Normallik Testleri Sonuçları

Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
İstatistik	Serbestlik Derecesi	P	İstatistik	Serbestlik Derecesi	P
,103	204	,000	,894	204	,000

Tablo 7'de ölçek verilerine uygulanan normallik testleri sonuçları incelendiğinde; ölçek verilerinin normal dağılıma uygunluk göstermediği söylenebilir ($P=0,00 < 0,05$). Ancak

sosyal bilimler alanında bu testin normal dağılıma uygunluk göstermesi nadir durumlarda gerçekleşmektedir. Bu nedenle verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin de incelenerek bir sonuca varılması doğru bir karar olacaktır. Çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanırken bu değerleri çok fazla etkileyen 2 aykırı değer analizden çıkartılmıştır.

Tablo 8. Meslek Mensupları Denetim Algısı Ölçek Verilerinin Çarpıklık Ve Basıklık Değerleri

	İstatistik	Standart Hata
Çarpıklık	-,580	,173
Basıklık	,618	,345

Tablo 8 incelendiğinde çarpıklık değerinin-0,580 ve basıklık değerinin 0,618 olduğu görülmektedir. Bu değerlerin +1,5 ve -1,5 aralığında olması, verilerin normal dağılıma uygunluk varsayımını sağladığını göstermektedir ve bu verilere parametrik testlerin uygulanabilir olduğunu kanıtlamaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2013).

4.6. Meslek Mensupları Denetim Algısı ile Meslek Mensuplarının Yaşları Arasındaki İlişki

Meslek Mensupları Denetim Algısı ölçeğine verdikleri cevapların ortalaması alınarak bir puan elde edilmiştir. Bu puanların yaş gruplarına göre ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenecektir. İncelemeye yönelik hipotezler;

H_0 : Meslek mensuplarının meslek mensupları denetim algısı ortalamaları, yaşlarına göre anlamlı farklılık göstermez.

H_A : Meslek mensuplarının denetim algısı ortalamaları, yaşlarına göre anlamlı farklılık gösterir.

şeklinde kurulmuştur. Varyans analizinin sonucuna bağlı olarak H_0 ret veya H_0 kabul şeklinde bir sonuca varılacaktır.

Tablo 9. Yaşa Göre Meslek Mensupları Denetim Algısı Varyans Analizi Sonucu

Yaş	N	Ortalama	Std. Sapma		Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P
21-30	66	3,5278	,57598	Gruplar arası	6,848	2,283	10,342	,000
31-40	73	3,8425	,40838					
41-50	24	3,6736	,53932	Grup içi	43,698	,221		
51-60	39	4,0192	,30074					
Toplam	202	3,7537	,50147					

Varyans analizi sonucuna göre H_0 hipotezi reddedilir ($P=0,00<0,05$). Yani meslek mensuplarının denetim algıları, yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Bu sonuca göre, farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu incelemek için Post Hoc analizlerine başvurulacaktır. Varyans analizinin önkoşulu olarak, gruplar arası varyansın homojen dağılıp dağılmadığı Levene istatistiği ile incelenmiştir.

Tablo 10. Yaş göre Meslek Mensupları Denetim Algısı Varyans Homojenliği Testi

Levene İstatistiği	P
3,763	,012

Levene testi sonucu incelendiğinde gruplar arası varyansın homojen dağılmadığı görülmektedir ($P=0,12<0,05$). Levene istatistiği sonucuna göre gruplar arası varyansların homojen dağılmadığı sonucuna varmıştır, bu nedenle Post Hoc analizlerinden Games-Howell tercih edilmiştir (Field, 2013).

Tablo 11. Yaşa Göre Meslek Mensupları Denetim Algısı Games Howell Test Sonucu

(I) Yaş	(J) Yaş	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	P
21-30	31-40	-,31469*	,08550	,002
	41-50	-,14583	,13094	,683
	51-60	-,49145*	,08571	,000
31-40	21-30	,31469*	,08550	,002
	41-50	,16885	,12002	,504
	51-60	-,17677	,06785	,051
41-50	21-30	,14583	,13094	,683
	31-40	-,16885	,12002	,504
	51-60	-,34562*	,12016	,034
51-60	21-30	,49145*	,08571	,000
	31-40	,17677	,06785	,051
	41-50	,34562*	,12016	,034

Games Howell testi sonucu incelendiğinde; 21-30 yaş grubu meslek mensupları ile 31-40 yaş ve 51-60 yaş grubu meslek mensupları arasında ve 41-50 yaş grubu meslek mensupları ile 51-60 yaş grubu meslek mensupları arasında istatistiksel anlamlı bir fark olduğu sonucuna varılmaktadır.

4.7. Meslek Mensupları Denetim Algısı ile Meslek Grubu Arasındaki İlişki

Meslek mensupları denetim algısı ile meslek grupları ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı incelenecektir. İncelemeye yönelik hipotezler;

H_0 : Meslek mensuplarının denetim algısı ortalamaları, meslek gruplarına göre anlamlı farklılık göstermez.

H_A : Meslek mensuplarının denetim algısı ortalamaları, meslek gruplarına göre anlamlı farklılık gösterir.

Tablo 12. Meslek Gruplarına Göre Meslek Mensupları Denetim Algısı Varyans Analizi Sonucu

Meslek Grubu	N	Ortalama	Std. Sapma		Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P
SM	11	3,2386	,41252	Gruplar	3,823	1,912	8,142	,000
SMMM	188	3,7912	,49042	arası				
YMM	3	3,2917	,15023	Grup içi	46,723	,235		
Toplam	202	3,7537	,50147		50,546			

Varyans analizi sonucuna göre H_0 hipotezi reddedilir ($P=0,00<0,05$). Yani meslek mensuplarının denetim algıları, yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Bu sonuca göre, farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu incelemek için Post Hoc analizlerine başvurulacaktır. Post Hoc analizinden önce varyansların homojen dağılım gösterip göstermediği incelenerek, hangi testin uygulanacağına karar verilecektir.

Tablo 13. Meslek Gruplarına Göre Meslek mensupları denetim algısı Varyans Homojenliği Testi

Levene İstatistiği	P
,914	,403

Levene testi sonucu incelendiğinde gruplar arası varyansın homojen dağıldığı sonucu çıkartılmaktadır ($P=0,403>0,05$). Buna göre bu sonuca uygun testlerden biri seçilecektir. Grup örneklemeleri arasındaki fark fazla olması sebebi ile Post Hoc analizlerinden Hochberg's GT2 testi uygulanmıştır (Field, 2013).

Tablo 14. Meslek Gruplarına Göre Meslek Mensupları Denetim Algısı Hochberg's GT2 Testi Sonucu

(I) Meslek Grubu	(J) Meslek Grubu	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	P
SM	SMMM	-,55259	,15031	,001
	YMM	-,05303	,31560	,998
SMMM	SM	,55259	,15031	,001
	YMM	,49956	,28198	,216
YMM	SM	,05303	,31560	,998
	SMMM	-,49956	,28198	,216

Tablo 14 incelendiğinde Hochberg's GT2 testi sonuçlarına göre serbest muhasebeci katılımcılar ile serbest muhasebeci mali müşavir katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu sonucuna varılmaktadır ($P=0,001<0,05$).

4.8. Meslek Mensupları Denetim Algısı İle Mesleki Çalışma Yılı Arasındaki İlişki

Meslek mensupları denetim algısı ile meslek mensuplarının mesleki çalışma yılı ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı incelenecektir. İncelemeye yönelik hipotezler;

H_0 : Meslek mensuplarının denetim algısı ortalamaları, mesleki çalışma yıllarına göre anlamlı farklılık göstermez.

H_A : Meslek mensuplarının denetim algısı ortalamaları, mesleki çalışma yıllarına göre anlamlı farklılık gösterir.

şeklinde kurulmuştur.

Tablo 15. Mesleki Çalışma Yılına Göre Meslek Mensupları Denetim Algısı Varyans Analizi Sonucu

Mesleki Çalışma Yılı	N	Ortalama	Std. Sapma		Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P
1 Yıldan Az	13	3,9712	,27501	Gruplar arası	11,059	2,212	10,978	,000
1-5 Yıl	56	3,4412	,53222					
6-10 Yıl	45	3,6648	,48907					
11-15 Yıl	36	3,8623	,42688					
16-20 Yıl	16	4,0495	,41450	Grup içi	39,487	,201		
20 Üzeri	36	4,0324	,31718					
Toplam	202	3,7537	,50147		50,546			

Tablo 15 incelendiğinde Varyans analizi sonucuna göre H_0 hipotezi reddedilir ($P=0,00<0,05$). Yani meslek mensuplarının denetim algıları, mesleki çalışma yıllarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Bu sonuca göre, farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu incelemek için Post Hoc analizlerine başvurulacaktır.

Tablo 16. Mesleki Çalışma Yılına Göre Meslek mensupları denetim algısı Varyans Homojenliği Testi

Levene İstatistiği	P
1,243	,290

Tablo 16’da Levene testi sonucu incelendiğinde gruplar arası varyansın homojen dağıldığı sonucu görülmektedir ($P=0,290>0,05$). Grup örneklemeleri arasındaki farkın fazla olmaması nedeniyle Post Hoc analizlerinden Tukey HSD testi uygulanmıştır (Field, 2013).

Tablo 17. Mesleki Çalışma Yıllarına Göre Meslek Mensupları Denetim Algısı Tukey HSD Testi Sonucu

(I) Mesleki Çalışma Yılı	(J) Mesleki Çalışma Yılı	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	P
1 Yıldan Az	1-5 Yıl	,52993	,13818	,002
	6-10 Yıl	,30634	,14133	,258
	11-15 Yıl	,10889	,14524	,975
	16-20 Yıl	-,07833	,16760	,997
	20 Üzeri	-,06125	,14524	,998
1-5 Yıl	1 Yıldan Az	-,52993	,13818	,002
	6-10 Yıl	-,22359	,08986	,133
	11-15 Yıl	-,42105	,09588	,000
	16-20 Yıl	-,60826	,12724	,000
	20 Üzeri	-,59119	,09588	,000
6-10 Yıl	1 Yıldan Az	-,30634	,14133	,258
	1-5 Yıl	,22359	,08986	,133
	11-15 Yıl	-,19745	,10037	,365
	16-20 Yıl	-,38466	,13065	,042
	20 Üzeri	-,36759	,10037	,004
11-15 Yıl	1 Yıldan Az	-,10889	,14524	,975
	1-5 Yıl	,42105	,09588	,000
	6-10 Yıl	,19745	,10037	,365
	16-20 Yıl	-,18721	,13486	,734
	20 Üzeri	-,17014	,10579	,594
16-20 Yıl	1 Yıldan Az	,07833	,16760	,997
	1-5 Yıl	,60826	,12724	,000
	6-10 Yıl	,38466	,13065	,042
	11-15 Yıl	,18721	,13486	,734
	20 Üzeri	,01707	,13486	1,000
20 Üzeri	1 Yıldan Az	,06125	,14524	,998
	1-5 Yıl	,59119	,09588	,000
	6-10 Yıl	,36759	,10037	,004
	11-15 Yıl	,17014	,10579	,594
	16-20 Yıl	-,01707	,13486	1,000

Tablo 17’de, Tukey HSD testi sonucu incelendiğinde ortalamalar arası farklılığın, 1 yıldan az ile 1-5 yıl mesleki çalışma yılı grupları arasında; 1-5 yıl ile 11-15 yıl, 16-20 yıl, 20 yıl ve üzeri mesleki çalışma yılı grupları arasında; 6-10 yıl ile 16-20 yıl, 20 yıl ve üzeri mesleki çalışma yılı grupları arasında olduğu gözlemlenmektedir.

SONUÇ

Cinsiyetlerine göre dağılımları; %28,4’ü kadın ve %71,6’sı erkek şeklindedir. Yani erkek katılımcıların sayısı kadın katılımcıların sayısının neredeyse 3 katına yakın bulunmaktadır

68 kişinin 21-30 yaş aralığında olduğu ve 31-40 yaş aralığının ise 73 kişiyle en yüksek sayıya sahip olduğu görülmektedir. En düşük katılım ise 24 kişi ile 41-50 yaş aralığındadır

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının eğitim durumlarına göre dağılımları; %73’ü lisans, %26,5’i yüksek lisans ve %0,5’i doktora eğitimi görmüştür

Mesleki çalışma yıllarına göre dağılımları; %6,4’ü 1 yıldan az süredir, %27,5’i 1-5 yıl, %23’ü 6-10 yıl, %17,6’sı 11-15 yıl, %7,8’i 16-20 yıl ve %17,6’sı 20 yıldan fazla süredir çalışmaktadır

Çalışma şekillerine göre dağılımları incelendiğinde; %28,4’ü bağımlı, %66,7’si bağımsız çalışmakta ve %4,9’u çalışmamaktadır

Muhasebe meslek mensuplarının %85,8’inin ise denetçi belgesinin olmadığı görülmektedir. Katılımcıların %40,7’sinin bağımsız denetçi belgesi almayı düşündüğü tespit edilmiştir. Bağımsız denetçi eğitimlerinin Türmob tarafından verilmesi gerektiğini düşünenlerin oranı %35,3 ve Maliye Bakanlığı tarafından verilmesi gerektiğini savunanların oranı ise %31,9 şeklindedir.

Muhasebe meslek mensuplarının, denetim algısını değerlendirmek amacıyla uygulanan ölçeğe verilen yanıtlar incelendiğinde; bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloların işletme yöneticilerinin alacağı kararların kalitesini artıracığı algısının yüksek olduğu görülmektedir. Meslek mensupları denetim algısı ile meslek mensuplarının yaşları arasındaki ilişki analiz edildiğinde, meslek mensuplarının denetim algıları, yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.

Gruplar arası varyansların homojen dağılmadığı tespit edilmiş ve Games Howell testi yapılmıştır. Bu test sonucu incelendiğinde; 21-30 yaş grubu meslek mensupları ile 31-40 yaş

ve 51-60 yaş grubu meslek mensupları arasında ve 41-50 yaş grubu meslek mensupları ile 51-60 yaş grubu meslek mensupları arasında istatistiksel anlamlı bir fark olduğu sonucuna varılmaktadır.

Meslek mensuplarının denetim algılarına yönelik neticeler sınıflandırılmak istendiğinde,

- Bağımsız denetçiliğe ilişkin güncel gelişmeleri çoğunlukla yakından takip ettikleri,
 - TMS/TFRS'nin bağımsız denetimi kolaylaştırdığı algısının yaygın olduğu,
 - Genel kanının bağımsız denetime ilişkin düzenlemelerde, meslek mensuplarının görüşlerine başvurulduğu yönünde olduğu,
 - Bağımsız denetim kayıt dışı ekonominin azalmasına katkı sağladığı düşüncesinin hâkim olduğu,
 - Meslek mensuplarının kesinlikle denetçilerin mali müşavir olma zorunluluğu olması gerektiğini düşündükleri,
 - Meslek mensuplarının kesinlikle bağımsız denetim etkinliğinin kanuni yaptırımların gücüne bağlı olduğunu düşündükleri,
- kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

Aksoy, M. (2008). *Kamuda İç Kontrol & İç Denetim*, Ankara: Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayını.

Alparslan, M. (2009). “Muhasebede Hata ve Hileler Bunların Sonucunda Ortaya Çıkabilecek Vergi Ziyat Cezaları ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorumlulukları”,<http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/mustafaalpaslan/015/>, Erişim Tarihi: 01.11.2018.

Altuğ, F. (1995). *Mali Denetim*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Aysan, M. (1991). *Muhasebe’de Denetleme İlkeleri ve Türkiye’deki Uygulamalar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, No. 1615, İşletme Fakültesi Yayınları No.8.

Bektöre, S.(2003). “Muhasebe Mesleği, Etik ve Enron Olayı”, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1) ss. 1-19

Bozkurt, N. (2009).*İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri*, İstanbul: Alfa Basım Yayım, İstanbul.

BSMMMO, (2018). “Bursa SMMM Odası”, <http://www.bursa-smmmo.org.tr/yazarlar/makaleler/148IAT.pdf>, Erişim Tarihi: 01.11.2018.

Çatıkkaş, Ö., Çalış, YE. (2007). “İşletmelerde Muhasebe Hilelerinin Önlenebilmesi İçin Hile Belirtileri”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 9(2), ss. 187-210

Disanlı, Z. (1995). “Meslek Mensuplarını Yasal Hakları, Yükümlülükleri ve Karşılaştıkları Güçlükler”, *I. Türkiye Muhasebe ve Denetim Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 6-8 Nisan, 1-9

Durukan, S. (2012). *Genel Muhasebe*, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.

Field, A.(2013). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 4. Basım, London: Sage.

Gürbüz, H. (2002). *Muhasebe Denetimi*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

İmamoğlu, A., Altun, NS. (2012). “Genel Muhasebe”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Ders Notları*, Düzce: Düzce Üniversitesi

Kahveci, A. (1991). “Muhasebecilik ve Mali Müşavirlik Mesleğinin Önemi”, *Mali Çözüm Dergisi*, 1.1-2

Kepekçi, C. (1990). “Denetçinin Hukuki Sorumluluğu”, *A.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, Yayın No: 84.

Kepekçi, C.(2004). *Bağımsız Denetim*, 5. Baskı, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

Marşap, B. (1996). “Muhasebe Mesleği Fonksiyonları ve Meslek Mensuplarının Nitelikleri”, *Yaklaşım Dergisi*, 37, 119-123

Özer, M. (1998). *Vergisel ve Teknik Boyutuyla Muhasebe*, 1. Baskı, Ankara: Özkan Matbaacılık.

Peker, A. (1988). *Modern Yönetim Muhasebesi*, 4. Baskı, İstanbul: İ.Ü. İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü, Yayın No: 53.

Şimşek, E. (2001). *Türk Vergi Hukukunda Muhasebe Hileler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tabachnick, B., Fidell, L. (2013). *Using Multivariate Statistics*, 6. Basım, Boston: Pearson.

TÜRMOB-

TESMER, “Denetim”, www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/074/muhasebe%20denetimi.pdf, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

- Uzay, Ş. (1999). *İşletmelerde İç Kontrol Sistemini İncelemenin Bağımsız Dış Denetim Karar Sürecindeki Yeri ve Türkiye'deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma*, Ankara: Pelin Yayınları.
- Uzun, A. K. (2009). “Şirketlerde İç Kontrollerin Yeterliliğinde İç Denetimin Rolü”, *Active Finans Dergisi*, 62. 1-8
- Yiğit, E. (2015). “Muhasebe Dersi Çalışma Notları, Hayat Mesleki Eğitim Merkezi”, http://ataturkmem.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/17/215655/dosyalar/2015_04/03022303_26103255_muhasebe.pdf, Erişim Tarihi: 04.11.2018.

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 19

Sayfalar /Pages: 58-78

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 01.11.2019

Sonuçlanma Tarihi: 04.12.2020

PARTİLERİN TELEVİZYON VE SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEN SEÇMENİ ETKİLEME STRATEJİLERİ

Nejla ÜNAL*

İbrahim MAZMAN**

Öz

Çağımız, internet çağı olarak adlandırılmakta ve günümüz toplumları da gün geçtikçe teknolojik hayatın içerisinde yer almaktadır. Buna paralel olarak siyasi hayatta, sosyal medya ile televizyonun ana konusu olmakta ve partiler, artık kitle iletişim araçları üzerinden seçmeni etkilemeye çalışmışlardır. Bundan dolayı kitle iletişim araçlarının gelişmesi, siyasi alanın da etkilenmesine neden olmuştur. Partiler, kamuoyunu oluşturup güç elde edebilmek için çeşitli stratejiler geliştirmektedirler. Bu amacı gerçekleştirirken başyardımcıları olarak, televizyon ve sosyal medya (Instagram, Twitter, Facebook) siyaset propagandası içerisinde yer almaktadır. Bu iki önemli kitle iletişim aracı sayesinde liderler ve parti üyeleri kendi propagandalarını etkili bir biçimde ve örtük mesajlar dâhilinde gerçekleştirerek toplumun her kesimine ulaşmayı hedeflemektedirler.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin gelişmişlik düzeyi ve toplumsal yapısına uygun olarak geleneksel kitle iletişim araçlarından televizyon ve yeni kitle iletişim aracı olan sosyal medyanın (Instagram, Twitter, Facebook) partiler tarafından kullanım biçimlerini ele almaktır. Bunu yaparken iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan ilki Ankara ve İstanbul illeri bağlamında 2019 yerel seçimlerinde %7 ve üstü oy almış partileri temel alarak yapılan çalışmaları incelemektir. Bu kapsamda literatür taraması yöntem olarak seçilmektedir. İkinci yöntem ise, araştırmanın kuramsal çerçevesi olarak da belirlenen George Herbert Mead'in sembolik etkileşimciliği, Ervin Goffman'ın dramaturjik yaklaşım, siyaset bilimcisi ve iletişim teorisyeni olan Harold Dwight Laswell'in iletişim modeli üzerinden literatür taraması yapılarak nitel bir çalışma oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Partiler, Seçim, Televizyon, Sosyal Medya, İmaj

Jel Kodlar: D72

* Yüksek Lisans Öğr., Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, nejlaunal95@gmail.com, 0000-0001-9250-8511.

** Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ibrahimmazman5@yahoo.com, 0000-0003-0564-502.

STRATEGIES OF PARTIAL IMPACTS ON TELEVISION AND SOCIAL MEDIA

Abstract

Our age is called the internet age and today's societies are taking part in technological life. Parallel to this, political life is the main subject of social media and television and parties have tried to influence voters through mass media. Therefore, the development of mass media has affected the political field. Parties are developing various strategies to create public opinion and gain power. Television and social media (instagram, twitter, facebook) are involved in political propoganda. Thanks to these two important mass media, leaders and party members aim to reach out to all segments of society by making their propoganda in an effective and implicit manner.

The aim of this study according to Turkey's level of development and social structure television from traditional mass media and the social media in new mass media (instagram, twitter, facebook) is to consider the use of forms by the parties. Two methods are used to do this. The first of these is to examine the studies on the basis of parties that received 7% or more votes in the 2019 local elections in the context of Ankara and Istanbul. In this context, literature review is chosen as a method. The second method is a qualitative study based on the communication model of Harold Dwight Laswell, the symbolic interactionism of George Herbert Mead, the dramaturgical approach, political scientist and communication theorist of Erving Goffman, which is also defined as the theoretical framework of the research.

Keywords: Propaganda, Parties, Election, Television, Social Media, Image

Jel Codes: D72

GİRİŞ

Bu çalışma da partilerin seçmen üzerindeki stratejilerini belirlemek için literatür taraması yapılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen bilgiler ışığında, kitle iletişim araçlarından televizyon ve sosyal medya (Instagram, Twitter, Facebook) aracılığıyla parti üyeleri, siyaset ve seçmen arasındaki bağ analiz edilmektedir.

Günümüzde politika ve siyaset kelimeleri hakkında birçok tanım mevcuttur. Bunlardan birincisi olan politika kelimesi Yunanca polis (kent) sözcüğünden gelmektedir. Bu sebeple politika, kent ve devlet işlerinin yürütüldüğü yer olarak kullanılmaya başlamıştır. Başka bir tanıma göre politika; toplumda kolektif birlik oluşturarak, bireylerin toplumsal düzenini sağlama amacı gütmektedir (Öztekin, 2016: 23-24). Siyaset ise insanlığın ilk döneminden bugüne kadar varlığını sürdüren dinamik bir yapıdır. İnsanlar, ortak ya da geçici bir süre için bir arada yaşamaları sonucunda, hukuki yaptırım kazanarak siyasetin oluşmasına da neden olmuşlardır. Başka bir ifadeyle siyaset, toplumdaki düzeni sağlamak için genel kurallar oluşturarak bireyleri koruma faaliyetidir (Çuhadar, 2007: 156-157). Bu anlayışın da iki saçı vardır. Bunlar da devlet ve iktidardır. Devlet, bir kara parçası üzerine varlığını kurmuş,

siyasal ve ulusal bir örgütken, iktidar ise kurulan devlet içinde yetki gücünü elinde bulunduran yani muktedir olandır. Tarih boyunca siyaset, çalkantılı bir iç dinamiğe sahip olmuştur. Nasıl ki dünya dönüyor, hayat su gibi akıp gidiyorsa siyasette döneme, zamana göre değişmektedir. Türkiye açısından siyasetin alt bileşenlerine bakıldığında, partiler göze çarpmaktadır. Genel olarak siyasal partiler, siyasal düşünce bileşenlerinin ibaresi olarak yerini almışlardır. Belli düşünce kalıpları çerçevesinde bir araya gelen, yelpaze görevini üstlenmişlerdir (Aydın, 2015: 166).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk dönemler de siyasette tek partili bir yönetim anlayışı mevcutken, daha sonralarında çok partili sisteme geçilmiştir. Çok partili sistem anlayışına geçilmesiyle birlikte partilerin gündemine rekabet olgusu yerleşmeye başladı. Gücü elinde bulundurma düşüncesi ise buna neden olan en önemli etkidir. Hiçbir parti, siyasal iktidarını gölgeleyecek başka bir parti istemez. Bunu engelleyecek yolu da seçmenler de bulmuşlardır. Seçmenlerin oyunu toplayabilmek ve gücünü göstermek için kıyasıya bir mücadele içerisine girerek başka partileri gölgede bırakacak yaptırım yolları bulma aşamasına girilmiştir. Aslında siyasal ve iktidar ilişkisi, hükmetme ideolojisini barındıran bir ilişkidir (Kuyaksil, 2006: 96). Bunun nazarında rekabet sirenlerinin çalmasıyla, siyasetçiler, seçmeni etkileme yoluna girerek başaktör konumuna oturmuşlardır.

Partiler, bireyler üzerinde odaklanarak seçmenleri her koşulda etkileme ideolojisi içerisine girmişlerdir. Bireylerin zihnine birtakım ibareler işlenerek düşünce yapısının çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır (Damlapınar ve Balcı, 2005: 60). Siyasetçiler, propagandalarını oluştururken sağlam bir zemin üzerine oturtmaları gerekmektedir. Bunu yaparken de parti liderlerinin, söylemlerinin önemli yer teşkil ettiği görülmektedir. Neticede her söylem bir etiket yarattığı gibi oluşturulan her etikette, kitle iletişim araçları vasıtasıyla propaganda olarak kullanılmaktadır.

Kamu kuruluşlarının bir üst mertebesi partilerdir. Partiler; toplumun ne istediğini gözlemleyip, onların sorunlarına eğilerek, çözüm yolu arayışı içerisine girerler. Bunu yapabilmenin yegâne temeli de siyaseti pazarlayabilmektir. Siyaseti pazarlamanın da iki temeli vardır. Bunlardan ilki seçmenin taleplerini parti içinde sistemleştirmektir. İkincisi ise, partilerin oy almak amacıyla bireylerin isteklerine yanıt verebilmeyi hedefledikleri gibi siyasi programlar aracılığıyla, seçmen üzerinde etki yaratmayı da amaçlamışlardır (Boyras, 2012: 10). Seçmen karşısında olan parti liderleri, kendilerini ifade edebilmede usta olmalıdır.

Mimikleri, konuşma üslubu, kendine olan güveni ve vaatleri birbiriyle çelişmeden kendini halka ifade edebilmelidir. Liderin, kendinden emin ve çelişmeden yaptığı bir konuşma, seçmenin oyunu alma noktasında yolunu açan bir etkidir. Partilerin, seçmen üzerinde etki edebilmesinin yolu siyasal pazarlamadan geçmektedir. Partiler, hedef kitleyi belirlemek amacıyla kendi içinde partiye üye olan, oy veren/vermeyen ayırımına girmektedirler. Böylece alternatif bir sınıflandırma yapılarak, propaganda söylemleri onun üzerinden hazırlanabilmektedir. Bunun içinde siyasal pazarlamada tanıtım faaliyetleri ve dağıtım kanalları önemli bir konuma sahiptir. Burada önemli olan kitlenin neyi istediğinden ziyade senin neyi amaçladığıdır. Aktif bir yol izlemeden önce soruları oluşturup onun üzerinden çözüm yollarına gidilmesi gerekmektedir.

Propaganda kavramı, zamana ve döneme göre evrilme yaşamıştır. Amerikan modeli olarak adlandırılan yeni siyasal propagandalarda partilerin söylemlerinde ikna etme yöntemlerinin değiştiği görülmektedir. Türkiye’de seçim zamanları toplumun içine karışan parti liderleri, mitingler aracılığıyla kamusal alanın ötesinde özel alanda da seçmeni etkileme propagandaları yapmaktadırlar. Kitle iletişim araçları sayesinde yeni propaganda söylemleri oluşmaya başlamıştır. Parti liderinin, toplumda ulaşamadığı her bir köşeye ulaşmasını sağlayacak kitle iletişim araçları sayesinde yeni propaganda kavramı oluşturmuşlardır. Buna da yeni Amerikan modeli denmektedir. Bu sebepten dolayı, Türkiye’deki seçimlerin analizini daha iyi idrak edebilmek için Mead, Goffman ve Laswell’den gibi düşünürlerden yola çıkılarak, televizyon ve sosyal medyanın seçmen üzerindeki etkisi incelenmiştir.

1. GEORGE HERBERT MEAD: SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK

Chicago Okulu, sosyal hayat içerisinde bireylerin öznel bir bakışa sahip olduğu, kişisel deneyimler ve hayat hikâyelerinin yer aldığı sosyolojik araştırma kuramının temelini oluşturmuştur. Okul, toplumu incelerken araştırma metodu olarak “yaşam hikâyeleri, belgeler, doküman analizi, vaka incelemesi, günlük tutma” gibi farklı araştırma metotları kullanarak bireyler arasındaki iletişimi inceleyip sosyal yaşama dair analizler geliştirmiştir (Morva, 2017: 138-139). Bu incelemeler esnasında 1920’lerde Amerika’da Chicago Üniversitesi tarafından Sembolik etkileşimcilik olarak adlandırılan yaklaşım ortaya çıkmıştır. Sembolik etkileşimciliğin asıl kurucusu Herbert Blumer’dir. Blumer, hem etkileşimci geleneğin hem de onun kurucu babası olan ve topluma, etkileşimci bakışın temelini atan Mead’ın yetkili bir sözcüsüdür. Sembolik etkileşimde esas olan, birey grup arasındaki ilişkisinin yetersiz olduğu olgusudur. Burada birey veya grubun varlığı değil kişiler arasındaki etkileşim önemlidir. Bundan dolayı toplumdaki biyolojik, kültürel, sosyal ve psikolojik yapılar önem arz

etmektedir (Gündüz, 2000: 74-75). Sembolik etkileşimcilik, endüstrileşmeyle birlikte sosyal hayatta oluşan sıkıntılara çözüm bulmaya yönelerek, kendisi için teorik bir zemin oluşturduğu gibi sosyal bilimlerde yorumlayıcı yaklaşım olarak da literatüre geçmiştir (Morva, 2017: 141). Geleneksel sosyoloji, toplumsal yapının davranışsal biçimini belirme değil fakat etkileme şeklini anlamaya çalışmıştır. Parsons ve Durkheim toplumu, özgür, kendine has, bağımsız varlık olarak alırken, Marksizm ise sınıf mücadelesinin toplum içindeki iniş çıkışlarını ele almaktadır. Sembolik etkileşimcilik ise bireylerin günlük hayatlarını nasıl yaşadıklarına, içlerinde düzen ve anlamın nasıl oluştuğuna dikkat çekerek mikro boyutlarını ele almıştır. Sembolik etkileşimciler, kendine münhasır olan içerden analiz etme yöntemini tercih etmişlerdir. Sembolik etkileşimcilik insanların davranış şekilleri üzerinde denetleme yapmaktadır. Bundan dolayı bireylerin davranışı içgüdüler ya da dış etkenler tarafından belirlenmez. Aksine bireyler, kendi benliklerinin bilincinde olan, farklı amaçların peşinden gidebilen ve her şeyden önemlisi başkalarıyla iletişime geçebilecek yeteneğe sahip olanlardır. İletişim, toplumsal düzeni sağlamakta tek başına yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle yanına ortak bir beklenti ve bütünlüğün oluşturulması gerekmektedir (Slattery, 2015: 333-334). Bu yüzden organize bir toplum yapısı oluşturulmalıdır. Toplumlar, organize olmadıkları sürece birbirlerini etkileme noktasında yetersiz kalabilirler. Fakat grup bilinci içerisinde gerçekleşen etkileşim sonucunda, bireyler kendi içerisindeki herkesin tavrı alınabilir (Mead, 2019: 333). Mesela, siyasetçinin seçmeni etkileme noktasında etkin bir biçimde jest ve mimiklerini kullanabilmesi gerektiği gibi.

İnsan eylemi, yaşantı içerisinde bireylerin sosyo-kültürel yapılarının etkileşimi neticesinde ortaya çıkmıştır. Sembolik etkileşim kuramında ise bireyler arası iletişim durağan değil, karşılıklı etkileşim ve yorumlama içerisinde olduğundan bahsedilmektedir. Dolayısıyla eylemlerde semboller, simgeler, jestler vb. oluşumlar mevcuttur. Bu da uyarılar arasında iletişimi gerçekleştirdiği gibi yoruma da açık hale getirerek aktif bir konumda olmasını sağlamıştır (Morva, 2017: 143). Bireyler, bilincinin farkına vardığında her şeyi sorgulamaya başlamıştır. Pasif olan konumları yer değiştirerek aktif hale gelmiştir. Böylece kişilerle olan iletişimde, karşılıklı anlama ve yorumlamaya geçilmiştir.

Sembolik etkileşimcilik, psikolojik ve makro düzeyde sosyolojik incelemelere tamamen karşıdır. Kendine özgü benimsediği yaklaşım, eylemlerin zihinsel faaliyetleri gibi etkileşimlerini de konu almaktadır. Mead, bilinç, benlik ve zihin yapısı üzerinden jestler

aracılıyla kendine özgü semboller üreterek kişilerin, kodlar geliştirip etkileşim sürecine girdiğini söylemektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 354). Mead'e göre benlik kavramı durağan bir şekilden ziyade, hareketlilik içeren yapıdır. Benlik, üretken bir konumdur. Sosyal çevresiyle etkin bir rol oynayan bireyler, toplumun şekillenmesinde de rol oynadığı gibi toplumda, bireylerin şekillenmesinde rol oynamışlardır. Bu oluşumlar içerisinde dil önemli bir semboldür. Bireyler, semboller üzerinden kendini tanımlarken, jestler aracılığıyla dile getirmektedirler. Böylece bireyler, ortak bir eyleme katılarak dil ve jestler vasıtasıyla başka bireylerle etkileşim içerisine girmektedirler (Mead, 2019: 332).

Mead, bireyin nasıl toplumun parçası olduğuna dair araştırmalar yapmıştır. Ona göre bu konuda benlik kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Benlik, toplumsal alışkanlıkların benimsenmesi ve genelleştirilmesidir. Bu yüzden benliği ikiye ayırarak “ben” (I, ferdi ben), diğeri ise “bana” (me, toplumsal ben) şekilde analiz etmiştir. “Ben” (I), Kişinin biyolojik, psikolojik ve bireysel istek ve arzularını kapsarken “bana” (me) ise toplumsal etkileşimleri ön plana alarak örgütlenmiş kalıp yargıları içerir. Mead, bireylerin yalnız çevresinin değil kendilerinin de farkında olduklarını dile getirmektedir. Böylece bireyler, toplum ve benlikleriyle etkileşim içerisine girmiş olmaktadır. Sembolik etkileşimcilik bu şekilde kendini dil, gösterge ve jestler üzerinden tanımlama yoluna gitmiştir (Poloma, 2011: 233-234). Örneğin bir siyasetçinin evdeki ve partideki rolü farklıdır. Evde “ben” rolünü, baba, eş statüsü üstlenirken, partide “bana” yani toplumsal bir rol üstlenerek ona göre hareketlerini şekillendirmektedir.

Bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle dijital ortamda yeni emek türleri çoğalmaktadır. Emegın dönüşmesiyle birlikte geleneksel etkileşimcilik de dijital ortamda yeniden şekillenmiştir. 2000’li yılların başından itibaren gündelik hayat, internet çerçevesinde yeniden şekillenmiştir. Böylece bireyler arasındaki ilişki içerisine, yeni kimlik, medya ve özneler girmesiyle birlikte araçların değiştiği gibi yeni araçlar eklenmesine neden olmuşlardır. Dijital çağ ile birlikte etnografik çalışmada da değişiklik meydana gelmiştir. Buna üç kategoride bakabilir: 1) elde etmek istenilen şeylere dolaylı yollardan ulaşılması, 2) söylemlerde metnin ön plana çıkması ve son olarak 3) Gözlemci ve gözlenen arasındaki etkileşimdir. Bu yeni gelişimler etnografik alanın yeni analizi olmuştur (Morva, 2017: 145).

Dijital etnografinin gelişimiyle birlikte “çevrimiçi kavramı”, sosyal sürecin yeni başlangıcı olmuştur. Yeni sistemde söylemler, benliğin oluşumu ve sunumu farklı platformlarda sergilenmektedir. Mead’ın mimarisi olduğu sembolik etkileşimcilik, Blumer’in geliştirmesiyle ve Goffman’ın, dramaturjik, vitrin, sahne önü ve arkası vb. kavramları üzerinden dijital

dünyayı yeniden anlamlandırmasıyla birlikte ilerleme sağlamaktadır (Morva, 2017: 146-147). Bu sebepten yeni Dünya sisteminde, bireyler arası etkileşimin şekli değişmiştir. Örneğin Siyasetçi ve seçmen arasındaki ilişki belli bir standart düzleminde ilerlerken, dijital hayatın oluşmasıyla aralarındaki etkileşimde farklılaşmıştır. Siyasetçi, seçmeni etkilerken dijital ortamda metinsel yazılar ve görseller üzerinden, toplumla etkileşim içerisine girmektedir. Böylece göstergeler üzerinden yeni kodlar yüklemektedir.

2. ERVİNG GOFFMAN: DRAMARTUJİ

Erving Goffman, Chicago Okuluna mensup bir düşünürdür. Goffman, sembolik etkileşimciliğin mimarı olan Mead'den etkilenmiştir. Kendisi de Mead gibi kişiden yola çıkarak mikro düzeyde analiz yapmayı tercih etmiştir. Bu yüzden iki düşünürün de teorilerinde “benlik kavramı” önemli yer tutmaktadır (Dever, 2013: 373). Goffman, Sembolik etkileşimciliğin içinden dramaturjik yaklaşım adı altında yeni bir analiz ortaya çıkarmıştır (Ritzer&Stepnisky, 2014: 218). Böylece bireyler arası analize önem veren kuramcı olarak tanınmıştır. Goffman, insanları tasvir ederken “drama ve tiyatro” üzerinden teşbih yapmıştır. Bundan dolayı Goffman, perdenin olmazsa olmazı dil ve göstergelerden esinlenerek oluşturduğu dramaturjik yaklaşım, toplumların analizinde yeni bir söylem yaratmıştır (Poloma, 2011: 212).

Sosyolojide dramaturjik yaklaşımı benimseyen Goffman, bireyler arasındaki ilişkiyi tiyatral bir oyuna benzetir. “*Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*” kitabında tiyatral oyunda bireyin benliğini nasıl sunduğunu, bireylerdeki izlenimleri etkileyerek yönlendirme şekline ve kişiliklerini ortama göre değiştirmeleri, sosyolojik alanın ilgili konularından olmuştur. Hayatta tiyatro gibidir. Birinde perde açılır ve oyun başlarken diğerinde ise oyun her daim doğaçlama bir şekilde devam etmektedir (Goffman, 2009: 13). Dünya, insanlar için oyun alanıdır. Yaşantılar; Zamana, mekâna ve duruma göre değiştiğinden dolayı bireylerde de farklı roller mevcuttur.

Goffman, dramaturjik yaklaşımı benlik üzerinden şekillendirmektedir. Goffman, benliğin ortaya çıkışında aktör tek başına yeterli değil, o yüzden oyuncu ve izleyici arasındaki frekans sonucu benlik oluşmuştur. Goffman, bireyler arası etkileşim sayesinde benliğin genel kabul göreceğini savunur. Ayrıca aktör, benliklerini sergilerken seyirci tarafından demoralize olup oyun bozulabilir, bunu engellemek adına seyirci üstünde tahakküm kurmayı çok iyi bilmesi gerekmektedir. Aktörün bu denli çabasının sebebi, sergilediği oyunla seyircileri etkileyerek,

takdirini almaktır (Dever, 2013: 373-374). Mesela, parti liderlerinin seçim zamanı, seçmeni etkilemek için sergiledikleri performansla onların takdirini kazarak oy toplamayı hedeflemesi örnek verilebilir. Goffman, benliği tanımlarken “yüz yüze ilişkiler, performans, rutin, takım, ön bölge, arka bölge, görünüm ve biçim terimlerinden” faydalanarak toplumu analiz etmiştir. Dramaturji yaklaşımı, bu terimlerle birlikte sağlam bir zemine oturtularak analizlerin doğruluğu oluşturulmaya çalışılmıştır (Dever, 2013: 374).

Bireyler performansını sunarken “sahne önü” ve “sahne arkası” olarak davranışlarını ikiye ayırır. Kişi sahne önünde performansını sergilerken, göstermek istediğini belli kalıplar çerçevesinde gösterir. Sahne arkası ise bunun tam tersidir kişinin doğal ve kalıplardan sıyrılmış olduğu alandır. Bunlara ek olarak, bireyin rol değiştirmesi “geçiş bölge” olarak anlamlandırılırken “dış bölge” ise aktörün, seyircisinin dışında farklı bireylerle karşılaşması olarak adlandırılmaktadır. Böylece sahne önü ve arkasında gerçekleşen bütün hareketler vitrinin oluşmasına neden olmaktadır (Güven, 2018: 114). Aslında burada aktör, seyircinin kendisinden ne istediğinin farkında olduğu için ona göre şekil değiştirebilir. Bu nabza göre şerbet vermek gibidir. Benliğini, yaşadığı toplumun kültürünü, adetlerini, ekonomik yapısını hiçe saymadan şekillendirir (Güven, 2018: 115). Bireyler, sahnede sergiledikleri oyunla, muazzam bir atmosfer oluştururlar. Böylece bireylerin oyunda sergilediği performansın önemi ve ağırlığından bahsedilebilir. Buradan hareketle Goffman, toplumun yapısını incelerken ekonomi gibi makro düzeyde analizlerin yeterli olmadığını söyler. Bireylerin derinlemesine analizi ve süregelen değişimleri mikro düzeyde ele alındıkça bitmeyen “kimlik performansıyla” karşılaşacaklardır (Güven, 2018: 118). Performans, bireylerin izleyici önünde sergilediği faaliyettir. Birey yeri gelir sergilediği performansa kendisi bile inanmaktadır. Bazen de kinik bir yaklaşım sergileyerek izleyicinin düşüncesini umursamaz. “Kinik yaklaşım” da kişi, ben diyerek kendi fiçisinde yaşar, zamana, mekâna göre değişip toplumsal bir düşünceye de evrilebilmektedir. Performansın temel metaforlarından birisi vitrindir. Oyunun sergilendiği sahne, bireyin saçı, yaşı, cinsiyeti, jest ve mimikleri vitrinin göstergeleridir. Bazen mekân ve zaman değişse dahi, vitrin aracı olma özelliğini kaybetmeden devamlılığını sağlamaktadır (Goffman, 2009: 69-70).

Goffman’a (2009: 76) göre benliğin sunumu ile ilgili gerçek ve kurmaca olarak iki tür performans vardır. Gerçek performansta, kişi kendi benliğini ortaya koyarken, kurmaca olan performansta ise kurgularıyla seyirciyi etkileme amacı gütmektedir. İkinci kavram “takım”dır. Burada aktör, kendi benliğinden sıyrılarak, sahnenin gerekleri doğrultusunda üzerine düşen görevi yerine getirdiği ortamdır. Bireylerin takım olabilmeleri için kolektif birliktelik içinde

hareket etmeleri gerekmektedir. Aksi halde seyirciye olumsuz bir enerji verilir (Goffman, 2009: 82). Üçüncü kavram “bölgeler ve bölgesel davranışlardır”. Bölgesel sunumun gerçekleştiği yere vitrin denir. Aktörün vitrinde duruşu, sunumu, jest ve mimikleri önemli bir yerdedir, çünkü kendini bunlar üzerinden tanımlar ve seyirciye aktarır. Bölge ise “algıya karşı “engellerle çevrili bir alan olarak tanımlanabilir” (Goffman, 2009: 123). Dördüncü kavram ise “aykırı roller”dir. Aykırı rollerde, takımın belli kuralları ve statü ayrımının olduğu alandır. Takımın, rolleri gereği üstüne düşen görevi hakkıyla yaptığı gibi bireyler arasında uyumda çok önemlidir. Çünkü bir takımın içerisinde “karanlık, stratejik, dâhili ve emanet sınırları” vardır. Bu sebeple bireyler arasındaki gerginlik sınırların çıkmasına sebep olursa seyirciye olumsuz yansır. Mesela patiler kendi içlerinde oluşan tartışmaları seçmene yansıtmadan içlerinde izole etmektedirler (Goffman, 2009:137). Benliğin sunumu ile ilgili son kavram ise “karakter dışı iletişim”dir. Burada perde arkasında, oyuncular kendi benliklerine bürünmektedirler. Diğer oyuncularla yüz yüze ilişkilerin de kurulduğu ortamdır (Goffman, 2009: 163).

3. HAROLD DWIGHT LASWELL: İLETİŞİM MODELİ

İletişim eylemi, evrende gerçekleşen karşılıklı ilişkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Geçmişten günümüze birçok düşünür iletişim modeli oluşturmuştur. Bunlardan ilki ise Aristo'nun oluşturduğu modeldir. İletişim modelleri, 1960 'lardan sonra bireylerarası iletişime yönelimle birlikte kitle iletişim araçlarından yararlanılarak geliştirilmişlerdir (Çubukçu, 2006: 76).

Kitle iletişim araçları sayesinde dışarıyla kurulan her iletişim, bilgi edinmeyi sağladığı gibi bilginin öğrenilmesi ve çoğalmasına da yardımcı olmaktadır (Furat, 2009: 41-42). İletişim ile birlikte her daim çevre gözetim altında tutulmaktadır. Bilgilerin, bireyler vasıtasıyla, silsile şeklinde aktarımı sağlamaktadır. Bilginin aktarımında önemli güçlerden biri televizyondur. Ve televizyon çevresini etkileme noktasında etkin bir rol oynamaktadır. Bu sebeple kitle iletişim araçları sayesinde bilgi akışı sağlanır. Fakat bilginin aktarımı yeterli değildir, bu yüzden toplumun dinamikleri göz önünde bulundurularak bilgi aktarımı sağlanmalıdır. İletişimin diğer yönü ise bireyler arası etkileşimi doğru kullanmayı sağlayabilmektir. Bunu doğru kullanmanın yolu da bireylerin sosyalleşmesinden geçmektedir. Sosyalleşmenin önemli noktası da toplumun kendi normlarını tanımasından geçer. Neticede kitle iletişim araçları ve

çevresel faktörlerin etkisiyle sosyalleşme sağlanmaktadır. Önemli olan bunu aktif ve etkin kullanmaktır (Furat, 2009: 45-46).

İletişim konusunda önemli teorilerden birisi Harold Dwight Lasswell'in oluşturduğu "İletişim Modeli"dir (Furat, 2009: 41). Lasswell iletişim modelinde; iletişimin tek yönlü olduğundan bahseder. "İleti; kaynak tarafından mesaj olarak kodlanmakta kanal sayesinde alıcıya erişmekte ve böylece sürecin sonucunda mesaj alıcıda değişikliğe yol açmaktadır".Burada mesaj haberleşme ağı olarak kullanılır. Bu sebepten dolayı her mesajın bir anlamı vardır. Bazen bilgi verir bazen de isteklerini kabul ettirir. Ondan dolayı mesajlar her daim etkileyici görülmektedir (Telci, 2015: 365).

Lasswell, araştırmalarında genel olarak propaganda üzerine durmuştur. Lasswell'in iletişim modeli, genel olarak bütün iletişim modellerine hitap edebilmektedir. Bu teorinin önemli özelliği, alıcıda ki ölçülebilen ve gözlenebilen özelliklerin farkına vararak çalışmalarını bu zemin üzerine yerleştirmesidir (Furat, 2009: 41-42). Bu sebepten dolayı iletişim kuramını tarif ederken, en iyi yolun soru sormaktan geçtiğini savunmuştur. Bu sorular ise kim, ne diyor, hangi kanaldan, kime, ne etki ile (Lasswell, 2007: 215).İletişim modelinde yer alan "kim" sorusu kaynağı temsil etmektedir. Kişinin, kime inanması gerektiği hakkında bilgi verdiği gibi kişinin özellikleri hakkında da bilgi vermektedir. Kısacası eylemi başlatan ve yönlendirendir. Örneğin ekonomi hakkında, bir belediye başkanının yaptığı açıklama ile cumhurbaşkanının yaptığı açıklamaya bakıldığında, cumhurbaşkanının yaptığı açıklama daha fazla ilgi görür. "Ne diyor" sorusu, iletilen mesajın ne olduğu ile ilgilidir "Hangi kanaldan" sorusu, kişinin, karşısındaki alıcıya bilgiyi gönderme konusunda hangi kanal aracını seçtiğiyle ilgilidir. Bunlarda radyo, televizyon, film vb. kitle iletişim araçları üzerinden ilerlemektedir. "Kime" sorusu, burada iletişim esnasında izleyiciye aktarılan mesajdır. Son katman "Ne etki ile" sorusudur. Lasswell, bu modelde siyasetten yola çıkarak etkiyi sorgular. Lasswell iletişim modelinde sosyal etkiye yer vermez. Çünkü alıcılar aynı düşünceye sahip olarak, homojen yapılanmada şekillenmişlerdir. Lasswell, iletişim kuramını açıklarken kendi döneminde, kitle iletişim araçlarından televizyon ve radyo mevcuttu. Günümüzde ise şartlar değiştiğinden dolayı, sosyal medya önemli araç olmuştur. Lasswell, kuramında yaşadığı dönemin şartları gereği açıklama yaptığından, aktarılan mesaj geri bildirim beklemeden düzenlenmiştir. Böylece basit bir iletişim modeli oluşturduğundan siyasete de uygulanabilirlik açısından rahat olmuştur (Lasswell, 2007: 215-216).

4. TELEVİZYON VE SOSYAL MEDYANIN SEÇMEN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte, partiler kendi vizyonlarının ufuk penceresi olarak teknolojiyi görmekte ve buna paralel şekilde kullanım alanlarını da arttırmaktadırlar. Artık politikacılar, seçmenleriyle mitinglerde buluşma, halk arasında konuşma yapma, radyolarda seslerini duyurma, toplumu ziyaret etmekle yetinmeyip yeni bir çığır açarak, televizyon ve sosyal medya (Instagram, Twitter, Facebook) üzerinden kendilerinin ve partilerinin ideolojisini yaymayı amaçlamışlardır. Buradaki televizyondan kasıt kanalların normal yayın akışı seyrinde ilerlemesidir. Sosyal medya ise internetin bulunmasıyla, akıllı telefonların, bilgisayarların icadı sonucunda teknolojik aletler için yeni programlar (Instagram, Twitter) oluşturularak, sosyal medya kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Günümüz dünyasında sosyal medya aktif bir yer olsa da gençler ve orta yaşlılar arasında yaygınlığı göze çarpmaktadır. Bu kulvarda, bireyleri etkileme gücü açısından en etkin kitle iletişim araçlarından birisi televizyondur. Bu iki kitle iletişim aracı, birbirilerini en iyi şekilde destekleyen bir konuma sahiptir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte literatüre dijital yerliler ve dijital göçmenler olarak iki kavram eklenmiştir (Bostancı, 2014: 87). Dijital yerliler kavramı, teknolojinin kendini aşmasıyla oluşan sosyal medya kullanımlarıdır. Daha etkili ve hızlı haberleşme ağı olan bu sistem, kişileri kendi içine çekerek orda farklı ve renkli yeni bir dünya sunmaktadır. Televizyon ve sosyal medya, toplumlara, dünyanın bir ucuunda gerçekleşen olaylar hakkında anında öğrenme kolaylığı sağlamaktadırlar. İnsanlar, yaşadıkları mekânın iki sokak arkasında gerçekleşen olaydan habersizken, sosyal medya aracılığıyla başka ülkedeki olayların haberini anında öğrenmektedirler. Bunu en aktif kullananda yeni nesildir. Buna karşılık Dijital göçmenler ise yerlilerin aksine, macera ile yeni tanışan kişilerdir. Onlar için televizyon, radyo gazete gibi kitle iletişim araçları ön plandadır. Buda iki neslin çatışmasını gözler önüne sermektedir. Partiler ise bu iki farklı kuşak için her ikisine uygun bir biçimde söylemler üretmektedirler.

Siyasi partiler, ideolojilerini, toplumun her kesimine hitap ettirebilecek söylemler üzerinden yola çıkmışlardır. Partiler, ürettiği siyasi tanımların, sanki toplumun kendi oluşturduğu fikri gibi lanse etmeyi amaçlamışlardır. Partiler, reklamlar ve sosyal medya paylaşımlarıyla bunu gerçekleştirmektedirler. Bu şekilde seçmenlere en kısa yoldan ulaşmayı hedeflemişlerdir. Seçmenlere ulaşmanın iki yolu vardır doğrudan ulaşma ve dolaylı ulaşma. Doğrudan ulaşma yoluyla yüz yüze olan birincil ilişki şekli olurken, dolaylı yol ise kitle iletişim araçları

vasıtasıyla olmaktadır. Çağımız gereği artık kitle iletişim araçları sayesinde daha kolay, ekonomik ve hızlı yayılım gösteren sesleniş vardır (Boyras, 2012: 54). Bunu yaparken de dijital göçmenler içerisinde yer alan televizyon ve dijital yerliler içerisinde yer alan internet vb. araçlarla seçmenlerin her kesimine ulaşmayı hedef edinmişlerdir. Örneğin; 2019 İstanbul seçimlerinde Ekrem İmamoğlu, seçim döneminde modern ve geleneksel yapılanmayı bir arada barındırmıştır. Seçim stratejilerinde büyük mitingler yerine gönüllüler ve ilçede belirlenmiş kanaat önderlerinin evine giderek yüz yüze görüşmeleri tercih etmiştir. Böylece internet aracılığıyla ulaşma yerine birincil ilişkileri tercih edişi önemli stratejilerinden biri olmuştur.

4.1. Televizyon

Larner, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte kitle iletişim araçlarında da gelişmenin olduğundan bahsetmektedir. Böylece toplumların, sosyal hayatlarında da değişimlere neden olmuştur. Sosyal hayatın değişim serüveninde sadece kitle iletişim araçları yoktur. İnsanların; kentlere göçü, eğitim almalarıyla okuryazarlığın artışı, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve siyasal katılımlarda değişmeye neden olan etmenlerdir (Dilber, 2011: 42). Fakat insanlığı en çok değiştiren kitle iletişim araçları olmuştur.

Türkiye toplumunda, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte halk ile liderlerin haberleşme ağı genişlemiş ve hızlanmıştır. Bunlardan biride geleneksel kitle iletişim araçlarından olan televizyon olmaktadır. Görsel ve işitsel olarak toplumun duyu organlarına hitap eden bir iletişim şekli olmuştur. Artık seçmeni etkileme propagandaları televizyon üzerinden kendini var etmeye başlamıştır. Televizyon, kafası karışık olan seçmeni etkileme biçiminde önemli bir etken görevi üstlenmektedir. Miting ortamlarında, parti üyelerinin kendi politikalarını sesini yükselterek anlattıklarına şahit olunurken, televizyon önüne geçildiğinde ise üslupta da değişimler meydana gelmektedir. Çünkü liderler, televizyon önünde farklı platform içerisinde daha geniş kitlelere hitap etmektedirler. Bu durumda üslup ve konuşma tarzında değişimleri beraberinde getirmiştir. Konuları anlatırken, sesini yükseltmeden, daha sakin bir anlatıma geçilmiştir.

Kararsız olan seçmen, kime oy vereceği konusunda gelgit yaşamaktadır. O noktada televizyon devreye girerek, kararsız seçmeni bir kalıba sokmaya çalışmaktadır. Seçmen, televizyonun uyguladığı algı yönetimi karşısında, adeta şırıngadan damara enjekte edilen ilaç gibi, televizyondan etkilenecek aynı kalıp düşünceler içerisinde kendini bulmaktadır. Bu yüzden iletişimde var olan hipodermik iğne modeli ayrı bir yere sahiptir. Nasıl ki kana bir şeyler karşınca anında yayılım gösteriyorsa, aynı şekilde parti liderleri de düşüncelerini ve vaatlerini

etkin bir şekilde kullanmasıyla, insanın fikrinde yer edinmektedirler. Bu neticede seçim davranışları, psikolojik ve sosyolojik alt yapıya sahip olan oluşumlardır.

Campbell ve arkadaşları, seçim esnasında önemli kavramlara değinmişlerdir. Bunlar; seçmenler, politikalar, partiler ile seçmenler arasındaki bağlantılardır (Damlapınar ve Balcı 2005: 60). Bu üçlü, çarkı döndüren sistemin parçalarıdır. İktidar, bu üçlü kuvvet üzerinden kendi varlığını da sürdürebilmektedir. Seçmen, kendi menfaati doğrultusunda seçim yapandır. Politikacılar, ülke çıkarlarını gözettiği kadar, kendi çıkarları doğrultusunda da ilerleyen bir sisteme sahipken, partiler ile seçmenler arasındaki bağlantılar ise her ikisinin çıkarları doğrultusunda ilerlemektedirler. Partiler, vaatlerini oluştururken seçmenin reel gerçeklerini göz önünde bulundurarak, seçmen profiline göre ideolojilerini belirlemektedirler.

Siyasal faktörler, politik farkları azaltarak birbirine benzeyen imajlar oluşturmuşlardır. Özellikle bu imaj kavramı II. Dünya Savaşı sonrası, dünyada televizyonun da yaygınlaşmasıyla kendini göstermiştir (Damlapınar ve Balcı, 2005: 61). Dünyaya baktığımızda ise seçmenleri etkileme yollarında gene aynı stratejiler kullanılmıştır. Örneğin Amerika Başkanlık seçimlerinde, General Eisenhower'ın radyoyu kullanarak seçim kazanması, John F. Kennedy'nin ise televizyonu kullanarak başkanlık seçimlerini kazanan ilk lider olduğu bilinmektedir (Bostancı, 2014: 86). Günümüz açısından değerlendirildiğinde aynı şekilde televizyonun bu kadar büyük çapta etkili olup olmadığı tartışılmaktadır. Amerika da teknoloji ve kitle iletişim araçlarının kullanımındaki hızlı ilerleyiş sonucunda televizyon geleneksel kalmaktadır. Amerika, seçmenleri etkile biçimi olarak, uzun yıllar önce televizyon üzerinden yapılan propagandalarını geri plana almıştır. O halde akıllara diğer bir soru gelmektedir. Gelişmiş ülke ile gelişmekte olan ülke arasında seçmeni etkileme stratejilerinde fark var mıdır? Gelişmiş ülkelerde, teknolojiyi ilerletecek maddi gelirin yüksek olmasından dolayı, kitle iletişim araçlarının gelişmesine de neden olmaktadır. Buda seçmeni etkileme açısından yeni stratejileri beraberinde getirir. 1963 yılında John F. Kennedy'nin, televizyon propagandasıyla başkan olması önemli bir yer teşkil etmektedir. Türkiye'de ise 1967 TBMM Bütçe Komisyonu üyeleri için özel kapalı devre televizyon yayını yapılmıştır. Karşılaştırma yapıldığında Amerika, televizyon sayesinde o yıllarda seçim kazanırken, Türkiye ise daha yeni yayıma geçmiştir. Türkiye'nin o dönemlerdeki bunalımlarına bakıldığında, insanların evinde televizyonun yer edinemeyecek kadar lüks olduğu aşikârdır. Daha sonralarında lüks ihtiyaçtan çıkarak, zaruri ihtiyaca dönüşmesiyle herkesin evinde bulunur hale gelmiştir.

Böylece seçmenlerde etkilenmeye açık hale gelmişlerdir. Türkiye’ye televizyonun, diğer ülkelere göre daha sonra gelmiş olmasına rağmen en çok etkiye maruz kalan Türk halkı olmuştur. Çünkü televizyon genel, siyasal ve kültürel ortamı belirlemesi, gündemi tespit etmesi, insanların tutumlarını yönlendirmesi açısından önemli bir etkene sahip olmuştur.

4.2. Sosyal Medya

İnternet, 20. yüzyılın son çeyreğinde tüketim toplumunda, kitle iletişim araçlarının son yapı taşı olarak kendini göstermiştir. İnternet, yeni nesil sayesinde hızla dünya çapında ivme kazanmaya başlamaktadır. İnsanların, bu vesileyle birbirleri arasındaki bilgi ve haber aktarımı hızlanmaktadır. İnternet kullanımının ilerlemesi ile birlikte teknoloji sadece bilgi öğrenilen yer olmaktan çıkıp eğlence ortamı haline de dönüşmüştür. Bu da sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. İnsanların hayatına internetin girmesiyle birlikte yaşam tarzlarında da farklılaşma olmaktadır. İnsanlar arasındaki ilişkilerin, sanal ortam üzerinden yürütülmesiyle yeni bir dijital kültür meydana gelmiştir (Akın, 2015: 52). Bu dijital çağ ile birlikte sembolik etkileşimcilik içerisinde yer alan etnografik çalışmalarda da değişimler olmuştur. Artık birebir iletişim yerine seçmene, sosyal medya, televizyon gibi dolaylı yollar ile ulaşılabilmektedir. Böylelikle seçmen ve lider arasındaki etkileşimin şeklide değişmiştir.

Günümüzde partiler, sosyal medyaya konu olduğu gibi eğlenceli hale getirilerek işlenmeye çalışılmıştır. Böylece partiler, medyanın kendi kurallarına boyun eğerek ona entegre olma durumundadırlar (Göktaş, 2016: 1867). Medya aracılığıyla bilgi dolaşımı çok geniş sahalara yayılmıştır. Böylece insanlar arasında bilginin daha çok aktarılmasını sağladığı gibi aynı fikirlerin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Kişiler, sosyal medya sitelerine üye olarak, orada örgütlenip kolektif birliktelik oluşturmuşlardır. Siyasetin, sosyal medya ile bağları incelenecek olunursa üç önemli olaydan bahsedilebilir. Birincisi Obama’nın seçimlerde, seçmeni etkilemek için kullandığı “Sosyal Medya Gösterisi”, ikincisi Ortadoğu’da etkili olan “Arap Baharı”, üçüncüsü ise ülkemizde gerçekleşen “Gezi Olayları”dır (Bostancı, 2014: 86). Örneğin Türkiye, 28 Mayıs 2013 yılında “Gezi Olayları” uzun süre Türkiye’nin gündemini belirlemiştir. Eylemin bu kadar büyümesine sebep olan, sosyal medya olmuştur. Haberleşme hızının yüksek olmasından dolayı, olayların çabuk duyulmasına neden olmuştur. Birçok ünlünün gezi olaylarına eşlik ettiği gibi, siyaset içerisinde de çalkantılı bir durum haline gelmiştir. Siyasi partiler, o an seçmenin durumuna göre ideolojilerini yaymışlardır. Diğer örneğimiz ise 21. yüzyılın en ses getiren halk hareketlerinden biri olarak görülen “Arap Baharı” olmuştur. Bu süreç içerisinde kitleler, iki saat içinde bir araya gelerek organize olmasında, sosyal medya aktif bir rol oynamıştır (Bostancı, 2014: 86). Facebook sayesinde,

çok kısa bir zamanda, birçok grup üyelerini sanal ortamda bir araya getirilerek, eyleme geçilmiş ve dünyada uzun süre konuşulan bir durum olmuştur. Amerika Başkanlık Seçimlerine bakıldığında ise Barack Obama'nın seçmenleri etkileme yolu olarak yukarıda da bahsedildiği gibi “dijital yerliler” olarak adlandırılan seçmenler üzerinden ilerlemiştir. İnternet üzerinden sosyal medya araçlarıyla, kitlelere seslenerek, seçimlerde bir ilki gerçekleştirmiştir. Sosyal medya vesilesiyle halka, propagandasını etkili bir şekilde iletilmesiyle beğenileri toplayıp, ilk kez sosyal medya aracılığıyla başa gelen siyahi lider olmuştur (Bostancı, 2014: 86). Siyasetçiler, kendilerine uygun strateji ürettiği gibi her olayı da siyasallaştırmaktadırlar. Mesela askeri operasyon, dövizin hareketliliği, çocuk istismarı, kadına şiddet, yeni hava limanının ismi vb. birçok olay siyasi söylemler içerisinde yer almaktadır. Bu oluşumların, yayılım sürecinde sosyal medya çok etkilidir. Çünkü seçmeni etkileme noktasında aktif bir rol oynadığı gibi iktidara giden yolda taşların temizlenmesine de önayak olmaktadır.

Seçmen, oyunu verdiği partiden beklentilerine maksimum fayda sağlamasını ister. Seçmen oy vereceği partiyi ya da kişiyi belirlemek için, aralarında eleme yaparak seçime ulaşır. Kriterleri arasında kendi çıkarlarına uygun ve imaj bakımından da etkiyici olan partiye oy verir (Avcı ve Hülür, 2016: 1641). Seçim vaatleri, seçmenin analizini yaparak parti lehine yönlendirmeyi amaçlamıştır. Diğer acıdan ise liderler kendilerini göstergeler üzerinden tanımlar (Avcı ve Hülür, 2016: 1639). Türkiye’de geçmişten bugüne kadar olan siyasi liderlere bakıldığında, halk tarafından birçok lidere göstergeleri üzerinden lakaplar takılmıştır. Örneğin; Erbakan’a Hoca ya da mücahit, Özal’a tonton, Demirel’e baba, Ecevit’e Karaoğlan, Erdoğan’a uzun adam ya da reis gibi lakaplar takılmıştır. Sergiledikleri hitaplar, fiziksel özellikleri aslında bunların hepsi onların göstergeleri ve halk gözünden görünümüdür. Örneğin Meral Akşener, Osmaniye mitinginde halka seslenirken, boynuna tülbent atıp çıkması, Rize mitinginde, yöreye ait keşan eline alması, Zonguldak mitinginde ise kasketi başına takarak yöre halkına bende sizdenim ve sizi anlıyorum imajı vermeye çalışmıştır. Başka bir örnek ise 2018 Haziran seçimlerinde gerçekleşen olay iki siyasi kişinin çocuğa verdiği tepki arasındaki fark olmuştur. Muharrem İnce mitingde konuşma esnasında sahneye çıkan çocuğu sahnedan kovarak bir dakika gitti deyişine karşılık, Recep Tayyip Erdoğan’ın sahneye çıkan çocuğa sarılıp konuşmasını o şekilde devam ettirmesi televizyon ve sosyal medyada biranda çok konuşulan konu haline getirmiştir. Liderler, seçmen karşısında kendini onlardan biri olarak görüp, statü

farkını göstermedikleri sürece her zaman bir adım önde olmuşlardır. O yüzden yapılan bütün mitinglerde ya da farklı platformdaki konuşmalarda üsluba dikkat edildiği gibi karşıdan gelen sevgiye de karşılık verilmelidir. Gerçekleşen olay, sosyal medya ve televizyonlarda gündem olmuştur. Bu da iyi ya da kötü olarak seçmenin düşüncesini etkilemiştir. Bu yüzden parti üyelerinin, ne söylediği değil, nasıl söylediği önemlidir. Seçmen karşısında dikkat edilmesi gereken bu hususlar birer stratejidir. Böylece seçmen algıda seçicilik yapar. Bu noktada Mead'e değinilebilir. Mead, benlik ve toplumun iç içe girdiğini söylemektedir. Ve bireyler zihin yapısı üzerinden, semboller üreterek yeni kodlar geliştirmektedir. Böylece bireyler kendilerini semboller üzerinden tanımlanmaktadır.

Sosyal medya metinlerinin içerisinde bulunan örtük mesajlar, kitleyi ikna etmeyi hedeflemiştir (Akyüz, 2017: 14). Partiler, sosyal medya aracılığıyla, başka partiler hakkında subliminal mesajlar verilerek kötü propaganda yapmaktadırlar. Örneklerine bakıldığında; araştırmacı şirketler, anket sonucunda MHP'yi baraj altı göstermişlerdir. Bir başka verilecek örnek ise Kılıçdaroğlu ve Erdoğan arasında yaşanan olaydır. Kılıçdaroğlu'nun, Erdoğan hakkında Man Adası'ndaki şirketlere para gönderdiği iddiası, hukuksal mercilere taşınarak iki liderin davalık olmasına sebep olmuştur. Bu şekilde birçok partiler için yapılan söylemler doğruluk payı olmadan söylenen sözler veyahut oluşturulan araştırma sonuçları kitleleri manipüle etmeye çalışmaktan başka bir şey değildir. Bunu da yaparken en önemli kitle iletişim araçlarından olan televizyon ve sosyal medya yardımıyla gerçekleştirmiştir.

Siyasetçi olan Laswell, iletişim modelinde genelde propaganda üzerinde durmuştur. Araştırmalarını "kimin, neyi, hangi kanaldan, kime ve hangi etkiyle söylediği" denklemi üzerine oturtmuştur. Laswell'in iletişim modeli, genel olarak bütün iletişim modellerine hitap edebilmektedir. Bu teorinin önemli özelliği, alıcıdaki ölçülebilen ve gözlenebilen özelliklerin farkına vararak çalışmalarını bu zemin üzerine yerleştirmesidir (Furat, 2009: 41-42). Burada "kimin", siyasetçidir. Söylediği aktardığı şeyler ise "neyi" oluşturur. "Hangi kanaldan" dendiğinde televizyon, sosyal medya, mitingler aracılığıyla aktarımıdır. "Kime", yani seçmene aktarılmasıdır. Ve en sonuncusu "hangi etkiyle" dendiğinde kitleleri etkileyerek, homojen kalıp içerisine sokup, kendi lehine propagandalarını sergilemesidir.

İkna etme işi yazıldığı kadar kolay değildir. Seçmen, karşısında kendinden emin, kendine güvenen birini görmek ister. İyi bir girizgâh ile konuşmaya başlayan lider, arkasından olumsuz yönlerden bahseder, aslında bu bir çerçeveleme taktiğidir. Bardağın dolu ve boş tarafını görmek için güzel bir yöntemdir. Sonrasında kendi partisinin, bu olumsuzluklar karşısında, olumlu bir çıkış yolu olduğuna dair ikna etmeye çalışmaktadır. Önemli olan

toplumun kanayan yarasını bulup, o konu üzerinden siyaset yapılarak ikna etmeyi başarabilmektir. Siyasetçiler bu süreci gerçekleştirirken, toplumun nazarında ne söylediğinden çok nasıl söylediği önemlidir. Örneğin 2019 seçimlerinde MHP ile AK Parti birleşiminden, Cumhur ittifakı doğmuştur. Bundan dolayı MHP, Ankara ve İstanbul'da aday çıkarmayarak oyların parçalanması engellenmiştir. Fakat İstanbul seçiminde çıkan yanlış sayım iddiaları doğrultusunda yeniden oylamaya gidilmiştir. Tekrarı gerçekleşmiş olan seçimde, partinin propaganda olarak uyguladığı şeyler; sahaya çalışmaları, ramazan programları ve video çekimleriyle desteklenmiştir. Bunlar doğrultusunda kampanyanın adı söylem birliği olarak adlandırılmıştır. Bu şekilde seçmeni etkileme stratejileri uygulanmıştır. Karşı taraftaki gelişimlere bakıldığında, CHP ve İYİ Parti birleşimiyle sonuçlanmıştır. Aynı şekilde bu iki partide, birbirlerine destek açısından bazı yerlerde aday çıkartmamışlardır. CHP kanadında, Ankara ve İstanbul'da çalışan işçilerin, işten çıkarılmayacağına dair verilen sözler seçmenin güvenini kazanmaya yönelik yarar sağlayan adımlar olmuştur. Fakat parti, İstanbul seçimlerinde, genel olarak mağduriyete dayalı strateji işleyerek, hukukun ortadan kalktığına dair açıklamalar üzerinden seçmeni etkilemeye çalışmıştır. Türkiye'de siyasi söylemler, sandıklar üzerinden ilerlediğinden Türk halkı, parti ve sandık kavramlarına kutsiyet atfetmiştir. Türkiye'de tam anlamıyla sendikalaşma olmadığından dolayı, seçmenler, sorunlarını iletebileceği ya da çözüm yolu bulacak merciyi sandık olarak görmektedir. Bu sebeplerden dolayı seçmen oy verirken ürkek ve kararsız olmaktadır.

Habermas'a ait iletişimsel eylem kuramı, sadece toplum içinde kişilerin birbiriyle ilişkisi değil modern toplumlarda insanların dil ve etkileşim karşısındaki işleyişi olarak da adlandırılmaktadır (Akın, 2015: 78). İnsanlar, yüz yüze ilişkilerin yetersiz kaldığı zamanlarda bunu sosyal medya aracılığıyla yazılı ve sözlü olarak dile getirmektedirler. Siyaset ve medya ilişkisi, gündemde her daim konuşulan bir ilişki ağına sahiptir. Her iki kavramda kendi tarafından otorite kurmaya çalışmaktadır. Güç altına alma konusunda ise ikisi de muktedirdir (Bostancı, 2014: 85). Medya ve siyaset birer kurum olarak kamusal alana hizmet eden, toplum tarafından görevlendirilen, alternatifsiz mekanizmalardır. Siyaset, kendi iktidarını meşrulaştırmaya çalışırken, medya ise kapitalist sistemin bir piyonudur. Medya, insanları kendi hegemonyası altına almaya çalışırken, karşı tarafta ise varlığını meşrulaştırmaya çalışan iktidar vardır. Ve yeniçağ ile birbirlerine kenetlenmelerinin gerektiğinin farkındadır. Bu yüzden medya ile siyaset arasındaki ilişki klasik bir ilişki değildir. Aksine daha fazla kuvvetli

bir bağ kurmuşlardır. Bu açıdan seçmen için esas olan siyasi liderin barışçıl, vizyon sahibi, enerjik, tutarlı, kitleyi etkileyebilen, pratik olmasının yanı sıra grup içerisinde kolektif birlik sağlayarak insanların birbirleriyle bağ kurmasını sağlayandır. Böylece oluşumun yegâne yardımcısı da sosyal medya olmuştur (Boyras, 2012: 42).

Öznel metinleri değil, metinler özneli oluşturmaktadır. Siyasetçilerde yazdığı metinler vasıtasıyla seçmeni etkileme yoluna girer. Bunları gerçekleştirirken baskı yolu ile değil ikna yöntemini kullanarak gerçekleştirmektedirler. Partiler, seçmene ben senin yanındayım imajını vererek, propagandalarını bu söylem üzerinden pazarlamaktadırlar. Böylece gerçekleşen olayların, söylemcisi ise kitle iletişim araçları olmuştur.

SONUÇ

İnsanları ikna etmek, yazıldığı kadar kolay bir şey değildir. Bu noktada siyasetçiyi zorlu aşamalar beklemektedir. Çünkü partiler, kendi aralarındaki mevcut rekabetin yanı sıra, seçmeni etkileme noktasında da birçok strateji yolları aramışlardır. Nedeni ise partilerin, kendi iktidarını meşrulaştırmak istemesidir. Bundan dolayı güç, kişilerin zaaflarından bir tanesidir. Bu yolda yapılan her şeyin mubah olabileceği düşüncesi hâkimdir. Partiler, seçmeni etkileyebilmek için de parçalara bölünerek onlar üzerinden tahakküm kurmayı hedeflemişlerdir. Liderlerin, seçmeni şekillendirmeye çalıştığı gibi seçmenlerinde, liderleri şekillendirebilme gücüne sahip olduğu yadsınmamalıdır. Bu bir tür nabza göre şerbet vermek gibidir. Aslında bir ideoloji uyumudur. Bu ideolojinin oluşmasında ve yaygınlaşmasında yardımcı olan araç ise kitle iletişim araçlarıdır. Bu makalede geleneksel kitle iletişim araçlarından olan televizyon ve yeni kitle iletişim araçlarından sosyal medya (Instagram, Twitter, Facebook) üzerinden, lider ve partilerinin seçmeni etkileme stratejilerine değinilmiştir. Partiler, kendilerini göstergeler üzerinden tanımlayarak kod oluşturmaktadır. Sembolik etkileşimci olan Mead'e göre alışkanlıkların genelleştirilmesi sonucu benlik kavramı ortaya çıkmıştır. Bu da kendi içinde ferdi ben ve toplumsal benin oluşmasına neden olmaktadır. Böylece parti üyelerinin ve liderlerinin kendine has göstergeleri olduğu gibi benliği de zamana göre şekil değiştirmektedir. Ve seçmeni etkileme stratejisinde, benlik kavramı da önemli yer teşkil etmektedir. Aynı şekilde Goffman'da, benliğe önem vererek dramaturji yaklaşımı üzerinden yola çıkıp toplumu analiz etmiştir. Hayatı tiyatral olarak gören Goffman, herkesin oyunculuk yeteneğine sahip olduğundan bahsetmektedir. Siyasi liderlerde usta bir oyuncudur. Aktörün, sahne önünde seçmeni etkileyebilmek için onlara görmek istediklerini verebileceği noktasın da ikna etmesi gerekmektedir. Aktörler, bunu yaparken de doğrudan ya da dolaylı yollar ile seçmene ulaşmaktadırlar. Doğrudan ulaşımda, seçmenle yüz

yüze ilişkilere tekabül ederken, dolaylı ulaşımda ise kitle iletişim araçlarıyla her noktaya ulaşmayı hedeflenmiştir. Böylece kararsız seçmene dokunması kolay olduğu gibi seçmeni de kendi içinde kategoriye ayırmaktadır. Böylece partiler, seçmeni etkileme noktasında propagandalarını, kitle iletişim araçları üzerinden yaparak stratejik hale getirmişlerdir.

KAYNAKÇA

Akın, M. H.(2015). *Toplumsallaşma Sözlüğü*, Konya: Çizgi Kitapevi.

Akyüz, S. S. (2017). *Düşman Medya Kavramı Çerçevesinde Türkiye’de Siyasi Eğilimler ve Kitle İletişim Araçları Kullanıcılarının Tarafsızlık Algısı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

Avcı, K., Hülür, A. B. (2016). “Siyasal Seçim Vaatlerinin Oy Verme Kararına Etkisi: 2015 Kasım Seçimleri Bolu Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), ss.1638-1651.

Aydın, M. (2015). *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım kitap Pınar Yayınları.

Bostancı, M. (2014). “Siyasal İletişim”, *Erciyes İletişim Dergisi*, 3(3), ss.84-96.

Boyras, E. (2012). *Stratejik Siyaset Pazarlaması ve Siyaset Pazarının Bölümlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Çubukçu, H. (2006). “Kişilerarası İletişimde Devingenlik: Yeni Bir İletişim Modeline Doğru”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(1), ss.75-87.

Çuhadar, C. (2007). “Siyaset Kavramının Felsefi Kökeni”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 10(30), ss.153-167.

Damlapınar, Z., Balcı, Ş. (2005). “Seçmenin Zihnindeki Aday İmajlarını Belirleyen Etkenler: 28 Mart 2004 Yerel seçimleri Alan Araştırması”, *Selçuk İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4(1), ss.58-79.

Dever, A. (2013). “Sosyolojik Bir Teori Olarak Dramaturjik Teorinin Futbola Uygulanması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(32), ss.372- 381.

Dilber, F. (2011). *Siyasal Katılımda Kitle İletişim Araçlarının Seçmenler Üzerine Etkisi; Karaman İli Seçmenleri Üzerine Bir Alan Araştırması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

- Furat, A. Z. (2009). “Yaygın Din Eğitiminde Kitle İletişim Araçlarının Yeri: Televizyon Örneği”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (19), ss.38-61.
- Goffman, E. (2009), *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, (Çev. Barış Cezar), Ankara: Metis Yayınları.
- Göktaş, P. (2016). “Y Kuşağının Bir Siyasal İletişim Aracı: Politainment Önerisi (Eğlenceli Siyaset/ Siyasal Eğlence)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), ss.1863-1872.
- Gündüz, F. M. (2000). *Toplumsal Sapma Fonksiyonalist ve Sembolik Etkileşimci Yaklaşımlar*, Ankara: Zirve Yayınları.
- Güven, U. Z. (2018). “Kültür, Gündelik Hayat ve Teatrallik İlişkisi Açısından Performans Antropolojisi”, *Antropoloji Dergisi*, (36), ss.103-123.
- Kuyaksil, A. (2006). *Türkiye’de Siyaset Biliminin Gelişimi ve Bir Türk Siyaset Bilimcisi Olarak Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Lasswell, H. D. (2007). “The Structure and Function of Communication in Society”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 24, ss.215-228.
- Mead, G.H. (2019). *Zihin Benlik ve Toplum*, (Çev. Yeşim Erdem), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Morva, O. (2017). “Chicago Sosyoloji Okulu’nun Etnografik Mirasını Yeniden Okumak: Dijital Etnografi Çağında Sembolik Etkileşimcilik”, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 4(1), ss.135-154.
- Öztekin, A. (2016). *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Yayıncılık.
- Poloma, M. M. (2011). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çev. Hayriye Erbaş), Ankara: Palme Yayınları.
- Ritzer, G., Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji Kuramları*, (Çev. Himmet Hülür), Ankara: De Ki Yayınları.
- Slattrey, M. (2015). *Sosyolojide Temel Fikirler*, (Çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Telci, A. B. (2015). “Simgeler Evreninde İletişim: Kodlama ve Kod Açımında Teknolojik/ Kültürel Etkenler ve Medyatik İletişim Kazaları”, *E-Journal of Intermedia*, 2(2), ss.358 371.

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 19

Sayfalar /Pages: 79-103

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 20.11.2019

Sonuçlanma Tarihi: 01.02.2020

SINIF SİYASETİNDEN KİMLİK SİYASETİNE TÜRKİYE'DE ALEVİLİĞİN SİYASAL DEĞİŞİMİ*

Ramazan LEVENT**

Öz

Alevi toplumu soğuk savaş sürecinde sol felsefenin gölgesinde siyasal hayata müdahil oldu. Dönemin siyasal aktörleri de Alevi toplumunu soğuk savaşın kutuplaştırıcı söylemi üzerinden değerlendirdi. Seksen sonrası dönemde küresel düzeyde meydana gelen değişiklikler hem Alevi toplumunda hem siyasal aktörlerin söylemlerinde önemli farklılaşmalara neden oldu. Çatışmacı üslup yerini daha esnek söylemlere bıraktı. Alevilik solun gölgesinden çıkarak doğrudan kendi kimliği ile örgütlenmeye başladı. Alevi toplumunun bu yeni yönelişi Alevi siyasal taleplerinin de değişmesine neden oldu. Seksen öncesi Alevi toplumunun talepleri sınıfsal ve ekonomik nitelikliydi. Seksen sonrası Alevi siyasal talepleri inanç kimliği ile dile getirilmeye başlandı. Seksen öncesi solla özdeşleşen siyasal tutum seksen sonrasında, siyasal aktörleri 'Alevi kimliğine bakışı' üzerinden kategorize eden bir yaklaşıma dönüştü. Bu makalede seksen öncesi ve seksen sonrası Türk siyasal aktörlerinin ve Alevi toplumunun yaşadıkları değişim incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alevi Siyasal Tutumu, Değişim, Kimlik, Soğuk Savaş, Alevi Örgütlenmesi

JEL Kodları: I38,Z12, Z13

THE POLITICAL CHANGE OF ALEVI COMMUNITYIN TURKEY FROM CLASS POLITICS TO IDENTITY POLITICS

Abstract

The Alevi community was involved in political life in the shadow of left-wing philosophy in the cold war period. The political actors of the period evaluated the Alevi community from the polarizing discourse of the cold war. The changes that occurred at the global level in the post-eighty caused about important differences in boththe Alevi community and the discourse of politicalactors. The conflicting style left its place to more flexible discourses. Alevism came out of the shadow of the left and started to organize with its own identity. This new orientation of the Alevi community has changed the Alevi political demands. The demands of the Alevi community eighty-before were of class and economic character. Post eighty, the Alevi political demands began

* Bu makale, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Selahaddin Bakan danışmanlığında hazırlanan ve 25 Ocak 2019 tarihli savunmada başarılı görülen "Türk Siyasal Hayatına Etkileri Bakımından Alevilik ve Aleviler" başlıklı Doktora Tezi'nden türetilmiştir.

**Dr., Malatya Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Radyoloji Bölümü, rlevent44@hotmail.com, 0000-0003-0816-7166.

to be expressed with the identity of faith. Eighty-before, Alevi political attitudes were identified with the left. Alevis began to categorize political actors post eighty on the basis "wiev at the Alevi identity". This article examines the changes experienced by the Alevi community and the Turkish political actors in the eighty-before and post eighty.

Keywords: Alevi Political attitude, Change, Identity, Coldwar, Alevi Organization

JEL Codes: I38, Z12, Z13

GİRİŞ

Seksen sonrası Türkiye’de önemli bir siyasal ve toplumsal dönüşüm yaşandı. Dönüşümün ana etkenlerden birisi küreselleşmedir. Birbiri ile rekabet halinde bulunan iki kutuplu siyasal yapının (Soğuk Savaş süreci) seksen sonrasında dönüşmesiyle beraber Türkiye’de de bazı değişimler yaşanmıştır. Türkiye SSCB ile ABD arasındaki soğuk savaş sürecinde ABD’nin yanında yer almıştı. Bu tercihin nedenlerinden biri SSCB’nin İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye’nin sınır bütünlüğünü tehdit etmesiydi. İkinci Dünya Savaşından 1980’e kadar Türk siyasal aktörlerin soğuk savaşın kısıtlı alanında hareket etmek zorunda kalmışlardır.

Soğuk savaş sürecinin Batı blokunun galibiyeti ile sonuçlanmasıyla ABD üstünlüğüne dayanan tek kutuplu bir yapı meydana geldi. ABD’nin belirleyici olduğu yenedünya düzeninin ideolojisi küreselleşmeydi. Küreselleşme yer kürede ABD egemenliğinin önünde engel olabilecek siyasal, ekonomik ve toplumsal bariyerlerin aşılmasını simgelemekteydi. Bu çalışmada seksenli yıllardan sonra küreselleşmenin de etkisiyle Türk siyasal ve toplumsal hayatında yaşanan bazı değişimler ve bu değişimlerin Alevi topluma etkileri incelenecektir.

1. 1980 ÖNCESİ SİYASAL AKTÖRLERİN SOĞUK SAVAŞ İKLİMİNE BAĞLI SÖYLEMLERİ

Seksen öncesi siyasal söylemleri önemli oranda soğuk savaş üslubu ile dile getirilmekteydi. Türkiye’nin soğuk savaşın her iki bloku için taşıdığı önem, bu blokların siyasal aktörler üzerindeki etkilerinin artmasına neden olmuştur. Siyasal aktörlerin söylemlerinin komünist blok ve batı bloku arasında bir manivela içerisinde yer alması, toplumsal yapıların da bu çerçevede içerisinde yer alarak siyasal düzleme müdahil olmalarına neden olmuştur. Bu siyasal aktörlerden milliyetçi hareket, siyasal çabasını devletin Sosyalist yönetime dönüşmesini engellemek için sarf etmiş ve topluma yönelik siyasal söylemlerini bu yaklaşım üzerinden ifade etmiştir. Bu kesimlere göre devlet kendi yasal silahlı gücü ile kendini koruyamamaktaydı. Ayrıca devlet mekanizmasının içindeki bazı kesimlerin sol ile ittifak

kurdukları ileri sürülmekteydi. Siyasi partilerden bazıları da doğrudan devrimci bir söylemi dile getirmekteydiler. Devletin sol bir devrim yoluyla yıkılmasının meydana getireceği güvenlik kaosunun toplumun muhafazakâr kesimlerinde meydana getirdiği yankı, milliyetçi hareketin oldukça politik bir gençlik olarak siyasal sahnede yer almasına neden olmuştur. Türk toplumunun tarihsel hafızasında devlet mefhumuna yüklenen kutsallık nitelemesinin bu konuda meydana getirdiği duyarlılık da bu süreçte önemli rol oynamıştır (Çakır, 2016: 8).

Milliyetçi hareketin siyasal ocakları vasıtasıyla kendisiyle mücadele ettiği kesim ise o dönem için sol siyasal söylemin bayraktarlığını yapan ve daha çok Alevi toplumuna dayanan kesimdi. Bu kesim ekonomik eşitsizliğe vurgu yaparak Marksist devrimin gelir dağılımında eşitliği sağlayacağını savunmaktaydı. Bu söyleme göre gelir dağılımı eşitliğini sağlamak için üretim araçları devlet tekelinde olmalıydı. Bunun olabilmesi için üretim araçlarının burjuva kesiminden ya da burjuva çıkarlarını temsil eden mevcut siyasal yapıdan alınarak, alt gelir düzeyine sahip kesimlerin eliyle başarılı bir devrim yoluyla iktidara gelen bir kadronun eline geçmesi gerekmektedir. Seksen öncesi radikal sol fraksiyonların ekonomik gelir dağılım bozukluğunu düzeltmekte idealleştirdikleri bu söylem aynı zamanda şiddet içermekteydi. Şiddetin yöneldiği kesimler devleti korumayı kendilerine amaç edinen milliyetçi kesimlerdi. Sol söylem açısından bu kesimler faşistlerdi ve burjuva çıkarlarını temsil etmekteydi.

Seksen öncesinde sol, sözde burjuva sınıfına karşı hem devrim yapma seçeneğiyle hem de sosyal demokrasi yoluyla mücadele etmekteydi. Sosyal demokrasinin bayraktarlığını ortanın solu söylemini bir halk motivasyon sloganı haline getiren CHP genel başkanı Bülent Ecevit yapmaktaydı. Söylemi halk diline çevirerek popülist bir politik ifadeye çeviren CHP'nin genel başkanı Bülent Ecevit, sol siyasal yaklaşımın proletaryasına ve işçi sınıfına atıf olmak üzere 'halk' kavramını kullanır. Sosyalist ideolojide bulunan işçi sınıfı ile burjuva sınıfı arasındaki ekonomik sömürü üzerinden yaşanan mücadele Ecevit'in söyleminde halk ve iktidar sahipleri, halk ve elitler, halk ve aydınlar, halk ve devlet şeklinde çeşitlenen ikilemlere dönüşür (Ertan, 2017: 60). Ecevit 'halk' söylemini solun işçi sınıfını anımsatacak şekilde fakat Marx'ın devriminden farklı olarak demokratik yollarla iktidar yapmayı vaad eder. Ecevit'in CHP'yi sol siyasal ideolojiyle buluşturan bu söylemi kentleşmeden ortaya çıkan varoş mahallelerinde yankı bulduğu gibi sanayileşmenin artmasıyla meydana gelen görece işçi sınıfı sayılabilecek kesimlerde de yankı buldu. Alevi toplumu kentleşmeden doğan ve şehir varoşlarında önemli bir yer tutan kesimlerden biri olarak bu söyleme oldukça yakın durdu.

Seksen öncesi sol söylemin devrim ve sosyal demokrasi yoluyla iktidara gelme çabası Türkiye nüfusunun yarıya yakını ve neredeyse bütün Alevi toplumu tarafından

desteklemekteydi. Alevilerin solu desteklemelerinde hem Alevi teolojisinin hem Alevi toplumunun ekonomik düzeyinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Solun çatışmaya açık söylemi ve toplumun geleneksel kodlarıyla çatışmacı yapısı, başka bir cephede karşıt bir blokun oluşmasına neden olmuştur. Bilindiği gibi sol söyleme göre din, siyaset ve hukuk gibi üst yapılar ekonomik ilişkileri ifade eden alt yapılar tarafından belirlenir. Bu söyleme göre dinsel inanışlar mevcut siyasal sistemi elinde bulunduran burjuva sınıfı tarafından siyasal iktidarların korunması ve alt gelir düzeyine sahip halk tabakalarını dizginlemek için araç rolü verilmek üzere kurgu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu söylem Türkiye’de kendilerini din mensubiyeti ile tanımlayan kesimlerin ya sol düşüncüyü benimseyerek dinin bir kurgu sonucu meydana geldiğini kabullenmelerini; ya da sol düşüncüye karşıt bir yaklaşım içinde olmalarını gerektirmekteydi. Toplumun büyük bir kesimi inanç üzerinden sol söyleme cephe almıştır. Bu arada solun sosyal gelir adaletine yaptığı vurgu Sünni inanışlı toplum arasında değerlendirme dışı kalmış ve ilgi görmemiştir. Solun karşısına konumlanan sağ siyasal söylem üç ana akım olarak seksen öncesinde soğuk savaş ikliminin etkisini yansıtan bir siyasal üslup kullanmışlardır. Sağ ana akımlardan merkez sağı temsil eden AP geleneksel kesimlere ve doğu Anadolu’da daha çok yaygın olan feodal toplumsal yapılara dayanması yönüyle muhafazakâr bir siyaset izlemiştir. Bu politikalara bağlı olarak sol söyleme karşı toplumda meydana gelen tepkiye yön veren bir konumda olmuş ve geleneğin sözcülüğünü üstlenmiştir. Sağın diğer bir fraksiyonu olan milliyetçi hareketin sola karşı şiddet içerikli bir mücadeleye giriştiğinden yukarıda bahsedildi.

Sağ söylemin üçüncü bir fraksiyonu siyasal hayata yeni katılmış olan Milli Görüş Hareketiydi. Türk Siyasal İslâmcılığı olarak bilinen Milli Görüş Hareketi, sosyal adalete ve milli ekonomiye -dolayısıyla devletçiliğe- vurgu yapmasıyla sol söylemle paralel düşecek yaklaşımlara sahipti. Ancak Milli Görüş bu söylemlerini dinsel bir yaklaşımla dile getirdiği için sol ile aralarında doku uyumsuzluğu bulunmaktaydı.

Seksen öncesi siyasal hareketlere bakıldığında sağ ve sol cepheleşmeye dayanan bir mücadelenin olduğu görülür. Bu mücadelenin toplumsal etkilerine bakıldığında seçmenlerin soğuk savaş söylemine göre kategorize oldukları belirgindir. Bu kategorizde Alevi toplumu solda konumlanmış ve dolayısıyla sağ siyasal eğilimlere karşı çeşitli şekillerde mesafeli olmuştur. Aynı şekilde sağ siyasal eğilimlere sahip seçmenlerin de sol fraksiyonlara ve

dolayısıyla Alevi toplumunun büyük bir kesimine karşı muhalif bir yaklaşım sergilediği görülmüştür.

2. TÜRK İSLAM SENTEZİ BAĞLAMINDA ALEVİLER

1980 darbesinden sonra yukarıda bahsi geçen siyasal aktörlerle birlikte Kemalist rejim bazı konularda kendini yenilemek zorunda kalmıştır. Bu değişime bağlı olarak hem yeni siyasal aktörler ortaya çıkmış hem de eski siyasal aktörlerde söylem değişikliği yaşanmıştır. Siyasal aktörlerin üslup değişikliği ile toplumun seksen öncesi keskin cepheleşmeye varan kutuplaşması esnemeye başlamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında dinin yerine ikame edilen milliyet anlayışı ‘din yok milliyet var’ şeklinde formüle edilmişti. 1980 sonrasında bu yaklaşım yerini Türk İslam Sentezine bıraktı (Karabaşoğlu, 1998: 108). 20 Haziran 1986 tarihinde toplanan ve Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından yönetilen bir toplantıda, Atatürk Yüksek Kurulu¹ Aydınlar Ocağının ideolojisini oluşturan Türk İslam Sentezine resmi ideoloji kimliğini vermiştir. Aynı toplantıda ‘Türk-İslam sentezini temel alan bir kültürün bütün millete kabul ettirilmesine yönelik bir rapor benimsemiştir.’ (Çağlar ve Uluçakar, 2017:125).

Türk İslam Sentezinin bir resmi ideoloji vizyonu olarak öne çıkarılmasına, tek parti döneminde Bektaşî ve Mevlevilere yüklenen ‘milli dinin toplumsal kitlesi olma’ misyonunun bu kez başka bir kesim için öne çıkarılması olarak bakılabilir. İlk aşamada millileştirilmiş dini Türklüğe özel bir forma getirme hedefi için Alevilik ve Mevlevilik öne çıkmaktaydı. Bu aşamada Bektaşî tarikatında kadın erkek beraberliğinde icra edilen hareketli cem törenlerine, içki içmeye (dem) ve nefes ve deyişlerin Türkçe okunmasına vurgu yapılmaktaydı (Bakan ve Levent, 2018: 8-9). Türk İslam Sentezi ideolojisinde ise hedef biraz daha genişletilmekte ve “kültürün içerisine, Laiklik unsurunu zedelemeyen, din unsurunu eklemeliyiz. Ümmet ile millet arasındaki ayrım doğru yapıldığı takdirde, dinin milli kültüre destek olacağı görülecektir” denilmekteydi. Böylece milli kültüre katkı yapan unsurlar olarak Bektaşîlik ve Mevleviliğe, kırmızı çizgiler korunmak üzere Sünnî İslam da eklenmektedir. Atatürk Yüksek Kurulu raporunda geçen ‘Millî kültürün oluşturulması sürecinde İslam dininin sekularizasyon vasıflarından istifade etmesini bilmeliyiz’ ifadesi sözü edilen devamlılığı ortaya koymaktadır.

¹ Atatürk Yüksek Kurulu; Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Tanıtma ve Enformasyon'dan sorumlu Devlet Bakanı, Milli Eğitim Bakanı, Kültür ve Turizm Bakanı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri ve YÖK Başkanından oluşmaktadır.

Milli din oluşturulması üst başlığı altında yapılan dinin kültürleştirilmesi çalışmalarının ilk toplumsal müttefikleri Aleviler olurken ikinci aşamanın toplumsal müttefikleri Sünni cemaat çevrelerinden seçilmişlerdir. İlgili amaçlara uygun toplumsal müttefiklerin bir toplumsal mühendislik faaliyeti olarak üretilmesiyle bu konudaki zorluk aşılmaya çalışılmıştır. Tek Parti Döneminde laikliğin uygulanması öne çıkarken, seksen sonrası dönemde toplumsal bir laikleşme olarak sekülerizmin öne çıkması söz konusudur.

Türk İslam Sentezinin bir siyasal rejim ideolojisi olarak öne çıkarılması, hedeflenen sonuçlara ulaşmak için uygun kesimlerle ittifak kurmayı gerektirmektedir. Bu kesimler başta Fethullah Gülen Hareketi olmak üzere 12 Eylül sonrası desteklenen çeşitli cemaatsal yapılardır. Bu yapıların ekonomik ve bürokratik imkânlarla desteklenmesi diğer taraftan Alevi toplumunun da dışlanmasını gerektirmekteydi. Aleviler seksen öncesi siyasal atmosferde sol yelpaze ile anıldığı için yeni yönelim olarak Türk-İslam formülasyonunda yer alamamaktaydı.

Türk İslam sentezinin yeni dünya konjonktürü ile de ilgisi vardı. Dağılan SSCB'nin ardından bağımsızlığını kazanan yeni Orta Asya Türk devletleri ile kurulacak ve sürdürülecek olan ilişkilerin alt yapısı Türk İslam Senteziydi. Bu yeni vizyon Türkiye Cumhuriyetinin sol siyasal yelpaze ile kaynaşmış bir imaja sahip olan Alevi kesimi ile mesafeli olmasını gerektiriyordu. Çünkü yeni bağımsızlığını kazanmış ülkeler böyle bir Türkiye'yi eski SSCB ile ilişkilendirebilirlerdi. Bu yeni konjonktür ABD'nin yeni kurulan Orta Asya ülkeleri ile kuracağı ilişkide, Türkiye'ye verdiği rol ile de irtibatlıydı. ABD bu yeni ülkelerle Türkiye üzerinden ilişki kuracaktı. Bunun için de o ülkelerle tarihi bağları olan Türkiye, vazgeçilmez bir müttefik olacaktı. Burada Türk İslam söylemine sahip olan Fethullah Gülen hareketinin araçsal bir rol üstlendiği görülmektedir. Türkiye'de bu hareketin bürokratik kanallarla desteklenmesi diğer bir yönüyle Alevi toplumunun dışlanmasına neden oldu.

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI KÜRESELLEŞMENİN, NEOLİBERALİZMİN VE POSTMODERNİZMİN ETKİLERİ

SSCB'nin 1985 yılında Mihail Gorbaçov döneminde başlayan yumuşama siyaseti ve sonrasında 1991 Aralık ayında dağılması sınıf siyasetini aşındıran nedenlerden biri olmuştur. Sovyetlerin dağılmasıyla beraber ekonomik sınıflar arasındaki gelir bozukluğuna bina edilen sınıf siyaseti büyük yara almıştır. Bunun bütün dünyada siyasal ideolojiler üzerinde etkileri olmuştur. Seksen öncesinde sol siyasal düzlem ile özdeşleşecek şekilde siyasete etki etmiş

olan Aleviler sınıf temelli bir siyasetin zemin kaybettiğini görerek eski imajlarından sıyrılmaya çalışmışlardır.

Aynı dönemde küreselleşmenin bütün dünyada güçlenmesiyle ulus devletler de sorgulanmaya başladı. Küreselleşmeyle beraber ulus devlet ile dış dünya arasındaki siyasal, sosyal ve ekonomik duvarlar aşınmaya başladı. Neoliberalizm ile bilgi, mal ve hizmetlerin ulusal sınırların ötesine geçmesi kolaylaştı. Toplumsal ilişki ve örgütlenmeler ulusaldan bölgesel ve uluslararası mekâna kaydı ve yerel ilişkiler gittikçe ulusaşırı ilişkilerle iç içe geçti. Küreselleşmenin ulus devletin sınırlarını aşındırmasıyla birlikte ulusaltı etnik, dini ve kültürel kimlikler de güçlenmeye başladı (Ertan, 2017: 76).

Esnek üretim anlayışı ve küreselleşmenin etkisiyle ulus devletlerin etkisinin azaltılması siyasetin istikrarsızlaştırılmasını ve bu da etnik ve dini nitelikli yerel kimliklerin ortaya çıkmasına neden oldu. Küreselleşmenin getirdiği karmaşık ilişki ağları içerisinde yerel kimlikler, ihtiyaç duyulan güvenli limanlar olarak rağbet görmeye başladı.

Siyasette ulus ve sınıf yerine kültürel kimliklerin öne çıkmasının, postmodernizmle de ilgisi vardı. “Postmodernizm, rasyonalite, doğruluk, kesinlik ve objektivite gibi kavramlar karşısında dünyayı çoklu, değişken ve belirsiz yorumlama eğiliminde olan bir düşünce biçimidir” (Ertan, 2017: 77). Modern dönemde ‘aklın mutlak kesinliğe dayalı yargılara ulaşabileceği’ şeklindeki inancın tartışmasız kabul görmesi iktidar erkine yaslananların sahip oldukları ideolojik yargıları topluma dayatmasına neden olmaktaydı. Postmodern dönemde üzerinde siyaset üretilen temel konu kültürdü. Kültürün öne çıkmasıyla beraber yerel renkler ‘tanınma’ hedefine doğru harekete geçmeye başladı. Türkiye’de doksanlı yıllardan itibaren etnik, dini ve kültürel kimliklerin görünürlük kazanmasında böyle bir düşünsel değişimin de etkisi bulunmaktaydı.

Türkiye’de Kürt kimliğinin aktif bir siyasi öge olarak ortaya çıkması Kemalizm’in ilk dönem katı Türkçülüğünün zihinsel kalıplarını yaraladığı ölçüde diğer bazı kimlik hareketlerine de kaynaklık etmiştir. Alevilerin doğrudan kendi isimlerine atıf yaparak ortaya koydukları toplumsal örgütlenmeye global düzeyde yaşanan Postmodernizm, küreselleşme ve SSCB’nin yıkılması gibi gelişmelerin Türkiye’ye etkilerinin bir sonucu olarak bakılabilir.

Türkiye iç siyaseti açısından bakıldığında Alevi örgütlenmesine Türk-İslam Sentezinin bir resmi ideoloji yönelimi haline getirilmesine duyulan tepki olarak bakılabilir. Aynı şekilde Kürt siyasal hareketinin uyarıcı etkisi ile İslamcı hareketin güçlenmesinden duyulan kaygının da savunmaya yönlendirici etkisinin bulunduğu düşünülebilir. Seksen sonrası örgütlenmenin

en önemli tetikleyici olayı ise Madımak Oteli katliamıdır. Bu olaydan sonra Aleviler doğrudan Alevilik adına örgütlenmeye başlamışlardır. Bilindiği gibi seksen öncesi Alevi örgütlenmesi sol siyasi aktörlerin gölgesindeydi. Yeni dünya şartlarında solun yaşadığı gerileme Alevi toplumunun yeni arayışlarının en temel nedenlerinden biri olmuştur. Madımak Otelinde yaşanan katliamda Alevilerin büyük oranda desteklediği SHP'nin iktidar ortağı olması ve bu partinin içinde üst düzeyde Aleviler olmasına rağmen olayın engellenememesi, Alevilerin siyasi partilerden hayal kırıklığına uğramasına neden olmuştur. Aynı katliamda doğrudan Alevi kimliğinin saldırıya uğraması da Alevilerin doğrudan kendi kimlikleri ile örgütlenmelerinin önemli nedenlerinden biri olmuştur.

4. 1990'LI YILLARDA ALEVİLERE YÖNELİK YAŞANAN ŞİDDET EYLEMLERİ

Doksanlı yıllarda Alevi toplumunun doğrudan kendi kimlikleriyle örgütlenmesinde o yıllarda meydana gelen şiddet içerikli olaylar etkili olmuştur. Temmuz 1993'te Sivas Madımak Otelinde Pir Sultan Abdal Derneği tarafından kültürel bir etkinlik düzenlenmiş ve bu etkinliğe Aziz Nesin ile birlikte birçok sanatçı ve aydın katılmıştı. Aziz Nesin Sünni kesimin çok tepkisini çeken Salman Rüşdi'nin 'Şeytan Ayetleri' adlı romanını Türkçeye çevirmiş ve bu yüzden Sünni kesim tarafından tepki ile karşılanmıştı. Aziz Nesin'in 1993'te Sivas'taki etkinliğe katılacağı duyulunca onu protesto etmek amacıyla bir gurup gösterici Madımak Oteline geldiler. Toplanan gurup oteli ateşe vererek yaktılar. Yangın sırasında otelde bulunan ve göstericilerden kaçma fırsatı bulamayan 33 kişi otelde diri diri yanarak veya dumandan boğularak hayatını kaybetti. Dört kişinin de kurşunlanarak öldüğü anlaşıldı. Üst düzey yöneticilerden güvenlik desteği istendiği halde olayların kontrolü kuşku verici bir şekilde gecikti (Massicard, 2007: 85). Siyasi çevrelerin büyük bir kısmı olayların tahriklerden dolayı meydana geldiğini savunurken, Alevi çevrelerden bazıları ise bu olayı Alevi tarihinde birçok örneği bulunan kendi mezhepsel kimliklerine bir saldırı olarak değerlendirdiler.

Bu olayın hem meydana geliş şekli hem de medyada yer alış şekli Aleviler üzerinde şok etkisi meydana getirdi. Alevi örgütlenmesinde ve örgütlere katılımında büyük bir hızlanma görüldü. Birçok yerlerde yapılan gösterilere büyük katılımlar oldu. Alevi kimliğinin meşrulaşması ve açıktan ifade edilmesi Madımak Oteli olayından sonra daha fazla ivme kazanmıştır.

Alevi örgütlenmesini etkileyen diğer önemli olay 12 Mart 1995'te İstanbul Gazi Mahallesinde meydana geldi. Silahlı kişiler Alevilerin takıldığı dört kahveyi ve bir pastaneyi taradılar. Bu sırada bir kişi öldü yirmiden fazla kişi yaralandı (dunyabulteni.net). Sonraki günlerde

meydana gelen gösterilerde polisin göstericilere ateş etmesi sonucu toplamda yirmi bir kişi hayatını kaybetmiş, dört yüzden fazla kişi de yaralanmıştı (Ertan, 2017: 130).

Gazi olayları da Sivas olayları gibi Alevi örgütlenmesini tetikleyici bir etki meydana getirdi. Konunun medyada dile getiriliş şekli de Aleviler üzerinde etkili oldu. Fakat Gazi olayları sırasında aşırı solun Alevilerin yanında yer alması bazı Alevileri rahatsız etti. Çünkü Aleviler seksen sonrası örgütlenmelerinde sol bir kimlikle değil doğrudan doğruya Alevi kimliği ile örgütlenme faaliyetlerine girişmişlerdir. Seksen öncesi sol ve Alevi birlikteliğinden sıyrılmak istiyorlardı. Alevi sol özdeşleşmesi seksen sonrası Alevilerinin rahatsız oldukları bir bağdaştırma olarak görülmeye başlanmıştır (Massicard, 2007: 87). Sivas olayları Alevi örgütlenmesini oldukça hızlandırdı ve Alevi kimliğinin alenileşmesine neden oldu. Gazi olayları ise Alevilerde ‘solculukla özdeş olarak algılanma’ korkusu meydana getirdi.

5. 1980 SONRASI ALEVİ ÖRGÜTLENMESİ

1980 sonrasında sol, siyasal söylem düzeyinde çökse de solun kültürel yanları nostaljik bir unsur olarak müzik ve konserlerde dile getirilmeye devam eder. Protest müzikte Ahmet Kaya (Örmeci, 2017; politikaakademisi) devrimci müzikte Gurup Yorum ve Alevi müziğinde Arif Sağ, Musa Eroğlu gibi isimler tarafından icra edilen konserlere büyük kalabalıklar katılır (Tatari, 2013; aksam.com.tr). Kalabalıkların konser türü organizasyonlarda bir araya gelmesi Alevi kültür aktarımını sağladığı gibi (Akdeniz, 2014: 10) 1980 sonrası Alevi örgütlenmesini de tetikler. Alevi örgütlenmesinde başta Almanya olmak üzere Avrupa Alevileri öncü konumda yer alır. Türkiye Alevi örgütlenmesinin 1980 sonrası dönemini ise 1970’li yıllarda sol örgütlerde tecrübe sahibi olmuş isimler üstlenir. Seksen sonrası Türkiye’de kurulan Alevi dernekleri Hacı Bektaş adına kurulanlar ile Pir Sultan Abdal adına kurulanlar olarak iki ayrı kanaldan devam eder. Pir Sultan adına kurulan dernekler seksen öncesi sol terminolojiye vurgu yapmaya devam ederler (Özmen, 2011: 17). Bu derneklere göre Alevilik bir isyan ve haksızlıklarla mücadele geleneğidir. Hacı Bektaş adına kurulan dernekler ise Aleviliği bir inanç geleneği olarak gören Alevilerce kurulur. Alevi ismi kullanılarak kurulan ilk dernek Avrupa’da 1988 yılında açılmıştır. 2 Temmuz 1993 yılında meydana gelen Sivas Madımak katliamı 1980 sonrası Alevi örgütlenmesini tetikleyen en önemli olay olarak tarihe geçer (Üzüm, 1999: 337). Bu olaydan sonra Alevilerin yaşadığı hemen her yerleşim biriminde Alevi dernekleri kurulur.

Doksanlı yıllardan itibaren kurulan ve hukuki olarak vakıf ve dernek statüsünde olan Alevi örgütlerinin kendilerini Cemevi olarak adlandırdıkları görülmektedir (Rençber, 2012: 81). Amaç vakıf ve derneklerin hukukiliğinden hareketle resmi ibadethane statüsü elde etmek için

mücadele veren cem evlerine, ibadethane olma yolunda fiili durum meydana getirmektedir. Fakat Alevilerin bu talebi resmî kabul görmemektedir.

Türkiye ve Avrupa’da toplamda 2000 civarında Alevi Derneği bulunmaktadır. Bunların yaklaşık 1400 tanesi küçük ölçekli köy dernekleri şeklinde olup geriye kalan 600 dernek daha büyük yerleşim yerlerinde, şehir ve ilçelerde kurulan derneklerdir. 600 derneğin 240’a yakını Avrupa’da 360 kadarı da Türkiye’nin şehir merkezlerinde kurulmuşlardır. Derneklerden 5000 üyeli olanları olduğu gibi yaklaşık 50 civarında üyesi olanlar da vardır. Toplamda şehir merkezlerindeki Alevi derneklerine üye olan Alevilerin sayısının 300 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Köy dernekleri de hesaba katılırsa üye sayısının bu miktarın iki katı kadar olduğu söylenebilir(Saraç, 2014; blog.milliyet.com.tr).

Fiili olarak Cemevi statüsünde çalışan Alevi dernek ve vakıf merkezlerinin daha önce dergah ve ocakların işlevine yakın bir fonksiyonla Alevi sosyal faaliyetlerinde merkezi bir konumda yer aldığı görülmektedir. Cem törenleri, sosyal aktivite kursları, cenaze merasimleri, sosyal amaçlı yemekler, konferans ve konserler gibi sosyal ve kültürel faaliyetler cem evlerinde icra edilebilmektedir (Rençber, 2012: 82).

Türkiye ve Avrupa’daki Alevi örgütlenmesi sekiz büyük konfederasyon ve federasyon bünyesinde toplanmıştır. Bu örgütlenmelerde Türk ve Kürt Aleviliğinin iç içe geçmiş olarak bulunduğu yapılar söz konusu olduğu gibi her birinin ayrı olarak bulunduğu yapılar da söz konusudur.

Alevi örgütlerin arasında gecikmeli olarak ortaya çıkan Arap Alevileri kendi içinde etnik bir homojenliğe sahiptir. Arap Alevileri olan Nusayri toplulukların da çeşitli dernek ve vakıflar bünyesinde örgütlendikleri görülmektedir. Türkiye’de örgütlenen farklı diğer bir grup da Zeynebiye hareketidir. Bu hareket Iğdır bölgesinde bulunan ve Anadolu Alevilerinden farklı olarak İran Şia’sı ile aynı inançsal özelliklere sahip olan Şii Türklerden meydana gelmektedir.

5.1.1980 Sonrası Alevi Örgütleri

Alevi çatı örgütlerinden Alevi Bektaşî Federasyonunun ilk kuruluş teşebbüsü 1994 yılında Alevi-Bektaşî Temsilciler Meclisi(ABTM) adı altında olmuş, daha sonra Alevi Bektaşî Federasyonu(ABF) olarak Eylül 2000’de kurulmuştur. Ankara Valiliğinin bu isme itiraz etmesiyle konu yargıya intikal etmiş 2002 yılında Yargıtay’ın bu isme onay vermesiyle federasyon tüzel kişilik kazanmıştır. Alevi ismiyle resmen STK kurulmasının yasallaşması bu

olaydan sonradır. Federasyonda çoğulculuk, eşitlik, demokrasi, laiklik ve barış gibi değerlere siyasal vurgu yapılmaktadır. Federasyon Diyanet İşleri Başkanlığının lağvedilmesi gerektiğini savunmaktadır. ABF'nin 214 üye derneği ve yaklaşık 120 bin üyesi bulunmaktadır (Saraç, 2014; blog.milliyet.com.tr).

ABF'ye bağlı Alevi Kültür Dernekleri(AKD) 102 şubeye ve yaklaşık 60 bin üyeye sahiptir. Dernek Atatürkçülüğe mesafeli görünmektedir. Demokrasi, laiklik, insan hakları vurgusu ve ayrımcılığa muhalefet bu derneklerde öne çıkmaktadır. Alevilik tanımlama ve algılaması konusunda da bu kesimler bilinen resmi veya yaygın Alevilikten farklıdır. Bu dernek çevrelerinde Kürt Aleviliği vurgusu öne çıkmaktadır. Alevilik İslam'dan farklı olarak görülmektedir. Bu kesimlere göre Alevilik Mezopotamya'nın İslam öncesi inanışlarının devamıdır. Ayrıca Aleviliğin resmi tanımlamasına muhalefet etmek de bu dernekte öne çıkan özelliklerden biri olarak dikkat çekmektedir (alevikulturdernekleri.com).

ABF'ye bağlı diğer bir dernek olan Pir Sultan Abdal Kültür Derneği(PSAKD) 61 şubeye ve yaklaşık 40 bin üyeye sahiptir (alevifederasyonu.org.tr). Bu dernek çevreleri sol siyasal kanat ile özdeşleşen Alevilerin tipik örnekleridirler. Alevilerin bu fraksiyonunda emek vurgusu, 1 Mayıs, insan hakları, demokrasi ve laiklik öne çıkan siyasal değerler olarak görülmektedir. Dernekte etnik vurgu yerine sınıf vurgusu ön plandadır. ABF'ye bağlı Aleviler, Aleviliği bir dini gelenek olarak değil daha çok bir siyasal eylem ve isyan geleneği olarak algılamaktadırlar.

Alevi Vakıflar Federasyonu 2005 yılında kuruluş için teşebbüs etmiş 2008 yılında kuruluşu onaylanmıştır. 63 şubesi vardır. Federasyonun en çok öne çıkan kesimi 1995 yılında İzzettin Doğan tarafından kurulan Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi çevreleridir(CEM Vakfı). Alevi Vakıfları Federasyonunun 63 şubesinin 49 şubesi CEM Vakfının şubeleridir (cemvakfi.org). Vakfın önemli özelliklerinden biri Aleviliğin bir isyan geleneği olarak nitelendirilmesine karşı çıkmalarıdır. Dolayısıyla bu vakıf çevresinde kümelenen Alevilerin dini yönü ağır basmaktadır. Fakat bu kesim dini özellik olarak, daha önce bahsi geçen Ehl-i beyt Şia'sı ile aynı değildir. Bunlar Aleviliğin Türk Müslümanlığı ve tasavvufu olduğunu, Sünniliğin ise Arap Müslümanlığı olduğunu savunmaktadırlar. 'Sünni İslam'ın, İslam'ın Arap yorumu olmasına karşılık, Aleviliğin İslam'ın Türk yorumunu olduğu' yaklaşımı bu kesimce savunulan konulardan biridir (Reed, 2002: 292). Atatürkçülük, laiklik, ülkenin bölünmez bütünlüğü vurguları bu vakıf çevrelerinde dikkat çekici düzeydedir (zeynelabidinvakfi.org.tr).

Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı 1994 yılında kurulmuştur. Türkiye genelinde 44 şubesi bulunmaktadır. Bu vakıf Hacı Bektaş felsefesini 'bütün kültürel kesimlere yaşama

imkânı tanıyacak' bir Alevilik anlayışı ile yaşatmaya çalışan bir STK konumundadır. Demokrasiye, laikliğe ve özgürlüğe vurgu ve ötekileştirmeye ve ayrımcılığa muhalefet bu vakıf çevrelerinin özelliklerindedir (hacibektasvakfi.web.tr). Vakfın genel özelliği daha çok Aleviliğin kültürel boyutuna vurgu yapmasıdır (Massicard, 2007: 90).

Alevi Dernekleri Federasyonu(ADF), geleneksel Türk Aleviliğinin Türklük vurgusu güçlü bir fraksiyonudur. Laiklik, demokrasi, Atatürkçülük ve şeriat karşıtlığı bu Alevi kesiminde öne çıkan siyasal vurgulardır. Alevilik İslam'ın Türk yorumu olarak görülmekte ve Türkçe ibadet vurgusu öne çıkmaktadır. ADF Kemalizm'in, ibadet dilinin Türkçe olmasından dolayı Aleviliğe 'milli Türk dini' olarak bakmasını en çok benimseyen Alevi çevresi olduğu söylenebilir. Alevi dernekleri arasında işbirliğini sağlamak ve Aleviliğe yönelik araştırmalar yapmak bu federasyonun amaçlarındandır (aleviderneklerifederasyonu.org).

Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu, 1988 yılında Almanya Alevi Cemaati Federasyonu olarak kurulan AABK, 1993 yılında adını Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu olarak, daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde kurulan Alevi Federasyonlarının üst bir çatı örgütü olmak üzere Avrupa Alevi Birlikleri konfederasyonu olarak değiştirmiştir. AABK'nin 141'i Almanya'da olmak üzere 248 üye derneği vardır. Birçok Avrupa ülkesinde örgütlüdür. Konfederasyon Almanya, Danimarka, Avusturya ve İsviçre'de eyalet ve federal hükümetler düzeyinde tanınmıştır. AABK'nin amacı Alevi kültür ve kimliğini korumak ve Avrupa'ya uyum sağlamasını temin etmektir.

Demokratik Aleviler Federasyonu(FEDA), Kürt hareketi tarafından Avrupa'da 'Kürdistan Aleviler Birliği' adıyla kurulmuştur. Federasyon son şekliyle Demokratik Alevi Federasyonu ismini almıştır (dersimnews.com).FEDA'nın en belirgin özelliği Aleviliği Kürtlerin İslam öncesi dini olan Zerdüştlüğün kalıntısı olarak görmesi ve Kürt kökenli olarak tanımlamasıdır. Bu kesime göre Alevilik, İslam'a karşı direnen Zerdüşst inanlı Kürt toplumunun günümüze kadar devam eden inanışının adıdır. Ateşe kutsallık veren Mecusilerin dininin diğer bir ismi Aleviliktir(Aleve tapanlar). Bir kısım Türk milliyetçilerinin Aleviliği İslam öncesi Türk inanışı olarak görmesi gibi Kürt milliyetçilerinin bir kısmı da Aleviliği Kürtlerin İslam öncesi inanışının bütün baskılara rağmen zor kırsal alanlarda devam etmiş bir şekli olduğunu düşünmektedir. Türkçeyi ibadet dili olarak kullanan Aleviliğin bu özelliğinin milli Türk dini oluşturmak için referans kabul edilmesi gibi, bir kesim Kürt milliyetçileri de Kürt etnik

kökeninden Alevilerin Kürtçeyi ibadet dili olarak kullanmalarından dolayı Aleviliği ‘milli Kürt dini’ olarak görme eğilimindedir.

Aleviliği milli Kürt dini olarak görme yaklaşımı bir yönüyle Türk milliyetçiliğinden çekilmiş bir kopya ise de diğer taraftan PKK ve Kürt siyasal hareketinin böyle bir ideolojik bağ üzerinden Alevi toplumu ile bir yakınlık kurmaya çalışmasıdır. Bu ideolojik yakınlaşmanın nedeni PKK’nın daha önce Alevi toplumu arasında taraftar bulmakta zorlanmasıdır. Kürt Aleviliği için yapılacak bir değerlendirme olarak PKK’nın bu siyasal hamlede belirli bir düzeyde başarıya ulaştığı söylenebilir.

Tahtacı Kültür Dernekleri Federasyonu(TADEFE), 2016’da kurulan bu Federasyonun 17 şubesi bulunmaktadır. Bu federasyonun şubeleri daha çok İzmir çevresinde ve Ege bölgesinde yoğunlaşmaktadır (dersimnews.com). Bu dernek çevrelerinde Tahtacıların geleneksel yapısına ve kültürel faaliyetlerine dikkat çekilmektedir. Alevilere karşı yapılan ayrımcılık ve Türkiye’de Alevi toplumunun yaşadığı sıkıntılar dile getirilen konulardan bazılarıdır. Atatürkçülük vurgusu bu Alevilerde dikkat çekmektedir. Kürt siyasal hareketine karşı bir tutum sergileyen bu dernek çevresindeki Alevilerde Türk milliyetçiliği vurgusu da dikkat çekici düzeydedir.

Dünya Ehl-i Beyt Vakfı, 1997 yılında ekonomist Fermani Altun tarafından kurulmuştur (ehlibeyt.org.tr). Bu vakıf daha çok Aleviliğin dini boyutunu öne çıkarmaktadır. Adından da anlaşılacağı gibi on iki imam Şiiliğine yakın bir söyleme sahiptir. Bunlar Aleviliğin tanımlanmasında Kuran’ın temel referans olması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu yönüyle de İran’ın resmi mezhebi olan Caferilikle ilişkili bir söyleme sahiptir. Bu vakıf Türkiye’de diğer Alevi kesimden çok Sünni kesim ile irtibatlıdır. Fakat vakfın kitlesel bir tabandan çok bir girişimci gurupla ilişkisi vardır. Yani toplumsal tabanı zayıftır.

Sayılan Alevi örgütlenmeleri genel olarak üç ana grup olarak sınıflandırılabilir. Birincisi; Aleviliğin kültür ve folklor yönünü öne çıkarmaktadır. Bunlar Aleviliğin siyasi ve dini yönüne mesafeliler. TADEFE bu kesime örnek teşkil eder. İkinci kesim; Aleviliği bir isyan geleneği olarak öne çıkararak kesim, bunlar Aleviliğin kültür yönüne vurgu yapsalar da asıl vurguyu siyasal direniş geleneğine yapmaktadırlar. Alevi Kültür Dernekleri ve Pir Sultan Abdal Kültür Dernekleri’nin de üyesi olduğu Alevi Bektaşî Federasyonu, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu ve Demokratik Alevi Federasyonu örgütlenmeleri bu kategoride sayılabilir. Bu örgütlenmeler seksen öncesi sol ideoloji ile özdeşleşen Aleviliği hatırlatmaktadırlar. Üçüncü kesim; Aleviliğin dini yönünü öne çıkarandır. Bu üçüncü kesim kendi içinde iki kısma ayrılıyor. Bunlardan biri Aleviliğin

siyasal direniş geleneği olduğu savını reddediyor, kültürel yönünü ikinci planda tutuyor, dini yönden ise Aleviliğin İslam'ın Türk yorumu olduğunu savunuyor. Cem Vakfı'nın üyesi bulunduğu Alevi Vakıflar Federasyonu ve Alevi dernekler Federasyonu bu guruba dahil edilebilir. Tahtacı Kültür Dernekleri de hem Türkmen hem de Alevilik vurgusuyla bu kategoride değerlendirilebilir. Üçüncü kesimin diğer kısmı temel kaynak olarak Kuran'a vurgu yapıyorlar. Sünni toplumu ile iyi ilişkilere sahipler. Aleviliğin kültürel ve siyasal direniş yönünü kabul etmiyorlar.

Arap Aleviliği Örgütlenmesi, etno dinsel Alevi guruplardan biridir. 1990 yılında kurulan ASDA Derneği ve daha sonra ASDA'dan ayrılanlar tarafından kurulan ASDA Vakfı Arap Alevileri tarafından bazı sorunlarla mücadele etmek ve talepler dile getirmek üzere kurulmuştur (tr-tr.facebook.com/Asda). Güney Eğitim Vakfı(GEV) 1994'te ekonomik olarak üst sınıf mensubu bir kısım Arap Alevileri tarafından, başarılı fakat yoksul öğrencilere burs temin etmek amacıyla kurulmuştur (guneyegitimvakfi.org.tr). Alevi Kültürünü Araştırma Derneği(AKAD) 2006 yılında Aleviliği tanıtmak, yaygınlaşmasına katkıda bulunmak ve ilmi yöntemlerle araştırmak amacıyla kurulmuştur (akad.org). Arap Aleviliđini Koruma ve Yaşatma Derneği(AKYAD) 2011'de Samandađ' da Arap Aleviliđini ve Arapçayı korumak amacıyla kurulmuştur. Daha lokal düzeyde kurulan bazı Alevi dernekleri de bulunmaktadır. Ehl-i Beyt Kültür ve Dayanışma Vakfı(EHDAV), Alevi İslam İnancını Yaşatma Derneği(ALİYAD), Ehlidar Kültür Merkezi gibi bazı Alevi örgütleri buna örnek verilebilir (Mertcan, 2015: 341). Arap Alevilerin örgütlenme çalışmalarında doğrudan Arap Alevi kimliğine vurgu yapmakta daha kapalı bir yöntem izledikleri görülmektedir.

Zeynebiye Hareketi, Türkiye'de nüfusunun yaklaşık yarısı Şii olan vilayetlerden biri olan Iğdır'da Zeynebiye hareketi olarak bilinen bir kesim bulunmaktadır. Hareket, lideri olan Selahattin Özgündüz tarafından 1978 yılında başlatılmıştır. Harekete bağlı Şii kesimler Aşura Matem Merasimleri gibi İran Şii nüfusunun tarihsel inanışlarına benzer çeşitli aktiviteler ve organizasyonlar düzenlemektedirler. Bu nüfus kesimleri Iğdır, Kars gibi İran'a yakın bölgelerde bulunmakla beraber büyük şehirlerde de bulunmaktadır (zeynebiye.com).Ehl-i Beyt Vakfına benzer şekilde bu kesim de İran'daki Şia inanışına yakın bir inanç profiline sahiptir. Anadolu Aleviliği ile ortak bir tarih ve teolojik içeriğe sahip görünmemektedir. Iğdır Alevilerinin İran Şia mezhebi ile teolojik ortaklıkları belirgin olmakla beraber bu kesimlerin kendilerini Türkiye Cumhuriyetine ait gördükleri anlaşılmaktadır.

5.1.1. Barış Partisi

Alevi politikleşmesini tetikleyen nedenlerden biri de Türk Siyasal İslamcılığının 1990'lı yıllardaki temsilcisi olan Refah Partisinin 1995 seçimlerinde en çok oyu alan parti olmasıydı. Bu sonuca bağlı olarak başlayan laiklik tartışmaları Alevi kesimleri tedirgin etti. Aynı dönemde Kürt siyasal hareketinin yükselişe geçmesinin kimlik siyaseti yapmakta meydana getirdiği kolaylaştırıcı rol de etkili oldu. Kürt kimliği duyarlılığına bağlı olarak terör eylemleri gerçekleştiren PKK'ya karşı yürütülen mücadelenin paramiliter unsurlar eliyle yürütülmesinden kaynaklanan faili meçhul cinayetler birçok kesim arasında siyasal sisteme olan güvenin kaybolmasına neden oldu. Alevilerin böyle güvensiz bir siyasal sistemde kendilerini savunabilecekleri güvenli bir politik tepki platformuna ihtiyaçları vardı. Seksen sonrası Alevi politikleşme çabası bu ihtiyaçlara bir cevap arayışı olarak doğdu.

İlk birleşme, "Alevi Bektaşî Temsilciler Meclisi" adıyla gerçekleşti. Meclis'in bileşenleri Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği, Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneği, Şahkulu Sultan Dergâhı, Karacaahmet Sultan Dergâhı, Semah Kültür Vakfı, Cem, Nefes ve Kervan dergileriydi (rusencakir.com). Bütün Alevi renklerini bünyesine katma hedefiyle ortaya çıkan ABTM içindeki bileşenler arasında geleneksel Alevi kurumlarının mecliste yeterince temsil edilmediği konusu üzerinden fikir ayrılığı başladı (alevibektasi.eu). Meclis bileşenlerinin Diyanete karşı tutumlarında da birbirine uymayan yaklaşımlar mevcuttu. Bileşenlerden Cem dergisi Alevilerin Diyanette temsil edilmesini savunurken diğerleri Diyanetin bütünüyle kaldırılmasını savunmaktaydı. Cem dergisi bu tartışmadan dolayı Meclisten çekildi. Meclisteki diğer bileşenler arasında tartışmaya neden olan asıl konu ise meclisin bir Alevi partisine dönüşüp dönüşmemesi konusuydu. Mecliste önemli bir ağırlığı olan PSAKD bir Alevi partisine kesinlikle karşı çıkmaktaydı. Dinsel bir kimlikle parti kurmanın ve siyaset yapmanın laiklikle bağdaşmayacağı düşünülüyordu. Diğer taraftan Siyasal İslam'a bu gerekçe ile karşı çıkan Alevilerin mezhepsel kimliğe dayalı bir söylemle siyaset yapması kabul edilebilir değildi. Meclisin diğer bileşenleri ve özellikle Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu ise Alevilerin dernekleşme siyasetinin Alevi sorunlarını çözmeye yetersiz kaldığını dolayısıyla daha etkili bir örgütlenme olarak partileşmenin bir ihtiyaç olduğunu savunmaktaydı. Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Dernekleri ve diaspora Alevilerini temsil eden Avrupa Alevileri tercihlerini partileşme yönünde ifade edince ibre bir Alevi partisinin kurulması yönüne kaydını (Ertan, 2017: 241).

Barış Partisi bu tartışmaların bir sonucu olarak ortaya çıktı. Bir kısım Alevi örgütlü yapıları ve önde gelenlerinin partileşme kararları ile Tunceli'li Alevi kökenli işadamı Ali Haydar

Veziroğlu'nun Demokratik Barış Hareketi eşzamanlı olarak ortaya çıktı. Hareket kısa bir süre sonra Barış Partisine döndü. DBH'yi kuran Ali Haydar Veziroğlu, Semah Vakfının genel sekreteri Cafer Özer Koç ve Alevi hareketinin önde gelen aktivistlerinden Reha Çamuroğlu'nun içinde bulunduğu bir grup partinin programını kaleme aldı (Ertan, 2017: 248). İddiaların tersine DBH'nin sol bir parti olmadığı, programındaki Marksizm eleştirisinden ve özelleştirme vurgusundan anlaşılmaktadır. Parti programı post-cold-warworld(soğuk savaş sonrası dünya) şartlarına uyumu ifade edecek şekilde hazırlanmıştır denilebilir. Ekonomide denetlenen ve rekabete dayalı serbest piyasa, dış politikada etnik ve dini yakınlığa dayalı müttefiklikler kurulmasına karşı çıkan ve statükoyu ifade eden 'Yurtta sulh cihanda sulh' ilkesi, soğuk savaşın kutupları arasında yaşanan sanayi rekabetinden dolayı ihmal edilen çevre politikalarına vurguyu ifade eden ekolojizmDBH'nin programında yer alan konulardır. Dünyanın batısının doğusunu, kuzeyinin de güneyini sömürdüğü bir manzarada sömürgecilik muhalefeti ve evrensel ulus üstü sosyal adalet vurgusu da parti programında dikkat çekmektedir. Doğrudan Alevilikle ilgili olarak yapılan değerlendirmelerde diyanette reform yapılması, inanç serbestliğinin sağlanması gibi vurgular yer almaktadır. Cumhuriyetin Aleviler açısından 'hayatlarının güvence altına alındığı' bir dönemin başlangıcı olarak görüldüğü de programda vurgulanmaktadır (Demokratik Barış Hareketi, 1996).

1995 sonlarında kurulan parti 1999 seçimlerinde % 10 seçim barajından dolayı ÖDP ve CHP ile seçim ittifakı çabasına girdi. Fakat bu çabalar sonuçsuz kaldı ve parti Türkiye genelinde % 0.25 oranında oy alabildi (tbmm.gov.tr/develop). Bu sonuçtan sonra yönetim partiyi fesh ederek malvarlığını Milli Eğitim Bakanlığına bağışlamaya karar verdi.

DBH Alevi kimlik partisi olarak ortaya çıkmamış; bunun yerine Alevi toplumunun da politik taleplerine cevap teşkil edecek bir siyasal proje olarak ortaya çıkmıştır. Kadro olarak destek veren kesimler göz önünde bulundurulduğunda hareketin bir kısım Alevi örgütlerinin yönetici ve üyeleri tarafından kurulduğu görülmektedir. Başta partinin bir Alevi partisi olarak kurulacağı duyurulmuşsa da fakat bu birçok Alevi örgüt tarafından 'inanca dayalı siyaset yapmaya karşı oldukları' gerekçesiyle eleştirilmiştir. Eleştirilere partinin bir Alevi partisi değil bir 'sol parti' olduğu açıklamalarıyla cevap verilmiştir.

Sonradan Barış Partisi olarak yola devam eden DBH ilk başkanlığa, Alevi partisi imajından sıyrılmak için Alevi olmayan Prof. Dr. Mehmet Eti'yi getirmiştir (Kaynar, 2007: 307). Alevi

partisi olarak kurulup Alevi partisi olarak tanınmaktan çekinmek Barış Partisinin temel çelişkisiydi.

Barış Partisinin başarısız olmasının çeşitli nedenleri ileri sürülebilir. Bunlardan biri partinin siyaset sahnesinde yer aldığı süreçteki Türkiye'nin siyasal iklimi ile ilgilidir. 28 Şubat kararlarına bağlı olarak laiklik tartışmalarının en yoğun yapıldığı bu dönemde Alevi toplumu, rejimin siyasal İslamcı iktidardan kurtarılması amacıyla güçlü alternatif olarak ortaya çıkan DSP'ye yönelmiştir. Türkiye şartlarında askerin siyasete -özellikle irtica gerekçesiyle- müdahale ettiği dönemlerde Alevi söylemi laikliğin bir teminatı olarak öne çıkarılmıştır. Bu söylemin gereği olarak Alevi siyasal desteği laikliğin himayesi adına daha güçlü sol partilere yönelmiştir.

Mehmet Ertan Barış Partisinin başarısızlığının bir nedenini, Aleviliğin heterodoksiden kaynaklanan kozmolojik belirsizliğine bağlamaktadır (2017: 266). Alevilik içerik olarak senkretik özelliği ve heterodoks yapısı ile karakterize bir öğretilerdir. Fakat Aleviliğin bu özelliğinin bir kimlik siyaset ögesi olmasını engelleyecek bir neden olarak görülmesi diğer Alevi örgütlenmeleri ve diğer kimlik hareketleri ile karşılaştırıldığında açıklayıcı gelmemektedir. 1980 öncesinde bir Alevi Partisi olarak kurulan Türkiye Birlik Partisinin aldığı oy oranına ve elde ettiği başarıya bakıldığında Alevi kozmolojisinin kimlik siyaseti için önleyici bir etken olmadığını görebiliriz. 1966 yılında kurulan TBP'nin Alevi nüfusunun yoğun olarak yaşadığı illerde neredeyse Alevi nüfusuna orantılı olarak aldığı oy miktarı Alevi heterodoksisinin siyasallaşma için bir engel olmadığını gösterir. Barış Partisinin TBP'ye oranla başarısız olmasının nedeni Aleviliğin kozmolojisinden çok partinin geleneksel Alevilikle ilişki kuramamasıdır. Partinin içindeki kadroların modern değerlere göre yetişmiş siyasetçiler olması, geleneksel Alevi toplumunun parti ile Alevilik arasında bir bağ kurmasına imkan vermemiştir. Barış Partisinin ne söylemlerinde ne de programında geleneksel Aleviliğe vurgu yapacak bir belirti bulunmamaktaydı. Diyanet reformu gibi söylemler ise Aleviliğin tepkisel taleplerini ifade eder, doğrudan Aleviliğin kendisini değil.

Barış Partisi tecrübesinden sonra anlaşılmaktadır ki Alevi toplumu kendi mezhepsel kimliklerinin de siyasal bir değer bulduğu çokkültürcü bir siyasal arena yerine, kendileri ile Alevi olmayanlar arasında mezhepsel farklılığın belirsizleştiği Türkiyeli olma gibi siyasal kavramlar üzerinden politik hayata katılmak istemektedirler.

6. 1980 SONRASI ULUSAL PARTİLER VE ALEVİLERLE İLİŞKİLER

Alevilerin 90'lı yıllarda bir kimlik partisi bünyesinde siyasallaşma tecrübesinin başarısız olmasının da etkisiyle, Türk siyasetinde yer alan partilerin Alevi oylarına yönelik bazı

politikalar belirledikleri görülmektedir. Bu politikalarda dikkat çeken noktalardan biri hem siyasal partilerde hem de Alevi toplumunda seksen öncesi tutumlarda önemli ölçüde değişikliklerin yaşanmasıdır. Seksen öncesi dönemde Alevi oylarının kategorize edilmesi nispeten daha kolayken seksen sonrasında bu konuda büyük bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Sağ sol düzlemi ve mezhebe bağlı tercihler, yerel düzeyde yapılan Alevi siyasal tercihlerinde etkili olmakta, fakat ulusal düzeyde bir belirleyici olmaktan çıkmaktadır. Seksen öncesinde Alevi oyların önemli ölçüde Ecevit CHP'sinde toplanmasına benzer şekilde, 1980'li yılların sonunda Alevi oyların büyük oranda Erdal İnönü liderliğindeki SHP'de toplandığı görülmüştür. Fakat bu kısa sürmüş doksanlı yıllardan itibaren Alevi oyları, programları birbiriyle bağdaşmayan siyasal partilere bölünmüştür.

1983 yılında darbe sonrası yapılan ilk genel seçimlere sadece üç partinin girmesine izin verilmiştir: MDP, ANAP ve HP. Bu partilerden Eski CHP çizgisine yakın olan HP Tunceli ve Tokat gibi Alevi nüfusun yoğun olduğu yerlerde yüksek oranda oy aldı (tbmm.gov.tr/develop). Fakat diğer Alevi oylarının büyük bir kısmını dört eğilimi birleştirme iddiasındaki ANAP aldı. HP'nin aldığı oylar için seksen öncesi Alevi siyasal tutumunun devam ettiği değerlendirilmesi yapılabilir. ANAP'ın aldığı Alevi oyları ise seksen öncesi çatışmacı ortamdan kaçınıp daha barışçı bir ortam arzusundan kaynaklanmaktaydı. ANAP'ın 1986 yılından itibaren MGK'da bir rejim ilkesi olarak belirlenen Türk İslam Sentezini benimsemesiyle beraber dört eğilimi birleştirme söylemine olan güven azaldığı için Alevi oyların tekrar sol partilere yöneldiği görülmektedir.

Alevilerin SHP'ye olan desteklerinin 1993 yılında meydana gelen Sivas olaylarına kadar devam ettiği söylenebilir. Massicard'ın tespitiyle Sivas Madımak olayından sonra SHP Alevi Partisi olarak anılmaktan çekindiği için olaya yeterince sahiplenememiş, bundan dolayı Aleviler verdikleri desteği geri çekmeye başlamışlardı. Bu dönemde sol partilerin Alevilerle ilgili söylemlerinin zorunlu din derslerinin kaldırılması ve Diyanette farklı mezhep bürolarının da yer almasını savunmak şeklinde olacaktı. 90'lı yılların sonlarına doğru Alevilerin DSP'ye desteğinin de önemli ölçüde çekildiği görülür. Bunun sebebi DSP'nin bir siyasal söylem olarak mezheplerin kurumsallaşmasına karşı çıkması ve Alevi ve Sünnileri birleştirmekten bahsetmesidir (2007: 204).

Ulusoy ailesinden Yusuf İzzettin Ulusoy'un DYP'nin kurucuları arasında yer alması (dyp.com.tr) geleneksel Aleviliğin sağ partilerle kurduğu ittifakı göstermektedir. 1995 yılında

Tunceli milletvekili Kamer Genç'in DYP'ye geçmesi de bu desteği ifade eder. Alevilerin DYP'ye desteğinin bu partinin Refah Partisi ile 1996'da koalisyon kurmasıyla beraber geri çekildiği şeklinde dile getirilen bir değerlendirme vardır. Alevi örgütlerinden bir kısmının 28 Şubat sürecinde hükümete el çektirmek isteyen askerlerle aynı tepkilere sahip olduğu bilinmektedir. Fakat DYP'ye Alevilerce verilen desteğin geri çekilmesi şeklinde yorumlanacak bir veri bulunmamaktadır (Massicard, 20017: 205).

Doksanlı yıllarda kimlik partilerinin Alevi kesimlere yönelik politika ve söylemler geliştirdiği ve Alevilerin de bu söylemlere duyarsız kalmadığı söylenebilir. Orta Anadolu'da Alevi Sünni nüfusun birlikte bulunduğu illerde sağ seçmenin kimlik partilerine yöneldiği Alevi seçmenlerin ise yeterince belirgin olmamakla birlikte, sol partileri desteklemeye devam ettiği veya merkez sağ partilere yöneldiği görülmektedir. Alevilerin bazı guruplarının da sol Alevi özdeşliğine dair yaptıkları özeleştirici ve sorgulama diğer bazı alternatifleri gündeme getirmiş ve Alevi siyasal tercihleri ulusal partiler arasında çeşitlenmeye başlamıştır.

1990'lı yıllarda İstanbul CHP il başkanlığına yeni görevlendirme ile getirilen isim CHP başkanı olan Deniz Baykal tarafından kamuoyuna 'Hem Türk hem de Sünni' diye takdim edilmiştir (Sağlar, 2009, birgun.net). Bu söylem CHP'nin Alevi Partisi olarak anılmaktan rahatsızlık duyduğunu ve bundan kurtulmak istediğini göstermektedir.

Doksanlı yıllarda seksen öncesi kesinlikle beklenmeyen bazı siyasal yakınlaşmalar da gerçekleşir. 1994 belediye seçimlerinde Azeri Şii Türklerin yaşadığı Kars'ta belediye SHP'den MHP'ye geçer (ysk.gov.tr). Aynı durum Erzincan'da da yaşanır. Erzincan'da MHP'li belediye başkanı açıkça Alevilere yakınlaşmaktan bahseder ve seçimde bir kısım Alevilerin desteğini de alarak seçimi kazanır (erzincan-bld.gov.tr). 1999 seçimlerinde MHP Amasya'da bir Alevi'yi aday gösterir ve seçimi kazanır (hurriyet.com.tr). Massicard bazı Alevilerle yaptıkları görüşmelerde 1999 seçimlerinde Çorum'da, Şii eğilimli bazı Alevilerin İslamcılara oy verdiğini, Sivas'ta da bir kısım Alevilerin milliyetçilere karşı İslamcılara desteklediklerini tespit eder (2007: 205). 1990'lı yıllarda Aleviler CHP ve DSP gibi solda konumlanan partilere oy verdikleri gibi sağın çeşitli renklerine de belirli oranlarda destek vermişlerdir. Dolayısıyla bu dönem Alevi siyasal tutumu için, sol ağırlıklı bir tercihin hakim olduğu, fakat partizan bir özdeşleşmenin olmadığı söylenebilir.

Partilerin doksanlı yıllarda Alevilere karşı tutumuna bakıldığında pragmatik bir yönelimin ideolojik bir sınıflandırmanın yerini aldığı görülür. Alevi nüfusun ağırlıkta olduğu yerleşim birimlerinde partiler genellikle Alevi adaylar gösterirler. 1999 seçimlerinde Refah Partisinin

yerine kurulan Fazilet Partisi'nin Tunceli'deki adayı Hıdır Bulut bir Alevi dedesidir(Yeni Şafak, 1999).

1980 sonrası dönemde Alevi örgütlenmesi büyük bir artış gösterdi ve bu örgütler Alevi oyları ile siyasal partiler arasında aracı rolü oynamaya başladılar. Bu süreçte Alevi örgütler partilerle Alevilik için lobi faaliyetleri de yürütmeye başladılar. 1982 anayasasının, meclis dışı aktörleri siyasetten uzak tutucu içeriğinin 1995 yılında değiştirilmesiyle beraber Alevi örgütlerinin partiler üzerindeki etkisi de artmaya başlar (Gülmez, 1999: 15). Örgütlerin bu dönemde topluluk çıkarlarını savunmak için politika geliştirdikleri ve ideolojik değil pragmatik davrandıkları söylenebilir. Fakat bu tutumun da kendi içinde birçok farklı siyasal çeşitliliği barındırdığı bilinmelidir. Doksanlı yıllarda Hacı Bektaş Veli Dernekleri ve Pir Sultan Dernekleri siyasal taleplerini din dersleri ve diyanetin kaldırılması üzerine bina ederler. Bu talepler CHP'den daha sol partilere işaret eder. CEM Vakfı Alevilere vaad edilen maddi destek üzerinden siyasal tercih belirtir ve Çiller liderliğindeki DYP'ye yaklaşır. İslami guruplara yakınlık da Alevi birliklerinin destek verecekleri partiler için bir belirleyici olabilmektedir. İdeolojik olarak yakınlık duyulan DSP'nin bir kısım İslami guruplarla geliştirdiği ilişkiler bazı Alevi örgütlerinin bu partiye kota koymasına neden olmuştur (Massicard, 2007: 214). Schüler bundan dolayı 1990'lı yıllarda Alevi örgütlerinin partilerle kliental bir ilişki geliştirdiklerini savunmaktadır (1999).

SONUÇ

1950'li yıllardan itibaren Alevi toplumunun, geleneksel ilişkilerin egemen olduğu ana yerleşim yerlerinden göç etmeleriyle beraber Alevi siyasal değişimi de başlamış oldu. Göçün Alevi toplumu üzerindeki en önemli etkisi dinsel yaşamın merkezinde yer alan dedenin eski konumunu yitirmesidir. Dede Alevi kültür kodlarının aktarımında en merkezi konumda yer almaktadır. Göç ile birlikte toplum dededen kopmuş ve bu durum Alevi sekülerleşmesine neden olmuştur.

1980 öncesi Alevi sekülerleşmesi Alevi toplumunun sol söyleme yönelmesiyle sonuçlanmıştır. Sol söyleme yöneliş de Alevi geleneğini olumsuz etkilemiştir. Alevi geleneksel ilişkileri sol söylemin eleştirel yaklaşımıyla değerlendirilerek dedelik bir sömürü kurumu olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yaklaşım Aleviliğin göç ile beraber yaşadığı sekülerleşmenin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Seksen öncesi göç ve diğer

toplumsal şartların etkisiyle örgütlenme ihtiyacı belirmiş ve ortaya çıkan örgütlenmede Alevilik bir sınıf söylemine dönüşmüştür.

1980 sonrası yaşanan değişim Alevileri derinden etkilemiştir. Sol söylemin global düzeyde etkisini kaybetmesiyle beraber ideolojik yaklaşımlar önemini yitirmiştir. Liberalizmin ekonomik hayatta etkili olmasıyla beraber bireyselleşme eğilimi öne çıkmış ve sol söylem arkasında motive olan Alevi gençlik idealizmine rağbet oldukça azalmıştır. Seksen sonrası Alevi toplumunun solun etkisinden çıkmaya başlamasıyla beraber geleneksel Alevilikle buluşmak için yeni çabalar devreye girmiştir. Alevi gelenekleri ile seküler Alevi toplumu arasında ortaya çıkan mesafe Aleviliğe tekrar dönüşle kapatılmaya çalışılmıştır. Fakat bu süreçte Alevilik geleneğinde yer almayan içeriklere kapı açmıştır. Yazılı kaynakların yetersiz olmasından kaynaklanan boşluklar modern yaklaşımlar yoluyla kapatılmaya çalışılmıştır. Aleviliğin geleneğe tekrar dönmesi, aynı zamanda Alevi toplumunun geleneksel Alevi kurumları ve gereksinimlerine dair siyasal talepler geliştirmelerine neden olmuştur. Sünni toplumun 1950'li yıllardan itibaren siyasal iktidarlara ilettiği taleplerin benzerini, Alevi toplumu geleneksel Aleviliğe dönüşün yaşandığı doksanlı yıllardan itibaren dile getirmeye başlamıştır (Aktay, 2007: 66). Bu değişim aynı zamanda Alevi toplumunun siyasal tercihleri için temel belirleyicilerden biri haline gelmiştir. Seksen öncesi partilere karşı ideolojik yaklaşımlar yerini kliental ilişkilere bırakmıştır. Hangi parti Alevi toplumunu dinsel bir gurup olarak tanımayı, cem evine ibadethane statüsü verileceğini, dedelere maaş bağlanacağını, cem evlerine ekonomik destek sağlanacağını, Aleviliğin ders kitaplarına konulacağını vaad etse Alevi siyasal duyarlılığı bu yöne kaymaktadır. Alevi topluma yönelik ekonomik, bürokratik ve söylemsel ayrımcılıkların sona erdirilmesine dayalı bir yaklaşım ilgi uyandırmaktadır. 1980 sonrası bu Alevi taleplerinin doğrudan Alevi kimliğine yönelik oldukları görülmektedir. Dolayısıyla seksen sonrası Alevi toplumunun, Alevi kimliğine yaklaşımları üzerinden partileri kategorize eden bir siyasal tavır belirledikleri söylenebilir.

Alevilerin göç sonrası meydana gelen demografik tablodaki dağılımı siyasal temsil düzeyini olumsuz etkilemiştir. Alevi nüfus kesafetinin çok olduğu seçim bölgelerinde kendilerine yakın olan partiler vasıtasıyla seçilebilme imkânları, göç sonrası meydana gelen dağınık nüfus profilinden dolayı güçleşmiştir. Alevi temsilinin zayıflaması sonuç olarak partilerin Alevi taleplerine duyarlı bir yaklaşım sergilemekten kaçınmasına neden olmaktadır. Fakat partilerin Aleviliğe seksen öncesi yaklaşımlarında önemli ölçüde söylem değişikliği yaşanmıştır.

1996 yılında kurulan Refah-Yol koalisyonu ile beraber başlayan İslamcı iktidar döneminde Alevilik konusu farklı bir gerekçe ile de gündeme geldi. Alevi ayrımcılığı söylemi, İslamcı Refah Partisinin meşruluğunu tartışmaya açmak için bir araç olarak öne çıkarıldı. Aynı yaklaşım 2002 sonrası iktidara gelen AK P döneminde de tekrarlanmıştır. Bu tartışma, Alevi toplumundaki laiklik hassasiyetine dayanmaktaydı. Başka bir ifadeyle siyasete demokrasi dışı yöntemlerle müdahale çabasında olan çeşitli bürokratik yapılar, İslamcı iktidarlara laiklik hassasiyetinden dolayı muhalif duran Alevi toplumuna dayanarak kendilerine demokratik meşruluk kazandırmak istemişlerdir.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, S. (2014). “Tahtacı/Alevi Kültürel Belleğinin Aktarımında Müziğin Rolü”, *Uluslararası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi*, 1(2), ss. 1-17.
- Aktay, Y. (2007). “Sosyo-Kültürel ve Politik Yönleriyle Alevilik Üzerine Notlar”, *Milel ve Nihal Dergisi*, 4(1), ss. 57-76.
- Bakan, S. ve R. Levent (2018). “Tek Parti Döneminde (1923-1950) Türkiye’nin Alevi Politikası”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), ss. 1-15.
- (1996). *Demokratik Barış Hareketi*, Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Çağlar, A., Uluçakar, M. (2017). “Günümüz Türkçülüğünün İslam’la İmtihani: Türk-İslam Sentezi ve Aydınlar Ocağı”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26, s. 120-140
- Çakır, F. (2016). “1980 Askeri Darbesi Öncesi İngiliz Dışişleri Bakanlığı Perspektifinden Milliyetçi Hareket Partisi”, *Turkish Studies*, 11(21), ss. 29-52.
- Ertan, M. (2017). *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gülmez, M. (1999). “1995 Anayasa Değişiklikleri ve Sendikal Haklar”, *Amme İdaresi Dergisi*, 32(1), ss. 3-30.
- Karabaşoğlu, M. (1998). *Camide Dans Var*, 3. Baskı, İstanbul: Karakalem Yayınları.
- Kaynar, M. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Massicard, E. (2007). *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, (Çev: Ali Berktaş), 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mertcan, H. (2015). *Türk Modernleşmesinde Arap Aleviler*, 3. Baskı, Adana: Karahan Kitabevi.

Özmen, F. A. (2011). “Politik Bir Gençlik Kuşağı: Post 80 Alevi Gençliği”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), ss. 11-22.

Reed, F. A. (2002). *Anadolu Kavşağı*, (Çev. Furkan Aydın), 1. Baskı, İstanbul: Karakalem Yayınları.

Rençber, F. (2012). “Alevi Geleneğinde “Cem Evinin” Tarihsel Kökeni” *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(3), ss. 73 -86.

Schüler, H. (1999). *Türkiye’de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehrilik Alevilik*, (Çev. Yılmaz Tonbul), Haz. Tanıl Bora, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Üzüm, İ. (1999). *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler*, (Haz. İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz), İstanbul: Ensar Neşriyat

İnternet Kaynakları

Alevi Bektaşî Federasyonu, <http://www.alevifederasyonu.org.tr>, Erişim Tarihi: 13.06.2018

Alevî Dernekleri Federasyonu, www.aleviderneklerifederasyonu.org, Erişim Tarihi: 05.06.2018.

Alevî Kültürü Araştırma Derneği, www.akad.org, Erişim Tarihi: 19.06.2018.

Alevî Kültür Dernekleri, www.alevikulturdernekleri.com, Erişim Tarihi:05.06.2018.

Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Sitesi, <https://www.alevibektasi.eu>, Erişim Tarihi: 25.06.2018

Cem Vakfı, www.cemvakfi.org, Erişim Tarihi: 13.06.2018.

Çakır, F. (2016). “1980 Askeri Darbesi Öncesi İngiliz Dışişleri Bakanlığı Perspektifinden Milliyetçi Hareket Partisi”, <http://www.academia.edu>, Erişim Tarihi: 26.12.2018.

Çakır, R. (1995), “Değişim Sürecinde Alevi Hareketi”, <http://www.rusencakir.com/Degisim-Surecinde-Alevi-Hareketi-3/2254-> Erişim Tarihi: 25.6.2018.

Dersim Haber Portalı, <http://dersimnews.com>, Erişim Tarihi: 05.06.2018.

Dünya Bülteni (2014). “Gazi Olayları 12 Mart 1995’te Başlamıştı”, *Dünya Bülteni*, <http://www.dunyabulteni.net/haberler/292166/gazi-olaylari-12-mart-1995te-baslamisti>, Erişim Tarihi: 21.06.2018.

Ehlibeyt Vakfı, www.ehlibeyt.org.tr, Erişim Tarihi: 05.06.2018.

Facebook (tarihsiz). “Akdeniz Sosyal Dayanışma Eğitim Sağlık ve Kültür Vakfı”, <https://tr-tr.facebook.com/Asda-Akdeniz-Sosyal-Dayanışma-Eğitim-Sağlık-ve-Kültür-Vakfi>, Erişim Tarihi: 19.06.2018.

Güney Eğitim Vakfı, www.guneyegitimvakfi.org.tr, Erişim Tarihi: 19.06.2018.

Hacıbektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, www.hacibektasvakfi.web.tr, Erişim Tarihi: 05.06.2018.

<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Mahalli/1994/BelediyeBaskanligi/Pdf/1994Mahalli-BelediyeBsk-Kars.pdf>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

Hürriyet (1999). “Alevi Oyları Dağıldı”, *Hürriyet*, 27.03.1999, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/alevi-oylari-dagildi-39070014>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

Örmeci, O.(2017). “Türkiye’de Protest Müziğin Öncü İsmi Ahmet Kaya”, *Politika Akademisi*, <http://politikaakademisi.org/2017/05/31/turkiyede-protest-muzigin-oncu-ismi-ahmet-kaya>, Erişim Tarihi: 13.06.2018.

Sağlar, F. (2009). “Baykal ve Çelişki”, *Birgün Gazetesi*, 17.11.2009, <https://www.birgun.net/haber/baykal-ve-celiski-10447>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

Saraç, N. (2014). “Alevileri Kim Temsil Ediyor”, <http://blog.milliyet.com.tr/alevileri-kim-temsil-ediyor-/Blog/?BlogNo=448334>, Erişim Tarihi: 05.06.2018.

Tatari, T. (2013). “Grup Yorum’un Suçu Ne?”, *Akşam*, 15.03.2013, www.aksam.com.tr/tugce-tatari/yazarlar/grup-yorumun-sucu-ne/haber-177362, Erişim Tarihi: 13.6.2018.

T.C.Erzincan Belediyesi (tarihsiz), “Eski Başkanlarımız”, <https://www.erkincan.bel.tr/eskibaskanlar>, Erişim Tarihi: 25.6.2018.

TBMM (1977). “1977 Yılı Genel Seçimlerinde Adalet Partisi’nin İl Bazında Aldığı Oy ve Oranları”, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_parti_iller?p_secim_yili=1977&p_parti=2, Erişim Tarihi: 24.05.2018.

TBMM (1999). “1999 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları”, www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1999, Erişim Tarihi: 21.06.2018.

TBMM (1983). “1983 Yılı Genel Seçimlerinde Adalet Partisi’nin İl Bazında Aldığı Oy ve Oranları”, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_parti_iller?p_secim_yili=1983&p_parti=2, Erişim Tarihi: 22.06.2018.

Türkel, H. F. (Tarihsiz). “Doğru Yol Partisi’nin 23 Haziran 1983 Tarihindeki Kuruluş Öyküsü ve Kurucuları”, <http://www.dyp.com.tr/icerikoku2.asp?ids=265>, Erişim Tarihi: 25.6.2018.

Zeynebiye Hareketi, <http://www.zeynebiye.com>, Erişim Tarihi: 18.06.2018.

Zeynel Abidin Vakfı, www.zeynelabidinvakfi.org.tr, Erişim Tarihi: 14.06.2018.

(1999). “Gerçek Alevi Kim?”, *Yeni Şafak*, 15 Aralık 1999, <https://www.yenisafak.com/arsiv/1999/aralik/15/kultur/kult1.html>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 19

Sayfalar /Pages: 104-133

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 09.01.2020

Sonuçlanma Tarihi: 05.03.2020

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ MARDİN İLİ UYGULAMASI

İsmail AYDEMİR*

Rojhat ARSLAN**

Öz

Bu çalışma ile Mardin il merkezi ve tüm ilçelerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının sorunları ve çözümüne yönelik beklentileri araştırılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Mardin ilinde ikamet eden muhasebe meslek mensuplarına internet üzerinden iletişim sağlayan telefon uygulaması aracılığı ile anket uygulanmıştır. Anketin birinci bölümünde katılımcı muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerini belirlemeye yönelik ifadeler bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise; meslek mensuplarının mesleğe bakışı, meslek mensuplarının sorunları ve beklentilerinden oluşan likert tipi bir ölçek kullanılmıştır. Araştırma kapsamında Mardin merkez ve ilçelerinde ikamet eden 138 muhasebe meslek mensubuna ulaşılmıştır. Meslek mensuplarına uygulanan anket ile 33 adet 5'li likert tipi soru yöneltilmiştir. Anket yöntemi sonucunda elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, muhasebe meslek mensuplarının başlıca beklentileri; *muhasebe belgeleri zamanında ve eksiksiz olarak getirilmelidir, kayıt dışı ekonomi önlenmeli ve azaltılmalıdır ve meslek odası kamu kurumları ile meslek mensuplarının arasındaki sorunlarının çözümüne yardımcı olmalıdır* maddeleridir. Muhasebe mensuplarının başlıca sorunları ise; *defter tutma dışındaki işlemler meslek mensuplarını fazlasıyla meşgul etmektedir, mükelleflerden muhasebe ücretleri zamanında veya hiç tahsil edilemiyor ve bazı meslek mensuplarının ücret tarifesinin altında defter tutması haksız rekabete sebep olmaktadır* maddeleri olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları, Çözüm Önerileri

JEL Kodları: M40, M41

ANALYSING THE PROBLEMS AND THE SOLUTION OFFERS OF ACCOUNTING PROFESSIONALS: PRACTICES IN MARDİN

Abstract

With this study, the problems and expectations of the Professional accountants operating in Mardin city center and all its districts are investigated. For this purpose, a questionnaire was applied to the Professional accountants

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Uluslararası Lojistik ve Taşımacılık Bölümü, ismail.aydemir@usak.edu.tr, 0000-0002-0001-9647.

** Yüksek Lisans Öğr., Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü, rojhat_arslan95@hotmail.com, 0000-0001-6788-3846.

residing in Mardin province via the telephone application that provides communication over the internet. In the first part of the survey, there are statements to determine the demographic characteristics of the participating Professional accountants. In the second part of the survey; A likert-type scale consisting of the Professional view of the profession, the problems and expectations of the profession was used. Within the scope of the research, 138 professional accountants residing in Mardin centers and districts were reached. With the questionnaire applied to the members of the profession, 5-point Likert-type questions were asked and the survey contained 33 questions in total. The data obtained as a result of the survey method were analyzed with the SPSS program. According to the research findings, the main expectations of Professional accountants are; accounting documents should be brought in a timely and complete manner, the informal econom should be prevented and reduced, and the profession chamber should assist in the solution of problems between public institutions and professionals. The main problems of the accountants are; Transactions other than bookkeeping are too busy for professionals, accounting fees cannot be collected from tax payers on time or at all, and some professionals have been found to have an unfair competition to keep boks under the fee schedule.

Keywords: Accounting, Problems of Accounting Professionals, Proposed Solutions

JEL Codes: M40, M41

GİRİŞ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Muhasebe, işletmenin sahip olduğu varlıklarda ve kaynaklarda meydana gelen ve para ile ifade edilen iktisadi değişimleri; belgeleyen, kaydeden, sınıflandıran, özetleyen, analiz ve yorumunun yapılabilmesi için bilgi kullanıcılarına raporlar sunan sistemdir. Muhasebe beyanname, bildirge ve benzeri yasal bildirimleri yapan, kanuni defterlerini tutan ve işletme faaliyetlerine hukuksal zemin kazandıran bir bilimdir. Muhasebede, işletmenin varlıkları ve kaynakları üzerinde değişmeye neden olan işlemlere ait bilgilerin belgelenmesi gerekir. Muhasebe süreci yasal niteliği olan belgelerin muhasebe bölümüne gelişiyle başlar (Bilen ve Aydemir, 2016: 2).

Muhasebe mesleği, 13 Haziran 1989 tarih ve 20194 sayılı resmi gazetede yayımlanan 3568 Sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ile yasal bir statüye kavuşturulmuştur. 3568 Sayılı Kanun'a göre muhasebe meslek mensupları; Serbest Muhasebeci (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavir (YMM) olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Fakat 26.07.2008 tarih ve 26948 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 5786 sayılı Kanun ile "Serbest Muhasebecilik" ibaresi metninden çıkarılmıştır. Böylece Serbest Muhasebeci ünvanı kaldırılmıştır.

3568 sayılı kanuna göre muhasebecilik ve mali müşavirlik mesleğinin konusu: gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin,

1. Genel kabul görmüş muhasebe prensipleri ve ilgili mevzuat hükümleri gereğince, defterlerini tutmak, bilanço, kar-zarar tablosu ve beyannameleri ile diğer belgelerini düzenlemek ve benzeri işleri yapmak.
2. Muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, mali mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek veya bu konularda müşavirlik yapmak.
3. Yukarıdaki bentte yazılı konularda, belgelerine dayanılarak, inceleme, tahlil, denetim yapmak, mali tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş vermek, rapor ve benzerlerini düzenlemek, tahkim, bilirkişilik ve benzeri işleri yapmak.

Yukarıda açıklanan işleri; bir işyerine bağlı olmaksızın yapanlara Serbest Muhasebeci Mali Müşavir denir (Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu).

Muhasebe meslek yasasının gayesi, işletmelerde faaliyetlerin ve işlemlerin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde işlenmesini, faaliyet sonuçlarını ilgili yasa ve mevzuat çerçevesinde denetlenip, değerlendirilerek gerçek durumun ilgililere (işletme yönetimi, ortaklar, çalışanlar, banka ve finans kuruluşları, devlet ve yatırım yapmak isteyen diğer kişi, özel ile resmi kurum ve kuruluşlar) tarafsız bir şekilde sunmak ve mesleki standartları gerçekleştirmek üzere mesleğe yasal statü kazandırılmasını ve örgütlenmesini sağlamaktır (Ayboğa, 2003: 334).

Muhasebe ve muhasebecilik mesleği, firmalara yönelik olarak, geçmişe yönelik sağlıklı, tam ve doğru bilgiler sunmasının yanında, bu verilerle geleceğe yönelik planların hazırlanmasında doğru ve etkin karar alma sürecinde yol gösterici bir rol üstlenmektedir. Muhasebenin bu fonksiyonlarını etkili bir şekilde yerine getirebilmesinin ilk şartı, mesleğinin sorumluluğunu bilen, iyi bir eğitim almış bir muhasebecinin varlığıdır. Özellikle son yıllarda ortaya çıkan skandallar, muhasebeci ve muhasebecilik mesleğinin önemini daha da arttırmıştır. Bu açıdan bakıldığında muhasebe ve muhasebecilik eğitimi de önemli hale gelmektedir (Ekşi vd. 2011: 68).

Ülkemizde muhasebe mesleği, muhasebe meslek mensupları tarafından mesleki koşulların taşıdığı güçlüklerle rağmen özveriyle yürütülmektedir. Bu meslekte çalışanlar mesleğin gerektirdiği hassasiyetlerden uzaklaşmadan ve mevzuatın çizdiği çerçevenin dışına çıkmadan meslek disiplinlerine bağlı bir yapıyı muhafaza etmeye azmetmişlerdir (Yereli, 2006: 3).

Muhasebe meslek mensupları icra ettikleri faaliyetler nedeni ile mükellefler ve devlet arasında köprü görevi görmesi münasebetiyle oldukça önemli meslek gruplarıdır. Bu meslek grubundakilerin problemlerine ve sıkıntı çektikleri hususlara çözüm üretmek için meslek mensuplarınca getirilen önerilerin ve tavsiyelerin mutlaka dikkate alınması gerekir. Çünkü devletin en önemli gelir kaynağı olarak kabul edilen vergilerin tahakkuku ve tahsilatı 3568 Sayılı meslek yasasından yetki almış muhasebe meslek elemanlarının faaliyetlerini icra etmesiyle gerçekleşmektedir (Biyar, 2012).

Muhasebe meslek mensuplarının yaşadıkları sorunların çözümü, mesleki faaliyetlerin daha sağlıklı yürütülmesine olanak verecektir. Minimum sorunla yürütülen faaliyetler hem mükellef hem de devlet açısından daha huzurlu bir iş yaşamını ve toplumsal mali uzlaşma ortamını sağlayacaktır (Gündüz ve Özen, 2016: 68).

Muhasebe meslek mensuplarının sorunlarına yönelik yapılan literatür taraması sonucunda muhasebe meslek mensuplarının sorunlarıyla ilgili Mardin ilinde yapılmış bir çalışma olmadığı görülmüştür. Bu çalışma ile Mardin ilinde faaliyet gösteren meslek mensuplarına anket uygulanarak Mardin ilindeki muhasebe meslek mensuplarının sorunları araştırılıp çözüm önerileri sunulmaya çalışılmış olup literatürün bu yöndeki boşluğu doldurulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma giriş ve kavramsal çerçeve, literatür taraması, ampirik araştırma sonuçları ve genel değerlendirme bölümlerinden oluşmaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Kızıllı vd. (2018), bu çalışmada Kocaeli ilinde ikamet eden meslek mensuplarına 35 adet soru yöneltilmiş olup online anket metodolojisi yöntemi kullanılarak 52 anket doldurulmuştur. Araştırmanın amacı, Kocaeli ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının sorunlarını ve bu sorunların çözümüne yönelik önerilerin ortaya konulmasıdır. Araştırma sonuçlarına göre mesleğe girişin zorlaştırılması gerektiğini ve mesleğe giriş konusunda yeni bir yasal düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Kocaeli ilinde yaşayan meslek mensuplarının önde gelen sorunları olarak da meslek mensubu sayısının gereğinden fazla olması ve meslek mensuplarının sorumluluklarına rağmen kazancın düşük olması yer almaktadır. Mevzuat değişiklikleri ile ilgili ise; muhasebe meslek mensuplarının görüşlerine başvurulması muhasebecilerin mevzuat değişikliğinden doğacak mağduriyetin giderilmesi, yeni mevzuatların muhasebe meslek mensuplarınca daha kolay kabulü ile adaptasyonu söz konusu olabilir ve sürekli mevzuat değişikliklerinin önüne geçilebilir.

Aydemir (2015), bu çalışma ile muhasebe meslek mensuplarının sorunları ve çözüme yönelik beklentileri araştırılmıştır. Muhasebe meslek mensuplarına yönelik internet ortamında anket hazırlanmış ve uygulanmıştır. 428 adet anket değerlemeye alınmış ve anketler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Yapılan araştırma ile elde edilen sonuçlara göre en önemli sorunlar sırasıyla; “iş yükünün ağır olması”, “bazı meslek mensuplarının çok ucuza defter tutması”, “mükelleflerin ücretlerini ödememeleri veya düzensiz ödemeleri”, “mesleki yeterlilik ve sorumluluklara karşın muhasebe meslek mensuplarının kazancının düşük olması” olduğu görülmüştür. Muhasebe meslek mensubu sayısının gereğinden fazla olduğunu düşünenler anketi cevaplayanların yaklaşık %80’ini oluşturmaktadır. “Mükellefin ticari faaliyetlerini belgelendirmesi, düzenli belge tutması ve yanıtıcı belge kullanmaması” ve “mükellefin sorumluluklarının bilincinde olması” sırasıyla en önemli beklentiler olarak belirlenmiştir. Ayrıca muhasebe ücretlerinin tahsiline yönelik bir çözüm yolunun bulunmasını, beyan ve bildirimlerin basitleştirilmesini, mesleğin hak ettiği saygınlığa kavuşmasını, mesleki alanda yapılacak düzenlemelerde meslek mensuplarının ve meslek kuruluşlarının da görüşünün alınmasını, meslek mensuplarının tutacakları defter sayısına bir kota getirilmesini vb. talep etmektedirler.

Deran vd. (2016), bu çalışmada Ordu il ve ilçe merkezlerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetleri yürütürken karşılaştıkları sorunları ve bu sorunların çözümü noktasında bağlı oldukları meslek odalarından beklentilerini ortaya koymaktır. İkincisi ise, muhasebe meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunlar ve meslek odalarından beklentilerine ilişkin görüşlerinin, demografik özellikler ve faaliyet gösterilen ekonomik çevre açısından farklılık gösterip göstermediğini tespit etmektir. Muhasebe meslek mensuplarına uygulanan anket ile elde edilen verilere göre muhasebe meslek mensuplarının mesleki sorunlar ve beklentilere genellikle katıldıkları gözlemlenmiş olup, meslek mensuplarının söz konusu mesleki sorun ve beklentilere ilişkin görüşlerinde de bazı demografik değişkenlere ve faaliyet gösterilen ekonomik çevreye göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Dızman ve Güney (2015), bu çalışma muhasebe meslek mensuplarının özellikle kamuda karşılaştığı sorunlar ve beklentilerini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Erzincan ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına 5’li likert ölçekli ve 28 adet sorulu bir anket yöneltilmiş olup meslek mensuplarının sorunları ve kamudan beklentileri araştırılmıştır. Uygulanan anket sonucu elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, muhasebe meslek

mensuplarının kamu kurumlarından ve diğer kişi ve kuruluşlardan kaynaklanan birçok sorunla karşı karşıya oldukları görülmektedir. Bu sorunların çözümü noktasında meslek mensuplarının kamudan ve meslek odasından beklentilerin de çok yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sorunlar içerisinde, meslek mensuplarının rahatsızlık duydukları konuların başında bürokratik işlemlerin çokluğu olduğu görülmektedir. Bu sorunu önem sırasına göre; vergi yargısının işleyişinin yavaş olması, kayıt dışı ekonominin önlenmesi ve azaltılması, vergi mevzuatında yapılacak değişikliklerde muhasebecilerin görüşlerinin de alınması isteği vb. gelmektedir.

Kaya (2015), çalışmanın amacı Elazığ ilinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunları belirlemek ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunmaktır. Anket yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre muhasebe meslek mensuplarının; haksız rekabetin önlenememesi, tahsilâtın yapılamaması, gelir düzeylerinin düşük olması, yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulması, iş yüklerinin ve bürokratik işlemlerinin fazla olması, mükelleflerle ve stajyerlerle ilgili sorunlar ve beyanname sürelerine ilişkin sorunları bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Aygün ve Akçay (2014), çalışmada Van ilinde mesleki faaliyetini icra eden meslek mensupları ile yüz yüze görüşme tekniği uygulanarak anket uygulanmış olup 62 kişiye ulaşılmıştır. Dört bölümden oluşan bu çalışma giriş, literatür taraması, ampirik araştırma sonuçları bölümlerinden oluşmaktadır. Son bölüm ise genel değerlendirmeye ayrılmıştır. Çalışma sonucunda meslek mensuplarının en önemli sorunları olarak uzun çalışma süresi, mali tatil ve hafta sonu tatillerini yapamama, tahsilatlarda güçlük çekme ve haksız rekabet olarak belirlenmiştir.

Gündüz ve Özen (2016), bu araştırmanın amacı Uşak ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının sorunlarının belirlenmesi, sorunların çözümüne yönelik beklentilerinin tespit edilmesi ve belirlenen sorunlar ile doğru mesleği tercih ettiklerini düşünmeleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığının araştırılmasıdır. 140 kişi ile anket çalışması yürütülmüş olup 5’li likert ölçekli bir anket kullanılmıştır. Çalışma sonuçları meslek mensuplarının sorunlarının henüz çözülmediğini ve buna rağmen meslek mensuplarının genel olarak mesleklerinden memnun olduklarını göstermektedir. Anket analizinin son bölümünde ise muhasebe meslek mensuplarının mesleki memnuniyetleri ölçülmüş muhasebecilerin % 59’luk kısmı doğru mesleği seçtiğini düşündüğünü söylemiştir. Doğru mesleği seçtiklerini

düşünenlerle düşünmeyenler arasında Kruskal Wallis H-Testi yapılmış test sonucunda çıkan sonuçlara göre; meslek mensuplarının aldıkları ücretlerin emeklerinin karşılığı olması ve mükelleflerden aldıkları ücretleri zamanında veya hiç tahsil edememeleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ortaya çıkan anlamlı farklılık emeklerinin karşılığı olan ücreti alan meslek mensupları ile tahsilat sorunu yaşamayan meslek mensuplarının mesleki memnuniyet düzeyleri daha yüksek olacağı şeklinde yorumlanmıştır.

İbrahimoglu vd. (2014), bu araştırmanın amacı muhasebe meslek mensuplarının yönetsel sorunlarını saptamak ve sorunların nedenlerini irdelemektir. Gaziantep'te faaliyet gösteren 304 muhasebe meslek mensubuna anket uygulanmıştır. Elde edilen verilere faktör analizi uygulanmış ve Mann-Whitney U testi ile test edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre muhasebe meslek mensuplarının yönetsel sorunları sırasıyla mükelleflerle olan ilişkisel sorunlar, mükelleflerden etik dışı talepler, muhasebe mesleğinde algılanan stres düzeyinin yüksek oluşu ve muhasebe mesleğinin maddi – manevi talepleri karşılama yetersiz kalması şeklinde olmuştur.

Katkat Özçelik (2018), bu çalışma ile muhasebe meslek mensuplarının sorunları araştırılmış ve cinsiyet yönünden karşılaştırılmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre meslek mensuplarının müşterileri ile ilgili sorunlarında cinsiyetler arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Fakat meslektaşlar, kamu kurumları, personel ve iş yoğunluğu sorunlarında cinsiyetler arasında kısmen anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre en önemli sorunların başında hizmet bedelinin zamanında ve düzenli ödenmemesi sorunu, kamu kurumlarında bürokratik işlemlerin çok fazla olması, Kalifiye eleman bulmakta güçlük çekilmesi, iş yükünün çok fazla olmasının geldiği görülmüştür.

Ünal Uyar (2018), bu çalışma mevzuatın sürekli değişmesiyle birlikte iş yükleri artan muhasebe meslek mensuplarının meslekleri ile ilgili sorunlarını ve bağlı buldukları Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği'ne (TÜRMOB) bakış açılarını belirlemek ve TÜRMOB'dan beklentilerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada, Serbest Muhasebeci ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlere anket formu doldurtulmuş olup 47 Serbest Muhasebeci, 653 Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavir'e ulaşılmıştır. Sonuç olarak "mesleğin çok yorucu olduğu, ücret tarifesinin yetersiz olduğu, birçok meslektaşın tarifinin altında hizmet verdiği, TÜRMOB'un meslek mensuplarına sahip çıkmadığı ayrıca TÜRMOB'un iki ayrı odaya ayrılması ve haksız rekabet, mali tatil gibi sorunları acilen çözmesi gerektiği düşünceleri, baskın düşünceler olarak tespit edilmiştir.

Son beş yılda yapılan çalışmalara bakıldığında hemen hepsinde ortak sorunların devam etmekte olduğu görülmektedir. Bu da bu sorunların çözümüne yönelik olarak ciddi çalışmaların yapılamadığını ilgili kurumlar arasında iş birliklerinin geliştirilemediği sonucunu ortaya koymaktadır.

Ülkemizde muhasebe meslek mensuplarının sorunları üzerine çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda Mardin ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının sorunlarıyla ilgili bir çalışma olmadığı görülmüş olup yaptığımız bu çalışma ile literatürün bu yöndeki boşluğu doldurulmaya çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ ve AMACI

Mükellef ve devlet arasında köprü görevini gören muhasebe meslek mensupları işletmelerin mali nitelikteki işlemleri ve olayları para ile ifade edilmiş şekilde kaydeden, sınıflandıran, özetleyerek rapor eden, sonuçlarını yorumlayan ve analiz eden bir bilim dalıdır. Bu işlemler ile elde edilen gelirlerin kayıt dışı olmasını engellemektedir. Bu nedenle önemli bir görevi yerine getiren muhasebe meslek mensuplarının sorunlarının gündeme getirilmesi ve sorunların çözümü için uygulayıcılar tarafından önlemlerin alınması büyük önem taşımaktadır.

Araştırmanın amacı, Mardin il merkezi ve ilçelerinde ikamet eden muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerini sürdürürken karşılaştıkları sorunları tespit etmek ve bu sorunlara çözüm önerileri getirebilmektir.

3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırmanın kapsamı Mardin-Şırnak Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına kayıtlı Mardin ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları ile sınırlıdır. Mardin ilinde faaliyet gösteren 197 meslek mensubu bulunmaktadır. Çalışma kapsamında Mardin ilinde görev yapan muhasebe meslek mensupları üzerinde gerçekleştirilen ankete 138 muhasebe meslek mensubu katılmıştır. Anket verileri 20.10.2019 ile 05.12.2019 tarihleri arasında toplanmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada, Mardin il merkezi ve ilçelerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına anket uygulanmıştır. Araştırmamızda uygulanan anket soruları daha önce (Akgün, 2018)'ün çalışmasında kullanılmış olup anket soruları revize edilip araştırmamızda kullanılmıştır.

Anket soruları 5’li likert ölçeğine göre hazırlanmış olup 33 adet sorudan oluşmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarına hazırlanan araştırma anketi internet üzerinden iletişim sağlayan telefon uygulaması aracılığı ile ulaştırılmıştır. Anket sonuçları SPSS 18 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

5. BULGULAR VE ANALİZ

5.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı İstatistikleri

Mesleki özellikler		n	%
Unvan	SM	6	4,3
	SMMM	132	95,7
Cinsiyet	Kadın	10	7,2
	Erkek	128	92,8
Yaş	30 ve altı	19	13,8
	31-45	73	52,9
	46-55	35	25,4
	56-65	11	8,0
Öğrenim durumu	Lise	1	,7
	Ön Lisans	1	,7
	Lisans	120	87,0
	Yüksek Lisans	16	11,6
Mesleki deneyim	0-5 yıl	20	14,5
	6-10 yıl	31	22,5
	11-15 yıl	40	29,0
	16-20 yıl	33	23,9
	21 yıl ve üstü	14	10,1
Mükellef sayısı	0-25	44	31,9
	26-50	43	31,2
	51-75	34	24,6
	76 ve üstü	17	12,3
Aylık gelir	3000 TL ve altı	62	44,9
	3001-6000 TL	51	37,0
	6001-9000 TL	20	14,5
	9001 ve üstü	5	3,6
Lisans mezuniyeti	İşletme	105	76,1
	İktisat	18	13,0
	Maliye	13	9,4
	Diğer	2	1,4
Eleman sayısı	Yok	42	30,4
	1-2	77	55,8
	3-5	16	11,6
	6 ve üzeri	3	2,2

Tablo 1.'in devamıdır

Mesleki Özellikler		n	%
Mesleği tercih faktörü	Meslek statüsü	65	47,1
	Parasal yönü	20	14,5
	Eğitim durumum	50	36,2
	Diğer	3	2,2
Meslek ile ilk tanışma faktörü	Tavsiye üzerine	37	26,8
	İlgi duydum	91	65,9
	Baba mesleği	10	7,2

- ✓ SM unvanına sahip olan katılımcıların oranı % 4,3 ve SMMM unvanına sahip olan katılımcıların oranı ise % 95,7 şeklindedir.
- ✓ Katılımcıların % 7,2'sini kadın katılımcılar, % 92,8'ini erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Bu oran muhasebe mesleği tercihi için beklenen bir orandır.
- ✓ Katılımcılardan 31-45 yaş grubu arasında olanlar (% 52,9) en yüksek katılım oranına sahip yaş grubudur. Daha sonra ise sırasıyla 46-55 arası yaş grubu (% 25,4), 30 yaş altı yaş grubu (% 13,8) ve 56-65 arası yaş grubu (% 8,0) izlemektedir.
- ✓ Öğrenim durumu dağılımında katılımcıların % 87,0 oranında lisans mezunu oldukları, % 11,6 oranında yüksek lisans mezunu ve sadece % 0,7 oranında hem ön lisans hem de lise mezunu oldukları görülmüştür.
- ✓ Katılımcıların mesleki deneyimleri sırasıyla 11-15 yıl (% 29,0), 16-20 yıl (% 23,9), 6-10 yıl (% 22,5), 0-5 yıl (% 14,5) ve 21 yıl ve üstü (10,1) yer almaktadır.
- ✓ Katılımcıların mükellef sayısı dağılımında 0-25 mükellefe sahip olanların oranı (% 31,9), 26-50 mükellefe sahip olanların oranı (% 31,2), 51-75 mükellefe sahip katılımcı oranı (% 24,6), 76 ve üstü mükellefe sahip olanların oranı ise (% 12,3) şeklindedir.
- ✓ Katılımcıların aylık gelir durumu dağılımına bakıldığında sırasıyla 3000 TL ve altı (% 44,9), 3001-6000 TL (% 37), 6001-9000 TL (% 14,5) ve 9001 ve üstü (% 3,6) gelir gruplarının olduğu görülmüştür.
- ✓ Muhasebe mensuplarının çoğunun işletme mezunu (% 76,1) olduğu anlaşılmaktadır.
- ✓ Eleman sayısı dağılımında % 55,8 oranında 1-2 elemanı olduğu daha sonra sırasıyla % 30,4 oranında elemanı olmayanların, % 11,6 oranında 3-5 elemanı olanların ve % 2,2 oranında 6 ve üzeri elemanı olanların izlediği görülmektedir.

- ✓ Katılımcıların mesleği tercih faktörü dağılımı incelendiğinde muhasebe mensuplarının yarısına yakını (% 47,1) meslek statüsü olduğunu belirtmişlerdir. Daha sonra eğitim durumu (% 36,2), parasal yönü (% 14,5) ve diğer (% 2,2) seçenekleri izlemiştir.
- ✓ Katılımcıların meslekle ilk tanışma faktörü incelendiğinde mesleğe ilgi duyarak tanışanlar (% 65,9) en yüksek orana sahiptir. Daha sonra ise sırasıyla katılımcılar tavsiye üzerine (% 26,8) ve baba mesleği (% 7,2) olarak meslekle tanışmışlardır.

5.2. Araştırma Ölçeklerindeki İfadelerin Ortalama ve Standart Sapmaları

Tablo 2. Meslek Mensuplarının Mesleğe Bakışı Ölçeğindeki İfadelerin Ortalama ve Standart Sapmaları

Boyut	Muhasebe meslek mensuplarının mesleğe bakışı ifadeleri	Ortalama	S.sapma
Mesleğe bakış	Doğru mesleği seçtiğimi düşünüyorum.	3,72	1,170
	Mesleğimi severek ve isteyerek yapıyorum.	3,75	1,209
	Mesleği sürdürülebilir görüyorum.	3,75	1,081
	Bugünkü koşullarda başka meslek seçmediğime pişman değilim.	3,41	1,219
	Meslek hak ettiği saygınlığa kavuşmuştur.	2,04	1,199

Meslek mensuplarının mesleğe bakışı ölçeğinde *mesleğimi severek ve isteyerek yapıyorum* maddesinin ortalaması ile *mesleği sürdürülebilir görüyorum* maddesinin ortalaması (3,75) olup mesleğe bakış ölçeğinin en yüksek ortalamasına sahiplerdir. En düşük ortalamaya sahip madde ise (2,04) ile *meslek hak ettiği saygınlığa kavuşmuştur* maddesidir.

Tablo 3. Meslek Mensuplarının Beklenti Ölçeğindeki İfadelerin Ortalama ve Standart Sapmaları

Boyut	Meslek mensuplarının beklenti ifadeleri	Ortalama	S.sapma
Mükelleflerden beklenti	Mali konularda sürekli muhasebeci ile ilişki içinde olunmalıdır.	4,48	,570
	Kayıtlardaki ve mali tablolardaki bilgilerin, isteğe bağlı değiştirilmesi istenmemelidir.	4,56	,684
	Muhasebe ücretinin pazarlığına girilmemelidir.	4,68	,628
	Karşılıklı saygıya ve güvene dayalı ilişki geliştirilmelidir.	4,57	,497
	Muhasebe belgeleri zamanında ve eksiksiz olarak getirilmelidir.	4,80	,404
	Muhasebe ücretleri zamanında ve aylık olarak ödenmelidir.	4,67	,529
Kurum ve kuruluşlardan beklenti	Kamu denetçileri önyargılı davranmaktadır.	3,72	,982
	Muhasebe meslek mensuplarının tutacağı defter sayısına sınır getirilmelidir.	4,19	,940
	Bürokratik işlemler azaltılmalıdır.	4,61	,633
	Kayıt dışı ekonomi önlenmeli ve azaltılmalıdır.	4,63	,541

	Kamu kurumları ile meslek mensuplarının arasındaki sorunlarının çözümüne yardımcı olmalıdır.	4,57	,539
	Meslekle ilgili ihtiyaç duyulan konularda danışmanlık hizmeti vermelidir.	4,56	,527
Meslek odalarından beklenti	Meslek mensuplarının düşünce ve görüşlerini ifade edebileceği tebliğ ve makalelerin yayınlanmasına yardımcı olmalıdır.	4,52	,607
	Meslek mensuplarının mükellefleri ile arasındaki sorunların çözümüne yardımcı olmalıdır.	4,14	1,022
	Meslek mensuplarının, mesleki kuralları ihlalleri konusunda yaptırım gücü yüksek önlemler getirmelidir.	4,57	,661

Meslek mensuplarının beklenti ölçeğinin ilk boyutu olan mükelleflerden beklentinin en yüksek ortalaması (4,80) ile *muhasabe belgeleri zamanında ve eksiksiz olarak getirilmelidir* maddesidir. En düşük ortalamaya sahip madde ise (4,48) ile *mali konularda sürekli muhasebeci ile ilişki içinde olunmalıdır* maddesi olduğu görülmüştür.

Meslek mensuplarının beklenti ölçeğinin kurum ve kuruluşlardan beklenti boyutu için ortalaması en yüksek madde (4,63) ile *kayıt dışı ekonomi önlenmeli ve azaltılmalıdır* maddesidir. En düşük ortalamaya sahip madde ise, (3,72) *kamu denetçileri önyargılı davranmaktadır* maddesidir.

Meslek mensuplarının beklenti ölçeğinin meslek odasından beklenti boyutunun *kamu kurumları ile meslek mensuplarının arasındaki sorunlarının çözümüne yardımcı olmalıdır* maddesi ile *meslek mensuplarının, mesleki kuralları ihlalleri konusunda yaptırım gücü yüksek önlemler getirmelidir* maddesinin ortalaması (4,57) olup meslek odasından beklenti boyutunun en yüksek ortalamasına sahiplerdir. En düşük ortalamaya sahip madde ise, (4,14) *Meslek mensuplarının mükellefleri ile arasındaki sorunların çözümüne yardımcı olmalıdır* maddesidir.

Tablo 4. Meslek Mensuplarının Güncel Sorunları Ölçeğindeki İfadelerin Ortalama ve Standart Sapmaları

Boyut	Meslek mensuplarının güncel sorunları ifadeleri	Ortalama	S.sapma
	Mükelleflerin kanun / usul dışı istekleri rahatsızlık yaratmaktadır.	4,35	,647
	Defter tutma dışındaki işlemler meslek mensuplarını fazlasıyla meşgul etmektedir.	4,48	,530
Güncel sorunlar	Kalifiye personel temininde zorluk çekilmektedir.	4,43	,734
	Mükelleflerden daha az vergi ödetilmesi yönünde isteklerin olması, rahatsızlık veriyor.	4,35	,731

Güncel sorunlar ölçeğinin en yüksek ortalaması olan madde (4,48) ile *defter tutma dışındaki işlemler meslek mensuplarını fazlasıyla meşgul etmektedir* maddesidir. *mükelleflerin kanun / usul dışı istekleri rahatsızlık yaratmaktadır* maddesi ile *mükelleflerden daha az vergi ödenmesi yönünde isteklerin olması, rahatsızlık veriyor* maddesinin ortalaması (4,35) olup güncel sorunlar ölçeğinin en düşük ortalamasına sahiptir.

Tablo 5. Uygulamada Karşılaşılan Yetersizlikler İle İlgili Sorunlar Ölçeğindeki İfadelerin Ortalama ve Standart Sapmaları

Boyut	Uygulamada karşılaşılan yetersizlikler ifadeleri	Ortalama	S.sapma
Bilgiye ulaşma ve tahsilat	Mesleki yayınlar yetersiz.	3,60	1,137
	Mükelleflerden yeteri kadar bilgi temin edilemiyor.	3,80	1,047
	Mükelleflerden muhasebe ücretleri zamanında veya hiç tahsil edilemiyor.	4,30	,925
Haksız rekabet ve ücretlendirme	Bir başkasının ruhsatı ile mesleğin yürütülmesinin önüne geçilmelidir.	4,85	,360
	Mükelleflere verilen hizmet karşılığında tahsil edilen ücret yetersizdir.	4,69	,602
	Mesleğin, defter kapma yarışına dönüştüğü fikrine katılıyor musunuz?	4,41	,770
Kurumsal eğitim ve meslek hukuku	Kurum incelemelerinde deneticilerin olumsuz yanlı tutumları, rahatsızlık yaratmaktadır.	3,89	1,058
	Muhasebe uygulamalarında, vergi ve SGK uygulamalarında yapılan değişikliklerle ilgili, yetkili makamlarca yeterli eğitim, verilmemektedir.	4,25	,888
	Bazı meslek mensuplarının ücret tarifesinin altında defter tutması haksız rekabete sebep olmaktadır.	4,65	,536

Meslek mensuplarının uygulamada karşılaşılan yetersizlikler ile ilgili sorunlar ölçeğinin bilgiye ulaşma ve tahsilat boyutunun ortalaması en yüksek maddesi (4,30) ile *mükelleflerden muhasebe ücretleri zamanında veya hiç tahsil edilemiyor* maddesidir. En düşük ortalamaya sahip madde ise (3,60) *mesleki yayınlar yetersiz* maddesidir.

Meslek mensuplarının uygulamada karşılaşılan yetersizlikler ile ilgili sorunlar ölçeğinin haksız rekabet ve ücretlendirme boyutunun ortalaması en yüksek maddesi (4,85) ile *bir başkasının ruhsatı ile mesleğin yürütülmesinin önüne geçilmelidir* maddesidir. En düşük ortalamaya sahip madde ise (4,41) ile *mesleğin, defter kapma yarışına dönüştüğü fikrine katılıyor musunuz?* maddesidir.

Meslek mensuplarının uygulamada karşılaşılan yetersizlikler ile ilgili sorunlar ölçeğinin kurumsal eğitim ve meslek hukuku boyutunun ortalaması en yüksek maddesi (4,65) ile *bazı meslek mensuplarının ücret tarifesinin altında defter tutması haksız rekabete sebep olmaktadır* maddesidir. En düşük ortalamaya sahip madde ise (3,89) ile *kurum incelemelerinde deneticilerin olumsuz yanlı tutumları, rahatsızlık yaratmaktadır* maddesidir.

5.3. Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi

Bir araştırmada kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği araştırma sonuçları açısından önemlidir. Bir ölçek kullanılmadan önce güvenilirlik ve geçerlilik açısından sınanmalıdır. Bir ölçeğin güvenilirliği o ölçeğin farklı zamanlarda aynı örnekleme uygulandığı durumda aynı sonuçları verme derecesini göstermektedir. Bu anlamda güvenilirlik, bir değişkeni ölçmek için sorulan soruların ne derecede bilinçli olarak cevaplandırıldığı bir göstergesidir (Özdoğan ve Tüzün, 2007: 644). Bu araştırmada, güvenilirlik analizi yapılırken Cronbach Alpha modeli kullanılmıştır.

Tablo 6. Ölçeğin ve Boyutların Cronbach's Alfa Katsayıları

Ölçek	Boyut	Cronbach's Alpha	Madde sayısı
Mesleğe bakış	Meslek mensuplarının mesleğe bakışı	,868	5
	Mükelleflerden beklenti	,776	6
Beklenti	Kurum ve kuruluşlardan beklenti	,669	4
	Meslek odalarından beklenti	,697	5
	Toplam	,858	15
Güncel sorunlar	Meslek mensuplarının güncel sorunları	,742	4
	Bilgiye ulaşma ve tahsilat	,750	3
Uygulamadaki yetersizlikler	Haksız rekabet ve ücretlendirme	,493	3
	Kurumsal eğitim ve meslek hukuku	,656	3
	Toplam	,799	9

Tablo 7. Cronbach's Alpha Değerleri İçin Sınıflama

Cronbach's Alpha	Yorumu
0,80-1,00 Arası	Yüksek güvenilirlik
0,60-0,80 Arası	Oldukça güvenilir

0,40-0,60 Arası Güvenilirlik düşük

0,40'tan aşağısı Güvenilir değil

Kaynak: Akgün B. (2018), Ölçeklerin Güvenilirlik ve İç Tutarlılık Ölçütü Değerleri

Ölçeklerin güvenilirliği Cronbach's alfa katsayısı ile sınıanmıştır. Ölçeklerin alfa katsayıları Tablo 6'dan görülebilir. Haksız rekabet ve ücretlendirme boyutu (,493) hariç diğer tüm boyutların ve ölçek genellerinin alfa katsayısının 0,60'tan büyük olduğu görülmüştür. Haksız rekabet ve ücretlendirme boyutunun güvenilirliği düşük olduğundan analiz dışı bırakılmıştır.

5.4. Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışma kapsamında test edilecek hipotezler şu şekilde belirlenmiştir.

H₁: Demografik özelliklere göre mesleğe bakış anlamlı farklılık göstermektedir.

- H_{1a}: Cinsiyete göre mesleğe bakış değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır.
- H_{1b}: Öğrenim durumuna göre mesleğe bakış değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır.
- H_{1c}: Yaş durumuna göre mesleğe bakış değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır.
- H_{1d}: Aylık gelir durumuna göre mesleğe bakış değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H₂: Demografik özelliklere göre beklenti ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık söz konusudur.

- H_{2a}: Cinsiyete göre beklenti ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır.
 - H_{2a1}: Cinsiyete göre mükelleflerden beklenti değişim göstermektedir.
 - H_{2a2}: Cinsiyete göre kurum ve kuruluşlardan beklenti değişim göstermektedir.
 - H_{2a3}: Cinsiyete göre meslek odalarından beklenti değişim göstermektedir.
- H_{2b}: Öğrenim durumuna göre beklenti ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır.
 - H_{2b1}: Öğrenim durumuna göre mükelleflerden beklenti değişim göstermektedir.
 - H_{2b2}: Öğrenim durumuna göre kurum ve kuruluşlardan beklenti değişim göstermektedir.
 - H_{2b3}: Öğrenim durumuna göre meslek odalarından beklenti değişim göstermektedir.
- H_{2c}: Yaş durumuna göre beklenti ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır.
 - H_{2c1}: Yaş durumuna göre mükelleflerden beklenti değişim göstermektedir.
 - H_{2c2}: Yaş durumuna göre kurum ve kuruluşlardan beklenti değişim göstermektedir.
 - H_{2c3}: Yaş durumuna göre meslek odalarından beklenti değişim göstermektedir.
- H_{2d}: Aylık gelir durumuna göre beklenti ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

- H_{2d1}: Aylık gelir durumuna göre mükelleflerden beklenti değişim göstermektedir.
- H_{2d2}: Aylık gelir durumuna göre kurum ve kuruluşlardan beklenti değişim göstermektedir.
- H_{2d3}: Aylık gelir durumuna göre meslek odalarından beklenti değişim göstermektedir.

H₃: Demografik özelliklere göre güncel sorunlar anlamlı farklılık göstermektedir.

- H_{3a}: Cinsiyete göre güncel sorunlar değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır.
- H_{3b}: Öğrenim durumuna göre güncel sorunlar değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır.
- H_{3c}: Yaş durumuna göre güncel sorunlar değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır.
- H_{3d}: Aylık gelir durumuna göre güncel sorunlar değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H₄: Demografik özelliklere göre uygulamadaki yetersizlikler ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık söz konusudur.

- H_{4a}: Cinsiyete göre uygulamadaki yetersizlikler ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır.
 - H_{4a1}: Cinsiyete göre bilgiye ulaşma ve tahsilat değişim göstermektedir.
 - H_{4a2}: Cinsiyete göre kurumsal eğitim ve meslek hukuku değişim göstermektedir.
- H_{4b}: Öğrenim durumuna göre uygulamadaki yetersizlikler ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır.
 - H_{4b1}: Öğrenim durumuna göre bilgiye ulaşma ve tahsilat değişim göstermektedir.
 - H_{4b2}: Öğrenim durumuna göre kurumsal eğitim ve meslek hukuku değişim göstermektedir.
- H_{4c}: Yaş durumuna göre uygulamadaki yetersizlikler ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır.
 - H_{4c1}: Yaş durumuna göre bilgiye ulaşma ve tahsilat değişim göstermektedir.
 - H_{4c2}: Yaş durumuna göre kurumsal eğitim ve meslek hukuku değişim göstermektedir.
- H_{4d}: Aylık gelir durumuna göre uygulamadaki yetersizlikler ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır.
 - H_{4d1}: Aylık gelir durumuna göre bilgiye ulaşma ve tahsilat değişim göstermektedir.
 - H_{4d2}: Aylık gelir durumuna göre kurumsal eğitim ve meslek hukuku değişim göstermektedir.

5.5. Ölçeğin Boyutları İle İlgili Hipotez Testleri

Araştırmada kullanılan 4 ölçeğin 7 boyutunun cinsiyet, öğrenim durumu, yaş ve aylık gelire göre değişimin incelenmesi araştırmanın sonuçları açısından önemli bulunmuştur. Bu boyutların test edilmesinde iki değişkeni barındıran (cinsiyet vb.) sorular için bağımsız örneklem t testi, ikiden fazla değişkeni olan (yaş vb.) durumlarda ise tek yönlü varyans analizi testi uygulanmıştır. Tek yönlü varyans analizi yapılırken gruplar arasında fark olması durumunda varyanslar homojense LSD (Least Significant Difference) değilse Games Howell testleri kullanılarak hangi gruplar arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8. Cinsiyete Göre Ölçeğin Alt Boyutların Bağımsız Örneklem T Testi İle Karşılaştırılması

Değişkenler	Cinsiyet	N	Ortalama	S.sapma	t	n	p
Mesleğe bakış	Kadın	10	2,9800	1,33150	,262	136	,793
	Erkek	128	3,3609	,91671			
Mükelleflerden beklenti	Kadın	10	4,5833	,39480	-2,313	136	,022*
	Erkek	128	4,6302	,38449			
Kurum ve kuruluşlardan beklenti	Kadın	10	4,1500	,31623	-2,346	135	,020*
	Erkek	127	4,3189	,52486			
Değişkenler	Cinsiyet	N	Ortalama	S.sapma	t	n	p
Meslek odalarından beklenti	Kadın	10	4,3000	,45461	-3,055	5,963	,023*
	Erkek	128	4,4875	,46736			
Güncel sorunlar	Kadın	10	4,3500	,42817	-,753	136	,453
	Erkek	128	4,4043	,50599			
Bilgiye ulaşma ve tahsilat	Kadın	10	3,8333	,74120	-1,185	136	,238
	Erkek	128	3,9062	,85924			
Kurumsal eğitim ve meslek hukuku	Kadın	10	3,8000	,54885	-1,224	136	,223
	Erkek	128	4,3021	,65400			

*p<0,05

Katılımcıların cinsiyetine göre yapılan farklılık testinde mesleğe bakış, güncel sorunlar, bilgiye ulaşma ve tahsilat ve kurumsal eğitim ve meslek hukuku boyutlarında test olasılık değeri (p>0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Diğer boyutlarda ise cinsiyete göre (p<0,05) anlamlı bir farklılık söz konusudur.

- Mükelleflerden beklenti boyutunda erkek katılımcıların verdikleri katılım puanı ortalaması (4,63) kadınların ortalama değerinden (4,58) yüksek olduğu görülmüştür. Erkek katılımcıların mükelleflerden beklentisi kadınlara göre daha yüksektir.

- Kurum ve kuruluşlardan beklenti boyutunda erkek katılımcıların verdikleri katılım puanı ortalaması (4,31) kadınların ortalama değerinden (4,15) yüksek olduğu görülmüştür. Erkek katılımcılar kurum ve kuruluşlardan beklenti maddelerine kadınlara göre daha puanlar vermiştir.
- Meslek odasından beklenti boyutunda erkek katılımcıların verdikleri katılım puanı ortalaması (4,48) kadınların ortalama değerinden (4,30) yüksek olduğu görülmüştür. Erkek katılımcılar meslek odasından beklenti ifadelerine kadınlara göre daha yüksek katılım puanına sahiptir.

Tablo 9. Öğrenim Durumuna Göre Ölçeğin Alt Boyutlarının Bağımsız Örneklem T Testi İle Karşılaştırılması

Değişkenler	Öğrenim durumu	N	Ortalama	S.sapma	t	n	p																																																																				
Mesleğe bakış	Lisans	120	3,3050	,94876	-,716	134	,475																																																																				
	Y.Lisans	16	3,4875	1,02233				Mükelleflerden beklenti	Lisans	120	4,5931	,38880	-3,411	24,111	,002*	Y.Lisans	16	4,8542	,27131	Kurum ve kuruluşlardan beklenti	Lisans	119	4,3067	,51507	-,269	133	,788	Y.Lisans	16	4,3438	,53131	Meslek odalarından beklenti	Lisans	120	4,4533	,46795	-2,014	134	,046*	Y.Lisans	16	4,7000	,39328	Güncel sorunlar	Lisans	120	4,4125	,44279	,173	134	,863	Y.Lisans	16	4,3906	,67681	Bilgiye ulaşma ve tahsilat	Lisans	120	3,8972	,83660	-,085	134	,932	Y.Lisans	16	3,9167	1,01471	Kurumsal eğitim ve meslek hukuku	Lisans	120	4,2528	,64386	-,221	134	,826
Mükelleflerden beklenti	Lisans	120	4,5931	,38880	-3,411	24,111	,002*																																																																				
	Y.Lisans	16	4,8542	,27131				Kurum ve kuruluşlardan beklenti	Lisans	119	4,3067	,51507	-,269	133	,788	Y.Lisans	16	4,3438	,53131	Meslek odalarından beklenti	Lisans	120	4,4533	,46795	-2,014	134	,046*	Y.Lisans	16	4,7000	,39328	Güncel sorunlar	Lisans	120	4,4125	,44279	,173	134	,863	Y.Lisans	16	4,3906	,67681	Bilgiye ulaşma ve tahsilat	Lisans	120	3,8972	,83660	-,085	134	,932	Y.Lisans	16	3,9167	1,01471	Kurumsal eğitim ve meslek hukuku	Lisans	120	4,2528	,64386	-,221	134	,826	Y.Lisans	16	4,2917	,78764								
Kurum ve kuruluşlardan beklenti	Lisans	119	4,3067	,51507	-,269	133	,788																																																																				
	Y.Lisans	16	4,3438	,53131				Meslek odalarından beklenti	Lisans	120	4,4533	,46795	-2,014	134	,046*	Y.Lisans	16	4,7000	,39328	Güncel sorunlar	Lisans	120	4,4125	,44279	,173	134	,863	Y.Lisans	16	4,3906	,67681	Bilgiye ulaşma ve tahsilat	Lisans	120	3,8972	,83660	-,085	134	,932	Y.Lisans	16	3,9167	1,01471	Kurumsal eğitim ve meslek hukuku	Lisans	120	4,2528	,64386	-,221	134	,826	Y.Lisans	16	4,2917	,78764																				
Meslek odalarından beklenti	Lisans	120	4,4533	,46795	-2,014	134	,046*																																																																				
	Y.Lisans	16	4,7000	,39328				Güncel sorunlar	Lisans	120	4,4125	,44279	,173	134	,863	Y.Lisans	16	4,3906	,67681	Bilgiye ulaşma ve tahsilat	Lisans	120	3,8972	,83660	-,085	134	,932	Y.Lisans	16	3,9167	1,01471	Kurumsal eğitim ve meslek hukuku	Lisans	120	4,2528	,64386	-,221	134	,826	Y.Lisans	16	4,2917	,78764																																
Güncel sorunlar	Lisans	120	4,4125	,44279	,173	134	,863																																																																				
	Y.Lisans	16	4,3906	,67681				Bilgiye ulaşma ve tahsilat	Lisans	120	3,8972	,83660	-,085	134	,932	Y.Lisans	16	3,9167	1,01471	Kurumsal eğitim ve meslek hukuku	Lisans	120	4,2528	,64386	-,221	134	,826	Y.Lisans	16	4,2917	,78764																																												
Bilgiye ulaşma ve tahsilat	Lisans	120	3,8972	,83660	-,085	134	,932																																																																				
	Y.Lisans	16	3,9167	1,01471				Kurumsal eğitim ve meslek hukuku	Lisans	120	4,2528	,64386	-,221	134	,826	Y.Lisans	16	4,2917	,78764																																																								
Kurumsal eğitim ve meslek hukuku	Lisans	120	4,2528	,64386	-,221	134	,826																																																																				
	Y.Lisans	16	4,2917	,78764																																																																							

*p<0,05

Lise ve ön lisans katılımcıları toplamda 2 kişi olduklarından analize dahil edilmemiştir.

Katılımcıların öğrenim durumuna göre yapılan farklılık testinde mükelleflerden beklenti ve meslek odasından beklenti boyutlarında ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilirken, diğer boyutlarda ise öğrenim durumuna göre ($p>0,05$) anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

- Mükelleflerden beklenti boyutuna yüksek lisans mezunu katılımcıların verdikleri katılım puanı ortalaması (4,85) lisans mezunlarının ortalamasından (4,59) yüksek

bulunmuştur. Yüksek lisans mezunları mükelleflerden beklenti maddelerine lisans mezunlarına göre daha yüksek puanlar vermiştir.

- Meslek odasından beklenti boyutuna yüksek lisans mezunu katılımcıların verdikleri katılım puanı ortalaması (4,70) lisans mezunlarının ortalamasından (4,45) yüksek bulunmuştur. Yüksek lisans mezunları meslek odasından beklenti maddelerine lisans mezunlarına göre daha yüksek puanlar vermiştir.

Tablo 10. Yaş Gruplarına Göre Ölçeğin Alt Boyutlarının Anova Testi İle Karşılaştırılması

Boyut	Yaş	N	Ortalama	S.sapma	F	P
Mesleğe bakış	30 ve altı	19	3,4632	,77475	,904	,441
	31-45	73	3,4110	,96775		
	46-55	35	3,1143	1,01203		
	56-65	11	3,2909	,92245		
	Total	138	3,3333	,95147		
Mükelleflerden beklenti	30 ve altı	19	4,6316	,38721	1,322	,270
	31-45	73	4,6804	,39161		
	46-55	35	4,5524	,36997		
	56-65	11	4,5000	,34960		
	Total	138	4,6268	,38396		
Kurum ve kuruluşlardan beklenti	30 ve altı	19	4,2105	,64691	1,405	,244
	31-45	73	4,3904	,44874		
	46-55	34	4,2059	,55892		
	56-65	11	4,2273	,49313		
	Total	137	4,3066	,51360		
Meslek odalarından beklenti	30 ve altı	19	4,5263	,48171	3,282	,023*
	31-45	73	4,5589	,45942		
	46-55	35	4,3657	,41012		
	56-65	11	4,1636	,52777		
	Total	138	4,4739	,46737		
Güncel sorunlar	30 ve altı	19	4,3684	,36675	,711	,547
	31-45	73	4,4555	,54858		
	46-55	35	4,3429	,47776		
	56-65	11	4,2727	,42507		
	Total	138	4,4004	,49958		

Bilgiye ulaşma ve tahsilat	30 ve altı	19	4,0175	,75746	2,146	,097
	31-45	73	4,0320	,85014		
	46-55	35	3,6476	,87426		
	56-65	11	3,6364	,76673		
	Total	138	3,9010	,84903		
Kurumsal eğitim ve meslek hukuku	30 ve altı	19	4,3684	,61759	1,020	,386
	31-45	73	4,3196	,66768		
	46-55	35	4,1048	,67529		
	56-65	11	4,2424	,59798		
	Total	138	4,2657	,65829		

* $p < 0,05$

Katılımcıların yaş durumuna göre yapılan farklılık testinde meslek odasından beklenti boyutunda test olasılık değeri ($p < 0,05$) bulunduğundan yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Diğer boyutlarda ise, (mesleğe bakış, mükelleflerden beklenti, kurum ve kuruluşlardan beklenti, güncel sorunlar, bilgiye ulaşma ve tahsilat, kurumsal eğitim ve meslek hukuku) $p > 0,05$ bulunduğundan yaş grupları arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Tek yönlü varyans analizi yapılırken gruplar arasında fark olması durumunda varyanslar homojense LSD (Least Significant Difference) değilse Games Howell testleri kullanılarak hangi gruplar arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir.

- Meslek odasından beklenti boyutunun yaş değişkenine göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonrası post-hoc LSD (Least Significant Difference) testi sonucunda 30 yaş ve altı yaş grubu ile 56-65 yaş grubu arasında 30 yaş ve altı yaş grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu durum, 30 yaş ve altı yaş grubundaki muhasebe mensuplarının 56-65 yaş grubuna göre mükelleflerden beklentisinin daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.
- 31-45 yaş grubu ile 46-55 ve 56-65 yaş grubu arasında 31-45 yaş grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu durum, 31-45 yaş grubundaki muhasebe mensuplarının 46-55 ve 56-65 yaş gruplarına göre mükelleflerden beklentisinin daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 11. Gelir Durumlarına Göre Ölçeğin Alt Boyutlarının Anova Testi İle Karşılaştırılması

Boyut		N	Ortalama	S.sapma	F	P
Mesleğe bakış	3000 TL ve altı	62	3,3903	,90639	,111	,895
	3001-6000 TL	51	3,3686	,86844		
	6001-9000 TL	20	3,2800	1,04509		
	Total	133	3,3654	,90771		
Mükelleflerden beklenti	3000 TL ve altı	62	4,6263	,40790	,099	,906
	3001-6000 TL	51	4,6242	,40393		
	6001-9000 TL	20	4,5833	,28357		
	Total	133	4,6190	,38793		
Kurum ve kuruluşlardan beklenti	3000 TL ve altı	62	4,2500	,55071	1,142	,322
	3001-6000 TL	50	4,3900	,48487		
	6001-9000 TL	20	4,2500	,47986		
	Total	132	4,3030	,51692		
Meslek odalarından beklenti	3000 TL ve altı	62	4,4935	,45480	1,087	,340
	3001-6000 TL	51	4,4745	,45248		
	6001-9000 TL	20	4,3200	,53272		
	Total	133	4,4602	,46644		
Güncel sorunlar	3000 TL ve altı	62	4,3871	,52922	,110	,896
	3001-6000 TL	51	4,4118	,49705		
	6001-9000 TL	20	4,3500	,46169		
	Total	133	4,3910	,50411		
Bilgiye ulaşma ve tahsilat	3000 TL ve altı	62	4,0000	,85144	,914	,403
	3001-6000 TL	51	3,8431	,84945		
	6001-9000 TL	20	3,7333	,88918		
	Total	133	3,8997	,85574		
Kurumsal eğitim ve meslek hukuku	3000 TL ve altı	62	4,2581	,68929	,330	,719
	3001-6000 TL	51	4,3203	,63931		
	6001-9000 TL	20	4,1833	,61630		
	Total	133	4,2707	,65668		

*p<0,05

9000 tl ve üstü geliri olan katılımcılar toplamda 5 kişi olduklarından analize dahil edilmemiştir.

Katılımcıların aylık gelir durumuna göre yapılan farklılık testinde ölçeğin tüm boyutlarında (mesleğe bakış, mükelleflerden beklenti, kurum ve kuruluşlardan beklenti, meslek odasından beklenti, güncel sorunlar, bilgiye ulaşma ve tahsilat, kurumsal eğitim ve meslek hukuku) $p>0,05$ bulunduğundan aylık gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

5.6. Araştırmanın Hipotezlerinin Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde, muhasebe meslek mensuplarının sorunlarına yönelik oluşturulan hipotezlerin sonuçları yer almaktadır.

H₁: Demografik özelliklere göre mesleğe bakış anlamlı farklılık göstermektedir. Hipotez reddedilmiştir.

- H_{1a}: Cinsiyete göre mesleğe bakış değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotezi uygulanan t testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*
- H_{1b}: Öğrenim durumuna göre mesleğe bakış değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotezi uygulanan t testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*
- H_{1c}: Yaş durumuna göre mesleğe bakış değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*
- H_{1d}: Aylık gelir durumuna göre mesleğe bakış değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*

Cinsiyet, öğrenim, yaş ve aylık gelir durumuna göre mesleğe bakış değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

H₂: Demografik özelliklere göre beklenti ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık söz konusudur. Hipotez kısmen kabul edilmiştir.

- H_{2a}: Cinsiyete göre beklenti ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotezi kabul edilmiştir.*
 - H_{2a1}: Cinsiyete göre mükelleflerden beklenti değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan t testinde $p<0,05$ bulunduğundan kabul edilmiştir.*

- H_{2a2} : Cinsiyete göre kurum ve kuruluşlardan beklenti değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan t testinde $p < 0,05$ bulunduğundan kabul edilmiştir.*
- H_{2a3} : Cinsiyete göre meslek odalarından beklenti değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan t testinde $p < 0,05$ bulunduğundan kabul edilmiştir.*

Ölçeğin tüm alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yapılan analizlere bakıldığında erkeklerin mükelleflerden beklentisi, kurum ve kuruluşlardan beklentisi ve meslek odalarından beklentisi kadınlara göre daha fazla olduğu görülmüştür.
- H_{2b} : Öğrenim durumuna göre beklenti ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotez kısmen kabul edilmiştir.*
 - H_{2b1} : Öğrenim durumuna göre mükelleflerden beklenti değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan t testinde $p < 0,05$ bulunduğundan kabul edilmiştir.*
 - H_{2b2} : Öğrenim durumuna göre kurum ve kuruluşlardan beklenti değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan t testinde $p > 0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*
 - H_{2b3} : Öğrenim durumuna göre meslek odalarından beklenti değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan t testinde $p < 0,05$ bulunduğundan kabul edilmiştir.*

Öğrenim durumuna göre kurum ve kuruluşlardan beklenti değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Fakat mükelleflerden beklenti ve meslek odalarından beklenti değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yapılan analizlere bakıldığında yüksek lisans mezunu olan muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerden beklentisi ve meslek odalarından beklentisi lisans mezunlarına göre daha fazla olduğu görülmüştür.
- H_{2c} : Yaş durumuna göre beklenti ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotez kısmen kabul edilmiştir.*
 - H_{2c1} : Yaş durumuna göre mükelleflerden beklenti değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p > 0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*

- H_{2c2} : Yaş durumuna göre kurum ve kuruluşlardan beklenti değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*
- H_{2c3} : Yaş durumuna göre meslek odalarından beklenti değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p<0,05$ bulunduğundan kabul edilmiştir.*

Yaş durumuna göre mükelleflerden beklenti ve kurum ve kuruluşlardan beklenti değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Fakat meslek odalarından beklenti değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yapılan analizlere bakıldığında 30 ve altı yaş grubundaki muhasebe mensuplarının 56-65 yaş grubuna göre mükelleflerden beklentisinin daha fazla olduğu ve 31-45 yaş grubundaki muhasebe mensuplarının 46-55 ve 56-65 yaş gruplarına göre mükelleflerden beklentisinin daha fazla olduğu görülmüştür.

- H_{2d} : Aylık gelir durumuna göre beklenti ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotez reddedilmiştir.*
 - H_{2d1} : Aylık gelir durumuna göre mükelleflerden beklenti değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*
 - H_{2d2} : Aylık gelir durumuna göre kurum ve kuruluşlardan beklenti değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*
 - H_{2d3} : Aylık gelir durumuna göre meslek odalarından beklenti değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*

Aylık gelir durumuna göre mükelleflerden beklenti, kurum ve kuruluşlardan beklenti ve meslek odalarından beklenti değişkenlerinde anlamlı bir fark bulunamamıştır.

H_3 : *Demografik özelliklere göre güncel sorunlar anlamlı farklılık göstermektedir. Hipotez reddedilmiştir.*

- H_{3a}: Cinsiyete göre güncel sorunlar değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotezi uygulanan t testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*
- H_{3b}: Öğrenim durumuna göre güncel sorunlar değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotezi uygulanan t testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*
- H_{3c}: Yaş durumuna göre güncel sorunlar değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*
- H_{3d}: Aylık gelir durumuna göre güncel sorunlar değişkeninde anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*

Cinsiyet, öğrenim, yaş ve aylık gelir durumuna göre güncel sorunlar değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

H₄: Demografik özelliklere göre uygulamadaki yetersizlikler ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık söz konusudur. Hipotez reddedilmiştir.

- H_{4a}: Cinsiyete göre uygulamadaki yetersizlikler ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotez reddedilmiştir.*
 - H_{4a1}: Cinsiyete göre bilgiye ulaşma ve tahsilat değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan t testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*
 - H_{4a2}: Cinsiyete göre kurumsal eğitim ve meslek hukuku değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan t testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*

Cinsiyet durumuna göre bilgiye ulaşma ve tahsilat ile kurumsal eğitim ve meslek hukuku değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.
- H_{4b}: Öğrenim durumuna göre uygulamadaki yetersizlikler ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotez reddedilmiştir.*
 - H_{4b1}: Öğrenim durumuna göre bilgiye ulaşma ve tahsilat değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan t testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*
 - H_{4b2}: Öğrenim durumuna göre kurumsal eğitim ve meslek hukuku değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan t testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*

Öğrenim durumuna göre bilgiye ulaşma ve tahsilat ile kurumsal eğitim ve meslek hukuku değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

- H_{4c} : Yaş durumuna göre uygulamadaki yetersizlikler ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotez reddedilmiştir.*

- H_{4c1} : Yaş durumuna göre bilgiye ulaşma ve tahsilat değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*

- H_{4c2} : Yaş durumuna göre kurumsal eğitim ve meslek hukuku değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*

Yaş durumuna göre bilgiye ulaşma ve tahsilat ile kurumsal eğitim ve meslek hukuku değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

- H_{4d} : Aylık gelir durumuna göre uygulamadaki yetersizlikler ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotezi reddedilmiştir.*

- H_{4d1} : Aylık gelir durumuna göre bilgiye ulaşma ve tahsilat değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*

- H_{4d2} : Aylık gelir durumuna göre kurumsal eğitim ve meslek hukuku değişim göstermektedir. *Hipotezi uygulanan varyans analizi testinde $p>0,05$ bulunduğundan reddedilmiştir.*

Aylık gelir durumuna göre bilgiye ulaşma ve tahsilat ile kurumsal eğitim ve meslek hukuku değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma Mardin il merkezi ve ilçelerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerini sürdürürken karşılaştıkları sorunları tespit etmek ve bu sorunlara çözüm önerileri getirebilmek amacı ile yapılmıştır. Bu doğrultuda, muhasebe meslek mensuplarına online anket tekniği uygulanmıştır. Mardin il merkezi ve ilçelerinde ikamet eden 138 muhasebe meslek mensubu araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Aşağıda Tablo 12 ile araştırma sonuçlarına göre muhasebe meslek mensuplarının en önemli beklentileri ve sorunları belirtilerek çözüm önerilerimiz sunulmuştur.

Tablo12.Araştırma Sonuçlarına Göre Muhasebe Meslek Mensuplarının En Önemli Beklentileri, Sorunları ve Çözüm Önerileri

Araştırma Sonuçlarına Göre;

Muhasebe Meslek Mensuplarının En Önemli Beklentileri ve Çözüm Önerileri ***Muhasebe Meslek Mensuplarının Başlıca Sorunları ve Çözüm Önerileri***

Beklenti 1: Kayıt dışı ekonomi önlenmeli ve azaltılmalıdır.

Çözüm Önerisi 1: Kayıt dışı ekonominin önlenmesi ve azaltılabilmesi için verginin tabana yayılması ve denetimlerin sıklaştırılması gerekmektedir.

Beklenti 2: Bürokratik işlemler azaltılmalıdır.

Çözüm Önerisi 2: Devlet kurumlarındaki bürokrasinin azaltılması muhasebe işlemlerin daha çabuk gerçekleştirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Beklenti 3: Muhasebe meslek mensuplarının tutacağı defter sayısına sınır getirilmelidir.

Çözüm Önerisi 3: Muhasebe meslek mensuplarının tutacağı defter sayısına sınırlama getirilmesi için yasal düzenleme yapılması gerekmektedir. Bu durumun gerçekleşmesiyle birlikte muhasebe mesleğindeki kalitenin artacağı gibi meslek mensuplarının hizmetini daha verimli bir şekilde vermesi sağlanacaktır.

Beklenti 4: Meslek odası kamu kurumları ile meslek mensuplarının arasındaki sorunlarının çözümüne yardımcı olmalıdır.

Çözüm Önerisi 4: Meslek mensuplarının kamu kurumlarıyla yaşamış oldukları sorunlar çözümü için TÜRMOB. ile SGK., GİB., Maliye Bakanlığı ve Vergi Daireleri arasında yasal düzenlemeler ile vergi mevzuatı değişikliklerinde ve uygulamasında sürekli istişare ve işbirliği gerekmektedir. Yapılacak işbirliği sonucunda kamu kurumları ile meslek mensuplarının arasındaki sorunlar azaltılabilir.

Beklenti 5: Meslek odası meslek mensuplarının

Sorun 1: Kalifiye personel temininde zorluk çekilmektedir.

Çözüm Önerisi 1: Kalifiye personel temininde zorluk çekilmektedir ifadesindeki soruna üniversitelerde muhasebenin ilgili bölümlerini okuyan öğrencilere teorik eğitimin yanında pratik eğitiminin de verilmesi ve muhasebe programlarının nasıl kullanılacağı öğretilip çözüm üretilebilir. Üniversite öğrenimi boyunca öğrencilerin her yıl staj yapabilmesi için gerekli alt yapının sağlanıp öğrencilerin her yıl staj yapması sağlanabilir.

Sorun 2: Mükelleflerden muhasebe ücretleri zamanında veya hiç tahsil edilemiyor.

Çözüm Önerisi 2: Meslek mensupları tarafından hazırlanan muhasebe hizmet sözleşmesinde zamanında ödenmeyen ücretlere faiz uygulanacaktır maddesi var ise meslek mensubu tarafından yasal takip başlatılabilir ve her ay muhasebe meslek mensuplarına ödenmeyen ücretler için yasal faiz eklenip ödenmesinin sağlanması gibi önlemler alınmalıdır. Böylece muhasebe meslek mensuplarının ücretlerinin zamanında tahsil edilmemesi sorunu azaltılabilir.

Sorun 3: Muhasebe uygulamalarında, vergi ve SGK uygulamalarında yapılan değişikliklerle ilgili, yetkili makamlarca yeterli eğitim verilmemektedir.

Çözüm Önerisi 3: Vergi yasalarında ve SGK. mevzuatında yasal değişiklikler yapıldığında ilk önce SGK. ve Vergi Dairesi yetkili elemanlarına seminer, eğitim ve bilgilendirme çalışmaları yapılması şart olup yapılacak bu çalışmalarla işverenlere yeterli,

mesleki kuralları ihlalleri konusunda yaptırım gücü yüksek önlemler getirmelidir.

Çözüm Önerisi 5: Mevzuata uymayıp kural ihlali yapan muhasebe meslek mensuplarına ruhsat iptallerine kadar giden disiplin cezalarının uygulaması gerekmektedir.

doğru ve etkili hizmet verilebilir.

Sorun 4: Bazı meslek mensuplarının asgari ücret tarifesinin altında defter tutması haksız rekabete sebep olmaktadır.

Çözüm Önerisi 4: Asgari tarifeye uymayan meslek mensubu oda yönetim kuruluna ve haksız rekabet kuruluna şikayet edilerek gerekli disiplin cezası uygulanmalıdır.

Sonuç olarak, yapılan araştırma muhasebe meslek mensuplarının yaşadıkları sorunları algılama düzeyleri Mardin ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları ile sınırlıdır. Yapılan analizlerden elde edilen bulgular literatürle paralellik göstermektedir. Gelecekte yapılacak araştırmaların daha büyük ölçeklerde uygulanması meslek mensuplarının yaşadıkları sorunların çözümünde daha geniş bir katılım oranını sağlaması bakımından yararlı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, B. (2018). *Türkiye’de Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi.
- Ayboğa, H. (2003). “Globalleşme Sürecinde Ülkemizde Muhasebe Mesleği ve Meslek Mensuplarının Eğitimi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(1), ss.327-359.
- Aydemir, O. (2015). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Karşılaştıkları Sorunlar ve Beklentiler”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 67, ss.71-84.
- Aygün, M., A. Akçay (2014). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları ve Çözüm Yolları: Van İli Uygulaması”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, ss. 90-107.
- Bilen, A., Aydemir, İ. (2016). *Neden ve Niçinleri İle Temel Muhasebe (Teori ve Uygulamalar)*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Biyar, Ö. (2012). “Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Çalışma: Meslek Mensuplarının Demografik Durumları, Mesleki Sorunları ve Değerlendirilmesi”, *Sosyo Ekonomi*, (2012/1), ss.105-134.
- Deran, A., Erduru, İ., Keleş, D. (2016). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Sorunları ve Meslek Odalarından Beklentilerinin Demografik Özellikler ve Faaliyet Gösterilen

- Ekonomik Çevre Açısından Değerlendirilmesi: Ordu Örneği”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(32), ss. 84-109.
- Dızman, Ş., S. Güney (2015). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları Kamu’da Karşılaşılan Olumsuzluklar ve Beklentiler (Erzincan İli Uygulaması)”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16, ss. 97-110.
- Ekşi, İ. H., M. Özçalıcı, B. Büyükkonuklu (2011). “Meslek Algılanmasında Etkili Olan Faktörler: Muhasebecilik Örneği”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 52, ss. 67-80.
- Gündüz, M. ve E. Özen (2016). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları ve Mesleki Memnuniyetlerinin Analizi: Uşak İli Örneği”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 70, ss.67-90.
- İbrahimoglu, N., Kara, E., Karaca, C. (2014). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Yönetimsel Sorunları Algılamaları Üzerine Bir Araştırma”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3), ss.589-605.
- Katkat Özçelik, M. (2018). “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Sorunları ve Bu Sorunların Cinsiyet Boyutu: Artvin ve Rize Örnekleri”, *Karadeniz Araştırmaları*, 58, ss. 99-125.
- Kaya, G. A. (2015). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları ve Çözüm Önerileri: Elazığ’da Bir Araştırma”, *International Journal of Social Science*, 41, ss.207-231.
- Kızıl, C., Aslan, T., Kızay, Ö. (2018). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları ve İlgili Çözüm Önerileri: Kocaeli Örneği”, *Academia Muhasebe ve Maliye Dergisi*, 2(1), ss.23-37.
- Özdoğan, F. B., İ. K. Tüzün (2007). “Öğrencilerin Üniversitelerine Duydukları Güven Üzerine Bir Araştırma”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(2), ss.639-650.
- Ünal Uyar, G. F.(2018). “SM ve SMMM Unvanlı Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları ve TÜRMOB’ dan Beklentileri”, *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 8(2), ss. 331-344.
- Yereli, A. B. (2006). “Muhasebe Meslek Mensupları Anketi: Mesleki Profil, Sorunlar, Çözüm Önerileri”, www.alomaliye.com/wp-content/uploads/2015/08/meslek_mensuplari_anketi.pdf, Erişim Tarihi: 21.12.2019.

TÜRMOB (2018). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, https://www.turmob.org.tr/Arsiv/FCKEditor/userfiles/file/3568%20SAYILI%20YASA/3568Say%C4%B1liYasa_14_11_2018.pdf, Erişim Tarihi: 21.12.2019.

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 19

Sayfalar /Pages: 134-145

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 21.02.2020

Sonuçlanma Tarihi: 27.03.2020

YÖNETİCİ SOSYOTELİZMİ (PHUBBING): BİR ÖLÇEK UYARLAMA ÇALIŞMASI

Seyhan ÖZDEMİR*

Öz

Yönetici sosyotelizmi, bir çalışanın yöneticisiyle konuşurken veya birbirine yakinken akıllı telefonunun dikkati dağıtacağına ilişkin algı olarak ifade edilebilir. Bu araştırmanın amacı, Yönetici Sosyotelizmi Ölçeği'ni (Roberts ve David, 2017) Türkçe'ye geçerlik ve güvenilirliğini sağlayarak uyarlamaktır. Çalışmanın örneklemini, Süleyman Demirel Üniversitesi akademik ve idari çalışanları oluşturmaktadır. Bu kapsamda 214 çalışan araştırmaya katılmıştır. Faktör analizi sonucunda, 9 madde ve tek boyuttan oluşan ayrıca toplam varyansın %52,8'ini açıklayan bir ölçme aracı uyarlanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda 9 madde ve tek boyutu gösteren modelin iyi uyum indeks değerlerine sahip olduğu görülmüştür ($\chi^2/df= 2.87$, GFI= 0,90, CFI= 0,92, RMSEA=0,07, SRMR=0,05). Ölçeğin güvenilirlik değeri $\alpha=0,88$ olarak elde edilmiştir. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyonları 0,53 ile 0,74 düzeyinde bulunmuştur. Sonuç olarak, ölçeğin Türkçe'ye uyarlanmış yapısının güvenilir ve geçerliliği olan bir ölçme aracı olduğu ifade edilebilir (*Ölçek maddeleri çalışma içinde verilmiştir*).

Anahtar Kelime: Sosyotelizm, Phubbing, Yönetici Sosyotelizmi, Ölçek Uyarlama

Jel Kodları: M1, D23, O32

BOSS PHUBBING: A SCALE ADAPTATION STUDY

Abstract

Boss phubbing (BPhubbing) can be expressed as the perception of a smart phone distracting when to gether or an employee talking to a manager. The aim of this study is to adapt to Boss Phubbing Scale (Roberts and David, 2017) by ensuring its validity and reliability in Turkish. The sample includes 214 people working in a state university. The exploratory factor analysis reveals 9 items and one dimension scale explaining 52.8% of the total variance. As a result of the confirmatory factor analysis, the model showed that 9 items and one dimension scale had good fit index values ($\chi^2/df = 2.87$, GFI = .90, CFI = .92, RMSEA = .07, SRMR = .05). The reliability of the scale was found as $\alpha = .88$. Corrected item-total correlations of the scale were found between .53 and .74. As a result, the Boss Phubbing scale adapted to Turkish is a reliable and valid measurement tool. (*Scale items are provided in the manuscript.*)

Keywords: Phubbing, Boss Phubbing, Scale Adaptation

Jel Codes: M1, D23, O32

* Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, E-posta: seyhanozdemir@sdu.edu.tr, 0000-0002-3530-6689.

GİRİŞ

Sürekli dikkat dağıtan bir dünyada yaşıyoruz. Akıllı telefon kullanımının artması yaşamımızda birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan bir tanesi de sosyotelizm (phubbing) kavramıdır. Sosyotelizm, “bireylerin diğer bireylerle aynı ortamda iletişim hâlindeyken dikkatlerini bireye değil de akıllı telefona vermesi, karşısındakini dinlemek yerine akıllı telefonla ilgilenmesi ve algılarını kişilerarası iletişimden kaçırmaması” olarak adlandırılmaktadır (Karadağ vd., 2016: 224). Başka bir ifadeye göre, sosyotelizm, çevresindekileri görmezden gelerek, zamanın çoğunu farklı sosyal mecralarda geçirme olarak ifade edilmektedir (Nazir ve Pişkin, 2016). Kısaca aynı ortamda bulunan insanların birebirleriyle sohbet etmek yerine, telefonlarıyla ilgilenmeyi tercih etmesi olarak söylenebilir. Son zamanlarda çağın hastalığı haline gelen akıllı telefon bağımlılığı için telefon (phone) ve yok saymak (snubbing) sözcüklerini birleştirerek phubbing sözcüğü üretilmiştir (Karadağ vd., 2016). Sosyotelizm akıllı telefon bağımlılığı sonucu ortaya çıkan bir rahatsızlık olarak görülebilir.

Sosyotelizm kişinin iletişim halinde olduğu kişi veya kişilere karşı gösterilen umursamama, saygısız tutum veya sanal ortamın gerçek yaşama tercih edilmesi gibi birçok olası dinamiğe sahip bir kavramdır (Bianchi ve Phillips, 2005). Aynı zamanda bu kavram araştırmacılar tarafından kişisel ilişkileri ve duyguları etkileyen iletişimi sekteye uğratan bir durum olarak da değerlendirilmektedir (Roberts & David, 2016). Günümüz sosyotelizm davranışı hemen hemen her yerde karşımıza çıkabilmektedir (Chotpitayasunondh ve Douglas, 2016). Eşler arasındaki ilişkilerde (Roberts ve David, 2016), okullarda (Uğur ve Koç, 2015) ve öğrenciler arasında (Karadağ vd., 2016) sıkça görülen sosyotelizm davranışı kişiler arasındaki ilişkilere de önemli zararlar verebilmektedir.

Yönetici Sosyotelizmi (BossPhubbing/ BPhubbing-YS), bir çalışanın, yöneticiyle konuşurken veya çalışma ortamında birbirlerine yakınken akıllı telefonunun dikkatini dağıtacağı algısı olarak tanımlanabilir (Roberts ve David, 2017). Genel sosyotelizm, bireyler kendi aralarında konuşurken telefonla ilgilenmesi iken, yönetici sosyotelizmi ise çalışan ile yöneticinin bir aradayken yöneticinin telefonla ilgilenmesi olarak ifade edilebilir. Akıllı telefonların gelişmesiyle birlikte iletişim veya haberleşme gibi birçok faktörün artık telefon üzerinden gerçekleştiği çağımızda çalışanlar ve yöneticiler arasındaki sosyotelizmden bahsetmemek mümkün değildir.

Sosyotelist olan yöneticiler çalışanlarının anlattığı konuya ya da soruna odaklanamamaktadır (Roberts ve David, 2017). Bir çalışanın yöneticiyle arasındaki güvene dayalı bir ilişki,

çalışanın katılımı için kritik öneme sahiptir ve bir çalışanın yöneticisiyle iletişim kurma girişimleri, yöneticinin telefon kullanımı tarafından bozulursa, bu önemli ilişkiyi zayıflatabilir. Yönetici-çalışan ilişkisine akıllı telefon katıldığında, iki taraf arasındaki bağın zayıflayabileceği ifade edilmektedir (Roberts ve David, 2016; Roberts ve David, 2017). İşverenlerin %28'i işyerinde akıllı telefon kullanımının yönetici-çalışan ilişkisini olumsuz etkilediğini bildirmişlerdir (Farber, 2016). İş yerlerinde üstlerin astları ile ilişkilerinde sosyotelizmin etkisini araştırdıkları çalışmalarında üstlerin astları varken dikkati dağıtacak ölçüde telefon kullanmalarının çalışanların güven ve katılımı için gerekli psikolojik koşullar üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Roberts ve David, 2017; Roberts ve David, 2020).

Örgütsel davranış alan yazında, örgüt içerisinde çalışanların karşılıklı ilişkileri sosyal mübadele teorisi ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu teori bağlamında, ilişkiler genellikle diğer kişinin eylemlerine bağımlı olma şeklinde görülmektedir. Bu karşılıklı bağımlılık bir şekilde dayanışmayı gerektirmektedir. Bu dayanışma içerisinde gerçekleşen karşılıklı davranışlar kaliteli ilişkiler üretebilmektedir (Cropanzano ve Mitchell, 2005).

Yönetici Sosyotelizmi kavramı, Karşılıklı Sosyal Mübadele (Reciprocal Social Exchange) Kuramı'na göre açıklanmaktadır (Newman, Rose, Teo, 2016). Sosyal Mübadele Kuramı, Blau (1964) tarafından ortaya konulmuş ve sosyal mübadeleyi "mübadele sürecindeki sosyal etkileşimler" olarak tanımlamıştır. Ayrıca, bireylerin mübadele sonucunda karşıdan almayı bekledikleri getirilerle motive olması ile ortaya çıkan ve gönüllülük esasına dayanan faaliyetler olarak ifade etmiştir (Blau, 1964). Kurama göre, aktörler bir anlaşma yapmaksızın birbirlerinden bağımsız şekilde birbirlerine katkıda bulunmaktadırlar. Aktörlerden bir tanesi mübadeleyi diğerinin işine yarayacak şekilde ve bireysel olarak başlatabilir. Ayrıca bunu yaparken de karşılık olarak ne geleceğini ve karşılığının ne zaman geleceğini bilmemektedir (Molm, 2003). Örgütlerde karşılıklı mübadele, çalışanların birbirlerini algılamalarında ve verimliliğin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca karşılıklı mübadelede güven söz konusudur. Aktör, karşıdakinin ne zaman geri dönüş yapacağını bilmemekte ve ona güvenerek risk almaktadır (Flynn, 2005).

Karşılıklı Sosyal Mübadele Teorisi, telefonlarıyla uğraşan ve dikkati dağılan yöneticilerin çalışanlarının düşüncelerine karşı hassasiyet göstermediğini ve bunun da yöneticiye olan güveni azaltabileceğini açıklamada yardımcı olabilir (Dirks ve Ferrin, 2002).

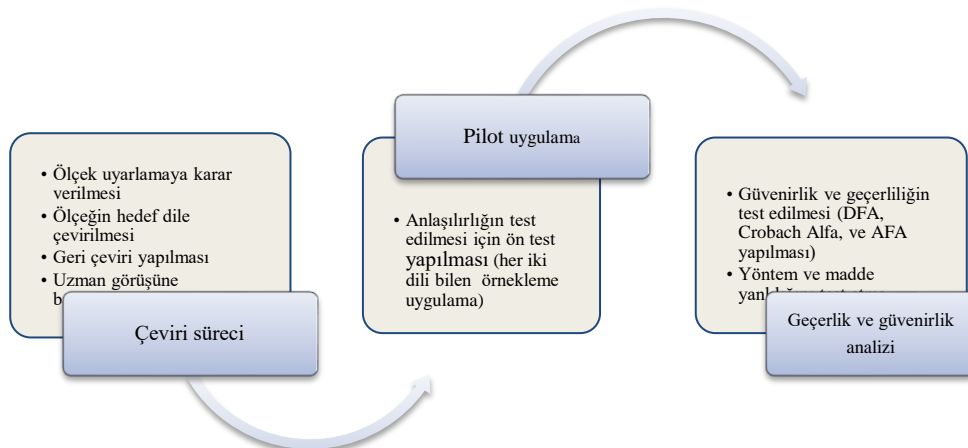
Literatürde, sosyotelizmin (phubbing) ölçümüne yönelik ölçekler bulunmaktadır; Genel Sosyotelizm (Karadağ vd. 2015), cep telefonu bağımlılığı, SMS bağımlılığı, internet bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı ve oyun bağımlılığı gibi ölçeklerle test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sosyotelizm davranışının en önemli belirleyicilerinin cep telefonu, SMS, sosyal medya ve internet bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Roberts ve David (2016) tarafından yapılan araştırmada Partner Sosyotelizmi, bireyin ilişki partneri ile ilişkisinde cep telefonun dikkatini ne ölçüde dağıttığını test etmiştir. Elde edilen bulgular, Partner sosyotelizmin ilişki memnuniyeti üzerindeki etkisinin cep telefonu kullanımı üzerindeki çatışmadan kaynaklandığını göstermiştir. Chotpitayasunondh ve Douglas (2016), bazı psikolojik öncüllerin ve sosyotelizm davranışının sonuçlarını incelemek için 18-66 yaş arasında 276 katılımcı üzerinde bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonucuna göre İnternet bağımlılığının, eksiklikten korkmanın ve kendi kendini kontrol etmenin akıllı telefon bağımlılığını etkilediğini ve bu durumun da sosyotelizme yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyotelist Olma ve Sosyotelizme Maruz Kalma Ölçeği (Göksün, 2019) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır.

Türkçe alan yazında yönetici sosyotelizmine yönelik ölçüm araçları bulunmamaktadır. Yöneticilerin akıllı telefon bağımlılığının çalışanlar üzerine nasıl bir çıktısı olduğunu ölçebilmek için Türkçe alan yazındaki bu boşluğu doldurup, araştırmacılara faydalı olacak bir ölçek kazandırmak amacıyla bu ölçek uyarlaması yapılmıştır. Ulusal alandaki boşluğun (Roberts ve David, 2017) tarafından geliştirilen yönetici sosyotelizmi ölçeği ile dolduracağı düşünülmektedir.

1. YÖNTEM

Bu çalışmada, YSÖ'nün Türkçe'ye uyarlanması hedeflenmektedir. Bu başlıkta katılımcılar, orijinal ölçme aracı, işlem ve veri analizleri yer almaktadır.

Şekil 1. Ölçek Uyarlama Süreci

1.1. Katılımcılar

Çalışmada, Süleyman Demirel Üniversitesi'nde çalışan 214 akademik ve idari personelin oluşturduğu katılımcılardan veri toplanmıştır. Katılımcılar incelendiğinde, %67,8'i erkek, %32,2'si ise kadındır. Çalışanların yaş ortalamaları $33,14 \pm 6,68$ olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların %62,1'i evli iken, %37,9'u evli değildir. Katılımcılar eğitim düzeylerine göre değerlendirildiklerinde %6,6lise, %6,1önlisans, %30.4'ü lisans ve %57,0'si lisansüstü eğitim seviyesine sahiptir. Son olarak, katılımcıların ortalama mesleki tecrübeleri ise $8,14 \pm 7,16$ yıl olarak bulunmuştur.

1.2. Orijinal Ölçme Aracı

Bu çalışmada, Roberts ve David (2017) tarafından geliştirilen Yönetici Sosyotelizmi Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması amaçlanmıştır. Ölçek tek boyutlu 9 maddelik bir ölçüm aracıdır. Ölçekte (soru7) ters puanlanmıştır. Ölçek 7'li likert (1= Kesinlikle katılmıyorum, 7= Kesinlikle katılıyorum) şeklindedir. Ölçeğin özgün güvenirliliği ($\alpha=0,95$) olarak bulunmuştur. Aynı yazarın farklı çalışmasında ise iç tutarlılık değeri($\alpha=0,92$) olarak bulunmuştur. Bu ölçüğe ilişkin örnek madde “Yöneticim telefonu çaldığında veya bildirim geldiğinde konuşmanın ortasında olsak bile telefonu çıkarır.” şeklinde verilebilir.

1.3. İşlem ve Veri Analizi

İzin alınması: Ölçeğin Türkçeye uyarlanması için sorumlu yazar olan James A. Roberts'dan (2017) gerekli izin alınmıştır (Ek-1).

Çeviri ve kültürel eşdeğerlik çalışması: Yönetici Sosyotelizm Ölçeği Türkçe uyarlama çalışmasında öncelikle “ölçeğin çevirisi için ilk çeviri, ilk çeviriyi değerlendirme, geri çeviri, geri çeviriyi değerlendirme ve uzman görüşüne sunma biçiminde beş aşamadan oluşan bir model temel alınmıştır” (Brislin vd., 1973).İlgili müsaade alındıktan sonra İngilizce ve Türkçe'yi bilen beş akademisyen tarafından ölçeğin maddeleri Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Çevrilen ölçek, alanı bilen 7 akademisyen tarafından anlaşılabilirliği, bağlama uyumlu olup olmadığı ve yapısı bakımından incelenmiştir. Türkçe anket formu, sonraki aşamada ilk çeviriyi yapan akademisyenlerden farklı 4 kişi tarafından İngilizce'ye geri tercüme edilmiştir. Buradaki amaç, Türkçe ve İngilizce ölçme araçları arasındaki tutarlılığın incelenmesidir. Ardından Türkçe form, Türk dili ve ölçme ve değerlendirme alanında deneyimli olan dört akademisyene gösterilerek bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, 6. Madde'de birkaç kez düzenleme gereği görülmüştür.

Ön uygulama: Ölçek, hedeflenen gruba uygulanmadan önce 12 öğretim elamanına uygulanmıştır. Anket sorularının hem İngilizce hem de Türkçeleri beraber verilmiştir. Sonrasında ölçek maddelerinin anlaşılır olup olmadığı öğretim elamanlarıyla yapılan görüşmeler neticesinde değerlendirilmiş ve anlaşılmasında sıkıntı olan ölçek tekrar incelenmiştir. Ölçeğe böylece son hali verilmiştir.

Uygulama ve psikometrik analizler: Bu aşamada, veriler üzerinde öncelikle ölçeğin özgün tek boyutlu faktörlü yapısı, doğrulayıcı faktör analiziyle (DFA) test edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alfa değerleriyle, madde analizi de düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu elde edilmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizlerinde, IBM SPSS 25 ve AMOS 24 programlarından faydalanılmıştır.

2. BULGULAR

2.1. Geçerlilik Analizleri

Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için ilk önce faktör analizi sonrasında ise DFA(Doğrulayıcı Faktör Analizi) uygulanmıştır. Öncelikle verilerin faktörlenebilirliği KMO (Kaiser-Meyer-Olkin)değeri test edilmiştir. Bu çalışmada yapılan analiz neticesinde KMO değeri 0,89 ve ($p < .000$) anlamlı olarak bulunmuştur. Verilerin faktör analizine uygun olduğu saptanmıştır.

Anti-İmaj Korelasyon Matrisi, “her maddenin faktör çözümlemesi içinde kalıp kalmamasına karar verilmesi için bir ölçüt” sunmaktadır (Can, 2017: 326). Maddelerin kesişim noktasındaki değerlerin 0,5’in üzerinde olması beklenmektedir. Bu çalışmada ise, en düşük kesişim noktası 0,86 en yüksek ise 0,91 olarak bulunmuştur. Tablo 1’de faktör analiziyle ulaşılan sonuçlara, ortalamalara ve standart sapmalara yer verilmiştir.

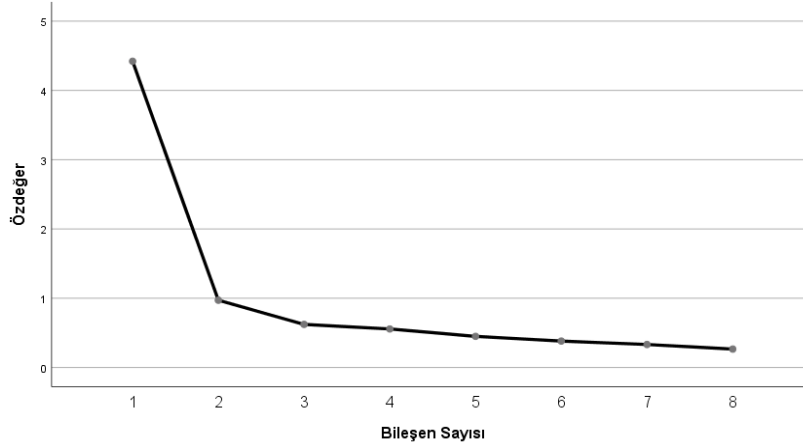
Tablo 1. Yönetici Sosyotelizmi Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

No	Ölçek Maddeleri	Faktör Yüğü	Ort.	S.S.
1.	Yöneticimle beraber bulunduğumuz sıradan bir toplantıda, yöneticim telefonunu çıkarır ve kontrol eder.	,743	4,71	1,983
2.	Yöneticimle bir aradayken telefonunu görebileceğim bir yere koyar.	,641	4,76	1,841
3.	Yöneticimle bir aradayken telefonunu elinde tutar.	,743	3,66	1,903
4.	Yöneticim telefonu çaldığında veya bildirim geldiğinde konuşmanın ortasında olsak bile telefonu çıkarır.	,778	4,59	1,895
5.	Yöneticim benimle konuşurken gözü telefonuna gider	,820	3,60	2,007
6.	Yöneticimle konuşurken ilgisini çekmek için telefonuyla her zaman rekabet halinde olduğumu hissediyorum.	,664	2,98	1,900
7.	Yöneticim konuşmamız esnasında telefonunu kullanmaz.(T)	,559	4,65	2,003
8.	Yöneticim toplantılarımızda telefonunu kullanır.	,814	4,51	1,805
9.	Yöneticimle konuşurken sürekli telefonuyla ilgilenir.	,689	3,19	1,878
Özdeğer=4,68				
Açıklanan Varyans=52,033				
KMO= 0,890				
$\chi^2 = 682,387$ ($p < .000$)				

Tablo 1’den görüldüğü üzere, faktör analizi sonucunda orijinal ölçekteki ile benzerlik gösteren tek boyutlu bir faktör yapısı ortaya çıkmıştır. Maddelerin faktör yüklerine bakıldığında en düşük değerin 0,55 olduğu görülmektedir. Ayrıca maddelerin aritmetik ortalama değerlerinin 2,98 ile 4,76 Aralığında puanlar aldıkları görülmektedir.

“Bir faktörle ilişkili maddelerin faktör yüklerinin karelerinin toplamı o faktöre ilişkin özdeğer” olarak adlandırılır (Can, 2017: 327). Bu çalışmada ise, özdeğeri 4,68 olarak saptanan tek faktör, varyansın %52,033’ünü açıklamaktadır. Sonuç itibarıyla, yapılan faktör analizi sonucunda orijinal formdaki boyutlandırmayla aynı olduğu görülmüştür. Şekil 2’de verilen Çizgi Grafiği tek boyutlu yapı açıkça ifade etmektedir.

Şekil 2. Çizgi Grafiği

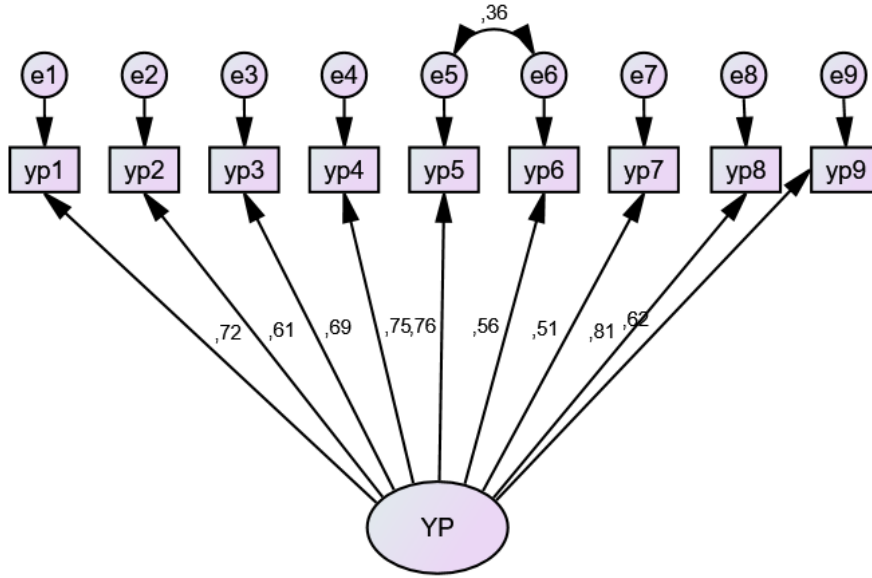
Çizgi Grafiğinde görüldüğü üzere, “1’in üzerinde sadece bir özdeğer mevcuttur ve birinci bileşenden itibaren eğim çizgisinin düzleştiği” görülmektedir (Özdamar, 2016). “Bir ölçeğin DFA ile doğrulanması, o ölçeğin geçerli bir ölçek olduğuna işaret” etmektedir (Gürbüz & Şahin, 2014). Yapı geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. DFA’dan elde edilen uyum iyiliği değerleri Tablo 2’te verilmiştir.

Tablo 2. Ölçeğin Uyum İyiliği Değerleri

Ölçek Adı	İfade Sayısı	χ^2/df	CFI	GFI	SRMR	RMSEA
Yönetici Sosyotelizmi Ölçeği (Boss Phubbing Scale)	9	2,87	0,92	0,90	0,05	0,07

Tablo 2 incelendiğinde, ölçeklerle ilgili uyum değerleri kabul edilebilir ve iyi uyum indeksleri değer aralığında olduğu bulunmuştur (Jöreskog ve Sörbom, 1993; Kline, 1998).

Şekil 3. DFA Sonuçları

Tek faktörlü DFA modeli, bir ölçeğin tek boyutlu olduğu anlamına gelmektedir. Tek faktörlü yapının faktör yüklerinin 0,51 ile 0,81 arasında olduğu görülmektedir. Sonuç olarak ölçeğin orijinal faktör yapısının korunduğu ve Türk kültüründe de geçerli olduğu ortaya konulmuştur.

3.2.Güvenilirlik Analizleri

Bu çalışmada güvenilirliğe ilişkin analizlerinden elde edilen bulgular Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Ölçeğe İlişkin Güvenirlik Sonuçları ve Madde Analizi

Madde No	Çarp.	Bask.	Düzeltilmiş Madde- Toplam Korelasyonu	Özgün Ölçek (α)	Türkçe Form (α)	CR	AVE
1	-,556	-,837	,656				
2	-,501	-,659	,539				
3	,152	-1,030	,651				
4	-,410	-,933	,698				
5	,212	-1,226	,749	0,95	0,88	0,87	0,51
6	,673	-,587	,569				
7	-,513	-1,016	,464				
8	-,327	-,909	,740				
9	,662	-,388	,595				

Tablo 3’e bakıldığında, maddelerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde verilerin normal dağılım gösterdiği saptanmıştır. Çarpıklık ve basıklık ± 1.5 değerlerinde olduğunda normal dağılım olarak kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Düzeltilmiş madde-toplam korelasyonların 0,53’ün altında kalmadığı görülmektedir. “Ölçek maddelerinin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonunun 0,30’un üzerinde olması gerekliliği ve 0,30 ve üzeri olan maddelerin iyi maddeler olduğu belirtilmektedir” (Büyüköztürk, 2005; Can, 2017). Bu kapsamda ölçek maddelerinin ayırt etme yeterliliğine sahip olduğu söylenebilir.Yapılan

analiz neticesinde, ölçeğin maddelerine bakıldığında düzeltilmiş madde toplam korelasyon değerlerinin 0,53 ile 0,74 arasında sıralandığı saptanmıştır.

Cronbach Alfa'nın 0,6 ile 0,9 arasında değer aldığı oldukça güvenilir sonucuna ulaşılır (Can, 2017). Ölçeğin iç tutarlılığına ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,88 bulunmuştur. Yakınsak geçerlilik için, Bileşik Güvenilirlik CR (Composite Reliability) ve Çıkarılan Ortalama Varyans AVE (Average Variance Extracted) değerleri incelenmiştir. Ölçeğe ilişkin bütün CR değerlerinin AVE değerlerinden nicel olarak büyük olması gerekir. CR değerleri, eşik olan 0,70'in (Hair vd., 2009) üzerinde ve kabul edilebilir seviyededir (Fornell ve Larcker, 1981). (C.R>0,7, A.V.E>0,5, C.R> A.V.E). Yapılan analiz neticesinde ise CR değerlerinin AVE değerinden büyük olduğu ve AVE değerinin 0,5'den büyük olduğu görülmüştür.

YS(Yönetici Sosyotelizmi) ölçeğinin test-tekrar test güvenilirliği araştırmaya katılan 44 kişiye üç hafta sonra yeniden yapılmıştır. Test-tekrar test güvenilirlik katsayısı 0,93 olarak bulunmuştur.

SONUÇ

Bu ölçek geliştirme çalışmasında, Roberts ve David (2017) tarafından ilk defa geliştirilen YSÖ'nün Türkçe'ye uyarlanması amaçlanmıştır. Brislin vd. (1973) tarafından önerilen süreç takip edilmiştir. Örneklem büyüklüğünün 200'ün üzerinde olması geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yürütülmesi açısından yeterlidir (Gürbüz ve Şahin, 2014).

Ölçek maddelerinin ayırt etme yeterliliğine sahip olabilmesi göz önüne alındığında, yapılan analizler sonucunda ölçekteki maddelerin toplam korelasyon katsayılarının 0,30'dan yüksek olduğu görülmüştür. Bu işlemler neticesinde orijinal formdan herhangi bir madde çıkarılmamıştır.

Ölçeğinin yapı geçerliliğini ortaya çıkarmak için DFA kullanılmıştır. Yapılan analiz neticesinde elde edilen uyum indeks değerleri incelendiğinde, tek boyutlu ölçek modelinin iyi uyum gösterdiği ve ölçeğin kendi faktör yapısı ile Türkçe ölçeğin faktör yapısının uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini sınamak adına iç tutarlılık katsayıları değerlendirildiğinde, boyutlar ve maddelerin orijinal formula birebir uyum gösterdiği görülmektedir.

Sonuç olarak, YSÖ, Türkçe formu ile geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı sunmaktadır. Analiz sonuçları ölçeğin kullanılabilir olduğunu göstermektedir. Öte yandan, verilerin sadece

akademik ve idari çalışanlardan alınmış olması, farklı popülasyonlar ve alanlar üzerinde yapılacak ölçek uyarlama çalışmalarını önemli kılmaktadır. Test-tekrar test uygulamasının yapılması ayrıca ölçeğin güvenilirliğine katkı sağlayacaktır. Ölçeğin, bireysel sosyotelize alternatif sunarak, yöneticilerde sosyotelizmi ölçüme imkân tanınması, araştırmacılar tarafından tercih edilme ihtimalini artırmaktadır. Ölçeğin bu alanda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gelecek araştırmalarda güven, iş tatmini, çalışan performansı, psikolojik güven, yöneticiye güven ve çalışan bağlılığı gibi örgütsel davranış değişkenlerini birlikte ele alan çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Bianchi, A., Phillips J.G. (2005). “Psychological Predictors Of Problem Mobile Phone Use”, *Cyber Psychology & Behavior*, 8, ss. 39-51.
- Blau, P. (1964). *Exchange and Power in Social Life*. New York: Wiley.
- Brislin, R. W., Lonner, W. J., Thorndike, R. M. (1973). *Cross Cultural Research Methods*, New York: John Willey&SonsPub.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). “Anket Geliştirme”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), ss. 133-151.
- Can, A. (2017). *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.
- Chotpitayasunondh, V., Douglas, K. M. (2016). “How ‘Phubbing’ Becomes The Norm: The Antecedents and Consequences Of Snubbing Via Smartphone”, *Computers in Human Behavior*, 63, ss. 9-18.
- Cropanzano, R., Mitchell, M.S. (2005). “Social Exchange Theory: An Interdisciplinary Review”, *Journal of Management*, 31(6), ss. 874-900.
- Dirks, K. T., Ferrin, D. L. (2002). “Trust İn Leadership: Meta-Analytic Findings and Implications for Research and Practice”, *Journal of Applied Psychology*, 87(4), ss. 611-628.
- Farber, M. (2016). “Smartphones are Making You Slack Off at Work”, *Fortune*, 09.06.2016, fortune. com/2016/06/09/Smartphones-Making-You-Slack-At-Work-Survey/ Erişim Tarihi: 02.01.2017.
- Flynn, F. J. (2005). “Identity Orientations and Forms of Social Exchange in Organizations”, *Academy of Management Review*, 30(4), ss. 737- 750.

- Fornell, C., Larcker, D. F. (1981). "Evaluating Structural Equation Models With Unobservable Variables and Measurement Error", *Journal of Marketing Research*, 18(1), ss. 39-50.
- Göksün, D. O. (2019). "Sosyotelist Olma ve Sosyotelizme Maruz Kalma Ölçeklerinin Türkçeye Uyarlanması", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), ss. 657-671.
- Gürbüz, S., Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hair, J. F., Black, W., Babin, B., Anderson, R. (2009). *Multivariate Analysis*. N.J: Prentice Hall.
- Jöreskog, K. G., Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural Equation Modeling With The SIMPLIS Command Language*. Scientific Software International.
- Karadağ, E., Tosuntaş, Ş. B., Erzen, E., Duru, P., Bostan, N., Mızrak-Şahin, B., Babadağ, B. (2016). "Sanal Dünyanın Kronolojik Bağımlılığı: Sosyotelizm (Phubbing)", *Addicta: The Turkish Journal on Addiction*, 3(2), ss. 223-269.
- Karadağ, E., Tosuntaş, Ş. B., Erzen, E., Duru, P., Bostan, N., Şahin, B. M., Babadağ, B. (2015). "Determinants Of Phubbing, Which is The sum of Many Virtual Addictions: A Structural Equation Model", *Journal of Behavioral Addictions*, 4(2), ss. 60-74.
- Kline, R. B. (1998). "Software Review: Software Programs For Structural Equation Modeling: Amos, EQS, And LISREL", *Journal Of Psycho Educational Assessment*, 16(4), 343-364.
- McDaniel, B. T., Coyne, S. M. (2016). "Technoferece: The Interference of Technology in Couple Relationships and Implications for Women's Personal and Relational Wellbeing", *Psychology of Popular Media Culture*, 5(1), ss. 85-98.
- Molm, L. D. (2003). "Theoretical Comparisons of Forms of Exchange", *Sociological Theory*, 21(1), ss. 1- 17.
- Nazir, T., Pişkin, M. (2016). "Phubbing: A technological Invasion Which Connected The World But Disconnected Humans", *Int Journal of Indian Psychology*, 3, ss. 68-76.

Newman, A., Rose, P. S., Teo, S. T. T. (2016). “The Role of Participative Leadership and Trust-Based Mechanisms in Eliciting Intern Performance: Evidence From China”, *Human Resources Management*, 55(1), 53-67.

Özdamar, K. (2016). *Eğitim, Sağlık ve Davranış Bilimlerinde Ölçek ve Test Geliştirme Yapısal Eşitlik Modellemesi*, Eskişehir: Nisan Kitabevi

Roberts, J. A., David, M. E. (2016). “My Life Has Become A Major Distraction From My Cellphone: Partner Phubbing and Relationship Satisfaction Among Romantic Partners”, *Computers in Human Behavior*, 54, ss. 134-141.

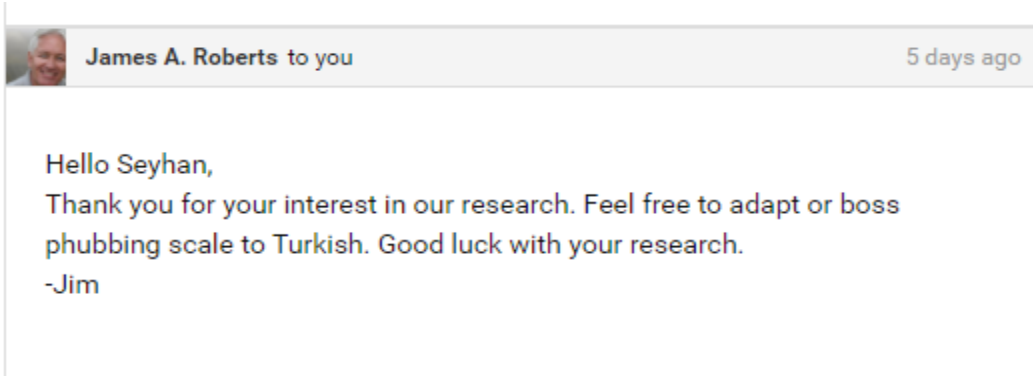
Roberts, J. A., David, M. E. (2017). “Put Down Your Phone And Listen To Me: How Boss Phubbing Undermines The Psychological Conditions Necessary For Employee Engagement”, *Computers in Human Behavior*, 75, ss. 206-217.

Roberts, J. A., David, M. E. (2020). “Boss Phubbing, Trust, Job Satisfaction And Employee Performance”, *Personality and Individual Differences*, 155, ss. 109-702.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th Ed.). Boston, MA: Pearson.

Ugur, N. G., Koc, T. (2015). “Time For Digital Detox: Misuse of Mobile Technology and Phubbing”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, ss. 1022-1031.

Ek-1 İzin Yazısı

Not: Bu çalışma kapsamında Türkçeye uyarlanmış *Yönetici Sosyotelizmi Ölçeği (YSÖ)*'ni bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanmak isteyen araştırmacılar, iletişime gerek duymadan, bu çalışmayı referans göstermek kaydıyla ölçeği kullanabilirler.

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 19

Sayfalar /Pages: 146-158

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 09.03.2020

Sonuçlanma Tarihi: 04.05.2020

DÖVİZ KURU VE DIŞA AÇIKLIĞIN ENFLASYON ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: DOĞRUSAL OLMAYAN REGRESYON ANALİZİ*

Lütfü SİZER**

Öz

Dış ticaret ülkeler arası fiyatların karşılıklı olarak yakınsamasında önemli bir rol oynamaktadır. Ülkeler dış ticaret yaptıkça içeride düşük fiyatlarla ürettikleri ürünleri dış talebin etkisiyle daha yüksek fiyatlardan ihraç etme imkânına kavuşurken, yine iç piyasada yüksek fiyatlardan üretebildikleri ürünleri ithal ederek tüketicilerin daha düşük fiyatlardan ürünlere ulaşmasını sağlayabilmektedirler. Dış ticaret yoğunlaştıkça; ihracatçı ülkede ucuz olan ürünlerin fiyatları artarken, ithalatçı ülkede de pahalı olan ürünlerin fiyatı düşerek yakınsama süreci devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin enflasyon oranı üzerinde dış ticaretin etkisini; döviz kuru ve dışa açıklık değişkenleri ile doğrusal olmayan ekonometrik bir model çerçevesinde araştırmaktır.

Bu çalışmada; Türkiye'de döviz kuru, dışa açıklık ve enflasyon arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. 2003Q1-2018Q4 dönemi için çeyrek yıllık veriler kullanılarak bu değişkenler arasındaki eş-bütünleşme ve nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Yapılan ekonometrik analiz sonuçlarına göre, seriler birim kök içermekte ve seriler arasında eş-bütünleşme olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine göre; hem döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü hem de dışa açıklıktan enflasyona doğru tek yönlü nedensel ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelime: Enflasyon, Döviz kuru, Dışa açıklık, Doğrusal Olmayan Regresyon

Jel Kodları: C5, E3

THE EFFECT OF EXCHANGE RATE AND OPENNESS ON INFLATION: NONLINEAR REGRESSION ANALYSIS

Abstract

Foreign trade plays an important role in the mutual convergence of cross-country prices. As countries perform foreign trade, they can export the products, which they produce in low prices, in higher prices due to foreign demand, while they can import products that they can produce at higher prices in the domestic market so that consumers can reach products at lower prices. As foreign trade intensifies; while the prices of cheap products increase in the exporting country, the price of the products that are expensive in the importing country decreases and the convergence process continues. The purpose of this study is to analyze the impact of foreign trade on Turkey's inflation rate; exchange rate and openness variables with regards to non-line are conometric model.

* Bu makale, 10-12 Ekim 2019 tarihinde Diyarbakır'da düzenlenen *III. Uluslararası Ekonomi, Siyaset ve Yönetim Sempozyumu*'nda (ISEPA '19) sunulmuş ve özeti yayınlanmış olan aynı başlıklı bildiriden türetilmiştir.

** Arş. Gör., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, lutfusizer@gmail.com, 0000-0002-9605-4286.

This study aims to reveal the correlation between the exchange rate, *openness and* inflation rate in Turkey. For the 2003Q1-2018Q4 period, the co-integration and causality relationship between the sevariables were examined using quarterly data. According to the econometric analysis results; the series contains unit root and it has been found that there is co-integration between the series. Also according to the causality relationship between the variables; it was found that there are both one-way causal relationship from foreign exchange rate to inflation and one-way causal relationship from openness to inflation.

Keywords: Inflation, Exchange rate, Openness, Nonlinear Regression

Jel Codes: C5, E3

GİRİŞ

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen sürekli artışlar olarak tanımlanmaktadır. Hayat pahalılığının toplumun hemen her kesiminin yaşam maliyetini yükseltmesi sebebiyle enflasyon konusu ve oranları öteden beri ilgi ile takip edilmektedir. Enflasyonun kaynağı, bazı çalışmalarda iç talep olarak gösterilirken bazı kaynaklarda dış talep ve ilgili değişkenlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Günümüz dünyasında dışa kapalı bir ekonomi neredeyse kalmadığı için hem iç hem de dış faktörlerin enflasyon üzerinde etkisi dikkate alınmaktadır. İktisadi çalışmalar genel olarak sayısal yöntemlere dayalı bir şekilde konuyu ortaya koyarken her değişkenin incelenen konu ile ilgili modele alınması mümkün olmamaktadır. Zira birçok değişken birbiri ile ilişki içinde olduğu için model kurma hatalarına sebep olabilmektedir. Bu gerekçeyle enflasyonun nedenlerine odaklanan çalışmalar bir veya birkaç değişken ile konuyu ele almaktadırlar. Bu çalışmada Türkiye ekonomisinin dışa açıklığının ve döviz kurunun enflasyona etkisine odaklanacaktır.

Faktör fiyatları eşitliği teoremine göre, dış ticaret ile uzun dönemde ülkeler arası fiyatlar birbirine yakınsamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler tarım ürünleri ve ham madde yoğun ihracatları sebebiyle zamanla iç ekonomilerinde bu ürünlerin fiyatlarında yükselme ile karşılaşmaktadırlar. Bunun yanında kendi imkânları ile üretmedikleri ve daha gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarına göre fiyatlanmış birçok sanayi ve teknoloji ürününü ithal ederek döviz çıkışı ve kur yükselmelerine maruz kalmaktadırlar. İthal edilene nispetle yeterli döviz girişi sağlayamayan ihracat yapısı; dış açıkların sürekli hale gelmesini ve döviz kurunun yükselmesi nedeniyle enflasyonu değişmeyen gündem haline getirmektedir. Bu somut gerekçelere dayanarak ithalat ve ihracat toplamının milli gelire oranı olarak ifade edilen dış açıklık kavramı ve döviz kuru değişkeninin birlikte ele alınmasının ilgili literatüre katkı sağlayacağı aşîkârdır. Ayrıca kullanılan doğrusal olmayan birim kök testi, eş bütünleşme ve

nedensellik analizi ile ifade edilen değişkenlerin enflasyona etkisini ele alması yönüyle de bu çalışma literatüre katkı sağlayacaktır.

1. DIŞA AÇIKLIK VE ENFLASYON

Dışa açıklık bir ülkenin dış ticaret hacminin GSYİH oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Dışa açıklık ve enflasyon arasında zıt yönlü bir ilişki mevcuttur. Yani bir ülkede dışa açıklık arttıkça enflasyonda düşüş meydana gelir. Bu ters yönlü ilişki şu şekilde oluşmaktadır; enflasyonun en önemli nedenlerinden biri para arzındaki artış olduğu ayrıca, özel kesimlerin ileriye yönelik bekleyiş meydana getirdiği kabul edildiğinden, öngörülebilir parasal genişlemenin reel etkilerinin bulunmadığını göstermektedir. Böyle bir durumda üretim ve istihdam gibi reel değişkenleri etkilemek için politika otoriteleri tahmin edilmedik para arzı artışlarına başvuracaklardır. Parasalcı görüşe göre genişleyici para politikası ülkenin reel döviz kurunun artmasına neden olmaktadır. Rogoff (1985), parasal genişlemenin sebep olacağı reel değer kaybının, ülkenin parasal otoritelerinin enflasyon oluşturma niyetini azaltacağını belirtmektedir (Arı, 2001).

Aşağıdaki Tablo 1 incelendiğinde 2003 ile 2018 yılları arasında dışa açıklık (DA) oranı %37 ile %51 arasında dalgalandığı görülmektedir. 2008 küresel ekonomik krizi öncesinde ortalama olarak %40'ın altında seyreden DA oranı kriz sonrasında %40 ve üzerinde seyretmektedir.

Tablo 1. Yıllara Göre Dış ticaret, GSYİH ve Dışa Açıklık Verileri (Milyar ABD Doları)

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DIŞ TİCARET HACMİ	GSYİH	DIŞA AÇIKLIK ORANI (%)
2003	69,3	47,3	116,6	311,8	37,4
2004	97,5	63,2	160,7	404,8	39,7
2005	116,8	73,5	190,3	501,4	37,9
2006	139,6	85,5	225,1	552,5	40,8
2007	170,1	107,3	277,3	675,8	41,0
2008	202,0	132,0	334,0	764,3	43,7
2009	140,9	102,1	243,1	644,6	37,7
2010	185,5	113,9	299,4	771,9	38,8
2011	240,8	134,9	375,7	832,5	45,1
2012	236,5	152,5	389,0	874,0	44,5
2013	251,7	151,8	403,5	950,6	42,4
2014	242,2	157,6	399,8	934,2	42,8
2015	207,2	143,8	351,1	859,8	40,8
2016	198,6	142,5	341,1	863,7	39,5
2017	233,8	157,0	390,8	851,5	45,9
2018	223,0	168,0	391,0	766,5	51,0

Kaynak: TÜİK.

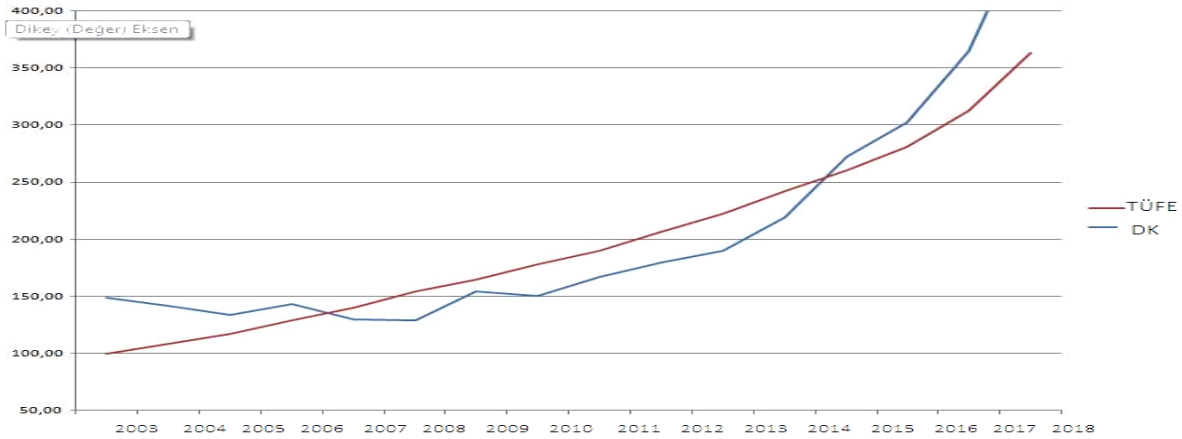
Son iki yılda ABD doları cinsinden GSYİH gerileme (daha çok döviz kuru kaynaklı) eğiliminde olduğu için DA yüksek seviyelere ulaşmıştır. Aynı şekilde son iki yılda dış ticaret hacmindeki ilerleme, dışa açıklığın %50'nin üzerinde bir seviyeye ulaşmasını desteklemiştir.

2. DÖVİZ KURU VE ENFLASYON

Dolaylı ve dolaysız kotasyon (Avrupa ve Amerika usulü) şeklinde gösterimi mümkün olan döviz kuru; yabancı paranın yerli para cinsinden şekli veya yerli para karşısında alınabilecek yabancı para miktarı şeklinde tanımlanabilir.

Döviz kuru, bir birim yabancı paranın yerli para cinsinden karşılığı (Avrupa usulü dolaysız kotasyon) veya bir birim yerli para karşısında alınabilecek yabancı para miktarı (ABD usulü dolaylı kotasyon) şeklinde ifade edilmektedir. Özellikle dış girdi kullanımı yoğun olan sanayilere sahip ülkelerde enflasyon oranları ile kurlar arasında önemli korelasyonlar gerçekleşebilmektedir. Söz gelimi son 15 yıl içerisinde döviz kurlarındaki ortalama gelişim 3,23 kat iken tüketici fiyat endeksinde ortalama olarak 3,63 katlık gelişim kaydedilmiştir.

Şekil 1. Yıllara göre döviz kuru ve TÜFE verileri

Kaynak: TÜİK.

Dolaylı ve dolaysız kotasyon (Avrupa ve Amerika usulü) şeklinde gösterimi mümkün olan döviz kuru; yabancı paranın yerli para cinsinden şekli veya yerli para karşısında alınabilecek yabancı para miktarı şeklinde tanımlanabilir.

Döviz kuru, bir birim yabancı paranın yerli para cinsinden karşılığı (Avrupa usulü dolaysız kotasyon) veya bir birim yerli para karşısında alınabilecek yabancı para miktarı (ABD usulü dolaylı kotasyon) şeklinde ifade edilmektedir. Özellikle dış girdi kullanımı yoğun olan sanayilere sahip ülkelerde enflasyon oranları ile kurlar arasında önemli korelasyonlar

gerçekleşebilmektedir. Söz gelimi son 15 yıl içerisinde döviz kurlarındaki ortalama gelişim 3,23 kat iken tüketici fiyat endeksinde ortalama olarak 3,63 katlık gelişim kaydedilmiştir.

Şekil 1’de görülen döviz kuru verisi 100 ile çarpılarak endeks değerine yakınsaması sağlanmıştır. Bu şekilde değişiklikleri ve birlikte hareketi okumak daha kolay hale gelmektedir. Görüldüğü gibi 2003-2018 yılları arasında iki seri oldukça ilişkili bir şekilde hareket etmektedir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde, döviz kuru ve dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisini inceleyen bir takım çalışmalar vardır. Ancak Türkiye üzerine yapılan çalışmaların birçoğu ya döviz kurunun enflasyon üzerindeki etkisini ya da dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisini ele almaktadır. Literatürde Türkiye için yapılan çalışmaları iki ana hat altında ele alacağız. Bunların bir kısmı döviz kurunun enflasyon üzerindeki etkisi bir kısmı da dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisi şeklinde olacaktır.

Gül & Ekinci(2006)1984-2003 dönemi aylık verileri kullanarak Türkiye’de döviz kuru ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini ele almış ve elde ettikleri bulgulara göre, nominal döviz kurları ile enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Yüncüler (2009), çalışmasında dışsal faktörleri temel alarak, bu faktörlerin Türkiye’de tüketici ve üretici fiyatlarına geçiş etkisini, özellikle ithalat fiyatlarına ağırlık vererek analiz etmiştir. VAR yöntemi kullanılmış olup, 2002-2009 yılları arasına ilişkin aylık veriler kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar ise; dışsal faktörlerin üretici fiyatları üzerindeki geçişkenlik etkisinin tüketici fiyatları üzerindeki geçişkenlik etkisinden daha fazla olduğu. Ayrıca 2006 ile 2008 yılları arasında dışsal faktörlerin yıllık tüketici enflasyonuna önemli oranda katkı yaptığını, fakat bu katkılar hariç tutulduğunda bile enflasyon hedeflerinin tutturulmayacağını göstermektedir.

Peker ve Görmüş (2008), çalışmalarında VAR yöntemini kullanarak 1987:I-2006:III dönemi verileri kullanılarak, Türkiye’de döviz kuru ile enflasyon arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bulunan sonuçlara göre döviz kuru orta ve uzun dönemde fiyatların tahmin edilen hata varyansının yaklaşık %72 ‘ini açıkladığı bulunmuştur.

Tasçi, Esener ve Darici (2009), panel veri yöntemini kullanarak enflasyon ile dışa açıklık değişkenleri arasındaki ilişkiyi bazı gelişmekte olan ülkeler için araştırmışlardır. Çalışmada, 1980-2006 dönemi arası yıllık veriler kullanılmıştır. Bulunan sonuçlara göre; Arjantin,

Brezilya, Bolivya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Meksika, Paraguay, Peru, Uruguay ve Türkiye’de dışa açıklık enflasyonu pozitif yönde etkilemektedir.

Sekmen (2007), 1950-2003 dönemi için En Küçük Kareler (OLS) yöntemini kullanarak Türkiye ekonomisinin dışa açılmasının enflasyona mı yoksa üretim artışına mı neden olduğunu incelemiş ve dışa açıklığın enflasyonu arttırdığı bulgusunu elde etmiştir.

Berument ve Doğan (2010), Türkiye için 1987Q1-2001Q1 arası çeyrek dönemlik verileri kullanarak yaptıkları çalışmalarında dışa açıklık ile enflasyon oranı arasında negatif yönde bir ilişki tespit etmişlerdir.

4. VERİ VE METODOLOJİ

Türkiye’de döviz kuru ve dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmada 2003Q1 ile 2018Q4 dönemini kapsayan çeyreklik veriler kullanılmıştır. Enflasyon oranları için 2003 baz yılı ÜFE serisi kullanılmıştır. Dışa açıklık verisi (GSYİH/(ihracat+ithalat)) olarak elde edilmiştir. Döviz kuru olarak ABD doları kullanılmıştır. Çalışmada ele alınan veriler TÜİK veri tabanından elde edilmiştir ve tüm serilerin doğal logaritmaları kullanılmıştır.

Birim kök testlerinde karşılaşılan temel problem doğru model spesifikasyonunun belirlenememesidir. Enders & Granger(2012) çalışmalarında birim kök ve eş-bütünleşme için standart testlerin hatalı dinamiklerin varlığında düşük güce sahip olduğunu belirtmişlerdir. Perron (1989), serilerin yapısında bulundurduğu yapısal kırılmalar göz ardı edildiğinde geleneksel birim kök testlerinde normalde reddedilmesi gereken bir hipotezin kabul edilmesi gibi bir sorunu ortaya çıkaracaktır. Buna benzer bir durum, doğrusal olmayan modellerde de karşımıza çıkmaktadır. Eğer seride doğrusal olmayan bir yapı söz konusu ise doğrusal birim kök testleriyle yapılan analizlerde güç problemi ortaya çıkacaktır. Bu da normalde reddedilmesi gereken bir hipotezin reddedilmeme yönünde eğilimli sonuçlar verecektir (Cuestas ve Garratt, 2011).

Zaman serisi ekonometrisindeki yapılan son çalışmalar incelendiğinde artık yapısal kırılmaların ve doğrusal olmamanın etkisinin araştırıldığı görülmektedir (Güriş & Yaşgöl, 2015). Buradan hareketle serilerin doğrusal olmayan olup olmadığını test etmek ekonometrik analizlerin önemli bir konusu olmuştur. Bu doğrusal olmayan yapıyı test etmek için bir takım doğrusallık testleri geliştirilmiştir. Bu çalışmada değişkenlerin durağanlık seviyesinden

etkilenmediği avantajından faydalanarak, STAR tipi modeller için geliştirilen Harvey & Leybourne (2007) testini uygulanacaktır.

Kullanılan değişkenlerin doğrusal olmayan olduğunu kararlaştırdıktan sonra, artık bu değişkenlere doğrusal olmayan birim kök testleri uygulanabilir. Bunun için de geliştirilmiş birçok doğrusal olmayan birim kök testleri mevcuttur. Biz çalışmada STAR tipi modeller için Kapetanios, Shin, Snell (2003) (KSS (2003) ve bu testin geliştirilmesiyle elde edilen Kruse (2011) doğrusal olmayan birim kök testlerini kullanacağız. STAR tipi modellere uygun olan bu testleri kullanmamızdaki temel sebebimiz yumuşak geçişli model yapısına uygun olduklarından ve diğer doğrusal olmayan testlere göre daha iyi güce sahip olmalarıdır (Güriş, Yaşgül ve Tıraşoğlu, 2016).

Kruse (2011) testi, KSS(2003)testinin geliştirilmesi sonucu elde edilmiştir. Bu test, KSS(2003) doğrusal olmayan birim kök testinin sıfır olmayan konum parametresine müsaade eden genişletilmiş halidir.

5. BULGULAR

Türkiye’de döviz kuru(DK) ve dışa açıklığın(DA), enflasyon(Enf) üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmada, analize ilk olarak Harvey ve Leybourne (2007) doğrusallık testi yapılarak serilerin doğrusal olup olmadıklarına karar verilecektir. Test için hipotez aşağıdaki gibidir.

H_0 : Seri doğrusaldır.

H_1 : Seri doğrusal değildir.

Tablo 2. Doğrusallık testi sonuçları

Değişkenler	Harvey ve Leybourne(2007)		
	%1(13,27)	%5(9,48)	%10(7,77)
lnEnf	32,92 ^a	33,17	33,62
lnDK	8,22	8,14	8,17 ^c
lnDA	12,34	12,4 ^b	12,53

Not: a, b, c, sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Parantez içerisindeki değerler kritik tablo değerlerini belirtmektedir.

Tablo 2’deki değerleri incelediğimizde Harvey ve Leybourne (2007) doğrusallık testi sonuçlarına göre enflasyon değişkeni %1, döviz değişkeni %10 ve dışa açıklık değişkeni ise %5 anlamlılık düzeyinde doğrusal olmayan bir yapı sergilemektedirler. Bundan dolayı çalışmada daha doğru ve güvenilir sonuçlar elde edebilmek için doğrusal birim kök testleri yerine artık doğrusal olmayan birim kök testleri kullanılacaktır.

Bu karardan sonra şimdi de değişkenlere ait doğrusal olmayan birim kök testi sonuçlarını verilecektir. KSS (2003) testi için hipotez;

$$H_0: \theta = 0 \text{ Seri durağan değil}$$

$$H_1: \theta \neq 0 \text{ seri durağandır}$$

biçimindedir.

Test sonuçlarını vermeden önce bazı ön bilgileri vermekte fayda vardır. KSS_{ort} , ortalamadan arındırılmış seriden elde edilen KSS(2003) test istatistiğidir. KSS_{trend} , ortalama ve trendden arındırılmış seriden elde edilen KSS(2003) test istatistik değeridir. Uygun gecikme sayısını bulmak için AIC bilgi kriterleri kullanılmıştır.

Tablo 3. Birim kök testi sonuçları

Petanios, Shin, & Snell (2003)				
Değişkenler	k	KSS_{ort}	k	KSS_{trend}
lnEnf	6	1,63 ^a	6	-0,15 ^a
lnDöv	6	0,56 ^a	6	-1,16 ^a
lnDA	4	-1,05 ^a	4	-2,73 ^a
Kritik	1%	-3,48		-3,93
Tablo	5%	-2,93		-3,4
Değerleri	10%	-2,66		-3,13

Not: a, %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

k, gecikme derecesini belirtmektedir.

Tablo 3 İncelendiğinde, KSS (2003) testine göre enflasyon, döviz kuru ve dışa açıklık değişkenlerine ait hem ortalamadan arındırılmış hem de trendden arındırılmış yapı için test istatistik değeri %1 anlamlılık düzeyinde kritik tablo değerlerinden büyük olduğundan dolayı her üç seride birim kök içermektedir yani durağan dışıdır.

Ayrıca bir diğer birim kök testi olan Kruse (2011) testi hipotezi ve sonuçları da aşağıdaki gibidir.

$$H_0: \theta = 0 \text{ Seri durağan değil}$$

$$H_1: \theta \neq 0 \text{ seri durağandır}$$

Burada, $Kruse_{ort}$, ortalamadan arındırılmış seriden elde edilen Kruse (2011) test istatistiğidir. $Kruse_{trend}$, ortalama ve trendden arındırılmış seriden elde edilen Kruse (2011) test istatistik değeridir. Uygun gecikme sayısını bulmak için AIC bilgi kriterleri kullanılmıştır.

Tablo 4. Kruse(2011) birim kök testi sonuçları

Kruse(2011)				
Değişkenler	k	$Kruse_{ort}$	k	$Kruse_{trend}$
lnEnf	6	8,93 ^b	6	1,84 ^a
lnDK	6	6,09 ^a	6	6,12 ^a
lnDA	4	7,32 ^a	4	7,62 ^a
Kritik	1%	13,75		17,1
Tablo	5%	10,17		12,82
Değerleri	10%	8,6		11,1

Not: a, b sırasıyla %1, %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

k, gecikme derecesini belirtmektedir.

Tablo 4'e bakıldığında, Kruse (2011) birim kök testi sonuçlarına göre enflasyon değişkeni ortalamadan arındırılmış yapı için %5, trendden arındırılmış yapı için %1 anlamlılık düzeyinde durağan dışıdır. Döviz ile dışa açıklık değişkenleri ise hem ortalamadan hem de trendden arındırılmış yapı için %1 anlamlılık düzeyinde durağan dışı çıkmıştır.

Hem KSS(2003) hem de Kruse (2011) doğrusal olmayan birim kök testlerine göre seriler durağan dışı olduklarından, Şimdi de bu değişkenler arasında doğrusal olmayan bir eş-bütünleşme olup olmadığına bakılacaktır. Bunun için STAR tipi modeller için kullanılan Kapatanius, Shin ve Snell (2006)(KSS(2006))eş-bütünleşme analizi yapılacaktır.

Burada KSS_{ort} , ortalamadan arındırılmış seriden elde edilen KSS(2006) test istatistiğidir. KSS_{trend} , ortalama ve trendden arındırılmış seriden elde edilen KSS(2006) test istatistik değeridir. Uygun gecikme sayısını bulmak için AIC bilgi kriterleri kullanılmıştır.

H_0 : Değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisi yoktur

H_1 : Değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisi vardır

Tablo 5. Kapatanius, Shin ve Snell (2006)eş-bütünleşme testi

Kapatanius, Shin ve Snell (2006)				
		KSS_{ort}	KSS_{trend}	
		-4,62 ^a (3)	-4,32 ^b (3)	
Kritik	1%	-4,5	-4,76	
tablo	5%	-3,93	-4,18	
değeri	10%	-3,63	-3,9	

Not: a, b sırasıyla %1, %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler gecikme derecesini belirtmektedir.

Tablo 5' teki sonuçlara bakıldığında, ortalamadan arındırılmış yapı için test istatistik değeri %1 anlamlılık düzeyinde kritik tablo değerinden küçük olduğundan temel hipotez ret edilmekte yani seriler arasında doğrusal olmayan eş-bütünleşme ilişkisi vardır. Aynı şekilde ortalama ve trendden arındırılmış yapı için KSS_{trend} test istatistik değeri %5 anlamlılık düzeyinde kritik tablo değerinden küçük olduğundan temel hipotez ret edilmekte yani seriler arasında doğrusal olmayan eş-bütünleşme ilişkisi olduğunu ifade etmektedir.

Son olarak değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisi elde edildikten sonra, değişkenler arasında doğrusal olmayan nedensellik ilişkisi olup olmadığına bakılacaktır. Bunun için yine STAR tipi modeller için kullanılan ve diğer testlere göre daha güçlü sonuçlar veren Diks & Panchenko, (2006) doğrusal olmayan nedensellik analizini yapılacaktır.

Tablo 6. Diks ve Panchenkho (2006)nedensellik testi

Diks ve Panchenkho(2006)				
	$L_x=L_y$	Enf	DK	DA
Enf	1		1,141	-1,831
	2		1,194	-1,022
	3		1,135	-0,72
Döv	1	1,552 ^b		-0,526
	2	1,165		-0,287
	3	1,143		-1,319
DA	1	-0,383	1,344 ^a	
	2	1,301 ^a	1,555 ^a	
	3	0,243	1,651 ^b	

Not: a, b sırasıyla %1, %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. $L_x=L_y$ gecikme derecesini belirtmektedir.

Tablo 6.incelendiğinde döviz kurundan enflasyona doğru 1 gecikmeli bir yapı için %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik mevcuttur. Dışa açıklıktan enflasyona doğru 2 gecikmeli bir yapı için %1 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik vardır. Ayrıca dışa açıklıktan döviz kuruna doğru 1 ve 2 gecikme için %1, 3 gecikmeli yapı için de % 5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik vardır.

SONUÇ

Fiyatlar genel seviyesinde sürekli artışlar olarak tanımlanan enflasyon, ülkelerin ekonomik istikrarında başı çeken unsurlardan birisidir. Enflasyonu ve sebeplerini anlamlandırmak ve sağlıklı yorumlamak onunla mücadelede ilk adımı oluşturmaktadır.

Bir ülkenin dışa açıklığının ölçüsünü, Kotcherlakota ve Rittenhouse (2000), ithalat ve ihracatın toplamının GSYİH'ya oranı şeklinde hesaplamışlardır. Literatürde geniş bir kullanıma sahip olan bu indeks ülkenin üretim ve dış ticaret konusundaki mevcut pozisyonu hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır. Bu oran büyüdükçe ülke küresel ekonomiye daha entegre halde iken oran küçüldüğünde ekonominin daha dışa kapalı yani otarşik eğilimlere sahip olduğu ileri sürülebilir. Dışa açıklığın yüksek olması, üretimi önemli ölçüde dış girdiye bağlı olan bir ülkede maliyet avantajı sağlayarak ucuz girdi sayesinde enflasyonu kontrol altında tutmaya katkı sağlayabilir. Bu durumun tam tersine olarak ihracat cephesinde yüksek dış talebin baskısıyla iç fiyatların artması neticesinde enflasyonu körükleyebilir. Literatürde bu iki olasılığı da ileri süren çalışmalar bulunmaktadır.

Döviz kurları da mal ve hizmetlerin fiyatlarının belirlenmesinde son derece önemli bir faktördür. Döviz kuru ne nispete yükselirse ithal malların maliyetini artırmak suretiyle enflasyona sebep olabilmektedir. Tersine kurlarda yaşanacak bir düşme de enflasyonun düşmesine sebep olabilmektedir.

Bu çalışma da ifade edilen amaca uygun olarak 2003-2018 Türkiye ekonomisinde enflasyonun açıklanması için döviz kuru ve dışa açıklık değişkenleri modele açıklayıcı değişken olarak eklenmiştir. Enflasyonun özellikle iç talebin dışındaki faktörlerin etkilerine odaklanan model değişkenlerinin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri, anlamlı ve önemli nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Dışa açıklık ve döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik ilişkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada bulunan sonuçların ilgili İktisat literatüründe döviz kuru ve dışa açıklığın fiyatlar üzerindeki etkisini inceleyen Sekmen (2007), Taşci, vd. (2009), Gül ve Ekinci (2006), çalışmalarıyla aynı doğrultuda olduğu, ama Berument ve Doğan (2010), çalışmasında elde edilen sonuçları desteklemediği görülmüştür.

Test sonuçlarına göre ileriki dönemlerde Türkiye ekonomisinin göstereceği performansın özellikle enflasyonu kontrol altına almak için önemli çözümler geliştirmesine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca makro ekonomik politikalarda kur-enflasyon ilişkilerinin de göz önünde bulundurulmasında çok önemli faydalar vardır. Türkiye'de enflasyon ile çok sıkı ilişki içerisinde bulunan döviz kuru düzeyi, düşük fiyat düzeyinin elde edilmesinde çok büyük katkısı vardır.

Dışa açıklık ile enflasyon arasındaki aynı yönlü ilişki ihracatın dış talep kaynaklı olarak artmasının fiyatları yükseltici etkisinin ithalat yoluyla sağlanan düşük maliyetli girdi tedarikinin enflasyonu azaltıcı etkisinden büyük olduğu ortaya çıkmaktadır. Böylece, yapılan çalışma literatüre ek olarak, doğrusal olmayan regresyon analizi kullanılarak bulunan sonuçların doğrusal regresyon analizi sonuçlarıyla benzer sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Ü., Kara, O. (2012). "Türkiye’de Döviz Kuru-Enflasyon Etkileşiminin Para Politikası Üzerine Etkileri", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(572), ss. 23-46.
- Berument, H., Doğan, B., (2010). "Openness And The Effectiveness Of Monetary Policy: Empirical Evidence From Turkey", *Applied Economics Letters*, 10.4, ss. 217–221.
- Cuestas, J. C., Garratt, D. (2011). "Is Real GDP Per Capita A Stationary Process? Smooth Transitions, Nonlinear Trends and Unit Root Testing.", *Empirical Economics*, 41, ss. 555-563.
- Diks, C., Panchenko, V. (2005). "A Note on The Hiemstra-Jones Test for Granger Non-Causality", *Studies in Nonlinear Dynamics and Econometrics*, 9(2), ss. 1-9.
- Enders, W., Granger, C. W. J. (2012). "Unit-Root Tests and Asymmetric Adjustment With an Example Using the Term Structure of Interest Rates", *Journal of Business & Economic Statistics*, 16, ss. 304–311.
- Gül, E., Ekinci, A. (2006). "Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984-2003", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), ss. 91-106.
- Güriş, B., Yaşgöl, Y. S. (2015). "Does The Fisher Hypothesis Hold For The G7 Countries? Evidence From ADL Threshold Cointegration Test", *Quality and Quantity*, 49(6), ss. 2549–2557.
- Güriş, B., Yaşgöl, Y. S., Tıraşoğlu, M. (2016). "An Empirical Investigation Of Purchasing Power Parity (PPP) For NORDIC Countries: Evidence From Linear And Nonlinear Unit Root Tests", *International Journal of Economic Perspectives*, 10(1), ss. 131–137,
- Harvey, D. I., Leybourne, S. J. (2007). "Testing for Time Series Linearity", *Econometrics Journal*, 10(1), ss. 149–165.

- Kapetanios, G., Shin, Y., Snell, A. (2006). "Testing For Cointegration In Nonlinear Smooth Transition Error Correction Models", *Econometric Theory*, 22(2), ss. 279–303,
- Kruse, R. (2011). "A New Unit Root Test Against ESTAR Based On A Class Of Modified Statistics", *Statistical Papers*, 52(1), ss. 71–85.
- Peker, O., Görmüş, S. (2008). "Türkiye'de Döviz Kurunun Enflasyonist Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(2), ss. 187-202.
- Perron, P. (1989). "The Great Crash, The Oil Price Shock, And The Unit Root Hypothesis", *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 57(6), ss. 1361–1401.
- Sekmen, F. (2007). "Açıklık ve Para Politikasının Etkinliği: Türkiye Uygulaması", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 33, ss. 171–177.
- Taşçi, H. M., Esener, S. Ç., Darici, B. (2009). "The Effects of Openness on İnflation: Panel Data Estimates From Selected Developing Countries", *Investment Management and Financial Innovations*, 6(4), ss. 28–34.
- Yüncüler, Ç. (2009). *Import Price Pass-Through Into İnflation Indicators in Turkey*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 19

Sayfalar /Pages: 159-175

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 19.03.2020

Sonuçlanma Tarihi: 29.04.2020

İDEOLOJİNİN SONU TARTIŞMALARI ÜZERİNE BİR ANALİZ*

Şeyhmus DEMİR**

Mutlu SESLİ***

Öz

İdeoloji kavramı sosyal bilimlerin belirsiz kavramlarından biridir. Fakat kavramın bazı nitelikleri konusunda uzlaşa vardır. Kavramın anlamı ise bireyden bireye değişir. Kavram sosyal bilimlerde daha çok Marksist yönelimli düşünürler tarafından kullanılmıştır.

İdeoloji kavramı esas itibarıyla modern çağın bir ürünüdür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ideoloji kavramı bir takım tartışmalara sebebiyet vermiştir. Savaş sonrası dönemde barış içinde birlikte yaşama ilkesi hayatımıza girmiştir. Bu dönemde liberalizm dışındaki ideolojilerin artık yok olduğu öne sürülmüştür. Bu yüzden liberalizmin tek kalıcı ideoloji olacağı yönünde düşünceler gelişmiştir. Bu nedenlerle ideolojinin sonunun geldiği fikri ortaya çıkmıştır. Fakat daha çok Batı toplumlarında geçerli olan bu durum dünyanın diğer kesimlerinde bir karşılık oluşturmamıştır. Çünkü 1960'lı yıllarla birlikte sol hareketler dünyayı etkilemeye başlamıştır. Tüm dünya bu dönemde siyasi, toplumsal ve kültürel açıdan kırılma geçirmiştir.

Çalışma özellikle Batı'da tartışmalara neden olan ideolojinin sonu tezinin günümüzdeki durumunu ele almaktadır. Çalışmanın amacı, günümüzde liberalizm dışındaki diğer ideolojilerin hala canlılığını koruduğunu göz önüne sererek ideolojinin sonu tezinin geçerliliğinin olmadığını göstermektir. Diğer bir amaç günümüzde ideolojinin hem pratik hem de teorik olarak nasıl algılandığı üzerine de bilgiler vermektir.

Sonuç olarak günümüzde ideolojinin sonundan ziyade ideolojilerin tekrar büyük anlatılar biçiminde dönüşünden söz edilmesi daha isabetli olacaktır. Günümüzde ideolojiler dünya üzerinde yaygınlaşmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İdeoloji, İdeolojinin Sonu, Modernizm, Postmodernizm.

Jel Kodları: B30, Z10.

* Bu çalışma, 10-12 Ekim 2019 Tarihleri arasında Dicle Üniversitesi'nde düzenlenen *III. Uluslararası Ekonomi Siyaset ve Yönetim Sempozyumu*'nda (İSEPA-19) sunulan ve özeti yayınlanan bildirinin genişletilmiş metnidir.

** Doktora Öğr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi A.B.D., Isparta, demirs@dicle.edu.tr, 0000-0002-8251-6566.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, mutlu.sesli@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1009-0041.

AN ANALYSIS ON DISCUSSIONS OF END OF THE IDEOLOGY

Abstract

The concept of ideology is one of the vague concepts of social sciences. But there is consensus on some aspects of the concept. The meaning of the concept varies from individual to individual. The concept was used more in the social sciences by Marxist oriented thinkers.

The concept of ideology is essentially a product of the modern era. After the Second World War, the concept of ideology caused some controversy. The principle of living together peacefully in the post-war period has entered our lives. In this period, it has been suggested that ideologies other than liberalism have disappeared. Therefore, thoughts have developed that liberalism will be the only permanent ideology. For these reasons, the idea of the end of ideology has emerged. However, this situation, which is mostly valid in Western societies, did not constitute a response in other parts of the world. Because left movements started to affect the world with the 1960s. The entire world suffered a political, social and cultural break in this period.

The study deals with the current state of the end of the ideology thesis that causes controversy in the West. The aim of the study is to show that other ideologies other than liberalism are still alive today and that the end of ideology thesis is not valid. Another aim is to provide information on how ideology is perceived both practically and theoretically.

Consequently, it would be more appropriate to talk about the return of ideologies in the form of big narratives rather than the end of ideology today. Today, ideologies continue to spread across the world.

Keywords: Ideology, End of Ideology, Modernism, Postmodernism.

Jel Codes:B30, Z10.

GİRİŞ

Kavram olarak ideolojinin doğuşu Aydınlanma ile çağdaştır. Diğer bir deyişle “ideoloji” kavramı Fransız devriminden öncesine kadar götürülebilse dahi Fransa’da 1789 yılında gerçekleşen devrim sonrası gelişme imkânı bulmuştur. Kavramın kendisini dünyaya duyuran da aslında Karl Marx olmuştur. Kavram inişli çıkışlı bir tarihi serüven sonrası II. Dünya Savaşı ile birlikte artık sonunun geldiği tezi işlenmeye başlanmıştır. 1950’li yıllarda ortaya atılan “ideolojinin sonu” tezi aslında Batı toplumlarının refah yönelimli ekonomik düzeydeki gelişmelerinin sınıf farkını ortadan kaldırdığı, ideolojilere temel olan ekonomik eşitsizliklerin bir nevi artık ortadan kalktığı iddiasına dayanmaktaydı. Bu teze göre, artık bütün insanlık için geçerli olan bir tek yaşama tarzı, bir tek ekonomik sistem vardır: Batı liberalizmi ve ona bağlı serbest piyasa ekonomisi. Bu görüşün savunucularına göre iletişimin, teknolojinin gelişmesi ve ekonomik eşitsizliklerin azalmasıyla ideolojilere gerek kalmamış ve bütün ideolojiler ölmüştür.

Günümüzde Batı toplumlarında ekonomik temelli, herkesin ekonomik olarak belli seviyelerde olduğu ve zenginlik içinde yaşadığı refah ortamı artık çöküşe geçmiştir. Toplumlarda gözle

görülen eşitsizlikler ideolojilerin yaşamasının nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmakta ve bu duruma zemin hazırlamaktadır. Yani bu ve benzeri gelişmeler bir nevi “ideolojinin sonunun sonu”nu beraberinde getirmektedir. Günümüzde ideoloji ve buna bağlı olarak ideolojiler de dönüşüme uğramıştır. Zaten insanlık var olduğu sürece toplumsal yaşamı ilgilendiren ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel vb. olumsuzluklar devam edecek ve buna bağlı olarak ideoloji ve ideolojiler yaşamaya devam edecektir.

Çalışmada genel anlamda ideoloji kavramı siyaset felsefesi açısından incelenerek, ideoloji kavramının tarihsel gelişim süreci açıklanmaya çalışılmıştır. Akabinde kavrama düşüncelerinde önemli yer veren başta Karl Marx olmak üzere, Marksist gelenekten gelen yazarların düşüncelerinden ve ideolojiyle ilgilenen “Marksist Olmayan Gelenekte” nasıl bir kavrayış söz konusu bunlardan kısaca bahsedilmiştir. Çalışmanın son kısımlarında ise “ideolojinin sonu” tezinin neye karşılık geldiği açıklanmaya çalışılarak “ideolojinin sonunun sonu”nun neye karşılık geldiği belirlenmeye çalışılmıştır.

1. KAVRAM OLARAK İDEOLOJİ

Günlük yaşantımızda anlamını bilerek ya da bilmeyerek kullandığımız ideoloji kavramı sosyal bilimlerin belirsiz kavramlarından biridir. Kavram belirsizliğinin yanında tartışmalı bir kavramdır. Çünkü her birey kavrama kendi tarihsel geçmişine ve inancına göre farklı tanımlar getirmekte ve kavram bireyin temel fikirlerinin dayanaklarını ve geçerliliklerini sorgulamaktadır (Freeden, 2006: 3-6).

İdeoloji kavramı, Grek-Latin kökünden gelen ideo (bilgi) ve loji (bilim) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan Fransızca ‘ideologie’ sözcüğünden gelmektedir (İşeri, 2014: 154).

İdeoloji teriminin ilk ortaya çıkışı Fransız devriminden hemen sonra olmuştur (McLellan, 1999: 17). 1789 Fransız İhtilali’nin entelektüel öncülerinden biri olan Aydınlanma düşünürü “Antoine Louis Claude Destutt de Tracy” terimi ilk kullanan kişidir. 1754-1836 tarihleri arasında yaşamış olan De Tracy’in “İdeolojinin Öğeleri” isimli başlıca eseridir (Head, 1985: 5-16; Althusser, 1989: 46-47). Destutt De Tracy, 1796’da ideoloji kelimesini “düşünce bilimi” olarak adlandırmıştır. İddia ettiği insan düşüncesi, sinir sisteminin bir aktivitesinden, duyuların özendirilmesinden başka bir şey değildir (Tracy, Erişim: 19.06.2019).

İdeoloji terimi modern çağın bir ürünü olsa da İbn Haldun’un “Mukaddime” adlı eseri geniş olarak incelendiğinde insanları anlamlı bir amaca yönelik olarak belli bir siyasî hedefe

yönlendiren din unsurunun aslında “ideoloji” ile aynı anlamları barındırdığını savunanlar da bulunmaktadır (Kayapınar, 2006: 104-105).

Her ne kadar “ideoloji” terimini ilk kullanan De Tracy olsa da kavramın tarihi Bacon’a kadar götürülmektedir. Bacon’ın aydınlanma dönemine ve dönemin en önemli sorunlarının başında gelen yanlış inançlar karşısında aklın ve buna bağlı bilimin konumundan bahsettiği “idoller doktrini” adlı çalışması ideoloji teorilerinin ilk formülasyonu olarak kabul edilir (Türk, 2006: 107).

De Tracy, ideolojinin tüm bilimlerin ilki olduğunu iddia etmiştir (Head, 1985: 33). De Tracy, tüm bilimiz için düşünce biliminin temel olduğunu savunur. Çünkü bireylerin fikirleri, dünyayı ve kendi benliğini deneyimlemesinin temelini oluşturur (Head: 1985, 33-34). Tarihin birçok döneminde ideolojiler bazen insanlar için temel ve vazgeçilmez inançlar haline gelmektedir. Bu kalıpsallaşmış ideolojiler bazen taraftarlarını radikalize edebilmektedir. Şöyle ki bu ideolojiler uğruna bireyler hem kendilerine hem de başkalarına zarar verebilir.

De Tracy’e göre “ideoloji, bilimsel bir disiplindir. Doğru ile yanlış, yanlısına ile gerçekliği, safсата ile bilimsel olanı ayırmaya dönük bir bilimdir.” De Tracy ve onunla birlikte ideologlar olarak tanımlanan fikir adamları ideolojiyi bir "fikirler bilimi" olarak düşünmüşlerdi (De Tracy, Erişim: 19.07.2019).

İdeoloji kavramı Sosyal Bilimler Sözlüğü’nde ise iki açıdan incelenmiştir. Biri genel manada ideoloji; “dünya, evren, toplum ve insanla ilgili duygu düşünce ve inançlar toplamı”dır. İkincisi ise; “sınıflı toplumlarda, egemen sınıfların çıkarına hizmet edecek şekilde çarpıtılmış gerçeklik kavrayışı” olarak tanımlanmaktadır (Demir ve Acar, 1997: 97).

Bolay, “Felsefi Doktrinler Sözlüğü”nde, ideolojiden bahsederken, “tasavvurlar ve fikirler sistemi” ifadelerini kullanır. İdeoloji, düşüncelerin oluşum şeklini, kaynağını ve konularını arayan bilim anlamında kullanıldığı gibi “boş ve mücerret (zorba) bir takım fikirlerin çatışması” manasında da kullanılır. Ayrıca, Bolay, “siyasi, ahlaki, felsefi ve dini alanlarda bilimlerdeki benzer kesin bilgi getirmek iddiasında olan teoriler”i de ideoloji olarak tanımlamaktadır (Bolay, 1987: 112).

İdeoloji kavramı üzerine bir uzlaşma bulunmamaktadır. Bu nedenle birçok tanımlama bulunmaktadır. Onlardan bazıları şunlardır:

- 1- Toplum yaşamındaki değerlerin üretim süreci, anlam ve göstergesidir.
- 2- Belirli bir toplumsal sınıf ya da guruba ait fikirler.

- 3- Egemen bir siyasi iktidarın meşrulaştırılmasını sağlayan fikirler ya da egemen bir siyasi iktidarın meşrulaştırılmasına yarayacak yanlış fikirlerdir.
- 4- Toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortamdır (Eagleton, 1996:18).

Siyasal düşünürlerin birçoğuna göre ise, fikirler ve buna bağlı ideolojiler çok da önemli şeyler değildir. İdeolojinin içinde barındırdığı siyasi fikirler sadece oy kazanmak ve halkın desteğini almak için oluşturulmuş sloganlar ve ya propaganda malzemeleridir. Bu yüzden B. Watson ve B. F. Skinner'in desteklediği davranışçı psikoloji ekolüne göre ideoloji bir "göz boyama"dır. Diyalektik materyalizmin temsilcilerine göre ise ideolojiler toplumdaki belli sınıfların ifadelerinden başka bir şey değildir (Heywood, 2013: 2).

Marx'a göre ideoloji kavramı ilk olarak "*biricik anlamlı ve pozitif gerçekliğin, varoluşlarını maddî olarak üreten, maddî, somut bireylerin somut tarihinin gerçekliğinin 'günden arta kalanlarıyla' kurulmuş, anlamsız ve yararsız, katıksız bir rüya, hayalî bir 'birleştirme'dir*" (Althusser, 1989: 49). İkinci olarak Marx ideolojiyi, sınıf sistemi ile ilişkilendirilir. Marx bu kavramın topluma, egemen sınıfın çıkarlarının ve bakış açısının yansıtılması için kullanılan bir araç olarak düşünmektedir. Üçüncü olarak, ideolojiyi kapitalizmin neden olduğu sınıflı toplumların çelişkileri örtmek için ve sömürülen proletaryanın sömürüldüğü gerçeğini gizlemek için kullandığını ifade eder (Heywood, 2013: 8-9). Kısacası "ideoloji" ona göre "sınıf çıkarlarına hizmet eden bir gizemleştirme aracı" olarak görülür (Türk, 2006: 111). Engels de kavramı gerçeklikten kopan düşünce ve cehaletler ilişkilendirdiğinden açıkça olumsuz bir ideoloji kavramı tanımlamıştır (McLellan, 1999: 37).

Althusser'e göre ideoloji, bireylerin yaşama dair kurdukları hayali düşüncelerdir (Althusser, 1989:51). Ona göre ideoloji bir hayat pratiğidir. Hayatla birlikte başlar. Ona göre her pratik de ancak bir ideoloji vasıtasıyla ve bir ideoloji sayesinde var olabilir (Kazancı, 2003: 38-39).

İdeoloji terimi görüleceği üzere her bilim insanına veya farklı disipline göre farklı anlamlara gelmektedir. Çünkü her insan özgün bir içsel yapıya ve bu içsellüğün anlamlandırıldığı bir dış dünya görüşüne sahiptir.

Şu ana kadar verilen tanımları toparlayacak olursak aydınlanma döneminin ürünü olan ideoloji genel anlamda; "siyasal ya da toplumsal bir öğretiyi oluşturan bir hükümetin, siyasi partinin, toplumsal sınıfın veyahut da mikro anlamda ele alacak olursak bireyin davranış ve

düşünüşlerine yön veren politik, bilimsel, felsefi, hukuksal, dinsel, estetik, ahlaki temellere dayanan düşünceler bütünüdür. En basit ve anlaşılır anlamıyla; düzenlenmiş, sistematik fikirler bütünüdür” (Yaşar, Erişim: 16.07.2019).

Nihayetinde ideoloji kavramının kullanımı son iki yüz yılda değişime uğramış ve bu değişim iki ana görüşte olmuştur. Bunlardan biri, De Tracy ve arkadaşlarının savunduğu görüşün oluşturduğu çizgidir. İkinci ve karşıt görüş ise Hegel ve Marks ile başlayıp Mannheim’den Habermas’a uzanan Alman kökenli düşün insanlarının fikirlerine dayandığı söylenebilir. Bu çizgide toplumlar çatışma ile parçalanarak değişen oluşumlar olarak görülür. Bu görüş Bacon ve Machiavelli’den Aydınlanma’nın aklı ön planda tutan yaklaşımlara kadar gitmektedir (McLellan, 1999).

2. KAVRAMIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Sosyal bilimlerdeki demokrasi veya özgürlük gibi tartışmalı terimlerin aksine, ideoloji sözcüğünün yaklaşık iki yüzyıllık geçmişi vardır. İdeoloji kavramı Fransa’da gerçekleşen 1789 devrimi sonucu ortaya çıkmış ve daha sonra tüm dünyaya yayılmıştır.

Batı’da Fransız devrimini içine alan 18. yüzyıl Amerikan ve İngiliz Sanayi Devrimi’ne de sahne olmuş ve bu durum gelecek yüzyıllar için bir farklılaşmanın olacağını işaretini vermiştir. Bu devrimler Batı toplumlarının siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda dönüşmesine neden olmuştur. Batı toplumlarında başlayan bu dönüşme süreci düşünce hayatını da etkilemiştir. 18. yüzyıl öncesi gerçekleşen Rönesans ve reform hareketleri ile insanların düşünsel olarak özgürleşmeye başlaması, akabinde gerçekleşen sanayi devriminin içinde olduğu gelişmeler insanların dünyayı, evreni anlamada daha farklı ihtiyaçlarının olduğunu ortaya çıkartmıştır. Batı’da gerçekleşen bu dönüşüm, 19. yüzyılı önceki zamanlardan farklı olarak geniş kitleleri içine alan “İdeolojiler Çağı” olarak adlandırılmasına neden olmuştur (Güneş, Erişim: 10.07.2019).

19. yüzyılın başlarında Fransa’da iktidara gelen Napolyon, iktidarının ilk dönemlerinde De Tracy’nin içinde bulunduğu “ideologlar” olarak adlandırılan grubu düşünce bilimini temel alacak yeni bir ulusal eğitim programı oluşturmak istedikleri bir enstitünün kuruluşunu desteklemiştir. Daha sonra Napolyon, bu enstitüden eylem ve icraatları ile ilgili gelen her türlü eleştiriyi katlanılmaz bulmaya başlamıştır. Bu nedenle Napolyon, enstitü üyeleri için kullanılan bilim adamı ve âlim statüsünden bozguncular anlamı da olan aşağılayıcı anlamda “ideolog” terimini kullanmaya başlamıştır (Eagleton, 1996: 104-105; Head, 1985: 9-15). Akabinde ideologlarda övücü bir anlam barındıran “ideoloji” de Napolyon’da kınama konusu olmaya başlamıştır (Türk, 2006: 108). Böylece Napolyon’un gözünde, aşağılayıcı anlamdaki

“ideolog” terimi “ideoloji” terimi içinde geçerli olmaya başlamıştır. Bu nedenle terim kısa zamanda aşağılayıcı bir anlam kazanmıştır. Çünkü Napolyon, iktidarı dönemindeki kötü gidişten ideologları ve onların düşüncelerini sorumlu tutarak “*Güzel Fransa’mızın başına gelen bütün talihsizlikleri ideolojiden bilmeliyiz*” demiştir (McLellan, 1999: 18; Eagleton, 1996: 104-105). İşte Napolyon’un iktidarı döneminde olumlu ve olumsuz çağrışımlara maruz kalan ideoloji kavramı tarih boyunca bu çağrışımları üzerinden atamamıştır.

İdeoloji kavramını ilk kullanan De Tracy olsa da, kavramı yaygınlaştıran Karl Marx’dır. Karl Marx, terimi toplum, siyaset, tarih felsefesi ve birtakım ekonomik olguları açıklamak için kullanmıştır. Marx, ideoloji kavramını ilk yazılarında olumsuz bir çağrışım yapılacak şekilde kullanmıştır. Marx, ideolojilerin gerçekliği bozarak aktardığını belirterek ona “*kuruntular ve aldatmacalar topluluğu*” demiştir. Fakat daha sonra ‘Alman İdeolojisi’ isimli çalışmasında ise tüm ideolojilerin yanıltıcı veya aldatici olduğunu öne sürmenin yanlış bir şey olacağını söylemektedir. Ona göre ideoloji, son tahlilde, üretim biçimi tarafından belirlenen bir üst yapı unsurudur. Yani altyapı unsuru olan ekonomi tarafından şekillenen bir olgudur. Terimi, burjuva sınıfının hakim olduğu modern Batı toplumlarının çözümlemesinde kullanılan hegemonik bir kavram olarak görmektedir (Yaşar, Erişim: 16.07.2019). İdeoloji kavramının kullanılmasının asıl yaygınlaşması ise 1920’li yıllarda başlamıştır. Avrupa’daki devrimci hareketlerin yani işçi sınıfı hareketlerinin hâkim yapı karşısında yenilgiye uğraması terimin kullanılmasını yaygınlaştırmıştır (Oskay, 1980: 207).

Özetle; ideoloji kavram olarak doğuşunda objektif ve rasyonel bir noktadan başlamıştır. Daha sonraları irrasyonel ve daha sübjektif anlamlar kazanmaya başlamıştır.. Diğer bir ifadeyle; başlangıçta bir bilim ciddiyeti ya da tüm bilimlerin ilki olarak tanımlanmaya çalışılan ideoloji kavramı, günümüzde artık herkes tarafından çok rahatlıkla farklı anlamlara gelebilecek bir kavrama dönüşmüştür. Bu yorum aynı zamanda birey, grup ya da başka toplumlarca farklı tanımlamalara oldukça açık olan bir terime dönüşmüştür (Yaşar, Erişim: 16.07.2019).

3. İDEOLOJİ KAVRAMINA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

İdeoloji kavramı sosyal bilimlerde Marx ve Marksist düşünürlerce teorik olarak daha çok kullanılmıştır. Marx ve Marksistler dışında ideoloji kavramını kullanan ve tanımlamaya çalışan düşünürlerde bulunmaktadır. Marx ve onun çizgisindeki düşünürler ideoloji kavramına daha olumsuz yaklaşmışlardır. İdeoloji kavramına teorik yaklaşımlar iki kısma ayrılarak incelenebilir.

3.1. Marksist Yönelimli Yaklaşımlar

Marx'ın ideoloji kavramına yüklediği anlam ömür boyu birlikte çalışmalar yaptığı Friedrich Engels'le birlikte yazdığı “The German Ideology” adlı eserde iki farklı anlamda kullanılmıştır. (a) İdeoloji sosyal, ekonomik veya politik gerçekleri açıklamak için kullanılan herhangi bir sembolik veya soyut nötr bir alanı ifade etmektedir (b) ideolojinin çarpıtılmış bir fikir ağına sahip ve yanlış bilince tabi olan aşağılayıcı anlamı vardır (Jost, 2006: 652).

Marx ideoloji kavramını ve özeliğini şu ifadelerle açıklamaktadır. Ona göre “*Her dönemde yönetici sınıfın fikirleri, hâkim fikirlerdir. Yani toplumun maddi gücüne hükmeden sınıf, aynı zamanda hâkim entelektüel güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde tutan sınıf, aynı zamanda zihinsel üretim araçları üzerinde de denetimi elinde tutar. Böylece genel olarak ifade etmek gerekirse, zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların fikirleri, bu araçlara sahip olanlarınkine tabidir*”. (Heywood, 2013, 8) Kısaca Marx, devleti yönetme gücünü ve üretim araçlarına elinde tutan grubun fikirlerinin ideolojiden başka bir şey olmadığını belirtmektedir. Ona göre ideoloji sosyal, ekonomik veya politik gerçekleri açıklamak için kullanılacak bir argümandır.

İdeoloji kavramının yaygınlaşmasına etki eden Marx, bu fikirleri ideolojik kılan asıl unsurun, fikirlerin toplumsal ve ekonomik ilişkilerin gerçek doğasında var olan ve kaynakların eşit dağılımını engelleyen olguları gizlemesi olduğunu düşünmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere kaynakların dağılımını etkileyen ve toplumda eşitsizlik oluşturan çelişkilerin gizlenmesine neden olan fikirler ideolojiktir. Toplumda ekonomiyi elinde tutan burjuva sınıfı hâkim olduğundan işçi sınıfı da dâhil tüm sınıflar ideoloji üretebilse de, bu ideoloji sadece hâkim sınıfa hizmet eden fikirler olacaktır (McLellan, 1999: 23-27).

Genel olarak; Marx için üstyapı konumunda bulunan ideoloji ve ideolojik unsurlar, toplumu sınıflandırma işlemlerini devam ettirmeye hizmet eden araçlardır. Ona göre her sınıf ideoloji üretebilse de her ideoloji sonuçta burjuva ideolojisidir. Ona göre “*gerçek sosyalist bilinç ürettiği durumda ise, bu ne yanılısamacı ne de burjuva toplumunun yüzeysel görünüşüne bağlı olduğu için ideoloji değildir*” (McLellan, 1999: 32). Burada, Marx'ın “gerçek sosyalist bilinç” kavramlaştırmasıyla açıkladığı kavrayış ideoloji değildir. Bu işçi ve emekçinin özgür düşüncesi olduğundan ideoloji olarak görülmemektedir. Bu düşünce hiçbir unsura hizmet etmemektedir.

Diğer bir düşünür George Lukacs ise ideolojiyi “yanlış bilinçle” aynı anlama gelecek bir şekilde paralel açıklar. Ona göre tarihsel materyalizm bir ideolojidir. Bu sadece bir ideoloji değil, “*kendini kurtarma çabasındaki proloteryanın ideolojik ifadesidir*” (McLellan, 1999:

43). Lukacs, sınıf bilinci ve ideolojisini ekonomi tarafından belirlenen bir üstyapı kuruluşu olarak görmez, aksine sınıf bilinci ve ideolojisini üretim tarzı yani ekonominin diğer özellikleriyle bir bütünlük oluşturduğunu söylemektedir. Yani Marx'ın toplumsal düzeni açıklamak için öne sürdüğü altyapı unsuru olan üretim ilişkileri ile bir bütün oluşturan bir sürece işaret eder (Türk, 2007: 111).

Lenin'le birlikte, ideoloji sözcüğü olumsuz çağrışımlarını yitirir. What is to be Done? (Ne Yapmalı?) adlı eserinde işçi sınıfın fikirlerini "sosyalist ideoloji" veya "Marksist ideoloji" olarak ifade ederek, ideolojiyi belli bir sosyal sınıfın kendine özgü fikirleri olarak tanımlamaktadır. O, proleter sınıfının da burjuva sınıfı gibi bir ideolojisinin olduğunu belirtmiştir (Heywood, 2013: 10).

Marksizm'in kendisinin bir ideoloji olduğunu ilk ilan ederek Marx'ın düşüncelerini yeniden gözden geçiren Eduard Bernstein, Marksizm'in düşüncelerden oluştuğuna ve düşüncelerin de tanımı gereği ideolojik olduğu için Marksizm'in de bir ideoloji olduğunu söylemektedir (McLellan, 1999: 40).

Sosyalist devrimci hareketin Batı'daki gelişiminin başarısızlığıyla ideolojinin daha önce tahayyül edildiğinden daha güçlü ve bağımsız bir kuvvet olabileceği izlenimi güçlendi ve kavrama Gramsci ve Althusser gibi Batılı Marksistler tarafından da büyük bir dikkat yöneltilmeye başlamıştır.

İdeolojiye ilişkin tartışma Antonio Gramsci ile en yüksek noktasına ulaşmıştır. Gramsci, Lenin ve Lukacs'tan farklı olarak ideolojiyle kendi hegemonya kavramı arasında bağlantı kurar. Gramsci'ye göre, hakim sınıfın dünya görüşü, bu sınıfın aydınları tarafından öyle etkili biçimde yayılırlar ki; sonuçta toplumun tümünün "sağduyusu" haline gelirler (McLellan, 1999: 45). Gramsci hegemonya kavramını, iktidarın tabi olanlar üzerinde zora dayalı egemenliği yanında, yine iktidarın rızaya dayalı olarak bu egemenliği elde etme çabası olarak kullanır. Dolayısıyla ideolojiler temelde dayatmaya bağlı olduğundan hegemonya kavramını içerir fakat ona indirgenemez (Türk, 2006: 112).

Son olarak Althusser'in Marksist ideoloji anlayışına katkılarda bulunmuş, kavramı farklı yönlerden ele almıştır. Althusser'e göre ideoloji bireylerin gerçek yaşam ile kurduğu hayali ilişkilerinin bir tasarımıdır (Althusser, 1989: 51). İdeolojiyi oluşturan bu "tasarım" ya da "fikirler" manevî değil, fakat maddî bir varoluşu bulunmaktadır (Althusser, 1989: 55). Bu tez,

klasik Marksist teoride bulunan ideolojiyi katıksız bir yanılısama olarak gören yaklaşımlardan ayrıldığını gösterir. Yine Althusser ideolojiyi salt ekonomik pratiğin bir uzantısı olarak değil, ideolojinin de bir belirleyicilik gücü taşıdığını kabul eder. Althusser, devletin amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı aygıtları devletin baskı aygıtları-devletin ideolojik aygıtları (DİA) şeklinde ikiye ayırmaktadır. DİA'ların devletin baskı aygıtlarından farkı “devletin baskı aygıtı zor kullanarak işler, oysa DİA'lar ideoloji kullanarak işler”dir (Türk, 2006: 113-114).

3.2. Marksist Yönelimli Olmayan Yaklaşımlar

İdeoloji kavramı Marksist yönelimli yaklaşımlara göre Marksist yönelimli olmayan yaklaşımlarda pek kullanılan bir kavram olmamıştır. Bununla birlikte yukarıda açıklanmaya çalışılan Marksist düşünürlerin görüşlerine paralel olarak sosyal bilimlerin çoğu genelinde ideoloji anlayışını etkileyen önemli gelişmeler olmuştur. Örneğin Weber ve Durkheim fikirlerin ortaya çıkışı ve geçerliliği hakkında buna bağlı olarak ideolojilerin ele alınışında önemli katkılarda bulunarak tartışmalara farklı görüş açısı geliştirmişlerdir. Weber *“toplumsal olguların seçiminde, analizinde ve sergilenmek üzere organizasyonunda, zımnen veya alenen, bilerek ya da bilmeyerek belirleyici olan, kişiye özgü ve 'tek yanlı' görüşlerden bağımsız bir biçimde bu toplumsal olguların tamamen 'nesnel' bilimsel bir analizi”* yapılabileceği fikrini reddetmiştir (McLellan, 1999: 38). Durkheim ise “Sosyolojik Metodun Kuralları” adlı eserinde bilim ve ideoloji arasına kesin bir ayrılık koymaktadır. Ona göre *“İdeolojik yöntem ...gerçeklerden hareketle kimi fikirlere varmak yerine, gerçekleri değerlendirmek için belirli fikirlerden yola çıkmaktır”* (McLellan, 1999: 38). Bilim ise bireylerin kişisel izlem ve gözlemlerine dayanmayan sabit ve standart bir nesne oluşturan toplumsal olguların incelenmesidir (McLellan, 1999: 38).

Son olarak geliştirdiği kapsamlı ideoloji kavramıyla bugünkü tartışmalarda hala bir referans noktası oluşturan Karl Mannheim önemli bir yere sahiptir (McLellan, 1999: 53-54). Karl Mannheim 1929 yılında yayımlanan *“İdeoloji ve Ütopya”* kitabında ideoloji kavramının eksenini çizmeye çalışmıştır. Yazar eserinde ideolojileri, belli bir toplumsal düzeni savunmaya yarayan düşünceler sistemi ve bu toplumsal düzendeki etkin ya da yönetici gurubun çıkarları olarak tanımlamaktadır. Ütopyalar ise, geleceğin idealleştirilmesi, baskı altındaki gurupların çıkarlarına hizmet eden radikal bir toplumsal değişimi ima etmektedir (Heywood, 2007: 11-12). Diğer bir deyişle ideoloji, mevcut düzenin bir biçimde devam ettirilmesine yönelik fikirsel bir kurgu, ütopya ise; gerçekleri göz ardı etme ve mevcut düzeni değiştirmeye yönelik bir düşünce biçimidir (Türk, 2006: 119).

4. İDEOLOJİLERİN SONU MU?

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünyadaki Soğuk Savaş, hem sağ hem de sol düşünceleri eşit derecede itibarsızlaştırmış ve siyasal fikirlerde “bir tür yorgunluk” oluşturmuştu (Jost, 2006: 651). 1950’den sonra faşizm ve komünizm cazibesini yitirmiş ve mevcut partiler en iyi ekonomik büyüme ve kalkınma konusunda yarış içine girmişlerdi. O dönemde siyaset “nasıl” zenginlik sağlanacak sorusuna odaklanırken ekonomi siyasetten daha önemli bir unsur haline gelmişti (Heywood, 2013: 303).

“İdeolojinin sonu” tezi de 1950’lerin ikinci yarısında ABD’deki sosyal bilimciler Edward Shils, S. M. Lipset, Daniel Bell gibi düşünürler tarafından öne sürülmüştür (Bell, 1962; Shils, 1968). Bu düşünürlerce 1950’lerden sonra Marxist ideolojinin geçerliğini yitirdiği, bu tür kuramların toplumsal gerçekliği yanlış gösterdiği, toplumda meydana gelen önemli çatışmaların sınıfsal nitelikten çıkıp daha çok etnik, dini, cinsel vb. farklılıklara dayanan sınıflar arası çatışmalara döndüğü savunulmaya başlanmıştır (Oskay, 1980: 209). Tez, aynı zamanda sanayileşmiş ve refah yönelimli gelişmiş Batı toplumlarında sınıflar arasında bulunan farklılıkların giderek azalmasıyla ideolojik olarak farklılıkların da azaldığı anlayışına dayanılarak ideolojilerin toplumu bir araya getirmede artık işlevsiz kaldığını ileri sürmektedir (Sarı, 2010: 65). Diğer bir deyişle D. Bell ve S. M. Lipset gibi düşünürlerin ortaya attığı “ideolojinin sonu” tezi aslında Batı toplumlarının refah yönelimli ekonomik düzeydeki gelişmelerin sınıf farkını ortadan kaldırdığını, ideolojilere temel olan ekonomik eşitsizliklerin bir nevi artık ortadan kalktığı iddiasına dayanır. Fakat bu düşünce ideolojilerin çıkış noktasını sadece ekonomik düzeye indirgeyen görüşlerin artık sonuna geldiği tezini desteklemektedir (Bell: 1962; Lipset, 1986). Aslında Bell ve Lipset’in öne sürdüğü “ideolojinin sonu” ve Fukuyama’nın “tarihin sonu” tezleri Liberalizm karşısında mücadele edebilecek bir ideolojinin kalmaması fikrine yani ideolojilerin ölmesi tezine dayanmaktadır (Fukuyama, 2012). Yani küreselleşme ile beraber “ideolojiler öldü; tarih bitti” saptaması en sık kullanılan söylemlerden biri olmuştur (Soysal, 1995: 9). Örneğin Fukuyama’ya göre fikirler tarihinin sona ermesiyle temel ideolojik tartışmalarda sona ermiştir (Heywood, 2013: 304). Düşünürlerin kullandığı ideoloji terimi toplumu dönüştürmeye çalışan fikirler anlamındadır. Bu yazarlar modern teknolojinin üretim sürecine getirdiği otomasyon, haberleşmede tekelleşme ve tek tipleşmenin benzer insanları yaratacağını ve benzer düşünce ve davranış geliştireceğini bununda ideolojilerin etkisini azaltacağını düşünmüşlerdir (Ergil, 1983: 93).

Anthony Giddens ise, küreselleşme ile geleneğin gücünün azalması ve sosyal dönüşlüğün artmasıyla toplumda, sağ ve sol ideolojilerinin gittikçe gereksiz hale geldiğini ve geleceğini ileri sürmüştür (Heywood, 2017: 91).

Jost ise “ideolojinin sonu” tezinin ortaya atılma nedenlerini şöyle sıralamaktadır; (a) sıradan vatandaşların siyasi tutumlarının bir istikrardan yoksun olması ve ideolojinin getirdiği kısıtlama (b) liberalizm ve muhafazakarlık gibi ideolojik yapılardaki soyut inançların davranışsal ve motivasyon gücünün eksikliği (c) liberal ve muhafazakar bakış açıları arasında felsefi ve ideolojik içerikte (veya maddede) önemli bir fark olmaması (d) liberalizm ve muhafazakarlığın altında yatan psikolojik süreçlerde (veya stillerde) temel farklılığın olmamasıdır (Jost, 2006: 651). Görüleceği üzere Jost, bu tezi daha çok felsefi ve psikolojik sürece indirgeyerek değerlendirmiştir.

5. “İDEOLOJİNİN SONU”NUN SONU

Postmodernizm, birçok şeyin sonunun geldiğini iddia etmişti. Postmodern düşünce sosyal ve düşünce hayatını düzenleme aracı olarak ideolojinin sonunu ifade etmekteydi (Heywood, 2013: 306). Çünkü Postmodern durum aydınlanma döneminin bir ürünü olan ideolojileri sorgu altına almış ve onlara karşı bir karşıt devrim gerçekleştirmek istemiştir (Özkiraz, 2007: 107-109).

1960'lara girildiğinde refah devletinin uyguladığı ekonomik etkinlikler ve sosyal demokrasinin gelişmesi, Bell'in de “ideolojinin sonu” tezinde dikkat çektiği üzere büyük partiler arasındaki geniş ideolojik uzlaşmanın ortaya çıkmasına ve dolayısıyla ideolojik tartışmaların azalmasına neden olmuştu. 1960 yıllarda toplumun büyük çoğunluğunun desteğini almış büyük partiler ideolojilerden ziyade ekonomi üzerine kendilerini yoğunlaştırmıştı (Heywood, 2013: 303). Bu dönemde sanatın, tarihin ve özellikle ideolojilerin sonunun geldiği iddia edilmekteydi. Fakat dünyadaki birçok gelişme ne sanatın, ne tarihin, ne de ideolojinin sonunu getirmiştir. İdeolojiler hâlâ insanın toplumsal yaşamını belirlemekte etkinliğini korumaktadır (Anar, Erişim: 10.07.2019).

Günümüzde ekonomik temelli, herkesin ekonomik olarak belli seviyelerde olduğu ve zenginlik içinde yaşadığı refah ortamı artık çöküşe geçmiştir. Toplumlarda gözle görülen eşitsizlik ideolojilerin yaşamasının nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmakta ve bu duruma zemin hazırlamaktadır. Ayrıca dünyanın pek çok yerindeki dini ve etnik ayrışmalarda ideolojilerin yaşamasına ve devamına neden olmaktadır. Yani bu ve benzeri gelişmeler “ideolojinin sonunun sonu”nu beraberinde getirmektedir.

Heywood'un belirttiği üzere ideolojinin sonu, tarihin sonu veya modernliğin sonu iddialarının kendisi de ideolojiktir. Ona göre bu tartışmalar ideolojinin evriminin halen devam eden ve belki de sonu olmayan bir süreç olduğunu göstermektedir (Heywood, 2017: 91). Aslında ideolojinin sonunun geldiğini ifade eden postmodernizm, insan doğası ve tarih süreci düşüncesi ve sosyo-politik örgütlenme projesi ile bir zaten ideolojiyi yansıtmaktadır (Örs, 2009: 11).

İdeoloji, toplumsal yaşamın içinde var olan gelenek, adet, görenek, törenler, toplumsal ilişki, din ve kitle iletişim araçlarına bağlı olarak ortaya çıkar. İdeoloji bunların bir bileşkesinden başka bir şey değildir. İdeoloji, toplumsal yaşamla eşzamanlı ve toplumsal yaşamın ayrılmazdır. İdeoloji bireyi kendisinin istediği ve belirlediği kalıplar içinde tutar. Bu nedenle, ne son bulur ne de ortadan kaybolur (Kazancı, 2003: 47). Sadece tarihin belli bir döneminde geniş kitlelerce taraftar toplayan bir fikir, ideoloji, ilerleyen zamanlarda küçülüp yok olma seviyesine kadar gelebilir (Ergil, 1983: 75-77). Yani ideolojinin kendisi asla yok olmaz. Çünkü ideolojik sistem sürekli, ara vermeksizin toplum ve bireyin her türlü eylemini, davranışını etkiler ve denetler. Toplumsal yaşamın yarın da bugünkü gibi olmasının en önemli güvencesi ideolojidir (Kazancı, 1983: 48). Aslında ideolojisiz toplum yoktur ve ideoloji kendini hep yeniden üreterek her toplumsal sistemin temel öğelerinden birini oluşturmaktadır (Kazancı, 2003: 53).

Tarihsel çerçevede incelediğinde ideoloji kavramı belli bir kırılma noktası geçirse de aslında ideoloji tarihin içinde ve insanın olduğu her yerde vardır. Sosyal ve ekonomik yaşamda önemli sayıda savunucular olan Liberalizm, Feminizm, Marksizm, Milliyetçilik ve benzeri ideolojilerin farklı isimlerle günümüzde de kendisini farklı toplumsal gruplar, kitleler ve bireyler üzerinde etkileri devam etmektedir (Güneş, Erişim: 0.07.2019.) Örneğin feminist hareketler dün olduğu gibi bugünde hala etkisini devam ettirecektir (Özkiraz ve Arslanel, 2011). Çünkü bir ideoloji a) toplumsal ve ekonomik tatsızlık ve bunların doğurduğu olumsuz duygular b) sınıflar arası tabakalaşmadan doğan yanlı görüşler c) beklenen çıkarlar d) toplumsal değişim karşısında duyulan tedirginlik ve e) dini inançlar gibi belli başlı düşünce kalıplarından beslenmektedir (Ergil, 1983, 80). Bu hususlar insan yaşamı var olduğu sürece devam edecektir. Örneğin Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki komünizmin çöküşü liberalizmin nihaî zaferi olmaktan ziyade, milliyetçilik, ırksalcılık ve dinî fundamentalizm gibi ideojilerin de önünü açmıştır (Heywood, 2013: 305).

Althusser'in de belirttiği gibi ideoloji son bulmamıştır. İdeolojide devletin ideolojik aygıtları olarak rol üstlenmekle birlikte ideolojilerin taşıyıcıları zamanla değişmekte teknolojiye göre sadece dönüşüme uğramaktadırlar. Endüstrileşmesini tamamlamış Batı toplumlarında aslında ideolojiler ortadan kalkmamış sadece “ideoloji taşıyıcılığı” el değiştirmiştir. Günümüzde ideoloji taşıyıcıları bireyi ilgilendiren sorunlar göz önüne alındığında, toplumda ekonomik olarak en alt tabakasından yer alan yoksul gruplarla birlikte daha vasıflı işçilerden daha eğitilmiş gruplara yani toplumda görece üst konumlara yükselmiştir. Bunun yanında Batı'ya yapılan göçler, kimlik arayışları, sosyal devletin uygulama sorunları, toplumlar arası farklılık, kültür çatışması, kuşaklar arası sürtüşme vs. gibi unsurlar ideolojinin dönüşümüne neden olmaktadır. Bu nedenle günümüzde çevrecilik, feminizm, silah ve savaş karşıtlığını içeren pek çok ideoloji giderek dünya üzerinde yaygınlaşmaya ve hem buldukları siyasal iktidarları hem de küresel etki göstererek diğer iktidarları etkilemeye başlamışlardır. Bu nedenle ideolojinin sonundan ziyade, ideolojilerin ve bu ideolojileri taşıyıcılarının niteliklerindeki bir değişimden söz etmek daha doğrudur (Sarı, 2010: 79). Zaten postmodernizm, modern unsurlardan farklı yeni bir insan, toplum ve dünya modeli tasarlamakta ve bu modele uygun fikirleri, ideolojileri ve düzen anlayışını da beraberinde getirmektedir (Örs, 2009: 11). Bu dönem kültürel açıdan yeni biçimsel özelliklere, yeni bir ekonomik düzene ve sosyal yaşama işaret etmektedir. (Özkerem, 2007: 98).

SONUÇ

Modern dönemin bir ürünü olan ideoloji kavramı Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkmış ve daha sonra yayılmış bir kavramdır. Birçok anlamı bulunan kavram üzerinde tartışmalar hala devam etmektedir. Fakat en genel anlamı “düşünce bilimi” olarak tanımlanabilir. İdeoloji kavramı ve buna bağlı olarak ideolojiler tarihte inişli çıkışlı serüven izlemişlerdir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreç Avrupa'da siyasi partiler arasındaki ideolojik ayrım ve tartışmayı bir kenara bırakmış devletler ülkelerinin yeniden imarı üzerine odaklanarak siyasi partilerin konum ve düşüncelerini etkilemiş ve değiştirmiştir. Başka bir ifadeyle siyaset yapıcılar ekonomiyi ön plana alarak ekonomik büyümenin nasıl sağlanacağı ve kaynak dağılımının nasıl gerçekleştirileceği üzerine odaklanmışlardı. Zaten Bell'in “ideolojilerin sonu” tezinde anlatmak istediği daha çok savaş sonrası siyasi partiler arasındaki geniş ideolojik uzlaşmanın ortaya çıkması ve bu uzlaşma ile ideolojik tartışmaların sona ermesiydi. Bu tez gelişmiş Batı toplumlarının tarihinin belli bir döneminde etkili olan ve ‘Liberalizm’in rakipsiz kalmasıyla ortaya atılan bir tezdirdi.

İdeolojinin tarihi insanlık tarihi ile eşdeğerdir. İdeoloji bireyle vardır ve ideolojiyi hayatta tutan ona değer ve kutsallık atfeden insandır. Düşünce sistemleri, hayatın bir parçasıdır, toplumsal yaşamın her alanında evreni, devleti, insanı yorumlamaya çalışan mutlaka bir 'ideoloji' vardır. Bu nedenlerle toplumsal yaşamla eşzamanlı ve toplumsal yaşamın ayrılmazı olan ve bireyi kendisinin istediği ve belirlediği kalıplar içinde tutan ideoloji ne son bulur ne de kaybolabileceğini söyleyebiliriz. Sadece iletişim ve teknolojinin gelişimine paralel olarak ideoloji ve buna bağlı olarak ideolojilerin dönüşümünden bahsetmek daha uygundur. Kısaca günümüze "ideolojinin sonunun sonu" tezi daha uygun düşmektedir.

Son olarak, ideolojinin öldüğünü, sonlandığını söyleyenlere Spinoza'nın şu sözünü hatırlatmak gerekmektedir. İdeoloji "mukaddemi olmayan muhassaladır" yani başlangıcı olmayan bir sonuçtur.

KAYNAKÇA

Althusser, L. (1989). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Yusuf Alp-Mahmut Özışık), Politika Dizisi: 83/9, İstanbul: İletişim Yayınları.

Anar, E. (2019). "Geleceğin Toplumu 6: Post-endüstriyel Toplumda İdeolojiler Ölecek mi?" <http://www.yogadergisi.com/yasam/felsefe-penceresinden/2302-gelecegin-toplumu-6-post-endustriyel-toplumda-ideolojiler-olecek-mi>, Erişim Tarihi: 10.07.2019.

Bell, D. (1962). *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the 1950s*, New York: Free Press.

Destutt de Tracy, *Fransız Filozoflar*, https://tr.wikipedia.org/wiki/Destutt_de_Tracy, Erişim Tarihi: 22.07.2019.

Antoine-Louis-Claude, ComteDestutt de Tracy, <https://www.britannica.com/biography/Antoine-Louis-Claude-Comte-Destutt-de-Tracy>, Erişim Tarihi: 19.06.2019.

Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*, (Çev: Muttalip Özcan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Güneş, Ü. (2019). "İdeoloji-I: Tarihsel Arka Plan", <http://www.tuicakademi.org/ideoloji-i-tarihsel-arka-plan/>, Erişim Tarihi: 10.07.2019.

Ergil, D. (1983), "İdeoloji Üzerine Düşünceler", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 38(1), ss. 69-95.

- Freedon, M. (2006). "Ideology and Political Theory", *Journal of Political Ideologies*, 11(1), ss. 3-22.
- Fukuyama, F. (2012). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Deneme -İnceleme Dizisi: 10, (Çev. Zülfü Dicleli), İstanbul: Simavi Yayınevi.
- İşeri, A. (2014). "Türkiye’de Uygulanan Program Geliştirme Modellerinin Çatışmacı Kuram Açısından İdeoloji Üretim Sorunu", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), ss. 153-184.
- Head, B. W. (1985). "Ideology and Social Science, Destutt de Tracy and French Liberalism", *International Archives Of The History Of Ideas*: 112, Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Heywood, A. (2013). *Siyasî İdeolojiler, Bir Giriş*, 5. Baskı, (Çev. Ahmet Kemal Bayram vd.), Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2017). *Siyaset*, (Çev.: Bekir Berat Özipek vd.), 18. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.
- Lipset, S. M. (1986). *Siyasi İnsan*, (Çev. Mete Tunçay), İstanbul: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Jost, J. T. (2006). "The End of the End of Ideology", *American Psychologist*, 61(7), ss. 651-670.
- Kazancı, M. (2003). "Althusser ile İdeoloji Üzerine Yapılamamış Bir Söyleşi", *İletişim Araştırmaları*, 1(2), ss. 37-54.
- Kayapınar, A. (2006). "İbn Haldun’un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 15, ss. 83-114.
- Köker, L. (2004). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- McLellan, D. (1999). *İdeoloji*, (Çev. Ercüment Özkaya), Ankara: Doruk Yayınları.
- Soysal, M. (1995). *İdeoloji Öldü mü?*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Türk, H. B. (2006). "İdeoloji", Mümtaz’er Türköne (Editör), *Siyaset*, (ss. 105-145), 4. Baskı, Ankara: Lotus Yayınları.

- Oskay, Ü. (1980). “Popüler Kültür Açısından "İdeoloji" Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35(1), ss.197-253.
- Örs, H., B. (2009). “Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 40, ss. 1-12.
- Özipek, B. B. (2006). “Devlet”, Mümtaz’er Türköne (Editör), *Siyaset*, (ss. 71-102), 4. Baskı, Ankara: Lotus Yayınları.
- Özkiraz, A. (2007). *Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Özkiraz, A., Arslanel M. N. (2011). “İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), ss. 1-10.
- Sarı, M. A. (2010). “Tarihin mi Sonu Yoksa İdeolojilerin mi?”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 14, ss. 61-84.
- Shils, E. A. (1968). “The End of İdeology?”, C. Waxman (Editör), *The End of İdeology Debate* (ss. 49-63). New York: Simon & Schuster.
- Yaşar, B. (2019). “İdeoloji Kavramı Üzerine Kısa Bir Bakış”, <https://www.tesadernegi.org/ideoloji-kavrami-uzerine-kisa-bir-bakis.html>, Erişim Tarihi: 16.07.2019.

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 19

Sayfalar /Pages: 176-194

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 20.03.2020

Sonuçlanma Tarihi: 24.04.2020

6360 SAYILI KANUNLA KURULAN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNDE E-BELEDİYECİLİK UYGULAMALARI

Abdullah ÇELİK*

İsmail MARDİNLİ**

Öz

Bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler bir yerel yönetim birimi olan belediye için gerçekleştirilen hizmetlerin daha etkin ve verimli sunulmasını, birimlerinin izlenebilir ve denetlenebilir olmasını kolaylaştırmaktadır. Yerel halk açısından bilgi ve iletişim teknolojisi, sunulan hizmetlerden daha hızlı yararlanılması ve yönetime ait bilgilere daha kolay ulaşılması gibi konularda önemli avantajlar sağlamaktadır.

E-belediye, kente ilişkin verilerin bilgi ve iletişim teknolojisi aracılığıyla yönetilerek, bu verilerden yerel halkın yararına olacak çeşitli bilgiler üretilmesini ve etkin bir şekilde halkın hizmetine sunulmasını ifade eder. E-belediyecilik uygulamaları sayesinde kaynaklar etkin ve verimli kullanılmakta, hızlı ve isabetli kararlar alınabilmektedir. Bu bağlamda belediyeler daha şeffaf ve hesap verebilir yönetimler haline gelmektedir.

Bu çalışmada, bilgi ve iletişim teknolojisinin belediye hizmetlerinin sunumunda ortaya çıkardığı dönüşüm incelenmektedir. Bu bağlamda çalışma, bilgi ve iletişim teknolojisinin yerel yönetim anlayışındaki rolünü, Türkiye’de, 6360 sayılı Kanunla kurulan on dört büyükşehir belediyesinin e-belediyecilik uygulamaları üzerinden açıklamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Teknolojisi, E-belediyecilik ve Büyükşehir Belediyesi.

Jel Kodları: H70, H73, R28, Z18.

E-MUNICIPALITY APPLICATIONS IN METROPOLITAN MUNICIPALITIES ESTABLISHED BY LAW NO 6360

Abstract

Developments in information and communication technology make it easier for the municipality, which is a local government unit, to provide services more effectively and efficiently, and that their units can be monitored and audited. For the local people, it provides important advantages in terms of using the services provided faster and easier, accessing management information more easily and fulfilling their obligations.

E-municipality, means that the data related to the city is managed through information and communication technology and various information is produced from these data for the benefit of the local people and it is effectively put into service. Thanks to e-municipality applications, resources are used efficiently and quick and

*Prof. Dr., Harran Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, abduhahcelik99@yahoo.com, 0000-0002-9413-7918.

**Doktora Öğrencisi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ismailmardinli63@gmail.com, 0000-0002-5138-7474.

accurate decisions can be taken. It is easier for local people to have Access to information about municipal activities, and municipal transactions are faster. In this context, municipalities become more transparent and accountable administrations.

In this study, the transformation of information communication technologies in the provision of municipal services is examined. In this context, the study will try to explain the role of information and communication technologies in local government understanding through the e-municipality applications of fourteen metropolitan municipalities established by Law No. 6360 in Turkey.

Keywords: Information Technologies, E-municipality and Metropolitan Municipality.

Jel Codes: H70, H73, R28, Z18.

GİRİŞ

21. yüzyıl itibariyle dünyada birçok alanda teknolojik gelişmeler ışığında dönüşümler yaşanmaktadır. Yaşanan bu dönüşümler hayatı ekonomik, toplumsal ve yönetim tarzı anlamında etkilemektedir. Küreselleşme ile birlikte dünyada bilgi toplumuna geçiş süreci kaçınılmaz olmuştur. Bu süreç içerisinde çoğu ülke kamu hizmetlerinin sunumunda bilgi teknolojisini kullanmak suretiyle vatandaşlara elektronik ortamda daha kolay, hızlı ve etkin hizmet sunma olanağı veren e-devlet modeline geçişi başlatmıştır.

Kamu yönetiminin bir birimi olan belediyeler de bu gelişmelerden etkilenecek hizmetlerin daha etkin ve verimli sunulmasına, yerel halkın hizmetlere daha kolay ulaşmasına ve yönetimin daha katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir hale gelmesine olanak sağlayan e-belediyecilik uygulamalarına geçiş yapmaya başlamıştır. E-belediyecilik uygulamaları ile birlikte yerel halkın belediye birimlerine gitmeden dijital ortamda istediği hizmetlere erişebilmesi hem vatandaş açısından hem de belediyeler açısından kırtasiyecilik ve uzun bekleme süreleri gibi bürokratik sorunları ortadan kaldırmaktadır. Bu da kaynakların daha etkin ve verimli kullanılmasını ve sunulan hizmetlerin hızlı ve kolay bir şekilde daha geniş halk kesimine ulaştırılmasını sağlamaktadır.

Türkiye’de 12 Kasım 2012’de kabul edilen “6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile ve sonradan yapılan düzenleme (Resmi Gazete, 22.03.2013) ile birlikte Ordu’nun da eklenmesiyle on dört ilde sınırları il mülki sınırları olmak üzere büyükşehir belediyesi kurulmuştur. Yapılan bu değişimle aslında daha az maliyetle daha çok yerel hizmet yerine getiren ve üreten yerel yönetimler hedeflenmiştir. Yeni kurulmuş olan bu büyükşehir belediyelerinin örgütlenmelerinin il merkezinde olmasından

dolayı ilçelere erişim konusunda ve ilçe halkının da büyükşehir belediyesi hizmetlerinden yararlanması hususunda sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların çözümünde bilgi ve iletişim teknolojisinin kullanımı başka bir deyişle e-belediyecilik uygulamaları önemli avantajlar sağlamaktadır.

Çalışmada, e-belediyecilik uygulamalarının, yerel halk açısından, hizmetlere erişebilmede kolaylık ve süreklilik sağladığı ve katılımı kolaylaştırdığı varsayımıyla, 6360 sayılı Kanun ile kurulan ve farklı coğrafi bölgelerde bulunan büyükşehir belediyeleri irdelenecektir. Bu bağlamda, ilk önce, bilgi ve iletişim teknolojisinin belediye hizmetlerinin sunumunda ortaya çıkardığı dönüşüm kapsamında, bilgi teknolojisi ve e-belediye kavramları açıklanacak ve bilgi teknolojisinin yerel yönetim anlayışında meydana getirdiği değişim incelenecektir. Daha sonra e-belediyeciliğin aşamaları, yararları ve sorunları ele alınacaktır.

1. BİLGİ TEKNOLOJİSİ VE E-BELEDİYE KAVRAMLARI

Bilgiye duyulan ihtiyaç ve bilginin artan önemi, bilgi sektörü adında yeni bir alanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bilgi teknolojisi, yönetim ve karar alma sürecinde ihtiyaç duyulan verilerin toplanmasını, işlenmesini ve bu verilerin depolanıp, dağıtılmasını sağlayan bileşenlerin tümünü ifade etmektedir (Güven ve Alan, 2018: 181). E-belediyecilik ise, belediyenin mal ve hizmet sunumunda bilgi ve iletişim teknolojisini kullanarak yerel halka hizmet sunmasıdır (Alodalı vd., 2012: 88).

1.1. Bilgi Teknolojisi

Dünya'daki rekabet üstünlüğünü ele geçirmenin kilit noktalarından biri, bilgi teknolojisine hâkim olmak, teknolojiyi üretebilmek ve kullanabilmektir. Günümüzde artık bilgi teknolojisi en değerli kaynaklar olarak kabul edilen altın ve petrolün yerini almakta ve birçok ülkenin kalkınma stratejilerini bilgi teknolojisi üzerine inşa ettikleri görülmektedir. Bilgi teknolojisi kullanımının giderek yaygınlaşması devlet-vatandaş ilişkilerinde de değişime yol açmıştır. Başka bir ifadeyle klasik devlet anlayışının yerini e-devlet anlayışı almıştır (Aydın, 2007: 296).

Bilgi teknolojisi, bilginin işlenip depolanmasını, başka bir yere iletilmesini, istenilen bir yerden elektronik ve benzeri yollarla bu bilgilere erişilmesini sağlayan teknolojiler bütünü olarak ifade edilmektedir (Taş vd., 2017: 2304). Bilgi teknolojisi, toplumsal ve yönetsel değişimlerin odağında yer alan bir konudur. Yönetsel anlamda bilgi teknolojisi, bilginin ortaya çıkarılması, saklanması ve dağıtımını için kullanılan çeşitli araç ve yöntemleri ifade eder. Bu bağlamda bilgi teknolojisi, sesli, resimli, yazılı ve sayısal verilerin toplanarak işletilmesine, depolanmasına ve dağıtımına olanak veren elektroniğe dayalı bir yapıdır.

Toplumsal anlamda bilgi teknolojisi ise, bireylere düşüncelerini dile getirme, bunları başka bireylere aktarma, siyasi ve demokratik süreçlerde vatandaşın katılımını sağlama açısından önemli bir araç olmaktadır (Güven ve Alan, 2018: 182).

Bilgi teknolojisi alanındaki gelişmeler o denli hızlı ve kapsamlı olmaktadır ki bu alanda yaşanan gelişmeler, devlet yönetimi, sağlık, eğitim vb. alanlarda bilgi teknolojisinin getirdiği fırsatların fizikteki adıyla bir “kuantum sıçraması” şeklinde nitelendirilebilecek kadar büyük olabileceğini göstermektedir. Özellikle 1990’lardan itibaren yaygınlaşan bilgi teknolojisi programları birçok alanda dönüşüme yol açmıştır (Aydın, 2007: 300). Küreselleşme ve bilgi teknolojisinin kullanımının yaygınlaşması ile birlikte sosyo-ekonomik bir dönüşüm gerçekleşmiş ve bunun sonucunda e-devlet kavramı ortaya çıkmıştır. Başlangıçta bilgi ve otomasyon sistemi olarak kabul edilen e-devlet kavramı, sonrasında internetin yaygınlaşması ile birlikte hizmet sunumunda vazgeçilemez bir unsur olmuştur. 1990’lı yılların sonundan itibaren bilgi teknolojisinin kullanımının artmasıyla e-devlet çalışmalarına büyük önem verilmiştir (Balcı ve Kırılmaz, 2009: 47). E-devlet, bilgi teknolojisini temel araç olarak kullanmaktadır. Vatandaşlara sunulan hizmetlerde verimliliğin artmasına olanak sağlamaktadır. E- devlet, devletin vatandaşlarına karşı yerine getirmesi gereken hizmetlerin ve vatandaşların da devlete karşı olan görevlerinin karşılıklı şekilde elektronik ortamda kesintisiz bir biçimde yürütülmesidir (Şahnagil, 2017: 80).

Dönüşüme uğrayan alanlardan biri de belediyelerin yönetim anlayışı ve hizmet sunma şekli olmuştur. Çünkü yaşanan teknolojik gelişmeler neticesinde kurumların ve bireylerin belediyelerden beklentileri sürekli olarak artmakta ve değişmektedir. Hizmetlerde etkinlik, verimlilik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve vatandaş odaklılık gibi talepler ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda bilgi teknolojisi, belediyeler açısından artan ve değişen talepler ışığında hizmet sunulması için önemli çözümler sunmaktadır (Henden ve Henden, 2005: 52). Bu da artık klasik belediye uygulamalarının yerini e-belediyecilik uygulamalarının almaya başlamasına neden olmuştur.

1.1.1. Belediyelerde Bilgi Teknolojisi

1960 ve 1970’li yıllarda bilgi teknolojisinin sadece bilgi işlem otomasyonunda kullanıldığı görülmektedir. Bu süreçte e-devletle ilgili ilk büyük adım 1980’li yıllarda kişisel bilgisayarların yaygınlaşmasıyla atılmıştır. Bu çerçevede kamu personelinin bilgisayar kullanımlarında artış olmasıyla kamuda bilgi yönetimi faaliyetlerinin yerinden yapılması

başlamıştır. 1990'lı yıllarda ise internetin hızla yayılması ve bu sayede daha önce hiç olmadığı kadar bilginin üretilip dağıtılması, yönetim bilgi sistemleri kavramını ortaya çıkarmış ve e-devlet sürecinin en önemli adımları atılmaya başlamıştır (Çarıkçı, 2010: 98). Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Performansın Gözden Geçirilmesi Bilgi Teknolojisi Raporu'na göre dünyada e-devlet, 1991'de "elektronik bankacılık" yönetimiyle başlamıştır. Bu uygulama, ATM (automatic teller machine) cihazlarında banka kartlarının kullanılmasıyla birlikte artış göstermiştir. 1993'te ise, Amerika Birleşik Devletleri'nde e-devlet vizyonu netleşmiş ve hizmetlerin sunumunda kullanılmaya başlamıştır (Karagülmez, 2010: 450).

Bilgi teknolojisinin merkezi ve yerel yönetim birimlerince kullanıldığı tarihsel süreç üç dönem şeklinde olmuştur. Birinci dönem (1993-1998); internetin bilgi ve paylaşım amacıyla kullanıldığı dönemdir. Bilgi vermek amacıyla kullanılan e-devlet bu dönemde vatandaşlara interaktif olarak hizmet vermemiştir. İkinci dönem (1998-2001); online olarak işlem yapılan ve hizmet sunulan dönemdir. Kamu yönetimine ait siteler bu dönemden itibaren işlemsel konuma geçmiştir. Elektronik posta gönderimi, bazı ödemelerin yapılması ve çeşitli belgelerin alınabilmesi gibi işlemler bu dönemde gerçekleşmeye başlamıştır. Üçüncü dönem ise (2001 ve sonrası); web sitelerinin bütünleştiği dönemdir. Bu dönemden itibaren kamu kurum ve kuruluşları web siteleri üzerinden geniş kapsamlı hizmetler sunmaya başlamışlardır (Şahin ve Örselli, 2003: 345).

Kentler, küreselleşme sürecinde yeniliklerin gerçekleştiği alanlar olarak görülmektedir. Kentlerin artan önemiyle birlikte yerel yönetim birimleri için "hizmet yerinden yönetim" ve "halkla birlikte yönetim" kavramları önem kazanmıştır. Bu bağlamda bilgi çağının bir gerekliliği olan ve kent yaşamını kolaylaştıran planlı faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde belediyelere önemli görevler düşmektedir. Dolayısıyla belediyeler artık hizmet alanlarını genişletmek, etkinliği ve verimliliği arttırmak ve sunulan hizmetlerin kalitesini yükseltmek için bilgi teknolojisine yatırım yapmaya başlamıştır (Kaypak, 2009: 216).

Küreselleşme süreci kamu yönetimi birimlerinin bilgi toplumunun olanaklarını kullanmasını gerektirmektedir. Bilgi teknolojisinde yaşanan gelişmeler bireylerin ulusal ve yerel düzeyde kamu hizmetlerinden beklentilerini arttırmıştır. Özellikle internet teknolojisinde yaşanan gelişmeler ve e-ticaretin özel sektörde yakaladığı başarı, kamu hizmetlerinin vatandaşlara elektronik ortamda sunulması açısından kamu yönetimi üzerinde baskı oluşturmuştur (Bensghir, 1996: 25).

Kamu yönetiminin bir birimi olan belediye de bu gelişimlerin getirdiği fırsatlardan nasibini almıştır. Bilgi teknolojisi alanındaki en önemli gelişme olan internet, belediyeler için büyük

önem arz etmektedir. Çünkü belediyeler yerel hizmetlerin sunumunda önemli roller üstlenmektedir (Kaypak, 2009: 224).

Bilgi teknolojisine dayalı ve e-dönüşüm olarak kavramsallaştırılan bu süreçte, yerelliğin içeriği yeniden belirlenmekte ve kentler farklı fonksiyonlar kazanmaktadır. Bu süreçte bireylerin ve kurumların belediyelerden beklentilerinde bir artış ve değişim yaşanmaktadır. Bu bağlamda, yerel hizmetlerde etkinlik ve verimlilik, şeffaflık ve hesap verebilirlik, katılımcı ve vatandaş odaklı bir anlayış beklenmektedir. Bu noktada yerel yönetim birimlerinin hem kendi aralarında hem merkezi yönetim ile olan ilişkilerinde hem de yerel halka beklentilerini karşılayacak şekilde hizmet sunumunda e-belediyecilik uygulamaları ön plana çıkmaktadır (Odendaal, 2003: 586).

Bilgi teknolojisi kentler açısından üç önemli işlevi yerine getirmektedir. Bunlar (Pektaş, 2011: 68):

- Temel yerel hizmetlerin yönetiminde verilerin toplanması, sınıflandırılması, işlenmesi ve karar alma sürecinde destek olması,
- Bilgi teknolojisinin yerel birimler, merkezi yönetim ve vatandaşlar arasındaki iletişim boşluğunu kapatabilecek potansiyele sahip olması,
- Gelişmiş teknolojik altyapıya sahip kentlerin yatırımlar için birer çekim merkezleri haline gelmesi.

Belediye hizmetlerinde bilgi teknolojisinin kullanılması başka bir deyişle e-belediyecilik, teknolojik altyapının kullanılmasıyla klasik belediyecilik anlayışının dışına çıkılmasına, bu sayede yerel halka daha kaliteli, hızlı, sürekli hizmet sunulmasına olanak veren ve belediyelerdeki karar alma süreçlerine katılımı sağlayan elektronik uygulamaların bütünü ifade etmektedir (Kaypak, 2009: 225).

1.2. e-Belediye

E-belediyecilik, e-devlet düşüncesinin yerel yönetimlere yansması olarak ortaya çıkmıştır. E-belediyecilik, belediyelerin mal ve hizmet sunumunu elektronik ortamda gerçekleştirerek yerel halkın hizmetine sunmasıdır (Alodalı vd. 2012: 88). E-belediye, belediye yönetiminde, vatandaş ve işletmelere hizmet sunumunda bilgi teknolojisinin kullanımını, kurum içi birimlerin bilgisayar üzerinden entegrasyonunu ve ilgili dış birimlerle ağ üzerinden iletişime geçilmesini ifade etmektedir (Pektaş, 2011: 70).

E-belediye kavramı ilk bakışta belediye hizmetlerinin elektronik ortama taşınması olarak görülse de daha geniş bir kapsama sahiptir. Başka bir deyişle burada işin “e” tarafı sadece bir araç olmaktadır. Bu bağlamda e-belediyecilik, hizmetlerin bir web sitesi üzerinden elektronik ortama aktarılmasından öte arka planda gerçekleşmesi gereken değişimleri de ifade etmektedir. Bu değişimler ise vatandaş-müşteri odaklı bir hizmet anlayışının oluşmasını, yeni bir yönetim tarzının oluşturulmasını ve bu teknolojiyi kullanabilecek nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi gibi daha büyük dönüşümleri kapsamaktadır (Karakaya, 2006: 10).

E-belediye, “interaktif belediyecilik” şeklinde de adlandırılabilir. Bu model klasik belediyecilik anlayışından oldukça farklıdır. Bu model sayesinde vatandaşlar belediye hizmetlerine daha hızlı, daha etkili ve daha kolay erişebilmektedir. E-belediye uygulamalarının politik ve çevresel boyutundan ziyade yönetsel boyutu ön plana çıkmaktadır. E-belediye uygulamaları yönetsel bir süreç olduğu için hantal bürokratik yapının ortadan kalkmasını sağlamaktadır (Ulusoy ve Çobanoğulları, 2013: 273).

E-belediye, bütünsel bir dönüşüm hareketini ifade eder. Bu dönüşümün merkezinde tüm belediye birimleri yer almaktadır. Amaç, tüm birimlerin bilgi teknolojisiyle bütünleşmesini gerçekleştirmektir. Bu bağlamda e-belediyecilik uygulamalarının başarısı da teknolojik kültürün benimsenmesine ve tüm çalışanların bu dönüşümü sahiplenmesine bağlı olmaktadır (Pektaş, 2011: 70). E-belediye çalışmaları ile yönetim anlayışı ve hizmet sunumu gibi konularda belediyelere birçok işlev kazandırılmaktadır. Belediyelerin gerçekleştirilen e-belediyecilik uygulamaları sayesinde daha büyük halk kitlesine ulaşması sağlanmakta ve sunulan hizmetlerde hız ve kalite artmaktadır (Mecek, 2017: 1827).

1.2.1. e-Belediye'nin Aşamaları

Türkiye’de belediyelerin öncelikle basit e-belediyecilik uygulamalarıyla başlayıp daha sonra karmaşıklaşan uygulamalara doğru yöneldiği görülmektedir. Bu bağlamda “e-belediyeleşme” süreci üç aşamada gerçekleşmektedir. Bu aşamalar ise şu şekildedir (Karakaya, 2006: 12; Ulusoy ve Çobanoğulları, 2013: 273-274):

Tek yönlü bilgi verme; belediyelerden vatandaşlara yönelik tek yönlü bilgi ve hizmet sunumudur. Belediyelerin web sitelerinden yayınladıkları duyurular ve faaliyet raporları örnek olarak verilebilir. Buradaki bilgi geneldir. Kullanıcının herhangi bir katkısı yoktur. Bu aşama, belediyeler açısından zorluk derecesi en kolay aşama olsa da bilginin ne şekilde seçilip sunulacağı önemlidir. Çünkü ihtiyaçlara cevap vermeyen, yetersiz, güncellikten uzak ve anlaşılmayan bilgilerin sunulması vatandaşlar için faydalı olmayabilir. Aksine kaynak israfına da yol açabilir.

Karşılıklı iletişim; bu aşamada belediyelerin bilgilendirmeyi genel olarak yapmasından ziyade bilginin vatandaşların ihtiyaç ve taleplerine göre kişiselleştirilerek sunulması vardır. Web sitesi üzerinden abone numarasıyla fatura borcunun öğrenilmesi, yapılan anketlere katılma ve e-posta gönderme gibi uygulamalar bu aşamaya örnek verilebilir. Bu aşamada kullanıcıya kendi işlemlerini yapma olanağı verilmektedir.

Çevrimiçi işlem; bu aşamada bilginin tek taraflı veya karşılıklı sunumundan öte kamu hizmetlerine ilişkin işlemlerin karşılıklı etkileşimle web sitesi üzerinden yapılması vardır. Çevre temizlik vergisinin kredi kartı ile ödenmesi ve su aboneliği sözleşmesi yapma gibi uygulamalar bu aşama için örnek verilebilir. Bu aşama işlemlerin sunulmasındaki zorluklardan ötürü en zor aşamayı ifade eder. Dolayısıyla belediyelerin kişisel bilgilerin güvenliği konusunda gerekli tedbirleri alması ve işlemlerin gerçek zamanda yapılabilmesi için arka ofis süreçlerini gözden geçirmesi gerekmektedir.

1.2.2. e-Belediye'nin Yararları

E-belediye uygulamaları temelinde yönetim sürecinin iyileştirilmesi, işlemlerin hızlandırılması ve maliyetlerin düşürülmesi gibi yararların olduğu bir uygulamadır. Bunun yanında e-belediyecilik uygulamasının birçok yararı bulunmaktadır. Bunları şu şekilde belirtmek mümkündür (Şahin, 2007: 168; Ulusoy ve Çobanoğulları, 2013: 274-275):

- Yerel hizmetlerin kalitesi, vatandaş memnuniyeti ve kaynak kullanımında etkinlik artar.
- Şeffaf, hesap verebilir ve katılımcı demokratik kent yönetimi anlayışı oluşur.
- Vatandaşların, sivil toplum kuruluşlarının ve devletin belediyeleri denetlemesinde kolaylık sağlar.
- Uzun işlem ve bekleme süreleri kısalmır. Hizmette zaman ve mekân kısıtlaması sona erer.
- Vatandaşlar ve belediyeler arasındaki engeller kalkar ve bu sayede etkileşim artar.
- Merkezi yönetim ile belediyeler arasında etkili bir ağ yapısı oluşturulur ve böylelikle bilgiler karşılıklı olarak paylaşılır.
- İmar, parsel, ihale vb. faaliyetlerde rüşvet ve yolsuzlukların engellenmesine olanak sağlar.
- Yerel hizmetlerin elektronik ortama aktarılmasıyla bürokratik işlemler azalır.

- Yerel halkın istek ve şikâyetlerine kısa sürede cevap veren bir belediye yönetimi oluşur.
- Yerel halka eşit mesafede olma ve eşit düzeyde hizmet götürme olanağı sağlanır.
- Vergi kayıplarının önüne geçilir.
- Hizmetlerin elektronik ortama aktarılmasıyla işgücünden tasarruf sağlanır ve verimsiz işgücü fazlalığı ortadan kaldırılarak personel maliyetleri azaltılır.

E-belediyecilik uygulamaları ile birlikte belediyeler, daha geniş halk kitlesine ulaşmakta, hizmetlerin sunumunda hız ve kolaylık sağlanmakta ve yapılan tüm işlemler belediye web siteleri üzerinden yayımlanarak, daha katılımcı, şeffaf ve yedi gün yirmi dört saat ulaşılabilir bir belediye yönetimi oluşmaktadır.

1.2.3. e-Belediyenin Sorunları

Bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ve bunların belediye hizmetlerinde kullanılması büyük yararlar sağlamakla birlikte belediye yönetimi ve çalışanları için sorunlar da ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunları şu şekilde belirtmek mümkündür (Saraçbaşı, 2010: 89; Pektaş, 2011: 75):

- Kuruluş aşamasında bilişim teknolojisinin maliyetinin yüksek olması.
- Mevcut belediye mevzuatının bilgi teknolojisinin ihtiyaçları karşısında yetersiz kalması.
- Yerel kamusal sitelerin genel olarak bilgi sağlama ve tanıtım hizmeti vermesi ve halkın katılımını sağlayacak hizmetlere yeterince önem vermemesi.
- Bilginin merkezi ve yerel yönetimler arasında yeterli ölçüde paylaşılmaması ve işbirliğinin istenilen düzeyde olmaması.
- Kurum içi personelin değişime karşı direnç göstermesi.
- Bilgi teknolojisini kullanacak nitelikli personel eksikliği.
- Kullanıcıya ve hizmet sunan kuruma sağladığı yararlar hakkında yeterli verinin olmaması.
- Kişisel verilerin güvenliği sorunu.
- Dijital bölünme; bilgi teknolojisine erişim konusunda bölgeden bölgeye farklılıkların olması ve bunun da e-belediyecilik uygulamalarına erişim konusunda sorun oluşturması.

Yukarıda belirtilen sorunların çözümü e-belediyecilik uygulamalarının daha etkin ve verimli şekilde uygulanmasını sağlayabilir. Dolayısıyla belediye hizmetlerinin sunumunda bilgi ve

iletişim teknolojisinin en etkin ve verimli şekilde kullanılabilmesi için yasal, idari ve teknik altyapının oluşturulması gerekir.

2. 6360 SAYILI KANUN VE E-BELEDİYECİLİK UYGULAMALARI

2.1. 6360 sayılı Kanun

12 Kasım 2012’de kabul edilen 6360 sayılı Kanun ile 14 ilde (Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Ordu (ResmiGazete, 22.03. 2013), Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van) sınırları il mülki sınırları olmak üzere aynı adla büyükşehir belediyesi kurulmuş ve bu illerin il belediyeleri büyükşehir belediyesine dönüştürülmüştür. 6360 sayılı Kanun’un getirdiği önemli değişiklikleri şu şekilde belirtmek mümkündür (Resmi Gazete, 06.12.2012).

- 14 yeni büyükşehir belediyesi ve 27 yeni ilçe belediyesi kurulmuştur.
- Büyükşehir belediyelerinin tümünde “Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı” kurulmuştur. (Bu başkanlıklar büyükşehir belediyelerinin bünyesinde değil, valiliklere bağlı olarak oluşturulmuşlardır.)
- Büyükşehir belediyesinin kurulduğu il sınırları içindeki “Mahalli İdare Birlikleri” kaldırılmıştır.
- Büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırları olmak üzere değiştirilmiştir.
- Büyükşehir belediyelerinin sınırları içerisinde yer alan belde belediyelerinin ve köylerin tüzel kişiliklerine son verilmiş ve mahalle haline getirilmiştir.
- Büyükşehir belediyelerinin bulunduğu ildeki il özel idarelerinin tüzel kişiliklerine son verilmiştir.

6360 sayılı Kanun ile büyükşehir belediyelerinde yaşanması beklenen olumlu gelişmeleri şu şekilde belirtmek mümkündür (Usta vd. 2018: 223-224):

- Geniş bir hizmet alanına sahip olacak büyükşehir belediyeleri teknolojik imkânlardan daha çok yararlanmaya başlayacaktır.
- Hizmet sahasının genişlemesiyle büyükşehir belediyeleri nitelikli personel istihdam edecek ve hizmetlerde verimlilik artacaktır.
- Merkezden gönderilen kaynakların etkin kullanımı sağlanacaktır.
- Üst imar planları çerçevesinde ildeki imar uygulamalarında uyum sağlanacaktır.

6360 sayılı Kanun ile kurulan büyükşehirlerin hizmet noktasında daha verimli olacağı düşünülmüştür. Planlama sürecinin, kaynak yönetiminin ve denetim mekanizmasının tek elden yürütülecek olması sunulan hizmetin verimliliğini arttıracaktır. Ancak bu kanunla kurulan büyükşehirlerin yönetim birimlerinin ve daire başkanlıklarının il merkezinde yer alması, bunların ilçelere ve büyükşehir kent merkezine erişimleri konusunda, tersi durumda vatandaşların da büyükşehir belediyesinin hizmetlerinden yararlanması konusunda sorunlar yaşanabilmektedir. Bu tarz sorunlar, hizmetlerin büyükşehir kent merkezine gelmeden halledilebilmesi ve birim içinde yönetim ve personel kadrosunun teknolojik uygulamalardan yararlanması ile çözülebilir.

2.2. 6360 sayılı Kanunla Kurulan Büyükşehir Belediyelerinde e-Belediye Uygulamaları

6360 sayılı Kanun ile kurulan büyükşehir belediyelerinin dijitalleşme çabaları “Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı” tarafından gerçekleştirilmektedir. Yeni kurulmuş olmalarından dolayı nitelikli personele, gerekli teknolojik envantere ve kurumsal hafızaya ihtiyaç duyan bu büyükşehir belediyeleri, daha önce kurulmuş olan ve bu konuda belirli bir gelişim göstermiş olan büyükşehir belediyelerinin dijitalleşme deneyimlerinden yola çıkarak faaliyetlerine başlamışlardır (Karakaya ve Gaytancıoğlu, 2017: 1494).

6360 sayılı Kanun ile kurulan büyükşehir belediyelerinde ilk e-belediyecilik uygulaması belediyelerin resmi internet sayfalarını e-belediyecilik uygulamaları kapsamında yeniden düzenlemesiyle başlamıştır. Bu sayfalar sadece tanıtım amaçlı olma durumundan çıkartılmıştır. Büyükşehir belediyelerinin resmi internet sayfalarında “e-belediye” sekmesi altında hizmetler sunulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda kanunla kurulan 14 büyükşehir belediyelerinin internet sayfaları üzerinden sunduğu hizmetler tablo 1’de gösterilmiştir.

6360 sayılı Kanun ile kurulan büyükşehir belediyelerinin resmi internet sayfaları üzerinden gerçekleştirdikleri e-belediyecilik uygulamalarına bakıldığında bu belediyelerin yeni kurulmuş belediyeler olmalarına rağmen, genel olarak e-belediyecilik konusunda benzer ve önemli uygulamalara sahip olduğu görülmektedir. Online sunulan hizmetler neticesinde vatandaşların belediyeye gitmeden birçok hizmetten yararlanma imkânı olmuştur. Özellikle e-ödeme ve e-beyanname işlemleri sayesinde vatandaşlar bürokratik işlemlerden kurtulmakta ve zamandan tasarruf etmektedirler. Bilgi edinme işlemleri sayesinde vatandaşlar belediyelerin meclis kararlarına erişebilmekte, istek ve şikâyet işlemleri aracılığıyla da taleplerini belediye birimlerine ulaştırarak hizmetlerin daha etkin ve verimli sunulmasına katkıda bulunmaktadır. Büyükşehir belediyeleri açısından ise, belirli hizmetlerin web sitesi üzerinden sunulması maliyetlerin azalmasına ve kaynak kullanımının daha etkin olmasına olanak sağlamaktadır.

Meclis kararlarının talep edenlerin erişimine sunulması, faaliyet raporlarının yayınlanması ve web TV üzerinden toplantıların canlı olarak yayınlanması gibi uygulamalar büyükşehir belediyelerinin şeffaflığını ve hesap verebilirliğini arttırmakta ve yerel demokrasinin güçlenmesini sağlamaktadır.

Tablo 1. 6360 sayılı Kanunla Kurulan Büyükşehir Belediyelerinin Resmi Web Sayfalarında “e-Belediyeçilik” Uygulamaları

Büyükşehir	Sorgulama İşlemleri	Bilgi Verme Hizmetleri	Online Hizmetler
Aydın	-Sicil arama -Evrak takip -E-imza belge takip	-Gerçek kişi bilgi edinme -Tüzel kişi bilgi edinme -Raporlar -Meclis kararları	-Ödeme işlemleri -İstek ve şikâyet işlemleri -Aydın web TV -Anket uygulaması
Balıkesir	-Sicil sorgulama -Borç sorgulama -İmzalı belge sorgulama	-Raporlar -Meclis kararları -Muhtarlık bilgi sistemleri -E-rehber	-Ödeme işlemleri -Dilek ve şikâyet işlemleri -E-beyanname
Denizli	-Borç sorgulama -Evrak takip -Evrak doğrulama -Ruhsat sorgulama	-Raporlar -Meclis kararları -Proje bilgileri	-Ödeme işlemleri -İstek ve şikâyet işlemleri
Hatay	-Borç sorgulama -Sicil sorgulama -İmza sorgulama	-Raporlar -Meclis kararları -Mezarlık bilgi sistemi -Vergi takvimi	-Ödeme işlemleri -Dilek ve şikâyet işlemleri -Anket uygulaması
Kahramanmaraş	-EBYS belge sorgulama -Borç sorgulama	-Raporlar -Meclis kararları -CİMER bilgi edinme -İmar plan ve uygulama ilanları -Bütçe tarifeleri -İhale ilanları	-E-ödeme -Çözüm masası -Kent bilgi sistemi
Malatya	-Evrak sorgulama -Sicil sorgulama -Ruhsat sorgulama -Arsa rayiç değeri sorgulama	-Raporlar -Meclis kararları -Muhtarlık bilgi sistemleri -Mezarlık bilgi sistemi	-Ödeme işlemleri -İstek ve şikâyet işlemleri -Halkla ilişkiler -E-imar –Deprem rehberi

Manisa	-Evrak sorgulama -Sicil sorgulama	-Raporlar -Meclis kararları -Mezarlık bilgi sistemi	-Ödeme işlemleri -Çözüm merkezi -E-imar -Hizmet rehberi
Mardin	-Sicil arama	-Raporlar -Meclis kararları	-Ödeme işlemleri -İstek ve şikâyet işlemleri
Muğla	-İmza sorgulama -Talep başvuru sorgulama -Mobil iş emri sorgulama	-Raporlar -Meclis kararları -Mezarlık bilgi sistemi	-Ödeme işlemleri -Meclis canlı yayını -Sosyal gençlik masası -Arabuluculuk
Ordu	-Sicil arama	-Gerçek kişi bilgi edinme -Tüzel kişi bilgi edinme -Raporlar -Meclis kararları	-Ödeme işlemleri -İstek ve şikâyet işlemleri -Ordu web TV
Şanhurfa	-Sicil arama -E-bordro -Ruhsat sorgulama	-Raporlar -Meclis kararları -E-mezarlık -İmar bilgi paylaşım	-Ödeme işlemleri -Dilek ve şikâyet işlemleri -E-imar -E-beyanname
Tekirdağ	-Sicil arama -Evrak sorgulama -Borç sorgulama	-Raporlar -Meclis kararları -E-mezarlık -Muhtarlık bilgi sistemleri -CİMER bilgi edinme -İmar değişiklikleri	-Ödeme işlemleri -İstek ve şikâyet işlemleri -Büyükşehir web TV
Trabzon	-Borç sorgulama -Evrak sorgulama	-Raporlar -Meclis kararları -Muhtarlık bilgi sistemleri -Mezarlık bilgi sistemi	-Ödeme işlemleri -İstek ve şikâyet işlemleri -Web TV -Şehrim için fikrim var
Van	-Sicil arama -Evrak sorgulama -Borç sorgulama -Arsa rayiç değeri sorgulama	-Raporlar -Meclis kararları	-Ödeme işlemleri -İstek ve şikâyet işlemleri -Hizmet rehberi

Kaynak: İlgili büyükşehir belediyelerinin resmi web sitelerinden yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

6360 sayılı Kanun ile kurulan büyükşehir belediyelerinin web siteleri üzerinden e-belediyeçilik uygulamaları aracılığıyla sundukları hizmetler birçok fayda sağlamakla birlikte eksikliklerin olduğunu belirtmek mümkündür. Bu eksiklikler şunlardır:

- Web siteleri üzerinden sunulan hizmetler genel olarak tek yönlü bir bilgi aktarımı görünümündedir.
- Halkın yönetime katılabilmesini sağlayacak uygulamalar çok az sayıdadır.
- Web siteleri genel olarak duyuru, tanıtım ve bilgi edinme amacına yönelik oluşturulmuştur.

6360 sayılı Kanun ile kurulan büyükşehir belediyelerinde dijitalleşme adına yapılan ikinci çalışma, merkez ile diğer birimler arasındaki iletişimi sağlamak ve kurum içindeki bilgi ve belge akışını daha hızlı sağlayacak olan “Elektronik Belge Yönetim Sistemi’ne” (EBYS) geçiş olmuştur. Bu bağlamda Mardin büyükşehir belediyesi dışındaki diğer tüm belediyeler EBYS uygulamasına geçiş yapmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. 6360 Sayılı Kanun ile Kurulan Büyükşehir Belediyelerinde Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS) Kullanımı

Büyükşehir	EBYS Kullanımı	Büyükşehir	EBYS Kullanımı
Aydın	Aktif	Mardin	-
Balıkesir	Aktif	Muğla	Aktif
Denizli	Aktif	Ordu	Aktif
Hatay	Aktif	Şanlıurfa	Aktif
Kahramanmaraş	Aktif	Tekirdağ	Aktif
Malatya	Aktif	Trabzon	Aktif
Manisa	Aktif	Van	Aktif

Kaynak: İlgili büyükşehir belediyelerinin 2018 yılı faaliyet raporları.

Büyükşehir belediyeleri EBYS uygulamasına geçiş yaparak birçok masraf kaleminden tasarruf edilmesini sağlamıştır. Bu sistem sayesinde hızlı, kesintisiz ve erişilebilir bir belge yönetim sistemine kavuşan belediyeler mevzuata uygun belge üretimi ve saklaması yapabilmektedir. Belediyeye gelen ve belediye tarafından gönderilen belgelerin, belge üzerinde bulunan numaralar ile internet ortamında sorgulanabilmesi ve böylelikle de bürokratik işlemlerin azaltılması görülmüştür. Kurumlar arasındaki belge transferlerinin “Kayıtlı Elektronik Posta” (KEP) aracılığıyla gönderilebilmesi ve alınabilmesi hizmetlerin hızlı ve güvenli şekilde gerçekleşmesini sağlamaktadır (Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2018 Yılı Faaliyet Raporu, 2018: 27).

10.03.2018 tarihinde yürürlüğe giren “7099 sayılı Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda değişiklik yapılmış ve İçişleri Bakanlığı öncülüğünde “e-Belediye Bilgi Sistemi” kurulmuştur. Tüm belediyelerin bu sisteme dâhil olması zorunlu hale getirilmiştir (Resmi Gazete, 10.03.2018). Bu bağlamda 6360 sayılı Kanun ile kurulan büyükşehir belediyelerinden “e-Belediye Bilgi Sistemine” geçenler aşağıdaki tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. 6360 Sayılı Kanun ile Kurulan Büyükşehir Belediyelerinin “E-Belediye Bilgi Sistemini” Kullanımı

Büyükşehir	e-Belediye Bilgi Sistemi Kullanımı	Büyükşehir	e-Belediye Bilgi Sistemi Kullanımı
Aydın	-	Mardin	Aktif
Balıkesir	Aktif	Muğla	-
Denizli	Aktif	Ordu	-
Hatay	-	Şanlıurfa	-
Kahramanmaraş	-	Tekirdağ	-
Malatya	Aktif	Trabzon	Aktif
Manisa	-	Van	Aktif

Kaynak: www.belediye.gov.tr, Erişim Tarihi: 09.12.2019.

E-Belediye Bilgi Sistemi, vatandaşlar açısından hizmetlere zaman ve mekândan bağımsız olarak daha hızlı, kesintisiz ve güvenilir şekilde ulaşmayı sağlamaktadır. Belediyeler açısından ise, ortak bir platformda buluşmayı gerçekleştirmekte, kaynak, personel ve zaman açısından tasarruf sağlamaktadır. Ayrıca hizmetlerin elektronik ortama aktarılmasıyla bürokrasi ve kırtasiyecilik azaltılacak ve hizmetlerde belirli bir standart ve şeffaflık oluşacaktır. Ekonomik anlamda ise belediyelerin kendi bütçeleri ile temin ettikleri sistem ve yazılım donanımlarının önüne geçilerek yılda 2 milyar TL kaynak tasarrufu sağlanacağı öngörülmektedir (belediye.gov.tr).

6360 sayılı Kanun ile kurulan büyükşehir belediyelerinin dijitalleşme çabaları çerçevesinde e-devlet platformunda yer almaya başladığı söylenebilir. Bu bağlamda büyükşehir belediyelerince genel olarak benzer hizmetlerin e-devlet platformuna taşındığı görülmüştür. Denizli, Malatya ve Tekirdağ büyükşehir belediyelerinin bu konuda daha başarılı oldukları ve 6360 sayılı Kanun ile kurulan büyükşehir belediyeleri arasında e-devlet üzerinden en çok hizmet sunan belediyeler olmuşlardır (turkiye.gov.tr).

SONUÇ

Bilgi teknolojisinin yerel kamusal hizmetlerin sunumunda kullanılması hizmetlerin daha etkin, verimli ve hızlı şekilde sunulmasını sağlamıştır. Bilgi teknolojisinin yaygınlaşması ile birlikte, özellikle bilgisayar ve internet kullanımının artmasıyla hizmet sunumunda ve bilgiye erişim konusunda dijitalleşme süreci hız kazanmıştır. Vatandaşlar e-belediyecilik uygulaması kapsamında belediyelere gitmeden istedikleri bilgiye elektronik ortamda daha hızlı ve rahat

bir şekilde erişme olanağına sahip olmuştur. Belediye hizmetlerinde bilgi teknolojisinin kullanılması başka bir deyişle e-belediyeçilik, teknolojik altyapının kullanılmasıyla klasik belediyeçilik anlayışının terk edilmesine ve bu sayede yerel halka daha kaliteli, hızlı ve sürekli hizmet sunulmasına olanak vermiştir. Belediyelerin hizmetleri elektronik ortama taşınmaları hem hizmetlerin verimliliğini artırmakta hem de belediye yönetimleri için şeffaflığı, hesap verebilirliği ve kaynakların etkin kullanımını sağlamaktadır.

6360 sayılı Kanunla kurulan büyükşehir belediyelerinin “e-belediyeçilik” konusunda belirli bir mesafe kat ettiklerini söylemek mümkündür. E-belediyeçilik uygulamaları kapsamında büyükşehir belediyelerinin öncelikli olarak resmi web sitelerini üzerinden hizmet vermeye başladıkları görülmektedir. Web siteleri üzerinden sunulan e-belediyeçilik hizmetleri tek yönlü bilgi aktarımı şeklinde ve halkın katılımını sağlamada yetersiz olmakla birlikte vatandaşların belediyeye gitmeden birçok işlemi yapabilmesine ve böylelikle zaman ve maliyet açısından tasarruf etmesine olanak vermiştir. Mardin ve Ordu büyükşehir belediyeleri dışında diğer büyükşehir belediyelerinin “sorgulama işlemleri” bağlamında benzer hizmetler sunduğu görülmektedir. Dolayısıyla Mardin ve Ordu büyükşehir belediyelerinin bu konuda diğer büyükşehir belediyelerine göre daha az başarılı oldukları söylenebilir.

“Bilgi verme hizmetleri” kapsamında ise tüm büyükşehir belediyelerinin meclis kararları ve raporları yayımladıkları görülmektedir. Ayrıca Hatay, Kahramanmaraş, Malatya ve Tekirdağ büyükşehir belediyelerinin diğer büyükşehir belediyelerine kıyasla bu konuda daha fazla hizmet sunduğu görülmektedir. Özellikle Kahramanmaraş ve Tekirdağ büyükşehir belediyelerinin imar değişiklikleri ve ihale ilanlarını yayımlamaları bu belediyeleri şeffaflık ve hesap verebilirlik anlamında diğerlerine oranla ön plana çıkarmaktadır.

“Online hizmetler” kapsamında ise tüm büyükşehir belediyelerinin e-ödeme, istek ve şikâyet işlemleri konusunda hizmet verdikleri görülmektedir. Ayrıca Aydın, Muğla, Ordu, Tekirdağ ve Trabzon büyükşehir belediyeleri web TV’leri üzerinden meclis yayını yaparak daha şeffaf bir yönetim anlayışı ortaya koymaktadır. Aydın ve Hatay büyükşehir belediyelerinin web siteleri üzerinden anket uygulaması yapması ve Trabzon büyükşehir belediyesinin de “şehrim için fikrim var” uygulamasını kullanması bu belediyelerin katılımcı yönetim anlayışı bağlamında ön plana çıkmasını sağlamıştır.

EBYS kullanımı, e-belediye bilgi sistemine dâhil olunması ve alınan meclis kararların ve faaliyet raporlarının web sayfası üzerinden yayınlanması gibi e-belediyeçilik uygulamaları,

şeffaflığın artmasına ve kaynakların daha etkin ve verimli kullanılmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca hizmetlerin elektronik ortama aktarılmasıyla da bürokrasi ve kırtasiyecilik azalmış, hizmetlerde belirli bir standart oluşmuştur.

Genel olarak e-belediyecilik uygulamaları ile birlikte büyükşehir belediyeleri, daha geniş halk kitlesine ulaşmakta, hizmetlerin sunumunda hız ve kolaylık sağlanmakta ve yapılan tüm işlemler belediye web sitesi üzerinden yayımlanarak, daha şeffaf ve sürekli ulaşılabilir bir belediye yönetimi oluşmaktadır. Hem hizmet sunan belediyeler için hem de bu hizmetten yararlanan vatandaşlar açısından önemli avantajlar sağlayan e-belediyecilik uygulamalarına 6360 sayılı Kanunla kurulan büyükşehir belediyelerinin gerekli yatırımı yapması önem arz etmektedir. Bunun için bu büyükşehir belediyelerinin gerekli olan yönetim vizyonuna, bütçeye ve insan kaynağına sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle, büyükşehir belediyelerinin başkan ve diğer üst yönetici kadrolarının e-belediyeciliğe geçiş için gerekli olan vizyona sahip olmaları, bunun için de ihtiyaç duyulan bütçeyi ve insan kaynağını ayırmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Alodalı, B., Tuncer, A., Usta, S., Halis, M. (2012). “Yerel Yönetimlerde E-Belediyecilik Uygulamaları: Akdeniz Bölgesi Örneği”,*Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), ss. 83-95.
- Aydın, D. (2007). “Kamu Hizmetlerinde Bilgi Teknolojisi Uygulamaları: Fırsat ve Tehditler”,*Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), ss. 295-322.
- Balcı, A. ve Kırılmaz, H. (2009). “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Kapsamında E-Devlet Uygulamaları”. *Türk İdare Dergisi*, 81(463), ss. 45-70.
- Bensghir, T. K. (1996). *Bilgi Teknolojisi ve Örgütsel Değişim*, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Çarıkçı, O. (2010). “Türkiye’de E-Devlet Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(12), ss. 95-122.
- Güven, A., Alan, Ç. (2018). “Türkiye’de Kurumların Bilgi Teknolojisi Kullanımındaki Yeri”, *2. Uluslararası El Ruha Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı*, ss.178-194.
- Henden, H.B., Henden, R. (2005). “Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumundaki Değişim ve e-Belediyecilik”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), ss. 48-66.

https://www.belediye.gov.tr/kurumlar/belediye.gov.tr/Duyurular/BelediyeListeleri_04.01.201

8 Erişim Tarihi: 09.12. 2019.

<https://www.turkiye.gov.tr/belediyeler>, Erişim Tarihi: 09.12. 2019.

Karagülmez, A. (2010). “Elektronik Devlet Kavramı”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 1(2), s. 449-476.

Karakaya, O., Gaytancıoğlu, K. (2017). “6360 sayılı Kanunla Kurulan Büyükşehirlerde Dijitalleşme Çabaları: Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, (Kayfor 15 Özel Sayısı), ss. 1491-1504.

Karakaya, R. (2006). *E-Belediyecilik Kılavuzu Yerel Yönetim Vatandaş Etkileşimi*, İstanbul: Tasam Yayınları.

Kaypak, Ş. (2009). “Küreselleşme Sürecinde E-Dönüşüm ve Belediyelere Yansıması”, 7. *Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı*, ss. 215-234.

Mecek, M. (2017). “E-Devlet ve E-Belediye: Kavramsal Çerçeve ve Türkiye’de Belediye Web Sitelerine Yönelik Yapılan Çalışmaların İncelenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, (Kayfor 15 Özel Sayısı), ss. 1815-1851.

Odendaal, N. (2003). “Information and Communication Technology and Local Governance: Understanding the Difference Between Cities in Developed and Emerging Economies”, *Computers, Environment and Urban Systems*, 27(6), ss. 585-607.

Pektaş, E. K. (2011). “Belediye Hizmetlerinde Bilgi İletişim Teknolojilerinin Kullanımı ve E-Belediye Uygulamalarındaki Son Gelişmeler: Bir Literatür Taraması”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), ss. 65-88.

Resmi Gazete (06.12.2012). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf>, Erişim Tarihi: 09.12. 2019.

Resmi Gazete (22.03. 2013). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130322-2.htm>, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

Resmi Gazete (10.03.2018). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180310-9.htm>, Erişim Tarihi: 09.12. 2019.

- Saraçbaşı, Y. (2010). *Türkiye’de E-Belediyecilik Uygulamalarında Belediye Vatandaş İlişkisi: Malatya Belediyesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Şahin, A. (2007). “Türkiye’de E-Belediye Uygulamaları ve Konya Örneği”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29, ss. 161-189.
- Şahin, A., Örselli, E. (2003). “E-Devlet Anlayışı Sürecinde Türkiye”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, ss. 343-356.
- Şahnagil, S. (2017). “Kamu Politikası Oluşturma Sürecinde Bilgi ve İletişim Teknolojileri: E-Devlet Uygulamaları”, *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), ss. 77-89.
- Taş, İ., Uçacak, K., Çiçek, Y. (2017). “Türk Kamu Yönetiminde Yaşanan Dijital Dönüşümün Bürokratik İşlemlerin Azaltılması Üzerindeki Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, (Kayfor 15 Özel Sayısı), ss. 2303-2319.
- Ulusoy, A., Çobanoğulları, G. (2013). “Trabzon Belediyesi Örneğinde E-Belediyecilik Uygulamaları”, *Türk İdare Dergisi*, 477, ss. 269-284.
- Usta, S., Akman, E., Kocaoğlu, M. (2018). “6360 sayılı Kanunun Büyükşehir Belediye Sistemine Etkileri: Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği”, *TESAM Akademi Dergisi* (Yerel Yönetimler Özel Sayısı), ss. 217-249.

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 19

Sayfalar /Pages: 195-211

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 30.03.2020

Sonuçlanma Tarihi: 29.04.2020

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN YEREL KARAR ALMA SÜRECİNE KATILIMI

Abdullah TAŞTEKİN*

Öz

Yerel yönetimler, belirli bir coğrafi alanda yaşayan, yerel topluluğun ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan, karar organları yerel halkça seçilen, idari ve mali özerkliğe sahip kamusal kurumlardır. Genel anlamda dünyada, yerel yönetimler hem hizmet etkinliği hem de demokratik yönetim en iyi gerçekleştirildiği yönetim kademesi olarak kabul görmektedirler. Yerelde etkin ve katılımcı demokratik yönetim anlayışı, vatandaşların ve sivil toplum örgütlerinin yönetim sürecine dahil edildiği bir anlayışla gerçekleştirilir. Türkiye'de 2000'li yıllar sonrası yerel yönetimlere ilgili yapılan yeni hukuksal düzenlemelerde öne çıkan konuların başında sivil toplum örgütlerinin yönetim sürecine katılımını sağlayacak kurumsal ve politik düzenlemelerin yapılmasıdır. Çalışmada, Yerel mevzuat doğrultusunda sivil toplum kuruluşların, Stratejik planlama, kent konseyleri, Yerel meclisler, ihtisas komisyonu ve gönüllü hizmetler yoluyla yerel yönetim sürecine katılımı konusu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Örgütleri, Yerel Yönetime Katılım, Yerel Demokrasi

Jel Kodları:H75.

PARTICIPATION OF NGO'S TO THE LOCAL DECISION MAKING PROCESSES IN TURKEY

Abstract

Local governments are public institutions that live in a geographical area, established to meet the common needs of the local community, the decision-making bodies are selected by the local community, with administrative and financial autonomy. In general, in the world, local governments are accepted for their service efficiency and in the management level, for their democratic management capabilities. The understanding of effective and participatory democratic management at the local level is realized through an understanding in which citizen and non-governmental organization are included in the management process. Turkey in 2000 s after the beginning of the prominent issues in the new legal arrangements made to local governments to ensure the participation of civil society organizations in the management process is making the institutional and political arrangements. In local legislation, it provides the opportunity for civil society organizations to participate in the local government process through strategic planning, city council, local councils, specialized commission and voluntary services.

Keywords: Civil Society, Organizations, Participation in Local Government, Local Democracy

Jel Codes:H75

* Dr. Öğretim Üyesi, Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, atastekin@yahoo.com, 0000-0001-7634-4385.

GİRİŞ

Ülkelerin yönetim kültürü ve devlet yapılanmalarına göre değişiklik göstermekle beraber, hemen hemen bütün ülkelerde, kamusal hizmetlerin merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin arasında bölüşüldüğü görülmektedir. Avrupa ülkelerinde güçlü yerel yönetimlerin varlığı demokratik yönetimin şartlarından sayılmaktadır. Yerel yönetimler demokrasinin okulu olarak isimlendirilmesinin sebebi, halkın bu yönetim kademesine çok yakın ve içinde olmasından kaynaklanmaktadır. Halkın ölçek anlamında küçük beldelerde yerel yönetim sürecine katılımı daha kolay gerçekleşmesine rağmen özellikle büyük kentlerde bu imkan azalmaktadır. Kent merkezlerinde ve metropol alanlarda yerel yönetime katılımın şahıslardan ziyade üye oldukları sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Örgütlü bir toplumun varlığı günümüzde artık demokratikleşmenin ön koşullarından biri haline gelmiştir. Ancak bir ülkede sadece örgütlü oluşumların kurulmasına izin vermek artık demokratikliğin bir göstergesi olarak yeterli görülmemektedir. Aynı zamanda bu kuruluşların oluşumuna destek verilmesi ve kamusal politikaların oluşum sürecine katılımlarını sağlayacak yasal zeminlerin oluşturulması beklenmektedir. Kamu politikası, toplumsal talep ve ihtiyaçlara çözüm yolları bulmak olduğuna göre, daha isabetli politikalar üretebilmek için halkın sorun ve taleplerini en iyi bilen, dolayısıyla bunu en iyi şekilde iletebilecek olan STK’ların karar alım süreçlerinin tüm aşamalarında yer alması önem arz eder.

Sivil toplum alanı devlete veya bireylere indirgenemeyen ve gönüllülük üzerine kurulmuş bir alandır. Sivil toplum, devletin müdahale alanlarının dışında kalan ekonomik ve sosyal alanı tanımlamak için gereksinim duyulmuş bir kavramdır. Bu alan, kendi kendini düzenleyen, kendi ilke ve kurallarına göre işleyen özerk bir alandır. Sivil toplum kuruluşların en önemli rolü, ulusal alanda ülkenin toplumsal ve ekonomik sorunlarına dikkat çekerek, bu sorunların çözümü, farklı düşüncelere saygı çerçevesinde ülkenin demokratikleşmesi yolunda çaba harcamak; uluslararası alanda ise uluslararası ve uluslar üstü kurumlarla ilişkilerin derinleştirilmesine, ülkenin tanıtımına ve olumlu imajına katkıda bulunmak olmalıdır. Kısaca Sivil toplum kuruluşlarının devletin vesayeti altında olmadan kendi yapılanmaları ve faaliyetleri hakkında kendileri karar verebilmeli, devlet politikasının gidişatını etkileyebilmelidir.

Sivil toplum kuruluşların yerel kamusal politikaların belirlenme sürecine katılımıyla ilgili olarak Türkiye’de kamu kurumları ile Sivil toplum kuruluşların işbirliği yapılabilmesi için yasal çalışmalar yapılmıştır. Özellikle bu katılımın yerel kamusal politikaların oluşturulması bakımından 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve İl

Özel idareleri Kanun'ları önem arz etmektedir. Ayrıca Sivil toplum kuruluşların yerel kamusal politikaların oluşumuna belediye meclisleri, komisyonlar ve kent konseyleri ve hizmetlere gönüllü katılım aracılığıyla sağlanmıştır. Bu konuda katılım mekanizmalarının düzenlenmesine rağmen yerelde katılımın çeşitli faktörlerden dolayı etkin bir şekilde gerçekleştirilmediği görülmektedir.

Bu bağlamda çalışmada, sivil toplum örgütlerinin yerel kamusal politikaların belirlenmesindeki rolü kapsamında öncelikli olarak yerel yönetim, yerel politika, yerel katılım ve yerel demokrasi kavramları ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Sivil toplum kuruluşların yerel mevzuatın düzenlediği imkânlar doğrultusunda yerel kamusal politikalara etkisi çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

1. YEREL YÖNETİM VE KATILIM

Yerel yönetimler, kamu yönetimi teşkilatlanmasında merkezi yönetimin yanında yerel kamusal hizmetleri yürüten birimlerdir. Başka bir deyişle yerel yönetimler, yerel halkın ortak ihtiyaçlarını karşılayan, karar organlarının yereldeki halk tarafından seçileni, idari ve mali yönden özerk kamu tüzel kişiliğine sahip birimlerdir (Toprak, 2010: 17). Yerel yönetimler, belirli bir coğrafi alanda yaşayan halka hizmet üretmek amacıyla kurulmuş olan, karar organları yerel halk tarafından seçilen, görev ve yetkileri kanunlarla belirlenmiş olan, kendisine özgü gelire ve personele sahip olan ve merkezi yönetimle olan ilişkilerinde özerkliğe sahip olan kamu tüzel kişileridir (Çetin, 2009: 250).

Yerel yönetimler, toplumların ya da yerel birimlerdeki halkın ekonomik, sosyal, siyasal, idari yapısının yanında, demokrasi kültürünün topluma yerleştirilmesinde ve demokrasinin bir toplumda gelişmesine katkı sağlayan bir rolü üstlenen birimlerdir (Kayan, 2019: 41). Toplumlara demokratik değerlerin kazandırılmasında, yönetimde etkin katılımın sağlanmasında ve bu değerlerin verimli bir şekilde sağlanmasında yerel yönetimler önemli bir rol üstlenmektedir (Memişoğlu, 2015: 1-52).

Yerel yönetimler, demokratik hayatta sahip oldukları roller ve kamusal hizmetlerin halka götürülmesindeki fonksiyonları nedeniyle halkın yönetime katılımının ilk aşamasıdır (Toprak, 2010: 14). Merkezi yönetim tarafından alınan kararların yerel ihtiyaçlarla uygunluğu her zaman mümkün olamamaktadır. Bu açıdan da yerel yönetimlerin yerel ihtiyaçlara yönelik karar alımında önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü yerel yönetimler kamusal hizmetler

açısından var olan eksiklikleri yerinde görebilmekte ve daha isabetli ve gerçekçi kararlar alabilmektedir (Türkoğlu ve Bucaktepe, 2015: 323).

Kamu politikası kavramı üzerinde uzlaşma sağlanan bir tanımlama yapılması zordur. Bu bağlamda farklı tanımlamaların unsurlarını içinde barındıran bir tanımlamayı Birkland yapmıştır. Ona göre kamu politikası, bir amaca ulaşmak için gerçekleştirilen, kamu ve özel sektör tarafından yorumlanan ve nihai noktada fikir hükümet dışı örgütlerden gelmiş olsa bile hükümet tarafından uygulanan politikalardır (Bulut, vd., 2017: 25). O halde kamu politikalarını kısaca toplumsal sorunları belirlemek ve bu sorunlara çözüm yolları geliştirmek olarak tanımlarsak, yerel kamu politikalarını da yerel yönetim birimlerince yerel halkın sorunlarının belirlenmesi ve bunlara çözüm geliştirilmesi olarak tanımlamak doğru olacaktır.

Yerel yönetimler, yerel halkın talep ve ihtiyaçları doğrultusunda imar, konut, spor, çevre, kültür vb. gibi birçok alanda faaliyette bulunmakta ve bu alanlarda yerel kamusal politikalar oluşturmaktadır. Bu politikaların oluşum sürecinde ise iç ve dış aktörlerin etkisi olmaktadır. Bu aktörlerden bir kısmı hangi politikanın uygulanacağını doğrudan seçerken, diğer kısmı ise statüleri gereği bu tercihi etkileyebilmektedir (Özkan, 2015: 52).

Yerel katılım yalnız mahalli idare kurumlarının seçimle meydana getirilmesi değildir; yerelleşmenin gerçek anlamda sağlanarak, halkın yönetime aktif, doğrudan söz söyleyecek seviyeye gelmesidir (Çevikbaş, 2008: 72). Yerel demokrasinin geliştirilmesindeki en önemli unsur, yerel halkın alınan kararlardaki katılımın derecesi ve yerel halkın bu kararların alınmasına yapmış olduğu katkıdır (Okur ve Çakıcı, 2011: 6).

Yerel yönetimler demokrasinin temel eğitim kurumlarıdır. Yerel yönetimlerin demokratik kuruluşlar olarak gelişim göstermesi demokrasinin gelişimine paralellik gösterir (Yaylı ve Puslu, 2008: 135). Bu özelliklerin yerel yönetimlerde işlevsellik kazanabilmesi için bu kuruluşların, halkın katılım sağlamasına imkân veren iletişim kanallarını açık tutması gerekir.

Yerel katılımın önemi, uluslararası alanlarda yapılmış olan antlaşmalarda belirtilmiş olup yerel demokrasinin gelişimine olan katkısı vurgulanmıştır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nda ve insan hakları ile ilgili diğer uluslararası metinlerde, yurttaşların kamusal etkinliklere katılma hakkı açıkça belirtilmiştir. Avrupa Konseyi’ne üye olan tüm devletlerin Avrupa Yerel Özerklik Şartında belirtilen bu kurallara uyulması gerektiği belirtilmiştir (Önder, 2013: 315).

Yerel demokrasi sözcüğü için yönetimdeki demokratik değerler üzerinde durulduğu görülmektedir. Bazen bu kavramın yerel özerklik kavramıyla bir tutulup aynı anlamda

kullanıldığı da görülür (Uluç, 2019: 14). Yerel birimlerde; aktif bir yönetim anlayışını benimseyen, etkinlik ve faaliyetlerde demokratik değerleri ön planda tutan, demokrasinin bünyesinde var olan birçok değeri yönetim anlayışını benimsettirir, yerel demokrasi. Yerel demokrasi içinde bulunan toplumun demokratik açıdan özgürleşmesine olanak veren değerler bütünü olarak da tanımlanabilir (Görmez ve Altınışık, 2011: 37).

Yerel demokrasiyi oluşturan temel bazı prensiplerden söz edilebilir. Bu prensiplerden birincisi, merkeziyetçilikten uzak yerel yönetimlerde seçilen oluşan yapıların, kendilerinin karar alıp, bu kararları uygulamalarıdır. İkincisi ise; yerel yönetimlerde halk tarafından seçilen organların (yöneticilerin); meclis delegelerini, kendilerine oy veren seçmen kitlelerini, sivil toplum ve diğer katılımcı aktörler arasındaki iletişimsel ve rekabetsel süreci etkinliğidir. Bu gruplar demokratik bir süreç içerisinde kendilerini seçen seçmene karşı sorumluluk duygusuna sahip olmalı ve halka karşı isteyerek bu durumu sahiplenmelidir. Üçüncü prensip ise, yerel yönetimler kendilerine verilmiş olan yetkileri ve sorumluluk bilinçleri konusunda halka bilgi vermeli ve halkı etkileyen veya etkileyecek olan konular için alınacak kararlara mümkün olduğu kadar halkın katılımını sağlamalıdır (Kestellioğlu, 2011: 124).

2. SİVİL TOPLUM ÖRGÜTÜ (STK) KAVRAMI

Modern toplumlarda, belirli amaçları gerçekleştirmek, belirli konularda kamuoyunu aydınlatmak veya yönlendirmek için çalışan ve gönüllülük esasıyla hareket eden kuruluşlara sivil toplum kuruluşu (STK) denir. Toplum içerisinde idarenin bir parçası olmayan ve sivil toplum alanında etkinlik gösteren her örgütlenme STK'yı oluşturur. Bu tanımlamayla STK'ların kapsamına siyasi gruplar, esnaf ve işçi sendikaları, dini kurum ve kuruluşlar, loncalar, spor kulüpleri, sanat ve kültür dernekleri, birlikler, odalar, küçük ve büyük özel sektör girişimleri dâhil edilmektedir (Arslan, 2001: 127).

Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi'nde vatandaşların karar alma sürecine katılabilmeleri ve bu bağlamda danışma ve denetim mekanizmalarının açık olması bir hak olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu hakkın kullanılabilmesini sağlayacak en önemli araçlardan biri de STK'lardır (Yıldırım, 2004: 233).

STK'lar ile ilgili olarak farklı tanımlamalar ve isimlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda genel olarak gönüllülük esasına dayalı ve belirli amaçları gerçekleştirmek için faaliyette bulunan, toplumu yönlendirme ve bilinçlendirme işlevini üstlenen kuruluşlara STK denilmektedir. Ayrıca bu kuruluşlara "Hükümet Dışı Kuruluşlar (Non Governmental

Organizations), “Üçüncü Sektör Kuruluşları” ve “Gönüllü Kuruluşlar” da denilmektedir (Genç ve Erdoğan, 2013: 250). Dünya bankası tanımına göre sivil toplum kuruluşu, sosyal barış ve refahı artırmak için çalışan, yoksulluğa dikkat çeken, çevreyi koruyan, temel sosyal hizmetleri ve temelde sosyal gelişmeyi sağlamayı amaçlayan özel organizasyonlardır. Daha geniş tanımıyla ülke yönetimin resmi olmayan, hükümetten bağımsız sivil kısmıdır (Gündüz ve Kaya, 2014: 134).

STK’lar günümüzde sadece toplumsal ve ekonomik kalkınmaya ve sivil toplum düzenine katkı sağlamak rolü ile sınırlı kalmamakta, bununla birlikte katılımcı demokratik anlayışın oluşturulmasına ve sürdürülmesine de önemli katkılar sunmaktadır. Dolayısıyla günümüzün en önemli aktörlerinden biri olan STK’lar, yalnızca bireylerin ortak amaçlarını gerçekleştirmek için değil, devleti etkileyebilmek ve denetleyebilmek için de kurulmuşlardır (Caniklioğlu, 2007: 78).

STK’lar tarihsel süreçte sadece bireysel hak ve özgürlüklerin yaşama geçirilmesi ve güvence altına alınması ya da siyasal sistemin demokratikleşmesi mücadelesinin değil, aynı zamanda bir ülkede vatandaşların kamusal politikaların belirlenmesi sürecine aktif katılımını sağlayan önemli bir aktör olarak görülür. Bu özelliğiyle sivil toplum, toplumsal sorunlara etkili çözüm bulma sürecine aktif katılan ve siyasi aktörleri bu çözümleri yaşama geçirecek politikalar üretmeye yönlendirmek için çalışan farklı gönüllü aktörlerin devlet denetimi dışında kurduğu ortak alan olarak tanımlanabilir (Keyman ve İçduygu, 2005: 25).

3. SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ (STK) VE YEREL YÖNETİM İLİŞKİSİ

Yerel yönetimler, demokratik hayatta sahip oldukları roller ve kamusal hizmetlerin halka götürülmesindeki fonksiyonları nedeniyle halkın yönetime katılımının ilk aşamasıdır (Toprak, 2010: 14). Bu bağlamda STK ve yerel yönetim ilişkisi günümüze kadar güncelliğini koruyan bir konu olmuştur. Bu konuda Hegel, yerel yönetimin sivil toplumun bir parçası olduğunu ifade etmiştir. Belediyelerin merkezi yönetimin müdahalesine kapalı bir idari özerklikten faydalandığını ve sivil toplum sınıflandırmasında bir yerel yönetim birimi olan belediyeleri diğer sivil toplum kuruluşlarıyla aynı kategoride değerlendirmiştir (Kaypak, 2012: 40).

Yerel yönetimler ve belediyeleri, tarihsel süreç içerisinde sadece yerel hizmetleri yerine getiren kurumsal yapılar değil aynı zamanda siyasi iktidarın merkezileşmesine karşı sivil toplum geleneğini güçlendiren kurumlar olarak da değerlendirmek gerekir. Benzer görüşleri dile getiren Magnusson, belediyelerin devletin değil, sivil toplumun bir parçası olduğunu belediye özerkliğinin bireyler ve özel kuruluşlar gibi 19. yüzyılda devletin müdahalesine karşı olduğunu ileri sürmektedir (Görmez, 1997: 65).

Yerel yönetimler sivil topluma dayalı yapılanmalar olarak ifade edilmektedir. Bu durum yerel yönetimlerin programlarının yerel siyasal süreçler, seçmenler ve siyasal gruplar tarafından belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. Batı Avrupa'da merkeziyetçi yönetim anlayışına rağmen ortaya çıkmış olan yerel yönetimler, ortaya çıkma ve gelişim süreci anlamında bir STK olarak kabul edilmiştir. Çünkü Batı anlayışında belediye yalnızca orada yaşayan halkın ortak ihtiyaçlarını gidermek için kurulmuş bir yapılanma değildir, aynı zamanda merkezi yönetim anlayışına karşı sivil toplum geleneğinin sürdürülmesi demektir (Tekeli, 1983: 7).

Yerel yönetimlerin bir kamusal kurum mu yoksa sivil alanın içinde olan bir örgüt mü tartışmaları ülkeden ülkeye farklılık oluşturmaktadır. Bu konuda yerel birimlerin sahip olduğu özerkliğin derecesi belirleyici olmaktadır. Ancak siyasi özerkliğe sahip yerel birimlerin sivil toplum kategorisine dâhil edilebileceği yargısı ağırlığını korumaktadır. Yerel yönetimler bir kamu tüzel kişisi olarak siyasal toplumun bir paydaşı ve kamusal otoritenin tamamlayıcısı oldukları için bunları sivil toplum kuruluşu olarak kabul etmek mümkün değildir (Parlak ve Ökmen, 2016: 49). Ancak yerel yönetim birimlerini sivil topluma dâhil eden görüşler de bulunmaktadır. Bu ise yerel yönetimlerin özerkliğini geçerli kılmak için siyasi iktidarlarca ileri sürülen bir düşüncedir. Bu düşünceye sahip olanların bir kısmı ise sivil toplum örgütlerine piyasa mekanizmasının ve bireyciliğin alanı olarak başvurmakta ve yerel yönetimleri bu anlamda STK olarak kabul etmektedirler (Kaypak, 2012: 42-43).

Keleş'e göre aşağıdaki nedenlerden dolayı Türkiye'de ise yerel yönetim birimlerini STK olarak kabul etmek mümkün değildir. (1991: 326-329):

- Türkiye'de yerel yönetimler Tanzimat sonrası tepeden inme Batılılaşma hareketi sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de yerel yönetimlerin toplumsal bir tabanı bulunmamaktadır.
- Türkiye geç kapitalistleşen bir ülkedir. Bundan dolayı burjuvazi devlet eliyle geliştirilmiştir. Dolayısıyla burjuvazinin bu niteliği yerel yönetimlerin STK olarak ortaya çıkmasına engel teşkil etmiştir.
- Yerel yönetimler kamu tüzel kişisidirler. Kamu yönetimimin bir parçası olduklarından sivil toplumdan ziyade siyasal toplumun parçasıdır.
- Türkiye'de yerel yönetimler gerçek anlamda özerkliğe sahip olmadıkları için STK olarak kabul edilemezler.

Yerel demokrasinin var olabilmesi, yerel yönetim birimlerinin sahip olduğu gücü toplumdaki diğer gruplarla paylaşmasına ve birlikte kullanılmasına imkân tanıyacak demokratik bir yerel yönetim anlayışının uygulanmasına bağlıdır. Bu ise yerel yönetimlerin STK’lar ile sürekli olarak işbirliği içerisinde olmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü STK’lar, yereldeki halkın ihtiyaçlarının, sorunlarının ve isteklerinin yerel yönetim birimlerine aktarılmasında önemli rol oynamaktadırlar (Tekeli, 2003: 10).

Günümüzde yerel yönetimlerin işleyişleri açısından bireysel katılım konusunda sorunlar yaşanmakta ve örgütlü katılım yaklaşımı giderek önem kazanmaktadır. Bu bağlamda STK’lar, baskı grubu oluşturma, toplumu aydınlatma, yönetim ve karar alım sürecini etkileme ve katılımcı bir demokratik anlayışı yerleştirme konusunda önemli roller oynamaktadır (Okutan, 2008: 94).

STK ve yerel yönetim iki taraflı bir bileşendir. Birinin güçsüzlüğü diğerini de güçsüzleştirir, birinin güçlenmesi diğerini de güçlendirir. Ayrıca STK’nın kendisine ait bir düşünceyle özgürleşmesi, yerel yönetimlerin de gelişmesine olanak sağlayacaktır. Yerel yönetimleri, çoğulcu ve katılımcı bir anlayışa değer veren bir duruma getirmek, yerelin STK’larla birlikte demokratik ve ekonomik açıdan güçlenmesine yardımcı olacaktır (Kaypak, 2012: 44).

4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YEREL KAMUSAL POLİTİKALARI ETKİLEME ARAÇLARI

4.1. Sivil Toplum Kuruluşları ve Stratejik Planlama

Türkiye’deki yönetime katılma uygulamalarından birisi, stratejik planlama uygulamalarıdır. Kamu kurumlarının hazırlayıp uygulamakla yükümlü oldukları stratejik planların hem hazırlık aşamasında hem de uygulama ve denetim aşamasında vatandaşların etkin rol almaları için bir mekanizma getirilmiştir. 5018 Sayılı Kamu Mali Kontrol ve Yönetimi Yasası’na göre kamu kurum ve kuruluşlarının stratejik yönetim anlayışıyla yönetilmeleri öngörülürken, stratejik planların hazırlanma aşamasında, ilgili kamu hizmetlerinden etkilenen bütün paydaşların katkılarının sağlanması istenilmiştir (Resmi Gazete, 24.12.2003). Ayrıca “5393 sayılı Belediye Kanunu” belediyelerin stratejik planının hazırlanması konusunda sivil toplum kuruluşlarına katılım hakkı sağlamıştır. Kanun’un 41’inci maddesine göre, “stratejik plan varsa üniversiteler ve meslek odaları ile konuyla ilgili *sivil toplum örgütlerinin* görüşleri alınarak hazırlanır ve belediye meclisi tarafından kabul edildikten sonra yürürlüğe girer” denilmektedir (Resmi Gazete, 13.07.2005). Stratejik plan hazırlanması sürecinde sivil toplum kuruluşlarından görüş alınması belediye ve sivil toplum kuruluşları ilişkisinde olumlu bir durumdur.

Katılım ilkesi, kamu yönetiminin demokratikliğini artırmak açısından önemlidir. Bu ilke, “kamu hizmetlerine ilişkin kararların alınmasında, ilgili kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının görüş ve önerilerinden yararlanılmasını” içermektedir. Ancak uygulamada bu ilkeye dayanılarak yapılan düzenlemelerin etkin bir biçimde çalıştırılması kolay değildir. Bunun için, toplumdaki bireylerde demokratik bilinç yeterince gelişmiş olmalı ve katılımın önemine inanılmalıdır. Oysaki Türkiye’deki insanların dernek, sendika, vakıf vb. STK’lara üye olma oranı %10’dur (Adaman vd., 2008: 12). Bu bilgi, ülkedeki sivil toplum girişimlerinin ve çalışmalarının durumuna ilişkin basit ama kuvvetli bir saptamadır. Demek ki, vatandaşlarımızın demokratik kitle örgütlerinin etkinliklerine katılım düzeyi yeterli değildir.

4.2. Sivil Toplum Kuruluşları ve Kent Konseyleri

Yerel gündem 21, Birleşmiş Milletlerin 1992 Rio Zirvesinde sürdürülebilir kalkınma sağlanması amacıyla yeni bir küresel ortaklık olarak başlattığı Gündem 21’e dayanan bir plandır. Bu plan, sorunların yerel nitelik göstermesinden dolayı yerel yönetimlerin önemine dikkat çekmiş, bu sorunların çözümünde ve amaçların gerçekleştirilmesinde yerel yönetimlerin katılımına vurgu yapmıştır (Cesur, 2018: 813). Türkiye’de Yerel Gündem 21 yaklaşımının uygulama modeli olarak kent konseyleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kent konseylerinin belediye ile olan ilişkilerine bakılarak belediyelerin karar alım süreçlerine katılım hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

5393 sayılı Belediye Kanunu’na göre, “Belediyeler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasî partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan *kent konseyinin* faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlar” (Resmi Gazete, 13.07.2005).

Kent konseylerinin almış oldukları kararlar ilk belediye meclisi toplantısında görüşülür ve karara bağlanır. Bazı sivil toplum kuruluşları da kent konseyi üyesidirler. Dolayısıyla bu şekilde belediyenin karar alma sürecine dolaylı bir katılım söz konusu olmaktadır (Gündüzöz, 2012: 160). Belediye meclisine gönderilen kent konseyi kararlarının bağlayıcılığının bulunmaması, bu kararların mecliste görüşüldüğüne dair denetim imkânının olmayışı ve Belediye Meclisi görevleri arasında kent konseyi kararlarının görüşülmesinin olmaması Kent

Konsejlerinin Belediyelerce alınacak kararlarda etkin olabilmelerini engellemektedir (Güler ve Mutlu, 2015: 169).

Kent Konseyleri, merkezi yönetimi, yerel yönetimi ve sivil toplumu bir işbirliği ortaklığı çerçevesinde bir araya getiren benzersiz yönetim mekanizmalarıdır(Kayan, 2018: 606). Bu modeli etkili yapan, kent konseyleri bünyesinde yer alan gençlik meclisleri, kadın meclisleri, mahalle meclisleri ve kurulları, örgütsüz kesimlerin ve gönüllülerin katılımını ön planda tutan ve kentin öncelikli alanlarında çalışmalar yürüten çalışma gruplarının varlığıdır. Kent Konseyindeki katılımcıların varlıkları, konumlarını güçlendirmek değil, çeşitli çalışma grupları aracılığıyla yerel yönetimlerin sosyal ve mali kapasitelerinin kullanılmasında etkinliği artırmak, yerinde kararl alınması ve uygulanmasında destek sağlamaktır.

Türkiye’de kent konseylerinin, bazı belediyelerin alt kurumları olarak faaliyet gösterdikleri veya bazı belediyeler için muhalefet unsuru oldukları görülmektedir. Kent konseylerinin belediyelerle olan ilişkileri, belediye olan yerlerde kent konseylerinin kurulmasının zorunlu olması, kent konseylerince alınan kararlarn ilk belediye meclisi toplantısında görüşülüp karara bağlanması ve belki de en önemlisi kent konseylerinin mali kaynağını belediyelerden sağlamasıdır (Önder ve Güler, 2016: 887).

4.3. Sivil Toplum Kuruluşları ve Belediye Meclisine Katılım

5393 sayılı Belediye Kanunu’nda STK’lar ile ilgili ilk değinilen nokta “Hemşehri Hukuku” adını taşıyan 13’üncü maddedir. Bu maddede “belediye hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve bunların korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar. Bu çalışmalarda üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, *sivil toplum kuruluşları* ve uzmanların katılımını sağlayacak önlemler alır” şeklinde ifade yer almaktadır (Resmi Gazete, 13.07.2005).

Türkiye’de pratik hayata dönük ve yerel yönetim mantığının 5393 sayılı Belediye Kanunu’na yansıdığı en önemli madde 75’inci maddedir. Bu maddeye göre, “kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamu yararına çalışan dernekler, Cumhurbaşkanı’nca vergi muafiyeti tanınmış vakıflar ve 7/6/2005 tarihli ve 5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu kapsamına giren meslek odaları ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirebilir” (Resmi Gazete, 13.07.2005). Görüldüğü üzere bu madde, ortak proje hazırlanması konusunda belediye ve sivil toplum kuruluşları ilişkisinde önemli bir gelişme olmaktadır.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda belediye ve sivil toplum kuruluşları ilişkisine yönelik değinilen ilk nokta 7'nci maddenin v bendindedir. Bu maddede, “sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve *sivil toplum örgütleri* ile işbirliği yapmak” ifadesi yer almaktadır (Resmi Gazete, 23.07.2004). İki kanunda da sayılan hizmetlerin yerine getirilmesi sürecinde STK'lar ile işbirliği yapmak öngörülmüştür. Bu da belediye ve sivil toplum ilişkisi açısından olumlu bir durumdur.

4.4. Sivil Toplum Kuruluşların İhtisas Komisyonlarına Katılım

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun “İhtisas Komisyonları” başlıklı 24'üncü maddesi belediyeler ve STK'lar arasındaki etkileşimin önemli bir noktasıdır. Kanunun bu maddesinde STK'lara yer verilmiştir. Bu maddeye göre, “mahalle muhtarları ve ildeki kamu kuruluşlarının amirleri ile ildeki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve gündemdeki konularla ilgili olarak *sivil toplum örgütlerinin temsilcileri*, oy hakkı olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir” (Resmi Gazete, 13.07.2005). Bu kanunun gerektiği gibi uygulanması durumunda hem alınan kararlar daha sağlıklı ve verimli olacak hem de ilgili taraflar karar alım sürecine dâhil oldukları için kararların uygulanması daha kolay olacaktır. Bu da yönetim-toplum kaynaşması sürecine olumlu katkıda bulunacaktır.

Ancak STK'ların bu toplantılara oy hakkı olmaksızın katılmaları bir dezavantaj olarak kabul edilmektedir. Ancak, bu duruma göre daha sıkıntılı olan nokta STK'ların bu toplantılara kendi görev ve faaliyet alanlarını ilgilendiren konularla sınırlı olmak koşuluyla girebilecek olmalarıdır. Çünkü kendisini toplantı konusuyla alakalı gören bir STK'nın toplantıya katılma isteği komisyon tarafından STK'nın toplantı konusuyla ilgisinin bulunmadığı gerekçesiyle reddedilebilir. Dolayısıyla bu madde, komisyon toplantılarına STK'ların katılımını engelleyebilecek bir içeriğe sahiptir.

Yine bu kanunun 24'üncü maddesine göre “komisyon kararları alenidir, çeşitli yollarla halka duyurulur ve talep edenlere meclis tarafından bedel karşılığında verilir” (Resmi Gazete, 13.07.2005) fıkrası belediye ve STK ilişkisinde bilgilendirme bağlamında önemli bir

durumdur. Ancak burada dikkat çeken durum komisyon toplantılarının değil, komisyon kararlarının halka açık olmasıdır. Dolayısıyla yönetim ilkesi gereği komisyon toplantılarının halka açık olması için yasal bir düzenleme yapılması gereklidir.

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun “İhtisas Komisyonları” başlıklı 15’inci maddesi de büyükşehir belediyeleri ve STK’lar arasındaki etkileşimin önemli bir noktasını oluşturmaktadır. Bu maddeye göre, “gündemdeki konularla ilgili olmak üzere, kurum temsilcileri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversitelerin ilgili bölümlerinin, sendikalar (oda üst kuruluşu bulunan yerlerde üst kuruluşun, sendika konfederasyonunun bulunduğu yerde konfederasyonun) ve uzmanlaşmış sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ile davet edilen uzman kişiler, oy hakkı olmaksızın ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir (Resmi Gazete, 23.07.2004). 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda olduğu gibi 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nda da STK’ların ihtisas komisyonu toplantılarına oy hakkı olmaksızın katılmaları öngörülmüştür. Kanunun 15’inci maddesinde “komisyon kararları alenidir, çeşitli yollarla halka duyurulur ve talep edenlere büyükşehir meclisi tarafından belirlenecek bedel karşılığında verilir” fıkrası yer almaktadır (Resmi Gazete, 23.07.2004). Bu durum büyükşehir belediyeleri ve sivil toplum ilişkilerinde alınan kararların öğrenilmesi, başka bir deyişle bilgilendirme bağlamında önemli bir durumdur.

4.5. Hizmetlere Gönüllü Katılım ve Sivil Toplum Kuruluşları

5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 77’nci maddesi de bir katılım uygulamasıdır. Kanun’un bu maddesine göre “Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında belde de dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular” denilmektedir (Resmi Gazete, 13.07.2005).

Kanunun bu maddesinin gerçek anlamda uygulanabilmesi halinde yerel yönetim birimlerinin yükü hafiflemiş olacak ve kentte oturanların sorumluluk bilinci gelişecektir. Hizmetlere gönüllü katılım uygulamasıyla hem kentteki insan kaynağından yararlanılmış olunacak hem de bedel ödemeksizin yerel kamu hizmeti üretilmiş olunacaktır. Yerel kamusal hizmetlere gönüllü katılım, kentsel aidiyet duygusunu geliştirerek yerelde yapılan hizmetlerin başarı düzeyini ve yerel yönetimin meşruiyet desteğini arttırmış olacaktır. Genel olarak bakıldığında Türkiye’de STK’ların yerel kamusal politikaların oluşumuna ve karar alma sürecine katılmaları öncelikle yasal mevzuat açısından kısıtlamalar içermemekte ancak Avrupa yerel yönetimler şartının katma protokolü gereğince STK’ların yerel yönetimlerin gerek politika

belirleme gerekse de karar alma sürecine katılabilmeleri için hem yönetim birimlerinin hem de STK'ların belirlenen ilkelere asgari ölçüde uyması gerektiği ifade edilmiştir. Bu ilkeler ise şunlardır (Bulut, v.d., 2017: 30):

- Açık ve erişilebilir katılım kanalları,
- Güven,
- Hesap verebilirlik ve şeffaflık,
- Bağımsızlık.

Türkiye'deki uygulamalar değerlendirildiğinde STK'ların genel olarak istişare aşamasında yer alabildiği görülmektedir. Bu durumun yasal düzenlemelerin yetersiz olması, mevcut yasal düzenlemelerde STK'lara yönelik yapılan göndermelerin açık olmaması ve yasadaki ifadelerin genel nitelikli olup, işbirliği açısından nasıl bir şekil ve içerik olacağı konusunda açıklayıcı olmaması gibi nedenlerden kaynaklandığı kadar Ülkemizdeki siyasal kültürün etkisi şüphesiz yadsınamaz.

SONUÇ

Günümüzde yerel nitelikteki kamusal hizmetler artış ve çeşitlilik göstermektedir. Dolayısıyla bu hizmetlerin etkin ve verimli sunulabilmesi için oluşturulan yerel kamusal politikaların belirlenmesinde yerel yönetim birimlerinin tek aktör olarak yer alması yetersiz olmaktadır. Başka bir deyişle bu politikaların belirlenmesinde çok aktörlü bir ortaklığa önem verilmelidir. Çünkü demokrasi, katılımın olduğu yerlerde işler hale gelir ve katılımcı demokrasinin olduğu alanda da toplumsal örgütlenmeler oluşmaya başlar.

Yerel yönetimler halka en yakın birimler olduğu için yerel nitelikteki talepler konusunda merkeze göre daha bilgilidir. Yerel yönetim birimlerinin politika oluşturma ve karar alım sürecinde STK'lar ile işbirliği içinde olması hizmetlerin uygulanması ve verimliliği açısından büyük önem arz etmektedir. STK'lar yerel yönetimlerin kendilerine sağlayacağı imkânlar ölçütünde karar alım süreçlerine katılabilmektedirler. Dolayısıyla hem yerel yönetimler hem de STK'lar, demokrasinin vazgeçilmez unsurları olduklarının bilincinde olarak karşılıklı işbirliği çerçevesinde yerel politikaların belirlenmesinde rol almalı ve bu şekilde katılımcı bir toplum yapısının oluşmasına öncülük etmelidirler.

Türkiye açısından STK'ların yerel kamusal politikaların belirlenmesindeki rolüne bakıldığında bunun yeterli düzeyde olmadığı açıkça görülmektedir. Mevcut yasal

düzenlemelerdeki eksiklikler ve toplumun katılımcı anlayış konusundaki ilgisizliği STK’ların politika belirleme sürecinden kolayca dışlanmasına yol açmaktadır. Ayrıca yerel yönetim birimlerinin STK’lar ile işbirliği yapma konusunda isteksiz olmaları ve onları kanunda geçen hükümler üzerine sadece danışma organı olarak kabul etmeleri de STK’ların politika belirleme sürecinde yer almasına engel teşkil etmektedir.

Dolayısıyla STK’ların yerel kamusal politikaların belirlenmesi sürecinde daha aktif rol alabilmeleri için gerekli yasal düzenlemeler yapılarak temel belirleyici aktörlerden biri olmaları sağlanmalıdır. Mevzuatımızda bu konuda yeterli düzenlemeler olmasına rağmen asıl katılımın yeterince sağlanamamasının nedeni; hemşehrilerin katılımı sadece oy verme davranışı olarak algılamaları ve yerel yöneticilerin katılıma açık olmayan ben merkezli yönetim anlayışlarıdır. Özellikle kent konseyinde alınan kararların yerel politikalara dönüşme yüzdeliğinin çok düşük düzeyde olması bunun açık bir kanıtıdır (Aksu, 2018: 83).

KAYNAKÇA

- Adaman, F., Çarkoğlu, A., Şenatalar, B. (2008). *Hane Halkı Gözünden Kamu Hizmetleri ve Yolsuzluk*, Ankara: TEPAV Yayınları.
- Aksu, H. (2018). *Kent Konseylerin Yerel Demokrasiye Katkısı: (Büyükşehir Kent Konseyleri Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, O. (2001). *Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Bayrak Yayınları
- Bulut, Y., Akın, S., Kahraman, Ö. (2017). “Kamu Politikalarının Oluşturulmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisi”. *Strategic Public Management Journal*, 3(6), ss. 23-38.
- Caniklioğlu, D. (2007). *Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Cesur, A. (2018). “Yönetişim Perspektifinden Kent Konseylerinin Kent Yönetimindeki Rolü ve İşlevselliği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), ss. 9-16.
- Çetin, S. (2009). “Yerel Yönetim Birimi Olarak Türkiye’de İl Özel İdareleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, ss. 249-258.
- Çevikbaş, R. (2008). “Yerel Yönetimlerde Siyasal Katılım”, *Türk İdare Dergisi*, 2, ss. 71-95.

Genç, N., Erdoğan, Ü. (2013). “Yerel Demokrasi ve Kalkınma Bağlamın Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Aydın Örneği”, B. Özer ve G. Şeker (Editörler), *Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açılıarı* (ss. 249-263), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Matbaa Birimi.

Görmez, K. (1997). *Yerel Demokrasi ve Türkiye*, İstanbul: Vadi Yayınları.

Görmez, K., Altınışik H. (2011). “Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri”, E. Keskin (Editör), *Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (ss. 31-51), Bursa: Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınları.

Güler, E. ve Mutlu, A. (2015). “Belediye Başkanları ve Meclis Üyelerinin Kent Konseyi Algısı”, *II Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (ss.162-179). Bursa: Bursa Kent Konseyi Yayınları.

Gündüz, A. Y., Kaya, M. (2014). “Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerini Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 6(10), ss. 132-146.

Gündüzöz, İ. (2012). “Küreselleşme Çerçevesinde Türkiye’de Sivil Toplum ve Belediye İlişkileri”, *Türk İdare Dergisi*, 474, ss. 143-169.

Kayan, A. (2019). “Kentli Hakları”, Ö. Sezer ve A. Kayan (Editörler), *Kent Tartışmaları ve Yeni Yaklaşımlar* (ss.25-50), Ankara: Orion Kitabevi.

Kayan, A. (2018). “Çağdaş Gelişmeler Kapsamında Kent Yönetimi Tartışmaları”, M. A. Özer (Editör). *Kamu Yönetimi Tartışmaları*, (ss. 581-630). Ankara: Gazi Kitabevi.

Kaypak, Ş. (2012). “Devletten Yerel Yönetime Değişim Sürecinde Sivil Toplumun Yeni Yüzü”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), ss. 34-57.

Keleş, R. (1991). “Yerel Yönetimler, Sivil Toplum Örgütlenmesi ve Demokrasi”, *Cahit Talas'a Armağan*, (ss. 3321-329), Ankara: Mülkiyeler Birliği Yayınları.

Kestellioğlu, G. (2011). “Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri: Kahramanmaraş Örneği” E. Keskin (Editör), *Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (ss. 52-74), Bursa: Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınları Dizisi-1.

Keyman, E. F., İçduygu, A. (2005). *Citizenship In A Global World European Questions and Turkish Experiences*, London: Routledge.

- Memişoğlu, D. (2015). “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Değişim ve Dönüşümü”, M. Becek (Editör), *İdari ve Mali Açından Türkiye’de Yerel Yönetimler*, (ss. 51-66), Antalya: BEKAD Yayınları.
- Okur, F. ve Çakıcı, A.B. (2011). “Küreselleşme Sürecinde Yerelleşme ve Yerel Demokrasi”, *Akademik Bakış Dergisi*, 11, ss. 1-12.
- Okutan, E. (2008). “Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişmiş İşbirliği: İngiltere Örneği”, *Sayıştay Dergisi*, 71, ss. 91-107.
- Önder, Ö. ve Güler, E. (2016). “Türkiye’de Yerel Demokrasi Açısından Kent Konseyleri Üzerine Bir Araştırma: Kütahya Kent Konseyi Örneği”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), ss. 881-902.
- Önder, Ö. (2013). “Yerelleşme ve Yerel Demokrasinin Güçlendirilmesi Bağlamında Yerel Katılım”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(18), ss. 326-342.
- Parlak, B., Ökmen, M. (2016). *Türkiye’de ve Dünyada Yerel Yönetimler Teori ve Uygulama*, Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Resmi Gazete, 13.07.2005. Sayı: 25874.
- Resmi Gazete, 23.07.2004. Sayı: 25537.
- Resmi Gazete, 24.12.2003. Sayı: 25326.
- Tekeli, İ. (1983). “Yerel Yönetim Demokrasisi ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Belediyeciliğin Gelişimi”, *Türk İdare Dergisi*, 16(2), ss. 7-21.
- Tekeli, İ. (2003). “Siyasal Toplum İle Sivil Toplum Arasında Yerini Belirlemekte Olan Yerel Yönetimler”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 12(2), ss. 5-15.
- Toprak, Z. (2010). *Yerel Yönetimler*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Türkoğlu, İ. ve Bucaktepe, A. (2015). “Yerel Yönetimlerin Mali Özerkliği ve Avrupa Birliği Ülke Uygulamalarından Örnekler”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), ss. 319-336.
- Uluç, A.V. (2019). “Yerel Demokrasi ve Türkiye”, M. Demir, A.Çelik, O.Geyik (Editörler), *Siyasi, İdari ve Mali Yönleriyle Yerel Yönetimler, Türkiye Üzerine Bir İnceleme*, (ss. 9-34), Konya: Çizgi Kitabevi

Yaylı, H. ve Pustu, Y. (2008). “Yerel Demokrasinin İlkeleri”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (16), ss. 133-153.

Yıldırım, İ. (2004). *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 19

Sayfalar /Pages: 212-231

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 05.04.2020

Sonuçlanma Tarihi: 17.04.2020

COVID-19'UN ÇALIŞMA HAYATINA YANSIMALARI: SALGINDAN ETKİLENEN BAZI ÜLKELER TARAFINDAN ALINAN ÖNLEMLER

Sevgi IŞIK EROL*

Öz

Yeni bir virüsün neden olduğu koronavirüs veya Covid-19 hastalığı bulaşıcı bir hastalıktır. Covid-19 çok hızlı yayıldığından, insan sağlığı için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Neredeyse tüm dünyayı etkisi altında olan Covid-19'un olumsuz etkisi elbette sadece insan sağlığı üzerinde değildir. Covid-19'un olumsuz etkileri aynı zamanda iş, işletme ve çalışanlar üzerinde de görülmeye başlanmıştır. Böylece Covid-19, hem insan sağlığını hem de çalışma hayatını olumsuz etkileyerek son yılların en büyük küresel tehdidi olma yolunda ilerlemektedir. Bu nedenle virüsün çok hızlı yayılmasını önlemek için bazı işyerleri esnek çalışmaya geçiş yaparken, bazı işyerleri işlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Bu durum, başta Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ) olmak üzere birçok işyerinde işçilik maliyetlerini artırmıştır. Bu süreçte gerekli önlemler alınmazsa, birçok işletmenin iflas edeceği ve milyonlarca insanın işsiz kalacağı açıktır.

Anahtar Kelimeler: *Koronavirüs, Covid-19, ILO, Çalışma Hayatı, İşsizlik.*

Jel Kodları: : E24, J5, I18.

REFLECTIONS OF COVID-19 TO WORKING LIFE: MEASURES TAKEN BY SOME COUNTRIES AFFECTED BY THE OUTBREAK

Abstract

The coronavirus or Covid-19 disease caused by a new virus is an infectious disease. Since Covid-19 spreads very rapidly, it poses a great threat to human health. The negative impact of Covid-19, which under the influence almost the entire world, is of course not only on human health. The negative effects of Covid-19 are at the same time it has started to be seen on job, business and employees also. Thus, Covid-19 is on its way to becoming the biggest global threat of recent years by negatively affecting both human health and working life. Therefore so that in order to prevent the virus from spreading very quickly, some workplaces are switching to flexible working, while some workplaces have had to stop their work. This situation has increased labor costs in many workplaces, especially Small and Medium Enterprises (SME). It is obvious that if the necessary precautions are not taken in this process, many businesses will go bankrupt and millions of people will remain unemployed.

Keywords: *Coronavirus, Covid-19, ILO, Work Life, Unemployment.*

Jel Codes: E24, J5, I18.

*Doç. Dr., Batman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, sevgi.isik@windowslive.com, 0000-001-9925-1704.

GİRİŞ

Aralık ayında ilk defa görülen, “2019-nCoV” olarak adlandırılan virüs, daha sonra *coronavirüs* olarak adlandırılmıştır. 11 Şubat’ta Dünya Sağlık Örgütü, coronavirüs kaynaklı hastalığa Covid-19 adını vermiştir. Dünyada hızla yayılmasının ardından Covid-19 aynı zamanda küresel salgın anlamına gelen *pandemi*¹ olarak da ifade edilmeye başlanmıştır (BBC, 2 Nisan 2020).

208 ülkede binlerce ölüme neden olan ve bir milyonu geçen vaka sayısı ile (WHO, 4 Nisan 2020), küresel nüfusun büyük bir kısmına enfekte olma potansiyeline sahip (Tang, 16 Mart 2020) olan Covid-19, son zamanların en büyük küresel krizlerinden biridir. Öyle ki, bazı tahminlere göre Covid-19 salgını ile dünya nüfusunun yüzde 40-70’ini enfekte olacaktır (ILO, 18 Mart 2020a: 2).

Bilindiği gibi geçmişi, çok yeni ama yayılma hızı, çok hızlı olan Covid-19’un hayatımıza girişini kısaca şu şekilde özetleyebiliriz.

- 31 Aralık 2019 tarihinde Çin, Dünya Sağlık Örgütü’ne Wuhan’daki zatürree benzeri vakalarla ilgili olarak uyarıda bulunmuştur.
- 1 Ocak 2020 tarihinde salgının merkezinde olduğuna inanılan deniz ürünleri ve hayvan pazarları kapatılmıştır.
- 9 Ocak 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü, enfeksiyona yeni bir tür koronavirüsün neden olduğunu belirtmiştir.
- 10 Ocak tarihinde Çin, yeni virüsün genetik kodunu paylaşmıştır.
- 11 Ocak tarihinde bilim adamları bir aşı üzerinde çalışmaya başlamış ve aynı zamanda ilk ölüm gerçekleşmiştir.
- 13 Ocak tarihinde virüs Tayland’da bir vaka ile ilk kez yurtdışına yayılmıştır (Mazumdar, 30 Ocak 2020).
- 4 Nisan 2020 tarihi itibarıyla Dünya Sağlık Örgütü’ne göre Covid-19 nedeniyle dünyada 1.009.625 onaylanmış vaka, 51.737 onaylanmış ölüm ve 208 vakaları olan ülke ya da bölgeler bulunmaktadır (WHO, 4 Nisan 2020).

¹Ancak bu çalışmada ağırlıklı olarak Covid-19 kavramı kullanılacaktır.

İnsan sağlığını bu denli olumsuz etkileyen Covid-19'un etkisi kamu sağlığı ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda çalışma hayatını da derinden etkilemektedir. Covid-19 salgını nedeniyle insanların fiziksel, sosyal ve ekonomik yaşamları tehdit altındadır. ILO'nun tahminlerine göre 25 milyon kadar insanın işsiz kalabileceği ve işçi gelirlerinin 3,4 trilyon dolar kadar düşeceği yönündedir(ILO, 27 Mart 2020).

Konunun önemi nedeniyle Covid-19,bizim de çalışmamızın konusunu oluşturmuştur. Teorik çerçevede ele alınan bu çalışmada, Covid-19'un çalışma hayatına olan yansımaları ve salgından etkilenen bazı ülkeler tarafından alınan önlemler ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle Covid-19'un çalışma hayatına olan yansımaları ardından salgından etkilenen bazı ülkelerin soruna ilişkin aldıkları önlemlere değinilmiştir. Çalışma da son olarak Covid-19 ile mücadelede işçi ve işverenin rolleri ele alınmıştır.

1. COVID-19'UN ÇALIŞMA HAYATINA YANSIMALARI

Covid-19 salgınının yayılması her şeyden önce halk sağlığı için acil bir durum olmakla birlikte bu durum aynı zamanda dünya ölçeğinde önemli bir ekonomik tehdit de oluşturmaktadır (UNCTAD, 09 Mart 2020). Dünya ülkeleri, Covid-19 nedeniyle çok zor bir süreç yaşarken, virüsün ekonomik etkileri de kendisini göstermeye başlamış ve OECD, virüsün 2008 mali krizinden bu yana küresel ekonomi için en büyük tehlike olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development-UNCTAD), küresel büyümenin bu yıl %2'nin altına düşeceğini ve Dünya ekonomisinin, değerinden 1 trilyon dolar kaybedeceğini tahmin etmektedir (World Economic Forum, 21 March 2020).

Covid-19 salgını, küresel ekonomide yankılanan hem talep hem de arz şokları meydana getirmektedir (Segal and Gerstel,10 Mart 2020). Diğer bir ifadeyle kriz zaten mal ve hizmet üretimi gibi sadece arzı değil, aynı zamanda tüketim ve yatırım gibi talebi de etkileyen bir ekonomik ve işgücü piyasası şokuna dönüşmüş durumdadır. Başlangıçta Asya'daki üretimde görülen aksamalar şimdi dünya çapında tedarik zincirlerine kadar yayılmıştır. Bu süreçte özellikle havacılık, turizm ve konaklama sektörleri başta olmak üzere büyüklüğü ne olursa olsun tüm işletmeler ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle KOBİ'lerin ticari faaliyetlerini sürdürebilmeleri oldukça zor olacaktır (ILO, 18 Mart 2020a: 2). Londra Ekonomi Okulu tarafından yapılan bir iktisatçı anketine göre Covid-19'un mevsimsel gripten daha fazla insan öldürmesine bile dünyanın %51'nin büyük bir durgunlukla karşı karşıya olduğu sonucuna ulaşmıştır (World Economic Forum, 21 March 2020).

Yetkililer tarafından “sosyal mesafeyi” teşvik etmek amacıyla (Segal and Gerstel,10 Mart 2020) seyahat yasaklarının artması, ülke sınırlarının kapatılması, karantina önlemlerinin artması gibi uygulamaların işçilerin özellikle de iş güvencesinden yoksun çalışanların önemli bir kısmını ya iş yerlerine gidemeyecek ya da işlerini yapamayacak duruma getirmiştir. Mevcut belirsizlik ve korku ortamı göz önüne alındığında, işletmelerin yatırımlarını, mal alımlarını ve işçi alımını geciktirmeleri muhtemeldir (ILO, 18 Mart 2020a: 2). Nitekim güncellenmiş tahminler önemli ölçüde değişiklik gösterse de Covid-19 salgınının 2020 yılının ilk yarısında küresel ekonomi üzerinde önemli olumsuz sonuçlar doğuracağı tahmin edilmekte; ekonomik beklentiler, istihdamın niceliğinin ve niteliğinin hızla kötüleşeceği yönünde gelişmektedir (World Economic Forum, 21 March 2020).

Söz konusu ekonomik beklentileri teyit eden bir çalışma da Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization - ILO) tarafından gerçekleştirilmiştir. 18 Mart 2020 tarihli ILO'nun “Covid-19 ve İş Dünyası: Etkiler ve Yanıtlar” başlıklı ön değerlendirme raporu, Covid-19'un işgücü piyasalarına olası etkilerinden bahsetmiştir. Raporda Covid-19'un işçilerin ve ailelerinin sağlığıyla ilgili endişeleri artırmasının yanında, çalışma hayatını üzerinde geniş kapsamlı etkilerinin olması da beklenmektedir. Bu bağlamda Covid-19 nedeniyle yaşanacak ekonomik şokların çalışma hayatını *üç temel boyutta* etkileyeceği öngörülmektedir.

- Covid-19, öncelikle çalışma hayatında nispeten daha savunmasız ve korumasız olan *belli grupları*,
- Hem işsizlik hem de eksik istihdam gibi konularla *işlerin miktarını*,
- Ücretler ve sosyal korumaya erişim gibi konular da *işlerin kalitesini* etkileyecektir (ILO, 18 Mart 2020a: 3).

Covid-19 nedeniyle yaşanacak ekonomik şoklar öncelikle çalışma hayatında nispeten daha savunmasız ve korumasız olan *belli grupları* etkileyecektir. Bu bağlamda ILO Genel Müdürü Guy Ryder, Covid-19'un artık sadece küresel bir sağlık krizi olmadığını, bu durumun işgücü piyasasını derinden etkilediğini ve bu durumun küresel bir ekonomik krize doğru gittiğini ifade etmektedir. Ryder, krizin çalışma hayatında bazı çalışanları orantısız bir şekilde etkileyeceğini de dile getirmiştir. Söz konusu grup arasında öncelikle iş güvencesinden yoksun ve düşük ücretli işlerde çalışan *genç, yaşlı, kadın ve göçmen* çalışanların yer aldığını belirtmiştir (ILO,18 Mart 2020b). Buna göre;

- *Gençler:* Halihazırda daha yüksek işsizlik ve eksik istihdam oranları ile karşı karşıya olan gençler, küresel mali kriz sırasında, düşen işgücü talebine karşı daha savunmasızdır.
- *Yaşlılar:* Yaşlı işçiler de ekonomik açıdan sıkıntı yaşayabilirler. Örneğin MERS hastalığı patlak verdikten sonra yaşlı işçiler, çalışma saatlerinde azalma, daha yüksek işsizlik veya eksik istihdam gibi çalışma hayatıyla ilgili sorunlar yaşadılar. Covid-19 salgınında da yaşlı işgücünün benzer şeyler yaşaması olasıdır.
- *Kadınlar:* Kadınların Covid-19 ile başa çıkmanın ön saflarında yer alan (hemşirelik gibi) ve daha fazla etkilenen (hizmet sektörü gibi) sektörlerde temsil edilmeleri onları Covid-19'e karşı daha savunmasız bırakmaktadır. Nitekim ILO, dünya çapında istihdam edilen kadınların %58,6'sının; erkeklerin ise %45,4'ünün hizmet sektöründe çalıştığını belirtiyor Hizmet sektöründe çalışan kadınların ücretli izne veya hastalık iznine yeterli erişim sağlayamadığı veya geleneksel sosyal koruma mekanizmalarıyla yeterli seviyede korunamadığı için virüse karşı daha savunmasızdır (ILO, 18 Mart 2020a: 6). Bu nedenle hükümetler enfeksiyonun yükselme eğrisini düzleştirmeye çalışırken, her gün halk için kendi sağlığını riske atan çoğu kadın milyonlarca sağlık ve bakım çalışanlarını korumak için özel önlemlere ihtiyaç vardır (ILO, 27 Mart 2020).
- *Göçmenler:* Covid-19 krizinin etkisine karşı özellikle savunmasız durumda olan diğer bir kesimde göçmen işçilerdir. Bu durum hem hedef ülkelerdeki işe/işyerlerine erişme hem de ailelerine dönme yeteneklerini kısıtlayacaktır (ILO, 18 Mart 2020a: 6).

Ryder birçok mağaza ve restoranlar kapandıkça, uçuşlar ve otel rezervasyonları iptal edildikçe ve işletmeler uzaktan çalışmaya geçtikçe ekonomik çöküşün eşiğine gelineceğini ve işlerini kaybeden ilk kesimde istihdamı zaten güvencesiz olanların olacağını dile getirmektedir. Ryder ayrıca beş kişiden sadece birinin işsizlik ödeneği almaya uygun olduğu bir dünyada işten çıkarmaların milyonlarca aileyi felakete sürükleyeceğini; virüsün yayılmasının sadece sağlığı tehdit etmekle kalmayacağını aynı zamanda uzun vadede yoksulluk ve eşitsizlik döngülerini önemli ölçüde artıracığını belirtmiştir. Bu nedenle Ryder, özellikle serbest meslek sahibi olanlar, yarı zamanlı çalışanlar ve geçici istihdamda olanlar, işsizlik veya sağlık sigortası almaya hak kazanamayanlar veya ulaşması daha zor olanlar gibi en savunmasız işçiler için özel tedbirlere ihtiyaç duyulacağını da ifade etmektedir (Olayinka and Salau, 27 Mart 2020).

Covid-19 nedeniyle yaşanacak ekonomik şokların çalışma hayatını etkileyen ikinci noktasını *işlerin miktarı* oluşturacaktır. ILO'nun ön değerlendirme raporunda, virüsün ardından işsizlik ve eksik istihdamda önemli bir artış olacağına dikkat çekmektedir. ILO, Covid-19'un küresel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)'nın büyümesi üzerindeki etkisine bağlı olarak üç farklı senaryo üzerinde durmaktadır.

- Bunlardan ilki olan *düşük senaryoya* göre küresel işsizliğin 5,3 milyon artacağı,
- İkincisi olan *orta senaryoya* göre küresel işsizliğin 13 milyon artacağı ancak yüksek gelirli ülkelerde bu rakamın 7,4 milyon da kalacağı,
- Üçüncü yani *yüksek senaryoya* göre ise küresel işsizliğin 24,7 milyon artacağı tahmin edilmektedir.

Bu tahminler oldukça belirsiz olmasına rağmen, söz konusu tüm rakamlar küresel işsizlikte önemli bir artışa işaret etmektedir. Karşılaştırmak gerekirse, 2008-2009 küresel mali krizi işsizliği 22 milyon artırmıştı (ILO, 18 Mart 2020a: 3).

Covid-19 nedeniyle yaşanacak ekonomik şokların çalışma hayatını etkileyen üçüncü etkisini *işlerin kalitesinde* görmek olasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi Covid-19 nedeniyle yaşanacak ekonomik şoklar, işsizliği büyük ölçüde artırması bekleniyor. Daha önceki krizlerde görüldüğü gibi, işgücü talebindeki şokun *ücretleri ve çalışma saatlerini* aşağı yönlü eğilimli kılması muhtemeldir. Genellikle işgücü talebindeki gerilemelere paralel olarak işgücünün işini korumak için gelirinde ya da çalışma saatlerinde bir düşmeye razı olması veya kayıt dışı ekonomide hayatta kalmaya çalışması olasıdır. Bu nedenle özellikle kayıt dışı istihdam kriz sırasında artma eğilimi gösterir (ILO, 18 Mart 2020a: 4). Hükümetler sosyal hukuk devleti gereği gerekli önlemleri almazsa tüm bu olasılıklar, çalışanları sosyal korumadan uzaklaştırarak kriz karşısında savunmasız bırakabilir.

2. SALGININDAN ETKİLEN BAZI ÜLKELERİN ALDIĞI ÖNLEMLER

Salgından etkilenen ülkeler Covid-19'a yanıt olarak sosyal koruma programlarını başlatmış veya var olan sosyal koruma programlarını genişletmiştir. En yaygın olarak kullanılan önlemler arasında nakit transferleri, ücret sübvansiyonları, işsizlik sigortası, vergi indirimleri gibi önlemler yer almaktadır (Gentilini, Almenfi and Orton, 20 Mart 2020: 2).

2.1. Çin

Çin, işgücünün çoğunu istihdam eden küçük işletmelere yardım etmek için vergi indirimleri ile acil durum fonu uygulamaya koymuştur. Ancak alınan önlemlere rağmen Çin'de işe alım hizmeti sağlayıcısı olan Zhaopin.com tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 7.129 katılımcının sadece %40,2'si firmalarının üretime yeniden başladığını; koronavirüs nedeniyle %25,1'i işlerini kaybettiklerini,%17'si ücretlerinin ödenmediğini ve yaklaşık %20'si de ödemelerinin ertelendiğini ifade etmişlerdir (Tang, 16 Mart 2020). Nitekim Çin'de yaklaşık 5 milyon kişinin ocak ve şubat aylarında yeni koronavirüsün patlak vermesiyle işlerini kaybetmiştir. Ulusal İstatistik Bürosu, Çin'in resmi kentsel işsizlik oranının aralık ayında %5,2 seviyelerindeyken ocak ayındaki %5,3 seviyesine ve şubat ayında da %6,2 seviyesine yükseldiğini belirtmiştir (Cheng, 16 Mart 2020).

6 Mart 2020 tarihli hükümet politikası yönergesinde, yerel yönetimlere özellikle sosyal yardım programlarını Covid-19'dan etkilenen ve yoksulluğa düşecek aileleri kapsayacak şekilde genişletilmesi ile ilgili olarak talimat verilmiştir. En yaygın olarak kullanılan önlemler arasında *Dibao*² nakit transferi kapsamındaki *sosyal yardımlar* yer almaktadır. Bu bağlamda;

- Hubei eyaletinde, kentsel Dibao alıcıları için 500 Yuan ve kırsal Dibao alıcıları için 300 Yuan geçici geçim ödeneği sübvansiyonları transfer edilmiştir.
- Enfekte olmaları durumunda Chongqing'deki bazı alıcılara Dibao miktarının iki katı olarak aylık geçici yardım transferi yapılmıştır.
- Shenzhen'de, geçici yardım kapsamında verilen nakit transfer miktarı, alıcının durumuna bağlı olarak yerel Dibao eşiğinin 2-18 katı arasında gerçekleşmiştir.
- Guangxi'de, Dibao alıcılarının fayda düzeyi kırsal alanlarda aylık 210 Yuan'dan, 230 Yuan'a, kentsel yerlerde ise 370 Yuan'dan, 390 Yuan'a yükseltilmiştir.
- Wuhan'da, karantinaya alınan göçmen nüfusa 3000 Yuan geçici yardım sağlanmıştır.

Böylece 13 Mart itibarıyla 5.839 kişiye 16,1 milyon Yuan transfer gerçekleştirilmiştir (Gentilini, Almenfi and Orton, 20 Mart 2020: 8).

Virüsün dünyanın ikinci en büyük ekonomisine *tüketim malı perakende satışları* açısından yansımalarına bakıldığında tüketim malı perakende satışları ocak ve şubat aylarında yıllık %20,5 azalırken aynı dönemde sanayi üretimi %13,5 azalmış, sabit kıymet yatırımı da %24,5

²Dibao veya Asgari Geçim Garanti Programı, yerel yönetimler tarafından, yoksullara nakit transferi sağlamak için ulusal olarak test edilmiş bir programdır. Geniş bilgi için bkz: J. Qian, "Anti-Poverty in China: Minimum Livelihood Guarantee Scheme", *East Asian Policy*, 5(4), 2013, ss.53-64.

azalmıştır. Söz konusu ekonomik gerilemelerin sonucunda da The Economist İstihbarat Birimi'nden Dan Wang, Çin'in şehirlerde yer alan 9 milyon işgücünün virüs nedeniyle bu yıl işlerini kaybedebileceklerini ifade etmiştir. Virüsün denizaşırı ülkelere yayılması nedeniyle ekonomi üzerindeki ek baskı Çin'in GSYH büyüme hedefine ulaşmasını daha da zorlaştıracaktır. Bu nedenle Makro ve Strateji Araştırması Başkanı Bruce Pang'a göre, istihdamın sürdürülebilmesi için istikrarlı büyüme beklentileri, işletme sermaye harcamaları ve tüketici harcamaları kilit bir öneme sahiptir. Bu durum, yetkilileri belirli bir GSYH düzeyine ulaşmak için zorlayacaktır (Cheng, 16 Mart 2020).

2.2. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde de işlerin yarısından fazlası koronavirüs nedeniyle risk altındadır. İşletme liderlerinin daha iyi ve daha hızlı kararlar almasına yardımcı olmak için finansal bilgi ve analitik araçlar sağlayan Moody's Analytics'in (Moody's Analytics, 2020) yapmış olduğu analize göre ABD ekonomisinde yaklaşık 80 milyon iş *yüksek veya orta derecede risk* altındadır. Bu rakam, ekonomideki 153 milyon işin yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Elbette bu durum, tüm bu işlerin kaybedileceği anlamına gelmiyor. Ancak Moody's Analytics'in baş ekonomisti Mark Zandi'ye göre, yaklaşık 10 milyon kadar işçinin ücret kesintisiyle, işten çıkarmalarla, daha kısa süreli çalıştırmalarla karşılaşmalarının olası olduğunu belirtmiştir. Moody's Analytics, bu 80 milyon işten, başta ulaşım-seyahat, eğlence-konukseverlik, geçici yardım hizmetleri, petrol sondajı ve çıkarma olmak üzere 27 milyon işin, virüs nedeniyle *yüksek risk* altında olduğunu belirtiyor. Perakende, imalat, inşaat ve eğitim gibi alanlarda yer alan diğer 52 milyon iş ise *orta risk* ile karşı karşıyadır. Bu işçilerin yaklaşık 5 milyonu işsiz kalabilir veya eksik istihdam edilebilir (Isidore, 17 Mart 2020).

Nitekim koronavirüs krizinin, ABD'nin daha önce hiç görmediği bir ölçekte işten çıkarmayla sonuçlandırması beklenmektedir. Ekonomistler, nisan ayının zararın ortaya çıkmaya başladığı ilk raporlama ayı olmasını bekliyor. İş kayıpları ile ilgili tahminler iş kayıplarının binlerce, hatta yüz binlerce değil, milyonlarca olacağı yönündedir. Bu bağlamda nisan ayına ilişkin tahminler 500.000 ila 5 milyon arasında değişmektedir (Cox, 20 Mart 2020).

15-21 Mart 2020 tarihleri arası işsizlik sigortası başvuruları yaklaşık 3,3 milyona yükselmiş ve bu rakam Wall Street analistlerinin beklentilerinin iki katını işaret etmiştir (Elliott 26 Mart 2020). 23-27 Mart 2020 tarihleri arasında ise ABD'de 6,65 milyondan fazla insan işsizlik

ödeneği için başvuruda bulunmuştur (Rushe and Aratani, 2 Nisan 2020). Son beş yılda işsizlik başvuruları ortalamasının yaklaşık 250.000 olduğu düşünüldüğünde rakamın büyüklüğü bir kez daha anlaşılmaktadır (Marketplace, 26 Mart 2020). Nitekim milyonlarca Amerikalı işçinin koronavirüsün yayılmasını yavaşlatmak için rölantide çalışmasıyla ABD II. Dünya Savaşı'ndan bu yana diğer bir ifadeyle yarım yüzyıldaki en düşük işsizlik oranından en yüksek işsizlik oranına doğru gitmesine neden olmuştur (Horsley, 31 Mart 2020).

Esasen ABD işsizlik sigortası sistemi, durgunluk döneminde insanları iş aramaya teşvik etmek için tasarlanmıştır; bir salgın sırasında onları evde tutmak için değil. Buna rağmen San Francisco Federal Reserve'in çalışma ekonomisti ve başkanı Mary Daly'e göre ABD işsizlik sigorta sisteminin çalışan aileler için değerli bir destek sağlamaya devam etmektedir (Greeley, 26 Mart 2020).

Covid-19 krizi ülke genelindeki işletmelerin kapanmasına neden olurken (Marketplace, 26 Mart 2020), ABD Senatosu, koronavirüs pandemisinden etkilenen on milyonlarca Amerikalı hane halkına yardım sunmak için 2 trilyon dolarlık bir ekonomik yardım paketi üzerinde anlaşmıştır. Bileşenleri, bireylere yapılan teşvik ödemelerini, genişletilmiş işsizlik kapsamını, öğrenci kredisi değişikliklerini, farklı emeklilik hesabı kurallarını ve daha fazlasını içermektedir (Bernard and Lieber, 28 Mart 2020). Yardım paketi içinde yer alan birkaç başlığı şu şekilde özetlemek mümkündür:

- ABD'de ikamet eden ve brüt geliri 75.000 dolar veya daha az olan tekil yetişkinlerin tamamı 1.200 dolar alacak.
- 16 yaş ve altındaki her hak sahibi çocuk için ek 500 dolar ödeme yapılacaktır.
- 150.000 dolar veya daha az kazanan hiç çocuğu olmayan evli çiftlere toplam 2.400 dolar verilecektir (Bernard and Lieber, 28 Mart 2020).
- Havayolu endüstrisi gibi zorlu sektörlere kredi veren şirketlere yardımcı olmak için 500 milyar dolarlık bir fon ayrılmıştır.
- Küçük işletmeler için 350 milyar dolar kredi verilecektir.
- Hastaneler ve ilgili sağlık sistemleri için 100 milyar dolar ayrılmıştır (BBC, 26 Mart 2020).

2.3. İtalya

İtalya, Avrupa'nın en kötü koronavirüs salgınıyla darp edilen bir ekonomiyi desteklemek için 25 milyar avroluk (28 milyar dolar) bir ekonomik paket açıklamıştır. Paket, bulaşıcılığın yayılmasını engellemek için yürürlüğe konulan katı tedbirlerle neredeyse durma noktasına

gelen ekonomiye olan darbeyi yumuşatmayı amaçlamaktadır. Derhal yürürlüğe giren paket, baskı altındaki sağlık hizmetlerine 3,5 milyar avro, ailelere ve işçilere 10 milyar avro destek sağlamıştır (Masiello and Images,16 Mart 2020).

Pakette özel sektör çalışanlarına, ebeveynlik izni almayan ve 12 yaşından küçük çocukları olan işçiler için 600 avroya kadar çocuk bakım kuponu sunmaktadır. Böylece ebeveynler, kupon aracılığıyla bebek bakıcılarına ödeme yapabilecekler. Kupon, sağlık sektöründeki işçiler için 1.000avroya kadar çıkmaktadır (Gentilini, Almenfi and Orton, 20 Mart 2020: 13). İtalya Başbakanı Giuseppe Conte, hükümetin “İtalya’yı iyileştir” olarak adlandırdığı paketin krizle başa çıkmak için yeterli olmadığını ve yeni tedbirlerin üzerinde çalışıldığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak ayrıca Ekonomi Bakanı Roberto Gualtieri, yeni önlemlerin ilerleyen zamanlarda onaylanacağını belirtmiştir (Masiello and Images,16 Mart 2020).

2.4. Avustralya

Avustralya 13 Mart 2020 tarihinde GSYH’nın %0,9’unu temsil eden 17,6 milyar dolarlık bir ekonomik paket açıklamıştır. Hükümet, söz konusu paketle halkın güvenini koruyarak, yatırımları destekleyerek ve insanları işte tutularak ekonominin korunmasını amaçlamıştır. Bu bağlamda ekonomiyi güçlendirmek için ek *hane halkı geliri ve iş desteği* sağlanmıştır. Hükümet, virüsün ekonomik sonuçlarını ele almak ve bütçe dengesi üzerinde kalıcı veya yapısal etkisini önlemek için ulusal çıkarlar konusunda kararlı bir şekilde hareket etmektedir (Australian Government The Treasury, 13 Mart 2020).

Avustralya’da sosyal yardım kapsamında *yaşlılar ve düşük gelirli insanlar için tek seferlik 750 dolar nakit transferi* sağlanmıştır (Gentilini, Almenfi and Orton, 20 Mart 2020: 6).Hükümet, diğer gelir desteği alıcılarına ve uygun imtiyaz kartı sahiplerine bir kerelik 750 dolar ödeme sağlayacaktır. Yararlanacak olanların yaklaşık yarısını emekliler oluşturmaktadır. Her uygun alıcı için bir ödeme yapılacaktır. Örneğin, bir kişi bir kereye mahsus ödeme için birden fazla şekilde hak kazanırsa, yalnızca bir ödeme alacaktır. Ödeme vergiden muaf olacaktır (Australian Government The Treasury, 13 Mart 2020: 5).

Avustralya Hükümeti, iş yatırımları için de destek sağlamaktadır. Bu bağlamda Hükümet, anlık varlık tahsilat eşliğini³30.000 dolardan 150.000 dolara yükseltmiş ve 30 Haziran 2020

³Anlık varlık yazımı, yıllık cirosu 10 milyon dolardan az olan küçük işletmelerin, taşıtlar, aletler ve ofis ekipmanları gibi yeni veya ikinci el tesis ve ekipman varlık alımları için anında sınırlı bir miktara kadar kesinti

tarihine kadar 50 milyon dolardan 500 milyon dolara kadar yıllık ciroya sahip işletmeleri içine alacak şekilde genişletmiştir. Hükümet ayrıca ticari yatırımları ve ekonomik büyümeyi desteklemek için 30 Haziran 2021 tarihine kadar sınırlı bir yatırım teşviki de sunmaktadır. Avustralya'da KOBİ'lere 25.000 dolara kadar nakit akışı yardımı yapılacaktır. Ayrıca işverenler, 1 Ocak 2020-30 Eylül 2020 tarihleri arasında 9 aya kadar çırak veya stajyerlerin ücretinin %50'si kadar bir ücret sübvansiyonu için başvurabileceklerdir (Altitude, 13 Mart 2020).

2.5. Danimarka

Danimarka İşgücü Piyasası ve İşe Alım Ajansı (Danish Agency for Labour Market and Recruitment)'nın en son rakamlarına göre, 2019 yılında 13.156 olan işsiz sayısı bu yıl aynı dönemde 42.847 işsiz olarak kaydedilmiştir (The Local, 26 Mart 2020). Danimarka Hükümeti, Covid-19 ile mücadele eden ve önlemler alan özel şirketlere, personel çıkarmamaları halinde çalışan maaşlarının %75'ine kadar olan kısmını karşılayacağını belirtmiştir. 9 Haziran 2020 tarihine kadar sürecek üç aylık yardım döneminde, devlet, çalışanların maaşlarının %75'ini ayda en fazla 23.000 Danimarka kronunda (3.418 dolar) ödemeyi teklif ederken, kalan %25'ini de şirketler ödeyecektir. Uygulama, şirketlerin ve çalışanların Covid-19'un yayılmasını engellemek için alınan zorlu önlemlerin etkisini hafifletilmesine yardımcı olmak için hükümet tarafından sağlanan çeşitli ekonomik yardım paketlerinden biridir (Euractiv, 15 Mart 2020).

2.6. Türkiye

İlk olarak Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19'un küresel olarak çok hızlı yayılması neticesinde ülkemizde de bazı önlemler alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) ile yeni Covid-19 tedbirleri kapsamında Covid-19 tanısı konulan her hasta için hastaneye günlük 660 lira ödeyecektir (AÇSHB, 04 Nisan 2020).

18 Mart 2020 tarihinde yapılan Covid-19 Mücadele Eşgüdüm Toplantısı sonrasında açıklanan *Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi* kapsamında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın belirlediği kriterlere göre ihtiyaç sahibi ailelere yapılacak nakdi yardımlar için ilave 2 milyar TL (300 milyon dolar) bir kaynak ayrılmıştır.3294 sayılı "Sosyal Yardımlaşma

talep etmelerini sağlar. Geniş bilgi için bkz: Small Business Development Corporation. (2020), "The Instant Asset Write-off Explained", <https://www.smallbusiness.wa.gov.au/blog/instant-asset-write-explained>, (Erişim Tarihi: 27.03.2020).

ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile 2022 sayılı Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun'a göre kriterleri karşılayan ve halihazırda düzenli sosyal yardım almakta olan T.C. vatandaşı ihtiyaç sahibi 2 milyon haneye 1.000 TL nakdi destek verilecektir (AÇSHB, 21 Mart 2020). Bu bağlamda, Covid-19'un etkilerini azaltmak için hayata geçirilen Ekonomik İstikrar Kalkınma Paketi içerisinde ayrıca;

- En düşük emekli maaşı 1.500 TL'ye yükselecek ve emeklilerin bayram ikramiyesini Nisan ayı başında ödenecektir.
- Seçilen sektörler için muhtasar ve KDV tevkifatı ile SGK primlerinin nisan, mayıs ve haziran ödemeleri altı ay ertelenmiştir.
- Covid-19 salgını ile ilgili alınan önlemlerden etkilendiği için nakit akışı bozulan işyerlerinin bankalara olan kredi anapara ve faiz ödemeleri asgari 3 ay ertelenecek; gerekirse bu işyerlerine ilave finansman desteği sağlanacaktır.
- Kredi Garanti Fonu'na sağlanan destek 25 milyar liradan 50 milyar liraya artırılabilecektir. Bu kredilerde öncelik gelişmelerden olumsuz bir şekilde etkilenecek likidite ihtiyacı oluşan ve teminat açığı olan firmalarla, KOBİ'lere verilecektir (ATSO, 20 Mart 2020).

Türkiye'de ayrıca çalışma hayatını desteklemek için bazı önlemler almıştır:

- Çalışma hayatında esnek ve uzaktan çalışma modelleri daha etkin hale getirilecektir. (ATSO, 20 Mart 2020).
- Asgari ücret desteği devam edecektir. Asgari ücret desteği, çalışan başına çalışanlara verilen sübvansiyondur. Bu destek ilk olarak 2016 yılında uygulanmış ve daha sonra takip eden yıllarda da devam etmiştir. 2020'de de devam edecektir (Gentilini, Almenfi ve Orton, 20 Mart 2020: 23-24).
- Kısa süreli çalışma ödeneğinden yararlanma süreci kolaylaştırılmış ve hızlandırılmıştır. Kısa süreli çalışma ödeneği genel, sektörel veya bölgesel kriz veya başka bir zorlayıcı durumun ortaya çıkması sonucu olarak iş yavaşladığında veya askıya alındığında işçilere gelir desteği sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu ödenek, son 12 ayda asgari ücret alanlara 1,752 TL / ay (yaklaşık 271 dolar) olarak ödenir. Ödenek en fazla 3 ay için verilebilir ve Başkanlık kararnamesi ile 6 aya kadar uzatılabilir (Gentilini, Almenfi ve Orton, 20 Mart 2020: 23-24).

- Telafi edici çalışma süresi 2 aydan 4 aya çıkarılacaktır. Telafi edici çalışma, çalışanların zorlayıcı nedenlerden dolayı çalışma saatlerindeki azalmayı veya durmayı telafi eder. İşveren, bu kayıpları telafi etmek için çalışma saatlerindeki azalmanın gerçekleşmesinden sonra en fazla 2 ay boyunca günlük maksimum 3 saat daha fazla çalışma saati talep edebilir. Bu süre, istihdamın sürdürülebilirliğini arttırmak için Covid-19 tedbirleri altında 4 aya çıkarılmıştır (Gentilini, Almenfi ve Orton, 20 Mart 2020: 23-24).

Neticede birçok ülke, toplumlarını ve ekonomilerini korumak, işçilere ve işletmelere nakit akışını sürdürmeleri için şimdiye dek eşi benzeri görülmemiş teşvik paketleri getirmiştir. Bu önlemlerin etkinliğini en üst düzeye çıkarmak için hükümetlerin, işçi-işveren ve örgütleri birlikte çalışması, insanları güvende tutan ve işleri koruyan pratik çözümler bulması şarttır. Bu önlemler arasında gelir desteği, ücret sübvansiyonları ve daha resmi işlerde çalışanlara geçici işten çıkarma hibeleri, serbest meslek sahipleri için vergi kredileri ve işletmeler için finansal destek bulunmalıdır. Ancak güçlü iç tedbirlerin yanı sıra, kararlı çok taraflı eylemler, küresel bir probleme karşı küresel bir tepkinin temel taşı oluşturmaktadır (ILO, 27 Mart 2020).

3. COVID-19 İLE MÜCADELEDE İŞÇİ VE İŞVERENİN ROLLERİ

ILO Genel Müdürü Guy Ryder, kriz zamanlarında, hasarı azaltmaya ve halkın güvenini geri kazanmaya yardımcı olabilecek iki temel araçtan bahsetmektedir. Bunlardan birincisi, işçi, işveren ve temsilcilerinin etkileşimde bulunmalarını sağlayacak bir *sosyal diyalogun* varlığıdır. Sosyal diyalog bu krizi aşmak ve halkın güvenini, desteğini kazanmak için hayati önem taşımaktadır (ILO, 18 Mart 2020b). Nitekim hükümetler ve işçi-işveren örgütleri arasındaki üçlü sosyal diyalog, toplum düzeyinden küresel düzeye sürdürülebilir çözümler geliştirmek ve uygulamak için çok önemli bir araçtır (ILO, 18 Mart 2020a: 3). Sosyal diyalog aracılığı ile sosyal politikalar geliştirebilir; söz konusu sosyal politikalar etkili uygulamalara katkıda bulunabilir ve sonuçların kalitesini artırabilir (ILO, 2013: 12). İkinci de sürdürülebilir ve adil bir iyileşmeye odaklanan *uluslararası çalışma standartlarının* uygulanmasıdır (ILO, 18 Mart 2020b).

Pek çok sektörde olduğu gibi işgücü piyasası da küresel virüs salgınından derinden etkilenmektedir. Kamu sağlığına yönelik tehdidine ek olarak Covid-19 aynı zamanda ekonomik ve sosyal bozulmalara neden olarak uzun vadeli geçim kaynaklarını ve milyonların refahını da tehdit etmektedir (ILO, 2020). ILO, Covid-19 salgını nedeniyle dünya çapında yaklaşık 25 milyon işin kaybedilebileceğini tahmin etmektedir. ILO, Covid-19'un küresel

çalışma hayatı üzerindeki etkisinin geniş kapsamlı olacağını, milyonlarca insanın işsiz kalacağını, birçoğunun eksik istihdam edileceğini ve çalışan yoksulluğunun artacağını öngörmektedir. ILO, bu nedenle çalışma hayatı ile ilgili belirleyici, koordineli ve acil müdahaleler içeren önlemlerin alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır (ILO,18 Mart 2020b). ILO'ya göre işçiler-işverenler ve hükümetler salgınla mücadelede, bireylerin güvenliğini, iş ve işlerin sürdürülebilirliğini sağlamada önemli rol oynarlar(ILO, 2020). Bu bağlamda Covid-19 ile mücadelede işçi ve işverenlerin rollerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

3.1. İşçilerin (İşçi Örgütlerinin) Rollerini

- Etkili ve hızlı küresel eylem için her düzeyde sosyal diyalog şarttır. Bu nedenle işçi örgütleri Covid-19 krizine karşı alınacak kararlara katılmada ve konuyla ilgili politika üretmede önemli rol oynayabilir. İşçi örgütleri işçilere güvenilir bilgiler vererek işçilerin hastalıktan korunmasına katkıda bulunabilir; işçilerin, hastalığa yakalanan kişilere karşı ayrımcılık yapmamalarını, onları damgalamalarını teşvik edebilir.
- Covid-19 esas olarak solunum damlacıkları yoluyla yayıldığından, işyerinde hijyen uygulamaları çok önemlidir. Bu nedenle işçiler düzenli olarak el-yüz ve yüzey dezenfektanına dikkat etmelidirler.
- İşçiler yüzlerine dokunmaktan kaçınmalı, öksürürken veya hapşırırken ağızını kapatmalı, gerekli durumlarda tıbbi yardım istemelidir.
- Sorumlu davranışı teşvik etmeli, müdahale önlemleri ile iş birliği yapmalı ve sakin olmalıdır (ILO, 2020).

3.2. İşverenin Rollerini

- Çalışma düzenlemeleri de dahil olmak üzere ulusal ve yerel yetkililer tarafından alınan kuralları ve sağlanan tavsiyeleri dikkatlice izlemeli ve kritik bilgileri işçilere iletmelidir.
- İş dayanıklılığını artırmak, işçileri ve ailelerini desteklemek için ulusal ve yerel yetkililer tarafından sunulan kurallara uygun bir iş sürekliliği planını gözden geçirmeli veya hazırlamalıdır.
- İşletmenin kesintiye uğramasının olası risklerini değerlendirmelidir.
- İşçilerin ve işyerine bağlı diğer kişilerin Covid-19'a maruz kalmaktan kaynaklanan risklerini tespit etmeli ve azaltmalıdır.

- İşyerinde hijyeni teşvik etmeli ve işyerinde sosyal mesafe ilkelerini uygulamalıdır.
- Covid-19'a yüksek maruziyeti olan sektörlerde çalışanların tazminatını ödeyebilmek için ticari sorumluluğu değerlendirmelidir.
- İşverenler kaygılarını devlete iletebilmeli, iş esnekliği ve sürdürülebilirliği için elverişli politikaları şekillendirebilmeli ve çalışma hayatıyla ilgili organizasyonlardan tavsiye ve destek almalıdır (ILO, 2020).

Çalışanları ve ailelerini enfeksiyon riskinden korumak elbette en öncelikli konu olmalıdır. Ancak enfeksiyon veya azalan ekonomik faaliyet nedeniyle gelir kaybıyla karşı karşıya kalan düşük gelirli ve dezavantajlı işçi gruplarını korumak için talep yönlü önlemlerin alınması ekonomiyi canlandırmak için kritik öneme sahiptir (ILO, 18 Mart 2020a: 2). Kriz karşısında otomatik ekonomik ve sosyal dengeleyiciler olarak işlev görebilen daha derin kurumsal politika reformlarının yapılması gerekmektedir. Böylece güçlü ve evrensel sosyal koruma sistemleri yoluyla talep odaklı toparlanma güçlendirilerek, dayanıklılık oluşturulur. Bu aynı zamanda kurumlara ve hükümetlere olan güveni yeniden inşa etmeye yardımcı olur (ILO, 18 Mart 2020a: 3).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Covid-19 salgını çalışma hayatında derin kırılmalıkları ortaya çıkarmıştır. Salgın birçok işyerinde çalışma saatlerinin azaltılması, uzaktan çalışma modeline geçilmesi gibi uygulamalarla istihdam şeklini değiştirirken bazı işyerlerinde de faaliyetlerin tamamen ya da geçici olarak durmasına neden olmuştur. Bu durum, işyerinde işçilik maliyetlerini artırmıştır. Bu bağlamda, özellikle faaliyetleri durma noktasına gelen işletmelerin salgının devam etmesi halinde iflas etmeleri ve küresel çapta sayıları milyonları bulan işçilerin de işten çıkarılmaları başta ILO olmak üzere çalışma hayatının öncü kurum ve kuruluşlarının öngörülerinde yer almaktadır.

Salgının ürkütücü boyutlara ulaşması, karantina önlemlerinin artmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte özellikle krize karşı direnci zayıf olan işyerleri, Covid-19'un yayılmasını önlemek için kapılarını süresiz olarak kapatmayı tercih etmektedir. Bazı işyerleri ise çalışma saatlerini azaltmak için adımlar atmış olsa da onaylanmış Covid-19 vakaları artmaya devam ettikçe onlarda fiziksel faaliyetlerini tamamen durdurmayı tercih etmektedirler. Bu durum özellikle de iş güvencesinden yoksun çalışanların önemli bir kısmını ya iş yerlerine gidemeyecek ya da işlerini yapamayacak duruma getirmiştir. İçinde bulunduğumuz belirsizlik ve endişe ortamı devam ettiği sürece işletmelerin faaliyetlerini

sürdüremeleri, mevcut istihdam oranını korumaları ya da işçi alımını gerçekleştirmeleri mümkün gözükmemektedir.

COVID-19 yayıldıkça, işçilerin ve işletmelerin sağlık ve ekonomik refahı üzerindeki etkisi konusunda endişeler giderek artmaktadır. Söz konusu endişeyi azaltmak, insanların güvenini kazanmak için hükümet, işçi ve işveren örgütleri arasında üçlü sosyal diyalog tesis edilmelidir. Sosyal diyalog çalışma hayatında sürdürülebilir çözümler geliştirmek ve uygulamak için güçlü araçlardan birisidir. Bu süreçte, sosyal diyalog aracılığı ile sosyal koruma önlemleri güçlendirilmeli, istihdam ve gelir korunmalıdır. İş sağlığı ve güvenliği risklerini en aza indirmek için gerekli tüm önleyici ve koruyucu önlemler alınmalıdır.

Salgından etkilenen ülkeler, krizin etkisini azaltmak için daha yüksek düzeyde koruma ve gelişmiş önlemler uygulamaya çalışmaktadır. Ülkeler, ekonomiyi istikrara kavuşturabilmek için ekonomi ve istihdam politikaları ile ekonomiyi ve işgücü talebini teşvik etmelidirler. Ancak uygulanacak önlemlerin kapsamı ve içeriği ülkelerin sosyal, kültürel, iktisadi gelişmişliği ile yakından ilgili olduğu da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Australian Government The Treasury. (13 Mart 2020). “Economic Response to the Coronavirus”, https://treasury.gov.au/sites/default/files/2020-03/Overview-Economic_Response_to_the_Coronavirus.pdf, Erişim Tarihi: 13.03.2020.

Altitude. (13 Mart 2020). “The Australian Government Announces Economic Response to COVID-19”, <https://www.altitudeadvisory.com.au/the-australian-government-announces-economic-response-to-covid-19/>, Erişim Tarihi: 13.03.2020.

AÇSHB. (04 Nisan 2020). “Bakan Selçuk: Koronavirüs Tedbirlerimiz Kapsamında, SUT ile Karşılığımız Yoğun Bakım Tedavi Ücretlerini İki Katına Çıkardık”, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakan-selcuk-koronavirus-tedbirlerimiz-kapsaminda-sut-ile-karsiladigimiz-yogun-bakim-tedavi-ucretlerini-iki-katina-cikardik/>, Erişim Tarihi:04.04.2020.

AÇSHB. (21 Mart 2020). “2 Milyar Liralık Nakdi Yardım ile İlgili Basın Açıklamamız”, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/basin-aciklamalari/2-milyar-liralik-nakdi-yardim-ile-ilgili-basin-aciklamamiz/>, Erişim Tarihi:04.04.2020.

- ATSO. (20 Mart 2020). “Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi”, <https://www.atso.org.tr/detay/2/2/1/7591/ekonomik-istikrar-kalkani-paketi.html>, Erişim Tarihi:04.04.2020.
- BBC. (2 Nisan 2020). “Koronavirüs Nedir: Covid-19 Hastalığının Semptomları Neler, Hangi Önlemler Alınmalı?”. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51177538>, Erişim Tarihi: 02.04.2020.
- BBC. (26 Mart 2020). “Coronavirus: US Senate Passes \$2tn Disaster Aid Bill”, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52033863>, Erişim Tarihi: 26.03.2020.
- Bernard, T. S., Lieber, R. (28 Mart 2020). “F.A.Q. on Stimulus Checks, Unemployment and the Coronavirus Bill”, <https://www.nytimes.com/article/coronavirus-stimulus-package-questions-answers.html>, Erişim Tarihi: 28.03.2020.
- Cox, J. (20 Mart 2020). “The Upcoming Job Losses will be Unlike Anything The US Has Ever Seen”, <https://www.cnbc.com/2020/03/20/the-upcoming-job-losses-will-be-unlike-anything-the-us-has-ever-seen.html>, Erişim Tarihi: 26.03.2020.
- Cheng, E. (16 Mart 2020). “Roughly 5 Million People in China Lost Their Jobs in the First 2 Months of 202”, <https://www.cnbc.com/2020/03/16/china-economy-millions-lose-their-jobs-as-unemployment-spikes.html>, Erişim Tarihi: 26.03.2020.
- Euractiv (15 Mart 2020). Danish Corona-Hit Firms get StateAid to Pay 75% of Salaries”. <https://www.euractiv.com/section/coronavirus/news/danish-corona-hit-firms-get-state-aid-to-pay-75-of-salaries/>, Erişim Tarihi: 26.03.2020.
- Elliott. (26 Mart 2020). “Unemployment Caused by Coronavirus will Leave Deep Scars in US”, <https://www.theguardian.com/business/2020/mar/26/unemployment-caused-by-coronavirus-will-leave-deep-scars-in-us>, Erişim Tarihi: 26.03.2020.
- Greeley, B. (26 Mart 2020). “Coronavirus Creates New Role for US Unemployment Insurance”, <https://www.ft.com/content/5a3b891c-6edd-11ea-89df-41bea055720b>, Erişim Tarihi: 26.03.2020.
- Gentilini, U., Almenfi M., Orton, I. (20 Mart 2020). “Social Protection and Jobs Responses to COVID-19: A Real-Time Review of Country Measures”. <http://www.ugogentilini.net/wp-content/uploads/2020/03/global-review-of-social-protection-responses-to-COVID-19-2.pdf>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.

- Horsley, S. (31 Mart 2020). “Economy on Lockdown: Jobless Rate Could be Highest Since WWII”, <https://www.npr.org/sections/coronavirus-live-updates/2020/03/31/824520791/economy-on-lockdown-jobless-rate-could-be-highest-since-wwii>, Erişim Tarihi: 31.03.2020.
- ILO. (27 Mart 2020). “COVID-19 has Exposed the Fragility of our Economies”, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_739961/lang--en/index.htm, Erişim Tarihi: 27.03.2020.
- ILO. (18 Mart 2020a). “COVID-19 and World of Work: Impacts and Responses”, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_738753.pdf, Erişim Tarihi: 27.03.2020.
- ILO. (18 Mart 2020b). “COVID-19 Pandemic”, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_738742/lang--en/index.htm, Erişim Tarihi: 27.03.2020.
- ILO. (2020). “COVID-19 and the World of Work”, <https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/lang--en/index.htm>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.
- ILO. (2013). *National Tripartite Social Dialogue*, Geneva: ILO.
- Isidore, C. (17 Mart 2020). “More Than Half of American Jobs are at Risk Because of Coronavirus”, <https://edition.cnn.com/2020/03/16/economy/job-losses-coronavirus/index.html>, Erişim Tarihi: 26.03.2020.
- Marketplace. (26 Mart 2020). “A Record 3.3 Million Americans have Filed Unemployment Claims. What does that Look Like?”, <https://www.marketplace.org/2020/03/26/a-record-3-3-million-americans-have-filed-for-unemployment-claims/>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.
- Masiello, A., Images, G. (16 Mart 2020). “Italy Supports Coronavirus-Hit Economy, PM Hails ‘Italian Model’”, <https://www.cnbc.com/2020/03/16/italy-supports-coronavirus-hit-economy-pm-hails-italian-model.html>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.
- Mazumdar, T. (30 Ocak 2020). “Coronavirus Vaccine: Scientists Race to Develop Prevention”, <https://www.bbc.com/news/health-51299735>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.

- Moody's Analytics. (2020). "About Us", <https://www.moodyanalytics.com/about-us>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.
- Olayinka, C., Salau, S. (27 Mart 2020). "Workers may lose \$3.4 trillion income to COVID-19, says ILO", <https://guardian.ng/business-services/workers-may-lose-3-4-trillion-income-to-covid-19-says-ilo/>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.
- Qian, J. (2013). "Anti-Poverty in China: Minimum Livelihood Guarantee Scheme", *East Asian Policy*, 5(4), ss. 53-64.
- Rushe, D., Aratani, L. (2 Nisan 2020). "Coronavirus Batters US Economy as 6.65m File for Unemployment Last Week", <https://www.theguardian.com/business/2020/apr/02/us-unemployment-coronavirus-economy>, Erişim Tarihi: 02.04.2020.
- Segal, S., Gerstel, D. (10 Mart 2020). "The Global Economic Impacts of COVID-19. Center for Strategic International Studies", <https://www.csis.org/analysis/global-economic-impacts-covid-19>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.
- Small Business Development Corporation. (2020). "The Instant Asset Write-off Explained", <https://www.smallbusiness.wa.gov.au/blog/instant-asset-write-explained>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.
- Tang, F. (16 Mart 2020). "Coronavirus: China Unemployment Rate Rose More Than During US Trade War", <https://www.Scmp.Com/Economy/China-Economy/Article/3075411/Coronavirus-China-Unemployment-Rate-Rose-More-During-US-Trade>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.
- The Local. (26 Mart 2020). "You've Lost Your Work in Denmark due to Coronavirus. Now What?". <https://www.thelocal.dk/20200326/youve-lost-your-work-in-denmark-due-to-coronavirus-now-what>, (Erişim Tarihi: 27.03.2020).
- UNCTAD. (09 Mart 2020). "The Economic Impact of COVID-19: Can Policy Makers Avert a Multi-Trillion Dollar Crisis?", <https://unctad.org/en/pages/PressRelease.aspx?OriginalVersionID=548>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.
- World Economic Forum. (21 Mart 2020). "The Economic Effects of COVID-19 Around the World". <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/coronavirus-economic-effects-global-economy-trade-travel>, Erişim Tarihi: 27.03.2020.

WHO. (4 Nisan 2020). “Coronavirus Disease (COVID-19) Outbreak Situation”,
<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>, Erişim Tarihi:
04.04.2020.

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue:19

Sayfalar /Pages: 232-247

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 21.04.2020

Sonuçlanma Tarihi: 04.05.2020

TÜRKİYE'DE KURUMSAL MANTIKLAR

Osman EROĞLU*

Öz

Örgütsel alanda kurumsal değişime neden olan kurumsal mantıklar, dönüşüm ya da gelişim yoluyla ortaya çıkabilir ya da değişebilirler. Örgütler baskın veya çoklu kurumsal mantık yoluyla bireysel tercihleri, örgütsel çıkarları ve davranışları etkilemekte hatta biçimlendirmektedir. Farklı kurumsal mantıkların alan düzeyinde yaptıkları baskılar; yeni örgütsel formlarının ortaya çıkması, alanın değişmesi veya yeni alanların oluşması gibi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Kurumsal mantıklar son yıllarda yönetim alanının üzerinde en fazla durduğu konulardan biridir. Bu çalışmada Türkiye’de çalışılan kurumsal mantıklar 1993 yılından beri düzenlenen Yönetim ve Organizasyon Kongre bildirimlerinin son on yıllık içerik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Türkiye’de en fazla çalışılan kurumsal mantıkların piyasa ve devlet olduğu yapılan incelemede görülmektedir. Çalışmanın bu yönüyle yönetim ve organizasyon yazınına özellikle karşılaştırmalı çalışmalarda katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelime: Kurumsal Mantık, Kurumsal Değişim, Yönetim ve Organizasyon Kongreleri, Türkiye

Jel Kodları: M10, M16, M19

INSTITUTIONAL LOGICS IN TURKEY

Abstract

Institutional logics that cause institutional change in the organizational field can emerge or change through transformation or development. Organizations influence or even shape individual preferences, organizational interests, and behavior through dominant or multiple institutional logic. The pressures of different institutional logic at the organizational area bring out the results of the emergence of new organizational forms, such as the change of the field or the formation of new fields. Institutional logic is one of the issues that management field has emphasized the most in recent years. In this study, the institutional logic studies in Turkey have been explored with content analysis over the last decade of papers Management and Organization Congress which has been held since 1993. The most extensively studied the institutional logics are market and state in Turkey. With this aspect of the study, it is expected to contribute to management and organizational literature especially in comparative studies.

Keywords: Institutional Logic, Institutional Change, Management and Organization Congresses, Turkey

Jel Codes: M10, M16, M19

* Dr. Öğr.Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, osmaneroglu2181@hotmail.com, 0000-0002-8149-0149.

GİRİŞ

“Sosyal olarak inşa edilmiş” kurumlar (Jepperson, 1991: 149) North’a göre insanlar tarafından tasarlanmış politik, ekonomik ve sosyal etkileşimi yapılandıran kısıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır (1990). Kurumların yapı ve süreçleri kurumsal mantıklar ve belirli bir alan çerçevesinde düzenlenmektedir (DiMaggio ve Powell, 1991, Scott, 1995). Bir örgütsel alan içinde tek bir baskın mantık (Greenwood, vd., 2010; Lounsbury, 2007) veya çoklu, birbiriyle çatışan, çelişen veya yarışan kurumsal mantıklar aynı anda bulunabilmektedir (Friedland ve Alford, 1991, Thornton ve Ocasio, 2008). “Sosyal eylemi kategorize eden ve ona anlam yükleyen dünya görüşü” (Friedland ve Alford, 1991) olarak tanımlanan kurumsal mantıklar, örgütsel uygulamaları ve düzenlemeleri biçimlendiren dinamiklerdir. Bu örgütsel davranışı biçimlendiren dinamikler yönetim alanının son yıllarda üzerinde en fazla durduğu konulardan biridir (Dunn ve Jones, 2010; Özen ve Akkemik, 2012; Thornton vd., 2012).

Örgütler baskın veya çoklu mantık yoluyla bireysel tercihleri, örgütsel çıkarları ve davranışları etkilemekte hatta biçimlendirmektedir. Örgütsel alanlar içinde veya dışında bulunan bu çoklu mantıklar ve fazla güce sahip baskın mantık örgütsel aşamada bir kurumsal değişim yaratabilecek ya da bu değişimi tetikleyecektir (Reay ve Hinings, 2005; Seo ve Creed, 2002). Kurumsal kuramın üzerinde en fazla durduğu konulardan biri kurumsal değişimdir. Kurumsal değişim, belirli bir örgütsel alanda yerleşik norm, kural,kod, uygulama ve rutinlerin, çeşitli dinamiklerin çözülmesi sonucu baskın kurumsal mantığın değişmesi veya yerlerini yeni kurumsal yapılara bırakmasıyla gerçekleşmektedir (Oliver, 1992: 564; Thornton ve Ocasia, 1999; Thornton, 2001; Thornton vd., 2012: 164). Kurumsal değişim sürecinde, sosyal, politik ve fonksiyonel baskılar mevcut kurumsal mantığın meşrutiyetinin tartışılmasına yol açar (Oliver, 1992; Thornton, 2002) ve uygulamaların yerine başkalarını koymak suretiyle bir kurumsal mantıktan diğerine geçmesi olarak tanımlanır (Arndt ve Bigelow, 2006). Kurumsal değişimin gerçekleşmesine neden olan bu baskılar örgütsel alanın dışından kaynaklanacağı gibi, alanın kendi iç dinamiklerinin yarattığı kurumsal çelişkilerden de ileri gelebilir (Greenwood vd., 2002; Özseven vd., 2014). Farklı kurumsal mantıkların alan düzeyinde yaptıkları baskılar; yeni örgütsel formlarının ortaya çıkması, alanın değişmesi veya yeni alanların oluşması gibi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Battilana ve Dorado, 2010; Hoffman, 1999; Greenwood vd., 2011; York vd., 2016).

Bu çalışma Türkiye yazınında çalışılan kurumsal mantıkları Yönetim ve Organizasyon Kongreleri bildirileri üzerinden ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalışmada ilk olarak kurumsal mantığın kurumsal çerçevesi çizilmiş daha sonra işletme alanının en köklü

kongrelerinden biri olan Yönetim ve Organizasyon kongre bildirimleri üzerinden 2010-2019 yıllarında yapılan kurumsal mantık çalışmaları içerik analizi ile incelenmiştir. Ortaya çıkan araştırma bulguları, özellikle diğer ülkelerle yapılacak karşılaştırmalı araştırmalara zemin oluşturmaktadır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Dunn ve Jones tarafından aktör davranışlarını yönlendiren kültürel inançlar olarak adlandırılan kurumsal mantıklar (1990), örgütsel alanda baskın kurallar, yasal düzenlemeler, normlar, değerler, inanışlar ve işleyişler ile kılavuzluk yaparak bir yandan bireysel aktörler için meşruiyet kaygısı oluştururken, diğer yandan örgütlerin eylemlerinde etkili olan araçları ve sonuçları belirlerler (Friedland ve Alford, 1991:248). Yöneticilerin hangi işleri daha önemsemelerini gerektirdiğini gösteren unsurları sağlamaktadır (Thornton ve Ocasio, 2008: 114). Kurumsal mantıklar örgütlerin ve bireylerin eylemlerini belirleyici, kısıtlayıcı ve biçimlendirici etkiye sahip olarak örgütsel meşruiyetin temelini oluştururlar (Friedland ve Alford, 1991; Thornton ve Ocasia, 1999; Thornton, 2001). Bu örgütsel meşruiyetin dışında farklılıkların ortaya çıkmasıyla yeni kurumsal mantıklar da oluşur (Battilana ve Dorado, 2010; Lounsbury, 2007; Purdy ve Gray, 2009).

İnsanların ve örgütlerin eylemlerine temel oluşturan kurumsal mantıklardan oluşmaktadır (Galvin, 1999:4). Alford ve Friedland (1985) tarafından ilk defa kullanılan “kurumsal mantıklar” kavramı, modern batı toplumlarındaki çelişik uygulamaları açıklamak üzere kullanılmıştır. Toplumun esas kurumsal bölümlerini piyasa, demokrasi, meslekler, aile, din, şirket, devlet ve topluluk her biri kendilerine özgü kurumsal mantıklara sahip ve potansiyel olarak birbirlerini tamamlayan ve birbirleriyle çelişik (rekabet eden) merkezi kurumları ve anlayışları oluşturmaktadır (Friedland ve Alford 1991; Thornton ve Ocasio, 1999; Thornton vd., 2012). Örgütsel alanda mevcut kurumsal mantıkların birbirleriyle çelişmesi veya çatışması kurumsal değişimi ortaya çıkarmaktadır. Örgütsel alan düzeyinde çoklu kurumsal mantıklardan biri diğer kurumsal mantıklardan daha fazla güce sahipse o kurumsal mantık baskın olacaktır (Aksoy, 2007). Mantığın zayıflaması veya güçlenmesi gibi mantıklardaki bu kayma kurumsal değişimi yaratmaktadır (Haveman ve Rao; Thornton ve Ocasia, 1999; Scott vd., 2000; Greenwood vd., 2002). Kurumsal kuramın üzerinde en fazla durduğu konulardan biri kurumsal değişimdir (Greenwood vd., 2002) Özen, kurumsal değişim çalışmalarının ortak yönlerini şu şekilde sıralamaktadır:

“1- Kurumsal değişim, dışsal krizler ve çelişen kurumsal mantıklar tarafından tetiklenir ve yönlendirilir.

2- Kurumlar, belirsizlik azaltıcı bir etkiyle stratejik eylem zemini yaratır.

3- Kısmi özerkliği olan aktörler kurumsal çelişkilerden kurumsal değişim yaratırlar.

4- Kurumsal değişim, çatışan ya da örtüşen mantıklara sahip aktörlerin rekabet ya da işbirliğiyle mevcut kurumları kendi mantıkları doğrultusunda anlamlandırdıkları ve kurdukları bir süreçte gerçekleşir.

5- Aktörler baskın söylemlere dayanan retoriksel stratejilerle, kendi mantıklarını meşrulaştırırken karşı mantıkları gayri meşrulaştırırlar” (Özen, 2007: 315).

Örgütsel alanda kurumsal değişime neden olan kurumsal mantıklar, gelişim ya da dönüşüm yoluyla ortaya çıkabilir ya da değişebilirler. Dönüşümsel değişim yer değiştirme, ayrışma ve karışım şeklinde olurken, gelişimsel değişim; asimilasyon, detaylandırma, genişleme ve daralma şeklinde olur (Thornton vd., 2012). Yer değiştirme şeklindeki dönüşümsel değişim, örgütsel alandaki baskın kurumsal mantığın geçerliliğini kaybetmesi ve farklı bir kurumsal mantığın önünü açan yeni uygulamaların gerçekleşmesi ile oluşur (Thornton, 2001). Ayrışma şeklinde dönüşümsel değişim, var olan kurumsal mantık uygulamalarından farklı olarak yeni kurumsal mantığın öncekinin yerini almadan, farklı bir kurumsal mantık olarak ortaya çıkmasıdır (Battila ve Dorado, 2010; Haveman ve Rao, 2006). Karışım şeklinde dönüşümsel değişim, örgütsel alanda daha önceden var olan farklı kurumsal mantıkların her birinin belirli unsurları taşımasıyla gerçekleşir ve yeni bir kurumsal mantık oluşurken geçmişteki kurumsal mantıkların etkisi ile hibrid bir yapı ortaya çıkar (Lounsbury ve Rao, 2004). Asimilasyon şeklindeki gelişimsel değişim, bir kurumsal mantığın baskın olan kurumsal mantığa onu güçlendirecek şekilde katılmasıdır (Thornton, vd., 2012). Detaylandırma şeklindeki gelişimsel değişim, ihtiyaç duyulan yeni uygulamaların adapte edilmesiyle baskın kurumsal mantığın güçlenmesi şeklinde gerçekleşir (Shipilov vd., 2010: 862). Genişleme şeklindeki gelişimsel değişim bir kurumsal alanda meydana gelen kurumsal değişimin, diğer kurumsal alanlarda da yayılıp o alanda yeni bir kurumsal mantığın oluşmasını sağlaması ile gerçekleşir (Nigam ve Ocasio, 2010). Daralma şeklindeki gelişimsel değişim, çoklu kurumsal mantıkların yer aldığı örgütsel bir alanda, baskın mantığın uygulamalarının etkisini kaybetmesi ve farklı kurumsal mantığın güçlenerek baskın olan kurumsal mantık haline dönüşmesidir (Dunn ve Jones, 2010). Örgütsel alanda kurumsal değişime neden olan kurumsal mantıklara akademik alanda yoğun ilgi gösterilmiştir.

Amerikan yayıncılık alanı editör mantığından piyasacı mantığa doğru gerçekleşmiştir (Thorton ve Ocasia 1999; Thorton, 2002). Finans alanında, düzenleyici mantık ve tasarruf mantığının yerine daha sonra gelen piyasa mantığı her iki mantığın yerine geçmiştir (Lounsbury, 2002). Türkiye’de sosyal güvenlik alanı içerisinde sosyal sigorta ve özel sigorta mantıkları bir arada bulunmaktadır (Güzel ve Okur, 1998; Gökoğlu ve Sargut, 2013). Bolivya’da ticari mikro finans kuruluşları, yoksullukla mücadele için geliştirme ve bankacılık mantıklarını birleştirmişlerdir (Battilana ve Dorado, 2010). Özellikle 1950’lerde köyden kente büyük göçler yaşanmaya başlanmasının ardından kentleşme ile bağlantılı bir sosyal hizmet anlayışı zorunlu olmuştur. Bu sosyal yapı değişimi, sosyal devlet mantığının yerel-profesyonel yönetim mantığına dönüşümünü sağlamıştır (Gökoğlu, 2010). Türkiye’de sinema alanında 1950’den 1990’ların başına kadar “yerel” mantığın, 1990’lı yıllardan günümüze kadar olan süreçte de “yabancı” mantığın egemen olduğu saptanmıştır (Kalemci & Özen, 2010). 1980’li yıllarda, Türk tiyatrosunda, bir önceki dönemin *estetik mantığı* yok olarak yerini *piyasa mantığına* bırakmıştır (Can ve Üsdiken, 2009). Türk sendikaları üç farklı kurumsal mantığın etkisi altında faaliyet göstermiştir. Bu dönemler 1947-1961 yılları arasında siyasi itaat mantığı 1961-1974 yılları arasında teknik beceri mantığı 1974-1980 siyasi eylemcilik mantığı olarak adlandırılmıştır (Önder ve Üsdiken, 2010). Türk Milli Eğitim alanında, Turhan vd., (2013) tarafından altı kurumsal mantık tespit edilmiş ve bunlar “yurttaş yetiştirme mantığı”, “ticari mantık”, “dindar nesiller yetiştirme mantığı”, “kültür ihracı mantığı”, “sınav başarısı mantığı” ve “insan kaynağı yetiştirme mantığı (İKY)” şeklinde ifade edilmiştir. Türkiye, sağlık alanında geçmişte genel olarak kamu hizmeti mantığı ile yönetilirken, 2002 yılından itibaren Ak parti hükümetleri döneminde dönüşüm geçirerek piyasa mantığının belirleyici olduğu görülmektedir (Aksoy, 2007; Koç, 2012; Özseven vd., 2013, 2014). Siyasi rejimlerdeki değişimler, toplumsal değişim, örgütsel popülasyon ve örgütsel yapılardaki kurumsal düzenlemelere, değişikliklere neden olurlar (Carroll vd., 1988). Örneğin, Amerika’da hükümetin özellikle 1965’ten sonraki; Türkiye’de ise 2003’ten sonraki sağlık planlamasındaki rolü, müşteri, piyasa ve alternatif sağlık mantıklarının doğmasına neden oldu (Blum, 1976; Aksoy, 2007; Koç, 2012; Özseven vd., 2013, 2014). Bu çalışma Türkiye yönetim yazınında çalışılan kurumsal mantıkları yönetim ve organizasyon kongreleri üzerinden ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır

2. YÖNETİM VE ORGANİZASYON KONGRELERİ

İlki 1993 yılında düzenlenen Yönetim ve Organizasyon kongresinin düzenlenme fikri Behlül Üsdiken tarafından 1992 yılında ortaya atılmıştır (Özen ve Kalemci 2009: 81). 1993 yılından itibaren her yıl farklı bir üniversite tarafından aksamadan düzenlenmiş ve kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. 2015-2018 yılları arasında düzenlenen Ulusal Yönetim ve Organizasyon kongreleri bildirilerini stratejik yönetim, insan kaynakları yönetimi, örgütsel davranış ve işletmecilik tarihi sınıflandırmasına göre inceleyen Kaya (2019) örgütsel davranışın %41 oranla ilk sırada işletmecilik tarihinin %5 oranla en son sırada yer aldığını ortaya çıkarmıştır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Sorusu

Bu çalışmada amaçlanan Türkiye’de çalışılan kurumsal mantıkları ortaya çıkararak ileriki karşılaştırmalı çalışmalara zemin oluşturmaktadır. Çalışmanın temelde cevap aradığı sorular, Türkiye’de yönetim yazınında çalışılan kurumsal mantıkların hangileri olduğu, araştırmaların hangi alanlarda yapıldığı ve hangi araştırma yönteminin kullanıldığı şeklinde ifade edilmektedir.

3.2. Yöntem ve Veri

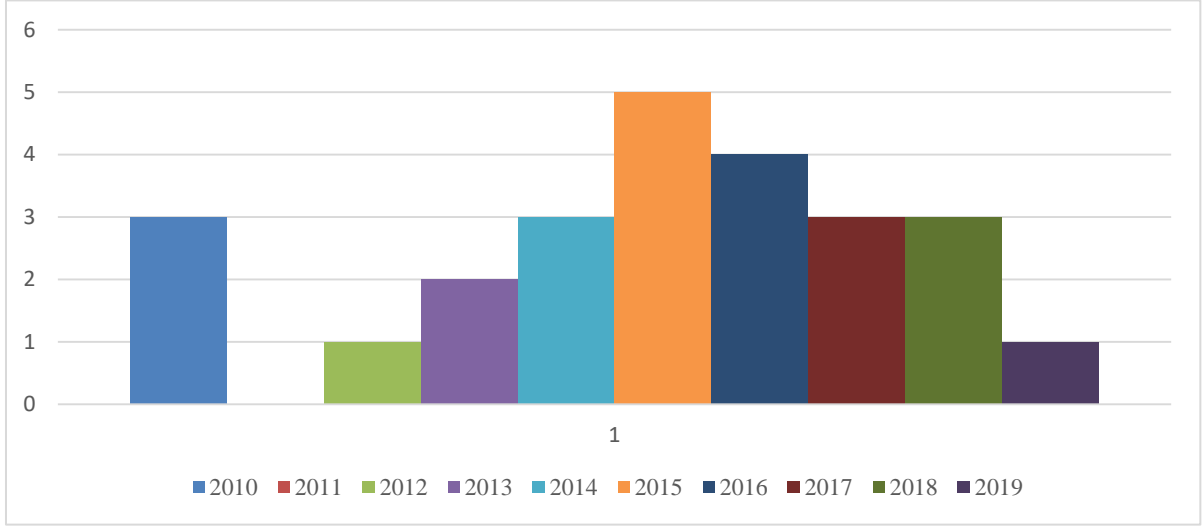
Bu araştırmanın örneklemini Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresinin (UYOK) son on yılında yayınlanan bildiriler oluşturmaktadır. Bu araştırmanın sorularını Türkiye kaynaklı çalışmalar oluşturduğundan bu çalışmalara yönetim ve örgüt bilimcilerin en geniş katılım gösterdikleri UYOK seçilmiştir. UYOK’un son on yılında (2010-2019) yayınlanan bildirilerden kurumsal mantık temalı olanlar içerik analizi (Merriam, 2013) ile incelenmiştir. UYOK’un 2011 yılında yayınlanan bildiri kitapçığına ulaşılmamıştır.

3.3. Araştırma Bulguları

UYOK bildirileri üzerinden yapılan araştırmada son 10 yılda incelenen bildirilerden 25 bildirinin kurumsal mantıklarla ilgili olduğu görülmektedir. Bu kapsamda çalışmada yıllara göre yayın sayısı, yazar dağılımı, en fazla katkı sağlayan yazarlar, en fazla katkı sağlayan üniversiteler, anahtar kelimeler, veri toplama yöntemi, araştırma alanı ve çalışılan kurumsal mantıklar üzerinden incelenmiştir.

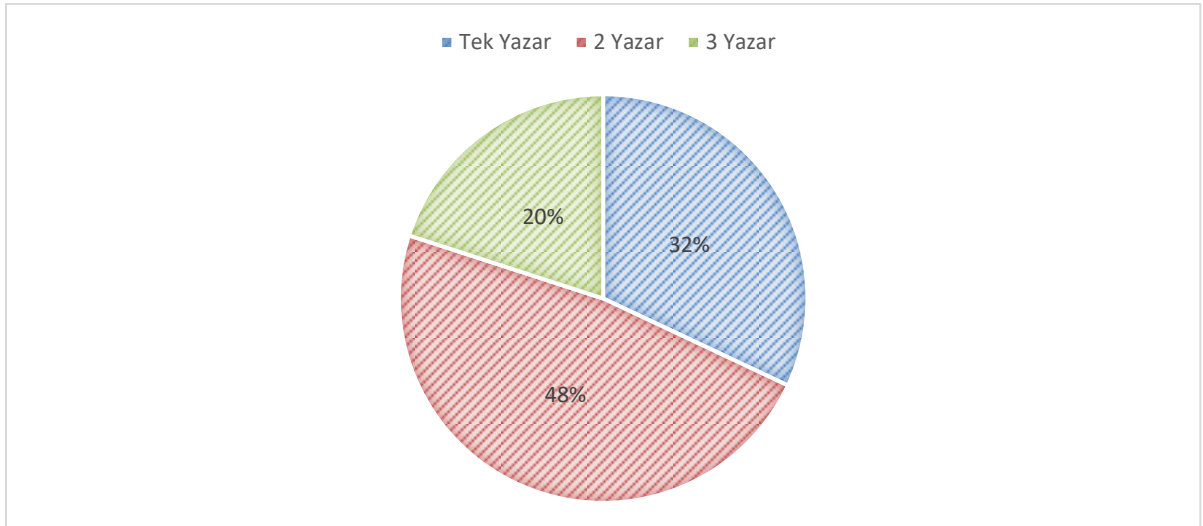
3.3.1. Yıllara Göre Yayın Sayısı

2010-2019 yıllarındaki kongreler incelendiğinde kurumsal mantıklarla ilgili yazılmış 25 bildiri karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal mantık yayın oranı ortalama 2.77’dir. En fazla ilgi 2015 yılında 5 bildiri ile gösterilmiştir. Grafik 1’de yıllara göre dağılımı detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

Grafik 1. Yıllara Göre Yayın Sayıları

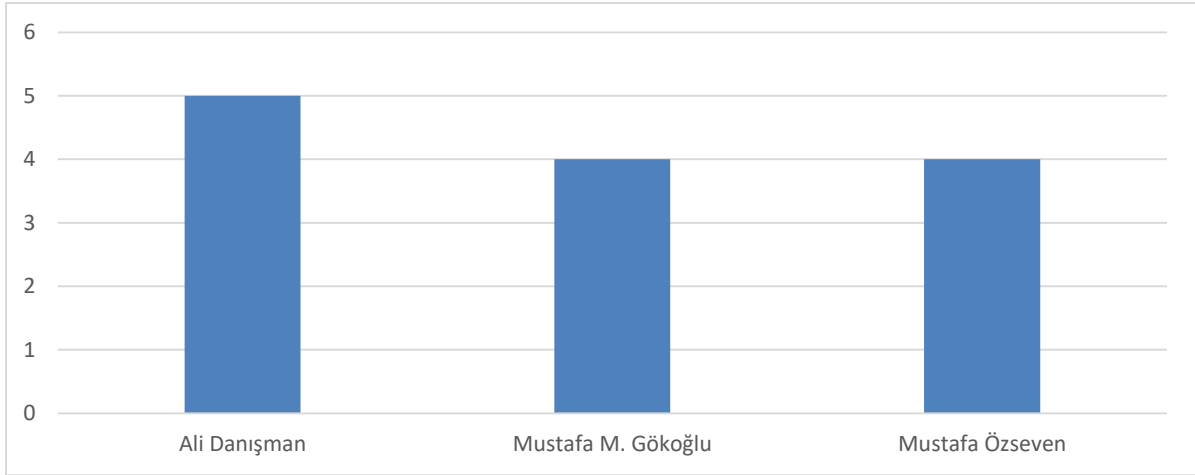
3.3.2. Yazar Dağılımı

Yapılan incelemede yayınlanan bildirilerde çoklu yazar sayısının bildirilerin yaklaşık % 68'ini oluşturduğu ancak en yüksek oranın %48'le iki yazarlı bildiriler olduğu görülmektedir. Grafik 2'de ortak yazar sayıları daha detaylı olarak ortaya koyulmaktadır.

Grafik 2. Ortak Yazar Sayıları

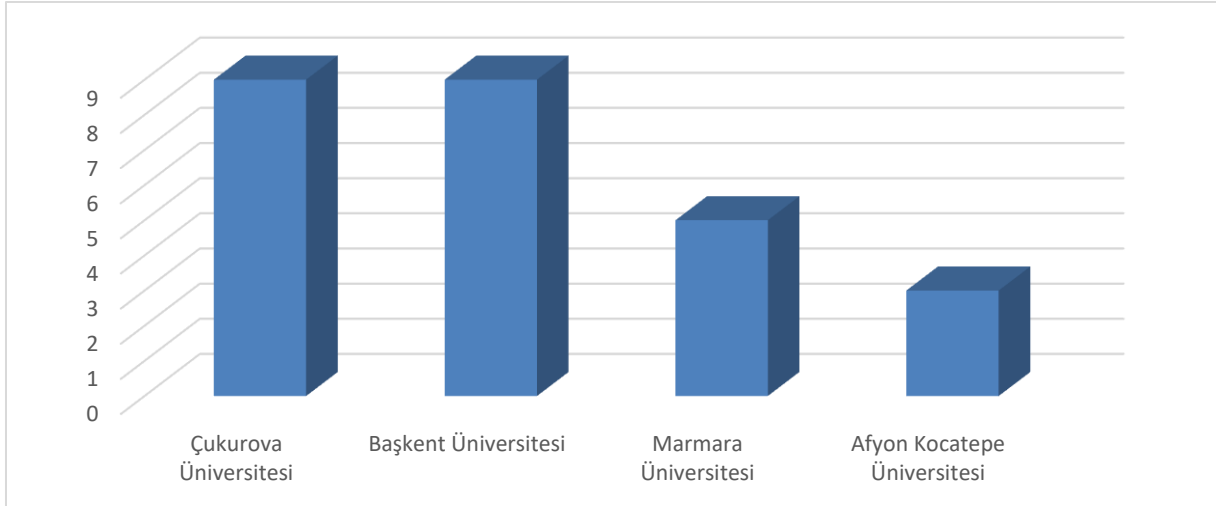
3.3.3. En Fazla Katkı Sağlayan Yazarlar

Kurumsal mantıklar konusunda kongrelerdeki bildiriler üzerinden en fazla katkıyı sağlayan akademisyen olarak karşımıza 5 bildiri ile Ali Danışman çıkmaktadır. Grafik 3'te kongre bildirilerine en fazla katkı sağlayan diğer yazarlar gösterilmektedir.

Grafik 3. En Fazla Katkı Sağlayan Yazarlar

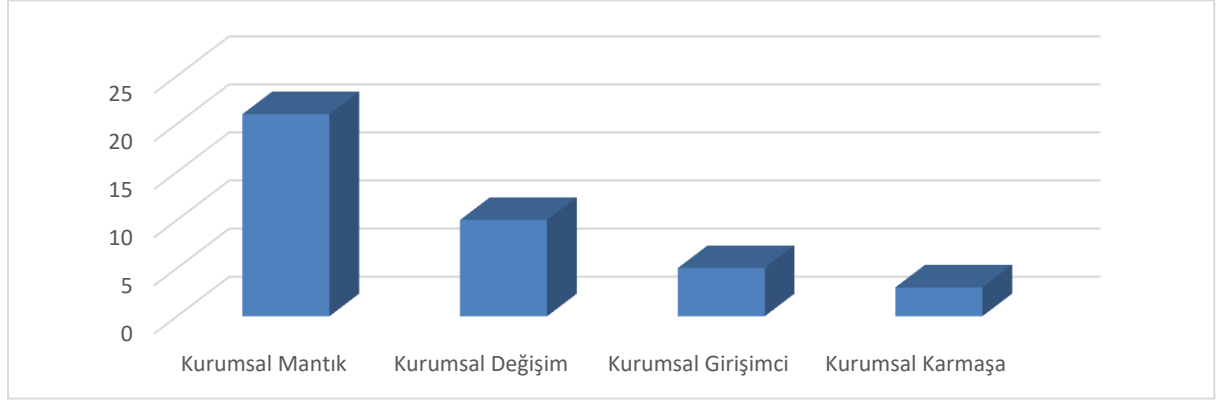
3.3.4. En Fazla Katkı Sağlayan Üniversiteler

Kongre bildirimleri üzerinden yapılan incelemede kurumsal mantık çalışmalarına en fazla katkıyı sağlayan üniversiteler olarak karşımıza Başkent Üniversitesi ve Çukurova Üniversitesi çıkmaktadır. Bunun nedeni olarak kurumsal mantık alanına en fazla katkı sağlayan yazarların Başkent Üniversitesi ve Çukurova Üniversitesinde çalışmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Grafik 4’te katkı sağlayan diğer üniversiteler gösterilmektedir.

Grafik 4. En Fazla Katkı Sağlayan Üniversiteler

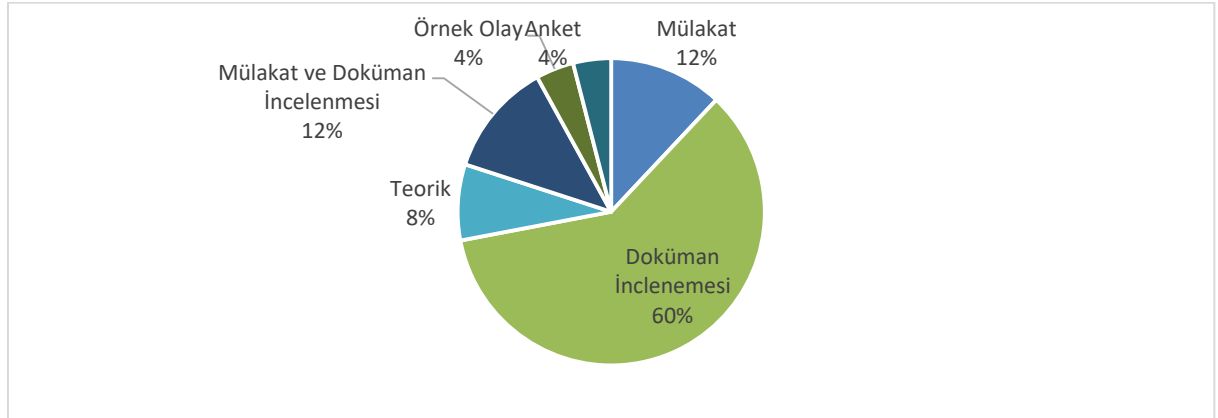
3.3.5. Anahtar Kelimeler

Yapılan incelemede 25 bildirinin 24’ünde anahtar kelimeler kullanıldığı ve en fazla kullanılan anahtar kelime olarak karşımıza kurumsal mantık çıkmaktadır (Grafik 5).

Grafik 5. En Fazla Kullanılan Anahtar Kelimeler

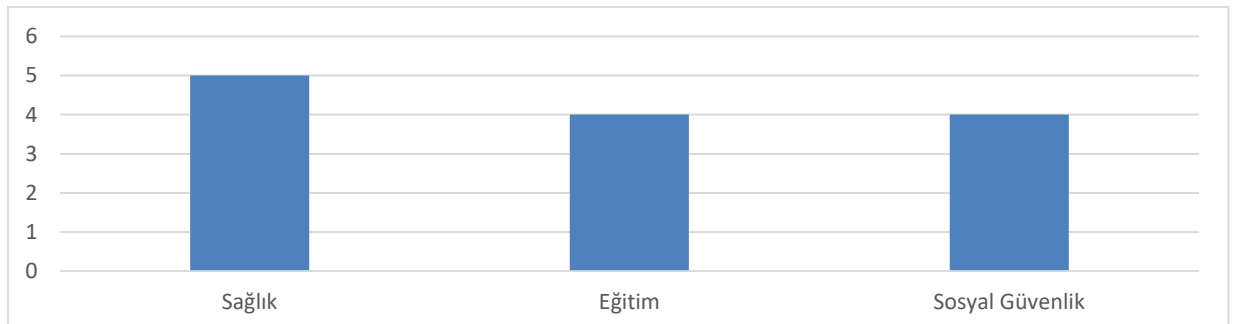
3.3.6. Veri Toplama Yöntemi

İncelenen bildirilerde veri toplama yöntemi olarak ağırlıklı olarak 15 çalışma ile %60 ikincil veri (Doküman İncelenmesi) kullanıldığı ortaya çıkarılmıştır (Grafik 6).

Grafik 6. Veri Toplama Yöntemleri

3.3.7. Araştırma Alanı

İncelenen 25 bildiriye kurumsal mantık çalışmalarında en çok tercih edilen araştırma alanı olarak karşımıza sağlık alanı çıkmaktadır (Grafik 7).

Grafik 7. Araştırma Alanları

3.3.8. Bildirilerde Çalışılan Türkiye’deki Kurumsal Mantıklar

Toplumun esas kurumsal bölümlerini piyasa, demokrasi, meslekler, aile, din, şirket, devlet ve topluluk gibi her biri kendilerine özgü kurumsal mantıklar oluşturmaktadır (Thornton vd., 2012). Bu kurumsal mantıklardan Türkiye’de en fazla çalışılan kurumsal mantıkların piyasa ve devlet olduğu yapılan incelemede görülmektedir (Tablo 1). Piyasa için kullanılan kurumsal mantıklar ticari, sınav, özel, piyasa, işletme benzeri ve ideal piyasa adları karşımıza çıkmaktadır. Devlet için kullanılan kurumsal mantıklar için sosyal, kamu hizmeti, hizmetçi ve devletçilik kullanılmaktadır. Türkiye’deki bu iki baskın mantığın daha fazla çalışmasının nedeni olarak özellikle ülkemizde 1980’lerin ikinci yarısında gündeme gelen özelleştirme ve hala devam eden politikaların etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 1. Türkiye’de Çalışılan Kurumsal Mantıklar

YIL	KURUMSAL MANTIK	ÇALIŞMA ALANI
2010	Siyasi İtaat, Teknik Beceri, Siyasi Eylemcilik	Sendikacılık
	Yerel, Yabancı	Sinema
	Sivil Toplum, Sosyal Devlet, Yerel-Profesyonel Yönetim	Sosyal Hizmetler
2012	Suçludan Delile, Delilden Suçluya	Emniyet Teşkilatı
2013	Yurttaş Yetiştirme, Ticari Mantık, Dindar Nesiller Yetiştirme, Kültür İhracı, Sınav Başarısı, İnsan Kaynağı Yetiştirme	Milli Eğitim
	Sosyal Sigorta, Özel Sigorta	Sosyal Sigorta Sistemi
2014	Sosyal Sigorta, Özel Sigorta	Sosyal Güvenlik Kurumu
	Topluluk, Piyasa	Türk-Alman Yöneticiler
	Kamu Hizmeti, İşletme Benzeri	Sağlık
2015	Sosyal Sigorta, Özel Sigorta	Sosyal Güvenlik Kurumu
	Kamu Hizmeti, İşletme Benzeri	Sağlık
	Özel Sektör (Dershaneçilik), Devletçilik	Eğitim
	Pazar, Kooperatif	Holding
	Ticari, Hizmetçi, Akademik	Tıp Fakültesi Hastaneleri
2016	Ticari, Kalkınma	Kamu Bankaları
	Mesleki, Bilimci, Girişimci	Üniversiteler

	Ticari, Hizmetçi, Akademik	Tıp Fakültesi Hastaneleri
2017	Din	Osmanlı Para Vakıfları
	Kamu Hizmeti, İdeal Piyasa	Şehir Hastaneleri
2019	Modern	Meslek Grupları

3.4. Katkı

Bu çalışma Türkiye’de çalışılan kurumsal mantıkları ortaya çıkararak uluslararası karşılaştırmalı çalışmalara katkı iddiası taşımaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmanın örneklemini Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi’nin (UYOK) son on yılında yayınlanan bildiriler oluşturmaktadır. UYOK’un son on yılında (2010-2019) yayınlanan bildirelerden kurumsal mantık temalı olanlar içerik analiz ile incelenmiştir. UYOK’un 2011 yılında yayınlanan bildiri kitapçığına ulaşılmamıştır. 2010-2019 yıllarındaki kongreler incelendiğinde kurumsal mantıklarla ilgili yazılmış 25 bildiri karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal mantık alanına en fazla ilgi 2015 yılında 5 bildiri ile gösterilmiştir. Yapılan incelemede yayınlanan bildirelerde çoklu yazar sayısının bildirelerin yaklaşık % 68’ini oluşturduğu ancak en yüksek oranın %48’le iki yazarlı bildireler olduğu görülmektedir. Kurumsal mantıklar konusunda kongrelerdeki bildireler üzerinden en fazla katkıyı sağlayan akademisyen olarak karşımıza 5 bildiri ile Ali Danışman çıkmaktadır. Kurumsal mantık çalışmalarına en fazla katkıyı sağlayan üniversiteler olarak karşımıza Başkent Üniversitesi ve Çukurova Üniversitesi çıkmaktadır. İncelenen bildirelerde veri toplama yöntemi olarak ağırlıklı olarak 15 çalışma ile %60 ikincil veri (Doküman İncelenmesi) kullanıldığı ortaya çıkarılmıştır. İncelenen 25 bildirede kurumsal mantık çalışmalarında en çok tercih edilen araştırma alanı olarak karşımıza sağlık alanı çıkmaktadır. Türkiye’de en fazla çalışılan kurumsal mantıkların piyasa ve devlet olduğu yapılan incelemede görülmektedir. Bu araştırma Türkiye’deki kurumsal mantık çalışmalarını Yönetim ve Organizasyon Kongreleri bildireleri üzerinden inceleyerek özellikle karşılaştırmalı çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, B. (2007). *Bir Meslek Örgütünün Kurumsal Değişimdeki Yeri: Türkiye Sağlık Alanı Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alford, R. R., R. Friedland (1985). *Powers of Theory: Capitalism, the State, and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Arndt, M., B. Bigelow (2006). “Toward the Creation of an Institutional Logic for the Management of Hospitals: Efficiency in the Early Nineteen Hundreds”, *Medical Care Research and Review*, 63, ss. 369-394.
- Battilana, J., S. Dorado, (2010). “Building Sustainable Hybrid Organizastions: The Case of Commercial Microfinance Organizations”. *Academy of Management Journal*, 53, ss. 1419-1440.
- Blum, H. (1976). “From A Concept of Healthto A National Health Policy”, *American Journal of Health Planning*, 1, ss. 3-22.
- Can, Ö. V., B. Üsdiken (2009). “Türkiye’de Profesyonel Tiyatro Toplulukları: Kültürel Bir Endüstride Gelişim ve Değişim”, 17. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı*, (ss. 526-531), 21-23 Mayıs 2009 Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Carroll, C, J. Delacroix, I. Goodstein (1988). “The Political Environment Of Organization: An Ecological View”, In B. M. Staw, L. L. Cummings (Editörler), *Research In Organizational Behavior*, 10, (ss. 359- 392), Greenwich. CT: AI Press.
- DiMaggio, P. J. V., W. W. Powell (1991). “Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism And Collective Rationality in Organizational Fields, W.W. Powell, P.J. DiMaggio (Der.). *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, Chicago: University of Chicago Pres.
- Dunn, M. B., C. Jones (2010). “Institutional Logics and Institutional Pluralism: The Contestation of Care and Science Logics in Medical Education, 1967-2005”, *Administrative Science Quartely*, 55, ss. 114-149.

- Friedland, R., R. R. Alford (1991). “Bringing Society Back In: Symbols, Practices, and Institutional Contradictions. W.W. Powell-P.J. DiMaggio (Editörler), *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, (ss. 232-23), Chicago: University of Chicago Press.
- Galvin, T. L. (1999). *Contradiction, Contestation, and change: An Institutional Reinterpretation Of U.S. Healthcare: 1890-1980*, Workingpaper, Dallas: University of Texas.
- Gökoğlu M. M. (2010). “Muhtaçların Bakımı: Sosyal Hizmetler Endüstrisinde Değişim: 1923-1980”, *18. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı*, (ss. 241-248), 20-22 Mayıs 2010. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Gökoğlu M. M., S. Sargut (2013). “Türk Sosyal Sigorta Sisteminde Tamamlayıcı Bir Kurum Olarak Özel Sigortaların Oluşumu”, *21. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı*, (ss. 792-797), Mayıs 2013. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- Greenwood, R., R. Suddaby, C. R. Hinings (2002). “Theorizing Change: The Role of Professional Associations in the Transformation of Institutionalized Fields”, *The Academy of Management Journal*, *45*, ss. 58-80.
- Greenwood, R., Diaz, A. M., Li, S. X. ve Lorente, J. C. (2010). “The Multiplicity of Institutional Logics and the Heterogeneity of Organizational Responses”, *Organization Science*, *16*, ss. 661-673.
- Greenwood, R., Raynard, M., Kodeih, F., Micelotta, E. ve Lounsbury, M. (2011). “Institutional Complexity and Organizational Responses”, *The Academy of Management Annals*, *5*(1), June, ss. 317-371.
- Güzel, A., A. R. Okur (1998). *Sosyal Güvenlik Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Haveman, H.A., H. Rao (2006). “Hybrid Forms and the Evolution of Thrifts”. *American Behavioral Scientists*, *49*, ss. 974-986.
- Hoffman, A. J. (1999). “Institutional Evolution and Change: Environmentalism and the U.S. Chemical Industry”, *Academy of Management Journal*, *42*, ss. 351–371.

- Jepperson, R. L. (1991). Institutions, Institutional Effects, and Institutionalism. In W. W. Powell & P. I. DiMaggio (Editörler), *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, (ss. 143-163), Chicago: University of Chicago Press.
- Kalemci, R. A., Ş. Özen (2010). “Küreselleşmenin Örgütsel Alanlara Etkisi: Türk Sineması Örneği”, 18. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı*, (ss. 233-240), 20-22 Mayıs 2010. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Kaya M. H. (2019). “2015-2016 Yılları Arasında Düzenlenen Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongre’lerinde Yayınlanan Bildirilerin Örgütsel Davranış Açısından Değerlendirilmesi”, 27. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı*, (ss. 461-476).
- Koç, O. (2012). “Kurumsal Mantıklar Arasındaki Rekabetin Yönetimi: Türk Sağlık Alanı Kapsamında Karşılaştırmalı Bir Analiz”, III. *Örgüt Kuramları Çalıştayı Bildiriler Kitabı*, (ss. 71-103), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Lounsbury, M. (2002). “Institutional Transformation and Statusmobility: The Professionalization Of The Field Of Finance” *Academy of Management Journal*, 45(1), ss. 255-266.
- Lounsbury, M. (2007). “A Tale of Two Cities: Competing Logics and Practice Variation in the Professionalizing of Mutual Funds”, *Academy of Management Journal*, 50, ss. 289-307.
- Lounsbury, M., H. Rao (2004). “Sources of Durability and Change in Market Classifications: A Study of the Reconstitution of Product Categories in the American Mutual Fund Industry, 1944-1985”, *Social Forces*, 82, ss. 969-999.
- Merriam, S. B. (2013). “Nitel Verilerin Analizi”, S. Turan (Editörler), *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, (ss. 161-198), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nigam, A., W. Ocasia. (2010). “Event Attention, Environmental Sensemaking, and Change in Institutional Logics: An Inductive Analysis of the Effects of Public Attention to Clinton’s Health Care Reform Initiative”. *Organization Science*, 21, ss. 823-841.

- Purdy, J.M., B. Gray, (2009). “Conflicting Logics, Mechanisms of Diffusion, and Multilevel Dynamics in Emerging Institutional Fields”. *Academy of Management Journal*, 52: 355-380.
- Reay, T., C. R. Hinings, (2005). “The Recomposition Of An Organizational Field: Healthcare İn Alberta”, *Organization Studies*, 26, ss. 351-384.
- Oliver, C. (1992). “The Antecedents of Deinstitutionalization”. *Organization Studies*, 13, ss. 563-588.
- Önder, Ç., B. Üsdiken, (2010). “Siyasi İtaat, Teknik Beceri ve Siyasi Eylemcilik: Farklı Kurumsal Mantıklar Altında Evrilen Türk Sendikacılığı”, 18. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, (ss. 320-331), Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Özen, Ş. (2007). “Yeni Kurumsal Kuram: Örgütleri Çözümlemede Yeni Ufuklar ve Yeni Sorunlar”, S. Sargut ve S. Özen (Derleyenler), *Örgüt kuramları*, (ss. 237-330), Ankara: İmge Kitabevi.
- Özen, Ş., K. A. Akkemik, (2012). “Does Illegitimate Corporate Behaviour Follow the Polity? The Turkish Experience”. *Journal of Management Studies*, 49, ss. 515-537.
- Özen Ş., Kalemci A. (2009). “Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi’nin Doğuşu, Kurumsallaşması ve Alana Etkileri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), ss. 79-112.
- Özseven, M., A. Danışman, A. S. Bingöl, (2013). “Çoklu Kurumsal Mantıklardan Yeni Bir Kurumsal Mantığa Doğru: Türk Sağlık Alanında Bir İnceleme”, *IV. Örgüt Kuramı Çalıştayı Bildiriler Kitabı*, (ss. 2-22), Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Özseven, M., A. Danışman, A. S. Bingöl, (2014). “Dönüşüm Mü, Gelişim Mi? Kamu Hastaneleri Yönetiminde Yeni Bir Kurumsal Mantığa Doğru”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 41, ss. 119-150.
- Scott, W. R. (1995). *Institutions and Organizations*, California: Sage Publications.
- Scott, W.R., M. Ruef, P. J. Mendel, C. A. Caronna (2000). *Institutional Change And Healthcare Organizations: From Professional Dominance To Managed Care*, Chicago: University of Chicago Press.

- Seo, M., W. E. C. Creed, (2002). “Institutional Contradictions, Praxis and Institutional Change: A Dialectical Perspective”, *Academy of Management Review*, 27, ss. 222-247.
- Shipilov, A. V., H. R. Greve, T. J. Rowley, (2010). “When do Interlocks Matter? Institutional Logics and the Diffusion of Multiple Corporate Governance Practices”, *Academy of Management Journal*, 53, ss. 846-864.
- Thornton, P., H., W. Ocasio (1999). “Institutional Logics and the Historical Contingency of Power in Organizations: Executive Sucession in the Higher Education Publishing Industry, 1958-1990”, *American Journal of Sociology*, 12, ss. 801-843.
- Thornton, P. H. (2001). “Personal versus Market Logics of Control: A Historically Contingent Theory of The Risk of Acquisition”, *Organization Science*, 12, ss. 294-311.
- Thornton, P. H. (2002). “The Rise of The Corporation in a Craft Industry: Conflict and Conformity in Institutional Logics”, *Academy of Management Journal*, 45, ss. 81-101.
- Thornton, H. P., W. Ocasio, (2008). “Institutional Logics”, R. Greenwood R., Oliver C. Sahlin- Andersson K., Suddaby R. (Editörler) *Handbook of Organizational Institutionalism*, (ss. 99-129), California :Sage.
- Thornton, P. H., W. Ocasio, M. Lounsbury. (2012). *The Institutional Logics Perspective: A New Approach to Culture, Strcuture and Process*, Oxford: Oxford UniversityPress.
- Turhan, M. S., A. Danışman, G. Gündoğdu, (2013). “Kurumsal Mantıklar, Örgütsel Değişim ve Bireysel Aktörler: Bir Özel Okulda Araştırma”, *IV. Örgüt Kuramı Çalıştayı Bildirileri*, 8-9 Şubat 2013, Ankara.
- York, J.G., Hargrave, T.J., Pacheco, D.F. (2016). “Converging Winds: Logic Hybridization in the Colorado Wind Energy Field”, *Academy of Management Journal*, 59(2), ss. 579-610.

Yıl / Year: 2020

Cilt / Volume: 10

Sayı / Issue: 19

Sayfalar /Pages: 248-260

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 28. 04.2020

Sonuçlanma Tarihi: 09.05.2020

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KARIYER EĞİLİMLERİ: DİCLE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Uğur KAVAL*

Kadir GÖKOĞLAN**

Öz

Bu çalışmada kariyer merkezlerinin öğrencilere sunduğu kariyer planlama hizmetleri ile kariyer danışmanlığı süreçlerinin önemi tespit edilmeye çalışılmıştır. Kariyer rehberliği uygulamaları kapsamında öğrencilerin kariyer yönelimleri belirlenmiştir. Daha sonra kariyer danışmanlığı hizmetlerinden gelen geri bildirimler değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Dicle Üniversitesi Kariyer Merkezi'nden hizmet alan danışmanların, kariyer gereksinimleri ve kariyer yönelimleri ortaya konulmuştur. Çalışmaya, 600 öğrenci katılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilere yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda kariyer merkezinden akademik destek alan öğrencilerin büyük çoğunluğunu İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, kariyer merkezlerinden en düşük düzeyde destek alan fakülte öğrencilerinin Hukuk Fakültesi olduğu görülmektedir. Öğrencilerin mezuniyet sonrası işsizlik yaşama durumuna göre kariyer merkezinden destek aldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla birçok öğrencinin kariyer geleceği açısından kararsızlık yaşadıkları görülmektedir.

Anahtar Kelime: Kariyer, Kariyer Planlama, Kariyer Danışmanlığı, Kariyer Yönelimi

Jel Kodları: E2, I23, O3

CAREER TENDENCIES OF UNIVERSITY STUDENTS: EXAMPLE OF DICLE UNIVERSITY

Abstract

In this study, the effects on students' career counselling provided by the process of career planning and career services centers have been determined. Career orientation of students has been determined within the scope of career orientation practices. Then, feedback from career counselling services was evaluated. In this context, career requirements and career orientations of the students receiving service from the Dicle University Career Center were revealed. 600 students participated in the study. The students who participated in the study used face-to-face survey method. As a result of the study, it was determined that the majority of the students receiving academic support from the career centre are students of the Faculty of Economics and Administrative Sciences.

* Uzman Kariyer Danışmanı, Dicle Üniversitesi Kariyer Planlama Uygulama ve Araştırma Merkezi, ugur.kaval@dicle.edu.tr, 0000-0003-4049-9144.

** Dr. Öğr. Gör. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, kadir.gokoglan@dicle.edu.tr, 0000-0001-6397-8477.

In addition, it emerged that the faculty students receiving the lowest level of support from the career centres are the Faculty of Law. It is concluded that students receive support from the career centre according to their unemployment status after graduation.

Keywords: Career, Career Planning, Career Counseling, Career Orientation

Jel Codes: E2, I23, O3

GİRİŞ

Kariyerin genel bir tanımı, bir kişinin zaman içindeki iş deneyimlerinin gelişim doğrultusunda olan süre gelen dizileridir. Bu tanım, iş düzenlemelerine dair statik bir bakış açısı benimsemekten ziyade dinamik önemi üzerinde durmaktadır. Ayrıca, insanların nerede çalıştığı veya kariyer başarısını neyin temsil ettiği hakkında kısıtlayıcı varsayımlardan kaçınmaktadır. Kariyer başarısı, bireyin tek bir kuruluştaki yukarı doğru hareketliliği, ancak daha geniş olasılıkların özel bir örneği olarak görülmektedir. Bunlar, organizasyonel, mesleki, endüstriyel veya ulusal alan içinde yukarı, yatay veya bazı durumlarda aşağı doğru hareketliliği ve bu bağlamlardan herhangi biri arasında hareketliliği içerebilir (Arthur, Hall ve Lawrence, 1989: 7). Kariyer ayrıca iki temel şekilde farklı şekilde tanımlanabilir. Bir yandan, bireyin kendi kariyeri ve ne haline geldiğini yansıtan öznel kariyeri (Stebbins, 1970: 32) diğer yandan, kamuoyunda az ya da çok gözlemlenebilir pozisyonları, durumları ve bir kişinin hareketini sosyal çevrede ölçmek için bir simge işlevi gören objektif kariyerleri söz konusudur (Barley, 1989: 49).

Kariyer başarısı, bir kişinin kariyer deneyimlerinin bir sonucudur. Kariyer başarısı, bir kişinin zaman içindeki iş deneyimlerinin herhangi bir noktasında, işle ilgili istenen sonuçların elde edilmesi olarak tanımlanabilir. Ayrıca, Oxford İngilizce Sözlüğü (1989) tarafından önerilen iki başarı anlamını, yani bir şeyin arzuyla göre elde edilmesi ve bir şeyin müreffeh başarı anlamına gelmektedir. İlk anlam, kişisel (yani öznel olarak) arzu edilirken, ikincisi (büyük ölçüde nesnel) sosyal karşılaştırmalara dayanması muhtemel bir başarı biçimi olarak refahı önermektedir. Bu alternatif anlamlar, kariyer tatmininde olduğu gibi, kariyer başarısını izlemenin iki farklı yolu olduğunu göstermektedir. Öznel kariyer başarısı, bireyin kendisi için önemli olan her boyutta, bireyin kariyerini içsel olarak algılaması ve değerlendirmesi olarak tanımlanabilir (Van Maanen, 1977: 9).

İnsanların farklı kariyer istekleri vardır; gelir, istihdam güvenliği, işin yeri, statü, farklı işlerde ilerleme, öğrenmeye erişim, kişisel ve aile durumu, işin önemi, cinsiyet, gibi göstergeler istihdam koşullarında kişilerin öznel kariyerleri, sekreterler, inşaat işçileri, belirli bir sosyal kategorideki tüm bireyler için aynı öznel kariyer yönelimlerini paylaşacağını varsaymak bir

hata olacaktır (Bailyn, 1989: 482). Nesnel kariyer başarısı, bireyin kariyer durumunun somut göstergelerini tanımlayan dışarıdan bir bakış açısı olarak tanımlanabilir. Bunlar mesleği, aileyi içerebilir, kariyer hareketliliği, görev özellikleri, gelir ve iş seviyesi de kariyere bakışta önemlidir. Nesnel kariyer herkesin gördüğü, sosyal rol ve resmi konumla ilgilidir. Kariyer başarısını bu perspektiften gören yazarlar bunu yapısal olarak tanımlamaktadır (Wilensky, 1961) ve insanların statü farklılıkları etrafında örgütlenme eğilimini vurgulamaktadır (Nicholson, 1998: 16). Objektif kariyer başarısı, bireysel anlayıştan ziyade sosyal anlayışı da yansıtmaktadır.

Öğrencilerin üniversitelerde öğrenim gördüğü programları bitirdikten sonra seçeceği sektörleri belirlemek, öğrenciler açısından kariyer hedefleri noktasında önemli yer tutmaktadır. Öğrencilerin kariyer eğilimleri okuduğu programa göre mezuniyet sonrası sektör belirlemek açısından zorlu bir süreçtir. Kariyer hedeflerinin belirlenmesinde öğrencilerin mezuniyet sonrası kariyer eğilimlerinin belirlenmesi ve ona göre kariyer planlama yapılması da ayrı bir süreçtir. Bu çalışmada öğrencilerin kariyer başarılarına göre kariyer hedeflerini belirlemek ve bu hedefler doğrultusunda kariyer planlama hizmetleri vermek önemli bir kariyer yönetimi ortaya çıkarmaktadır. Üniversitelerde ki kariyer merkezleri açısından bu durumların tespiti önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

1. KARİYER TEORİLERİ

Kariyer seçimini açıklamak için birçok araştırmacı bu konuda çalışmış ve farklı teoriler ortaya koymuştur. Kariyer seçimini farklı açılardan ele alan araştırmacılar, konuyu farklı açılardan (gelişim teorileri, bireysel teoriler, karar teorileri ve diğer teoriler) açıklamaktadır (Koca, 2010: 14).

Holland'ın (1964) kariyer yaklaşımına (kariyer teorisi) göre, bireyler çıkarları için uygun olduğuna inandıkları işleri tercih etmelidir. Nitekim çalışanların çıkarları, özellikleri ve meslekleri arasındaki uyum kariyer başarısı ve memnuniyeti ile ilişkilendirilmiştir. Holland'ın kuramına göre, mesleki ilgiler bireyin kişiliği ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Irak, 2012: 12). Bu kuramın temel mantığı ise Holland'ın tipoloji kuramında olduğu gibi birey ve mesleklerin önemli özelliklerini belirlemek ve bunları birbirleri ile birleştirmektedir (Ünsal, 2014:8).

Krumboltz, “Sosyal Bilinç Kariyer Teorisi’nde Bireysel yetkinlik ve beklentilerin bireylerin kariyer seçimlerinde etkili olduğunu ve Gottfredson’un “Çevre ve Uyum Teorisi’nde kariyer

gelişiminde bireylerin genlerinden gelen özelliklerinin yanı sıra çevrenin de etkisi olduğunu öne sürmektedir (Leung, 2008: 17).

Super, kariyer gelişim sürecinin sürekli değişen ve gelişen bir süreç olduğunu, bireylerin hem özel hem de iş yaşamındaki deneyimlerinden etkilendiğini ve bu nedenle çeşitli faktörlerin bireylerin kariyer gelişimini değerlendirmede etkili olduğunu belirtmiştir. Bu yaklaşıma göre, bireylerin yaşamlarını etkileyen sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerin yanı sıra, beklentiler, yaş, cinsiyet ve eğitim gibi bireysel özellikler de kariyer gelişimini (Patton ve McMahan, 2014: 6) ve kariyer tercihlerini (Niles ve Harris-Bowsley, 2005: 42) etkilemektedir.

Kariyer yapılanma teorisi (KYK) sosyal ve kişisel becerileri ve bireylerin kariyer davranışlarını nasıl ilişkilendirdiklerini ve yönlendirdiklerini açıklamaya odaklanmaktadır. Savickas, 21. yüzyılda sosyo-ekonomik değişimlere uyum sağlamak için kariyer adaptasyon teorisini ve Super'in mesleki gelişim teorisini ve Holland'ın profesyonel seçim teorisini ve profesyonel kişilik türlerini güncelleyerek ve geliştirmiştir (Pişkin, 2017: 4)

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kariyer gelişimi, eğitim ve iş arayışları kişisel hedeflerle etkileşime girdiğinde ortaya çıkar velayat boyu devam etmektedir. Kariyer gelişimi, herhangi bir bireyin toplam yaşam süresi içinde işin doğasını ve önemini anlamak için bir araya gelen psikolojik, sosyolojik, eğitimsel, fiziksel, ekonomik ve şans faktörlerinin toplam entegrasyonudur (Connell, 2011: 1).

Amanak ve arkadaşları (2020) tarafından ebelik öğrencileri üzerine lisansüstü eğitim ve kariyer tercihlerinin belirlenmesi çalışmasında nitel ve nicel bulgular incelendiğinde, elde edilen sonuçlar öğrencilerin kariyer tercihi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin tercihlerinin çoğunun içinde yaşadıkları toplumun sosyo-demografik özelliklerine göre şekillendiği gösterilmiştir. Üniversitelerdeki öğrencilerin kariyer başarıları için üniversitelerde kariyer danışmanlığından faydalanması gerekliliği düşünülmektedir.

Küçüköğlü ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Meslek Yüksekokulunda girişimcilik dersi alan öğrencilerin, kariyer yönelimleri ve bu yönelimlerinde girişimcilik seçeneğinin payını tespit etmek için, bir soru formu uygulaması gerçekleştirmişler ve 98 öğrenciden elde edilen veriler, nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanımı ile analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgularda öğrencilerin mezun olduklarında kendi işini kurmaya yöneldikleri tespit edilmiştir.

Olğun ve arkadaşları(2020) tarafından yapılan çalışmada Sağlık Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilerin Hemşirelikte Meslek Seçimi Ölçeği (HMSÖ) kullanılarak değerlendirilmiş ve Hemşirelik mesleğini %65,7'si isteyerek seçtiğini ve %52,3'ü ilk tercihi olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin çoğunun (%74,3) bölümünden memnun oldukları, hemşirelik mesleğini benimsedikleri (%77,6) ve bölümünü değiştirmek istemedikleri (%67,3) tespit edilmiştir.

Sartık (2020) çalışmasında, Çağ Üniversitesi'nde ve Çukurova Üniversitesi'nde öğrenim gören 412 öğrenciye uyguladığı anket ile elde edilen veriler; kişilik özelliklerinin dışadönüklük, sorumluluk, duygusal denge ve kişilik alt boyutlarını deneyimlemeye açıklığın kariyer uyumuna etkisi olduğu belirlemiştir. Çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda; Kişilik özellikleri bağımlı olan kariyer uyumunu açıklama oranı $R^2 = 0,288$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç, kariyer uyum değişkeninin %28,8'inin kişilik özellikleri ile açıklanabileceğini göstermektedir. Ayrıca kişilik özellikleri, dışa dönüklük, sorumluluk, duygusal denge ve deneyime açıklık alt boyutlarının kariyer uyumluluğunu etkilediği belirlenmiştir. Kariyer adaptasyonundaki değişimin % 14,1'inin dışadönüklük, % 25,9'u sorumlulukla, % 11,1'i duygusal denge ve % 26,7'si deneyime açıklık ile açıklanabildiği belirtilmiştir.

Dönmezoğulları (2020) Kariyer yapılanma teorisine dayalı psikoeğitim programının üniversite kararının kariyer kararı ve öz-yeterlik düzeylerine etkisi üzerine yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin kariyer kararları ve öz-yeterlik düzeylerini ve ön test, son test ve takip testlerinden oluşmaktadır. Deney ve kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Bu doğrultuda, kariyer yapılandırma teorisine dayalı olarak kariyer psikoeğitim programına katılan deney grubunun sontest-öntest puan farklılıkları ile kontrol grubunun sontest-öntest puan farklılıkları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark görülmüştür. Kariyer kararsızlığı düzeyinin kontrol grubundaki katılımcılardan anlamlı derecede düşük olduğu bulunmuştur. Uygulanan kariyer psikoeğitim programının öğrencilerin kariyer istikrarsızlık düzeylerini düşürmede etkili olduğu ve bu etkinin iki ay sonra yapılan takip testinde devam ettiği belirlenmiştir. Öğrencilere yönelik kariyer planlaması, özellikle kariyerinin henüz başında olan gençler için oldukça önemlidir.

Bir kişinin öncelikle kendini ve içerisinde bulunduğu çevreyi değerlendirmesi, bu doğrultuda hedefler belirleyerek belirlediği hedeflere ulaşmak amacıyla gerçekleştireceği çalışmaların

tamamına bireysel kariyer planlaması olarak tanımlanmaktadır. İnsanların hayatı boyunca ilerleyen kariyer gelişimi, erken çocukluk döneminde başlamaktadır. Super ve ark. (1996), bireyin hayatının erken evresi, kariyer gelişim sürecinin büyüme (4-13 yaş) ve keşif (14-24 yaş) aşamalarıyla karakterize edilebilir. Bu gelişim aşamaları boyunca, gençler ilgi ve yeteneklerinin daha iyi fark edilmesini içeren kariyer konseptlerini geliştirmeye başlarlar, kendileri ve iş dünyası hakkında sahip oldukları bilgileri, eğitim ve meslekleri hakkında belli kararlar vermek için kullanmaya başlarlar. Okul derslerinde gençler, daha fazla öz farkındalık edinmeleri, akademik kariyer süreçleri hakkında daha fazla bilgi verisine sahip olmaları ve yeteneklerini geliştirmelerini sağlarlar ve gelecek kariyerleri ile ilgili amaçlara ulaşma ihtiyacı duyarlar (Dahir, 2009: 12;Campbell ve Dahir, 1997: 17).

Kariyer danışmanlığı, bir çalışanın becerilerini, yeteneklerini ve çalışma alışkanlıklarını, eğitimleri, iş deneyimleri ve genel çıkarları hakkında elde edilen bilgileri kullanan sistematik bir yaklaşımdır. Bu bilgiler daha sonra, veri ve hedef kategorileri halinde düzenlenir ve diğer işlerin mesleki gereksinimlerine uyacak şekilde analiz edilir. Kariyer danışmanları, kariyer danışmanlığı ve kariyer gelişimi konusunda uzmanlaşmış bir eğitime sahip olmalıdır. Ayrıca kişisel danışmanlık ve grupla psikolojik danışma konularında ek eğitim alabilirler. Kariyer danışmanları öğrenciler için kariyer geliştirme gruplarını oluşturabilir veya öğrencilere birey ve grup danışmanlığı yapabilirler. Danışmanlar çeşitli alanlarda öğrencilere yardımcı olabilir. Bazı örnekler arasında artan öz farkındalık, karar verme, hedef belirleme ve bir eylem planı oluşturma yer almaktadır(Litoiu ve Oproiu, 2012: 24).

Pascarel ve Terenzi (1991)üniversitelerin kariyer başarısı bağlamında öğrencileri nasıl etkilediğine ilişkin kapsamlı bir araştırma bulguları gösterdiler. Buna göre; öğrenciler planlarını sık sık değiştirmektedirler. Lise ve yüksekokul mezunları arasındaki mesleki statü farklılıkları yaşam süresi boyunca devam etmektedir. Lisans derecesi olan bireylerin yüksek statüde yönetsel, teknik ve profesyonel işler edinme olasılığı daha yüksektir. Üniversite mezunlarının işsiz olma olasılığı lise mezunlarına göre daha düşüktür. İşverenler, yüksekokul mezunlarını, kendilerini istihdam ve ilerleme için daha cazip hale getirecek gerekli beceri ve değerlere sahip olarak görmektedirler.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışma, Dicle Üniversitesi Kariyer Merkezi'nden 2019 yılında danışmanlık hizmeti almış dört yıllık fakültelerin son sınıf öğrencilerinin almış oldukları hizmet doğrultusunda kariyer planlarına ilişkin görüş ve etkilerini ölçmek amacıyla yapılmıştır.

Çalışma 2018-2019 eğitim yılı güz döneminde Dicle Üniversitesinde öğrenim gören dört yıllık fakültelerin son sınıf öğrencileri üzerinde uygulanmıştır. Bu kapsam doğrultusunda 600 son sınıf öğrenciye uygulanmıştır. Çalışma kapsamında oluşturulan anket 19.09.2019-19.12.2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma Dicle Üniversitesinde öğretim gören öğrenciler ile sınırlıdır. Ayrıca sadece fakülteler ve Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'nda eğitim gören öğrenciler üzerine uygulanmıştır. Diğer yüksekokullar ile meslek yüksekokulları kapsam dışında tutulmuştur.

Çalışma kapsamında oluşturulan anket formu Dicle Üniversitesi Kariyer Merkezi tarafından hazırlanmıştır. Anket iki bölümden oluşmakta olup birinci bölüm 3 sorudan oluşan demografik faktörler (eğitim görülen okul, cinsiyet ve mezuniyet sonrası sektörel yönelimler) ikinci bölüm ise öğrencilerin kariyer planlarına ilişkin görüşlerini belirttiği boşluk doldurma şeklinde hazırlanmış 2 sorulardan oluşmaktadır (*Mezuniyet sonrası kariyer düşüncemdır.ve Hedeflerime ulaşabilmem için nitelik/eğitim/enstrüman/kaynak ve benzeri yardımcı desteklere ihtiyacım var.*)

Öğrencilerin anket formuna vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda demografik özelliklerine ilişkin frekans tabloları ile kariyerlerine ilişkin görüş ve düşünceleri doğrultusunda yorumlamalar yapılmıştır. Güvenilirlik analizi sonucunda anketin güvenilirliği 0,72 olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu değer $0.60 < \alpha=0.72 < 0.80$ aralığında yer alması nedeniyle anket ölçeğinin güvenilir olduğu belirlenmiştir

4. BULGULAR

Çalışma kapsamında elde edilen verilerin analiz sonuçları ve yorumlar tablolar eşliğinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. Demografik Özellikler

<i>Demografik Özellikler</i>		<i>n</i>	<i>%</i>			<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Eğitim Görülen Fakülte</i>	Mühendislik Fakültesi	66	11	<i>Sektörel Yönelimler</i>	Kamu Sektörü	256	43
	Fen Fakültesi	48	8		Özel Sektör	70	11
	Edebiyat Fakültesi	84	14		Akademik Kariyer	120	20
	BESYO	102	17		Bireysel Çalışma	106	18
	Eğitim Fakültesi	60	10		Güvenlik Birimleri	12	2
	İ.İ.B.F	144	24		Yurt Dışı Eğitim ve İş	36	6
	Diğer	96	16		Toplam	600	100
Toplam	600	100					

	Kadın	384	64
<i>Cinsiyet</i>	Erkek	216	36
	Toplam	600	100

Tablo 1 dikkate alındığında araştırmaya katılan öğrencilerin %64'ü kadın, %36'sı erkek olarak tespit edilmiştir. Eğitim görülen fakülte kriteri dikkate alındığında en yüksek katılım oranı İ.İ.B.F. öğrencileri olarak görülmektedir. En düşük katılım ise Fen Fakültesi öğrencileri olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin sektörel bazlı yönelim kriteri dikkate alındığında %43 ortalama ile kamu sektörü en düşük ortalama ile güvenlik birimleri (%2) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Kariyer Yönelimlerinin Fakülte Düzeyinde Dağılımı

<i>Fakülteler</i>	<i>Kamu Sektörü</i>	<i>Özel Sektör</i>	<i>Akademik Kariyer</i>	<i>Bireysel (Girişimci)</i>	<i>Güvenlik</i>	<i>Yurt Dışı Eğitim ve İş</i>	<i>Toplam</i>
<i>Mühendislik Fakültesi</i>	6 (%1)	16 (%3)	10 (%2)	20 (%4)	-	14 (%2)	66(11)
<i>Fen Fakültesi</i>	10 (%2)	-	22 (%4)	-	-	14 (%2)	48(8)
<i>Edebiyat Fakültesi</i>	36 (%6)	12 (%2)	20 (%3)	-	12 (2)	4 (%1)	84(14)
<i>BESYO</i>	56 (%9)	8 (%2)	12 (%2)	24 (%4)	-	-	102(17)
<i>Eğitim Fakültesi</i>	40 (%7)	4 (%1)	8 (%2)	-	-	-	60(10)
<i>İİBF</i>	72 (%12)	20 (%3)	30 (%5)	24 (%4)	-	-	144(24)
<i>Mimarlık Fakültesi</i>	4 (%1)	-	4 (%1)	10 (%2)	-	-	
<i>İlahiyat Fakültesi</i>	14 (%2)	-	2 (%1)	-	-	4 (%1)	
<i>Hukuk Fakültesi</i>	2 (%1)	-	4 (%1)	6 (%1)	-	-	96(16)
<i>Ziraat Fakültesi</i>	10 (%2)	6 (1)	4 (%1)	4 (%1)	-	-	
<i>Veteriner Fakültesi</i>	6 (%1)	4 (%1)	4 (%1)	18 (%3)	-	-	
<i>Toplam</i>	256 (43)	70 (11)	120 (20)	106(18)	12(2)	36(6)	600(100)

Tablo 2 dikkate alındığında, Mühendislik Fakültesi'ndeki öğrencilerin genellikle özel sektör ve kişisel çalışmaya yatkın oldukları görülmektedir. Ayrıca yurt dışı eğitim ve çalışma imkânına sıcak baktıkları görülmektedir. Fen Fakültesi öğrencileri ise genelde akademik kariyer ve yurt dışı eğitim ile çalışma imkânına meyilli oldukları görülmektedir. Edebiyat Fakültesi, BESYO ve İİBF öğrencilerin büyük çoğunluğu kamu sektörünü düşünmektedir. Diğer olarak belirlediğimiz grupta ise genellikle özel sektör ve bireysel çalışmaya meyilli oldukları tespit edilmiştir. Özellikle İlahiyat Fakültesi mezunlarının kamu sektörüne ağırlık

vermeleri özel sektörü hiç düşünmedikleri dikkate çekmektedir. Bununla birlikte Mühendislik ve Fen fakültelerinin öğrencilerin yurt dışı eğitim ve iş imkânlarına meyilli olduğu da dikkat çekici niteliktedir. Özellikle edebiyat fakültesi öğrencilerin güvenlik birimlerinde çalışmaya meyilli olmaları da dikkat çeken önemli bir konudur.

Tablo 3. Öğrencilerin Kariyerler Planlarında Dikkat Etmesi Gereken Durumlara İlişkin Görüşleri

<i>Fakülteler</i>	<i>(Hedeflerime ulaşabilmem için ne tür nitelik/eğitim/enstrüman/kaynak ve benzeri yardımcı desteklere ihtiyacım var?)</i>
<i>Mühendislik Fakültesi</i>	Sınav skorlarını yükseltmek (4 kişi), mesleğe yönelik deneyimi arttırmak (15 kişi), güçlü ve zayıf yönlerimi araştırmak ve geliştirmek (11 kişi), güçlü bir CV ve referansa sahip olmak (9 kişi), teknik ve mesleki bilgiyi en üst düzeye çıkarmak (9 kişi), bütçe temin etmek (8 kişi), devlet veya mesleğe yönelik kuruluşların hibe programlarından yararlanmak (10 kişi).
<i>Fen Fakültesi</i>	Yabancı dil eğitimimi en üst düzeye çıkarmak ve bu doğrultuda ilgili sınavlardan yüksek not almak (26 kişi), diploma sahibi olmak (10 kişi), ALES puanımı yükseltmek (8 kişi), alanında uzman kişilerden yardım ve bilgi almak (4 kişi).
<i>Edebiyat Fakültesi</i>	KPSS sınavlarına hazırlanmak (48 kişi), alanımla ilgili bol bol kitap okumak (20 kişi), iletişimimi geliştirmek amacıyla kurslara katılmak (16 kişi).
<i>BESYO</i>	Bir taraftan okula giderken diğer taraftan KPSS sınavlarına hazırlanmak (61 kişi), fiziksel ve mental açıdan kendimi geliştirmek (32 kişi), çalışma alanıma uygun yer tahsisi sağlamak (9 kişi).
<i>Eğitim Fakültesi</i>	KPSS sınavlarına hazırlanmak (43 kişi), daha fazla gelişim için stajlara gitmek (8 kişi), iletişimi arttırmak (5 kişi), alanında uzman kişilerden yardım almak (4 kişi).
<i>İİBF</i>	KPSS sınavlarına hazırlanmak (55 kişi), alan sınavlarında başarı için ilave ders takviyeleri almak (39 kişi), uzmanlaşacağım alanı belirlemek (15 kişi), piyasadaki yatırımları takip etmek (12 kişi), diploma almak (10 kişi), motivasyonu her zaman yüksek tutmak (9 kişi), ders kaynaklarını arttırmak(4 kişi).
<i>Diğer</i>	Proje çiziminde kendimi geliştirmek (19 kişi), piyasayı takip etmek (17 kişi), bilgisayar eğitimini arttırmak (15 kişi), kişisel gelişimim için destek almak (10 kişi), sosyal yönden kendimi geliştirmek ki bu amaçla ilgili sertifika ve kurs programlarına katılmak (10 kişi), staj yapabileceğim verimli yer tahsis etmek (9 kişi), kendimi geliştirebileceğim destekler almak (9 kişi), alanımla ilgili sınavlarda başarılı olmak için destek almak (7 kişi).

Tablo 3'te öğrencilere "Hedeflerime ulaşabilmem için ne tür nitelik/eğitim/enstrüman/kaynak ve benzeri yardımcı desteklere ihtiyacım var?" sorusuna verdiği cevaplar içerisinde derlenen

cevaplar yer almaktadır. Dikkat edildiğinde bütün öğrenciler öncelikle alanlarına ilişkin mesleki eğitimini ön planda tuttuğu görülmektedir. Ayrıca mesleğine yönelik sınavlara yeterli önemi vermeleri gerektiği konusunda oldukça bilinçli oldukları görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Üniversitelerin kariyer merkezleri, öğrencilerin akademik olarak kariyer desteklerinin sağlandığı yerlerdir. Kariyer merkezleri birçok öğrencinin kariyerine doğrudan etkilediği görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen çalışma sonucunda şu önemli noktalar dikkat çekmiştir.

Kariyer merkezinden akademik destek alan öğrencilerin büyük çoğunluğunu İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri olduğu tespit edilmiştir. Genellikle bu öğrenciler akademik kariyer noktasında ilerlemeyi düşünen öğrenciler olduğu görülmektedir. Ayrıca BESYO öğrencilerinin de ikinci olarak destek alan fakülte olduğu görülmektedir. Özellikle bu faküldeki öğrencilerin özel sektör bazlı çalışmalara ağırlık verdiği görülmektedir. Kariyer merkezlerinden en düşük düzeyde destek alan fakülte Hukuk Fakültesi olduğu görülmektedir. Genellikle Hukuk Fakültesi mezunlarının mezuniyet sonrası işsizlik kaygısını en az yaşayan grup olması bu durumda etkili olduğu düşünülmektedir. Bu duruma paralel olarak İ.İ.B.F. mezunlarının mezuniyet sonrası işsizlik kaygısının en yüksek olan grup olduğu da bilinen bir gerçektir. Bu doğrultuda öğrenciler kariyer merkezlerinden en üst düzeyde yararlanarak işsizliği engellemeye veya alternatif iş imkânlarını belirlemeye çalışmaktadır.

Danışmanlık hizmetine başvuran öğrencilerin kariyer gelecekleri konusunda kararsız oldukları ve yeterli bilgilere sahip olmadıkları görülmektedir. Bu yüzden öğrencilerin büyük çoğunluğu mezuniyet sonrası özel sektör veya kendi işini (girişimcilik) kurma konusunda isteksiz oldukları tablo 2 de de açık olarak görülmektedir. Literatürde Küçükoğlu ve arkadaşları (2020) ve Dönmezoğulları (2020) tarafından yapılan çalışmalar bu sonucun aksini bildirmiştir. Dolayısıyla öğrencilerin kariyer merkezlerinden yeterli düzeyde destek almadığı veya özgüven problemi yaşadıkları düşünülmektedir. Üniversitedeki kariyer merkezlerinin aktifliği öğrencilerin kariyer seçiminin şekillenmesi açısından ne kadar önemli bir rol aldığını kanıtlamaktadır. Ayrıca ortaya çıkan bu olumsuz tablonun araştırılması gerekmektedir. Öğrencileri karamsarlığa iten neden veya durumlar detaylıca araştırılması gereken önemli bir konuyu arz etmektedir.

Bu çalışma sonucunda özellikle mezuniyet sonrası iş imkânının düşük olduğu fakülte mezunlarının farklı alternatifler sunulmasına yardımcı olmak amacıyla kariyer merkezlerinin işlevselliği artırılmalıdır. Ayrıca kariyer merkezleri üniversitelerde daha fazla aktif rol

almasının yanında öğrencilere farklı projelerle destekleme imkânı sağlamalıdır. Dolayısıyla üniversitelerimizin kariyer merkezlerine gereken önem ve sorumluluğu vermesi gerekmektedir. Bununla birlikte kariyer merkezlerinde alanında uzman ve profesyonel kişilerin varlığı kalitenin artmasına neden olacaktır. Dolaylı yollardan üniversitelerin de kalitesini üst sıralara çekecektir.

Bu çalışma sadece Dicle üniversitesi öğrencileri ile sınırlı olmakla birlikte belirlenen fakülte ve BESYO dışındaki fakülte, yüksekokul ve meslek yüksekokullar kapsam dışında tutulmuştur. Dolayısıyla daha sonra yapılacak akademik çalışmalar bu sınırlılıkları azaltarak daha kapsamlı bir çalışmalar yapmalıdır.

KAYNAKÇA

- Amanak, K., Şeker, S., Canbay, F. Ç., Esra, E. S. E. N. (2020). “Ebelik Öğrencilerinin Lisansüstü Eğitim ve Kariyer Tercihlerinin Belirlenmesi: Bir Karma Yöntem Çalışması”, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(1), ss. 58-67.
- Arthur, M. B., Hall, D. T., Lawrence, B. S. (1989). “Generating New Directions in Career Theory: The Case For A Transdisciplinary Approach”, M. B. Arthur, D. T. Hall, B. S. Lawrence (Editörler), *Handbook of Career Theory*, (ss. 7-25), Cambridge: Cambridge University Press.
- Bailyn, L. (1989). “Is it Right To The Perfect Workplace?” *Communication of the ACM*, 32(4), ss. 460-471.
- Barley, S. R. (1989). “Careers, Identities and Institutions: The Legacy of The Chicago School of Sociology”, M. B. Arthur, D. T. Hall, B. S. Lawrence (Editörler), *Handbook of Career Theory*, (ss. 41-65), Cambridge: Cambridge University Press.
- Campbell, C. A., Dahir, C. A. (1997). *The National Standards For School Counseling Programs*, Alexandria VA: American School Counselor Association.
- Connel, C. (2011). “Career Development: An Examination of Challenges for the African-American Male”, *Insight: Rivier Academic Journal*, 7(2), ss. 1-6.
- Dahir, CA, Burnham, J. J, Carolyn, S. (2009). “Listen to Voices: School Counselors and Comprehensive School Counseling Programs”, *Professional School Counseling*, 12(3), ss. 182-192.

- Irak, D. U. (2012). “İşyerinde Birey-Çevre Uyumu: Kuramsal Yaklaşımlar ve Örgütsel Psikolojideki Yeri”, *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(30), ss. 12-22.
- Judge, T., and Bretz, R. (1992). “Effects Of Work Values on Job Choice Decisions”, *Journal of Applied Psychology*, 77, ss. 261-271.
- Koca, A. İ. (2010). “Kariyer Seçiminde Kariyer Değerleri İle Demografik Faktör İlişkisi: Çukurova Üniversitesi’nde Bir Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), ss. 56-70.
- Küçüköğlü, M. T., Baynazoğlu, M. E., Berber, Ş. (2020). “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Kariyer ve Girişimcilik Yönelimleri”, *Yönetim ve Ekonomi*, 27(1), ss. 91-108.
- Legislation Information System. (2020), <https://www.mevzuat.gov.tr/Yonetmelikler.aspx>, (ET: 03.04. 2020).
- Leung, S. Alvin. (2008). “The Big Five Career Theories”, J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (Editörler), *International Handbook of Career Guidance*, (ss. 115-132), London: Springer.
- Litoiu, N., Oproiu, C. G. (2012). “The Need of Career Counseling in Universities: A Competencies-Based Approach”, *Proceedings of the International Conference of Scientific Paper AFASES*, (ss. 24-26), Brasov: Romania.
- Nicholson, N. (1998). “Personality And Entrepreneurial Leadership: A Study of Britain’s Most Successful Independent Company Heads. *European Journal of Management*, 16(5), 529-539.
- Niles, Spencer. JoAnn E. Harris-Bowlsbey (2005). *Career Development Interventions in the 21st Century*, N.J: Pearson/Merrill Prentice Hall.
- Olğun, S., Adıbelli, D. (2020). “Hemşirelik Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler”, *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(1), ss. 55-60.
- Pascarella, E.T., Terenzi, P.T., (1991). *How College Affect Students: Findings And Insights From Twenty Years of Research*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Patton, Wendy. Mary McMahon (2014). *Career Development and Systems Theory: Connecting Theory and Practice*, 3. Basım, Rotterdam: Sense Publishers.

- Pişkin, M. (2017). “Mark L. Savickas’ın Kariyer Yapılandırma Kuramı”, *Kariyer Gündemi*, 5, ss. 4-13.
- Ravlin, E. C., Meglino, B. M. (1987). “Effect Of Values On Perception And Decision Making: A Study of Alternative Work Values Measures”, *Journal of Applied Psychology*, 72, ss. 666-673.
- Stebbins, RA (1970). “Career: Subjective Approach”, *Sociological Quarterly*, 11(1), ss. 32-49.
- Super, D. E., Savickas, M. L., Super, C. M. (1996). “The Life Span, Life Space Approach To Careers”, D. Brown ve L. Brooks (Editörler.), *Career Choice And Development* (ss.121-178). San Francisco: Jossey Bass.
- Ulusal Kariyer Gelişimi Derneği (tarihsiz), <https://www.ncda.org/aws/NCDA/pt/sp/about>, Erişim Tarihi: 27.04.2020.
- Ünsal, P. (2014). *Kariyer Gelişim Kuramları ve Kariyer Danışmanlığı*, 1.Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Van Maanen, J. E., Schein, E. H. (1977). *Toward A Theory of Organizational Socialization*, Massachusetts: MIT Press.
- Wilensky, H. (1961). “Orderly Career and Social Participation: The Impact of Work History on Social Integration in the Middle Mass”, *American Sociological Reviews*, 26(4), ss. 521-539.
- YÖK. (2020). Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 01.04.2020.